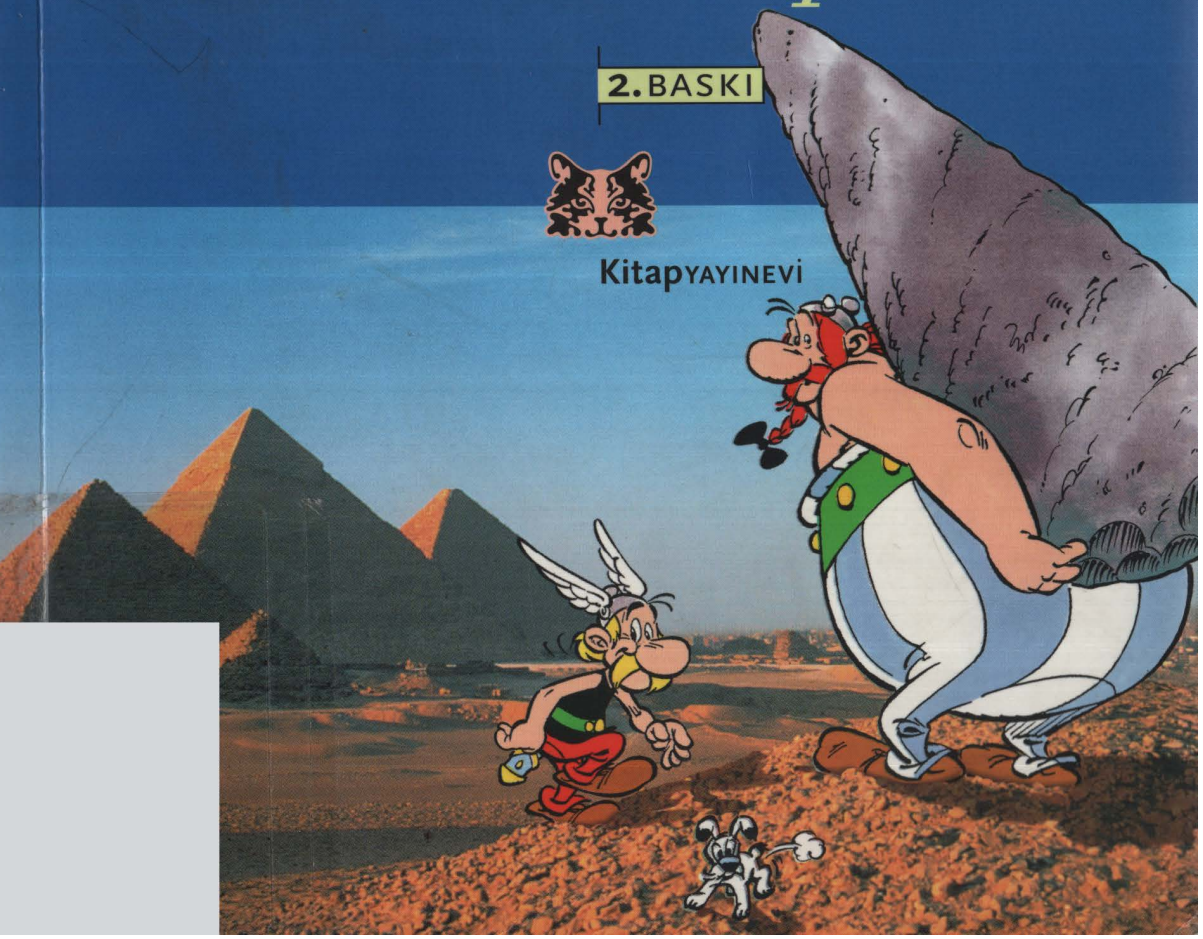
Asteriks®

ve

Roma Dünyası

2. BASKI

Kitap YAYINEVİ

Asteriks ve Roma Dünyası

KİTAP YAYINEVİ – 9
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 3

ASTERİKS VE ROMA DÜNYASI / KAI BRODERSEN (ED.)

ÖZGÜN ADI
ASTERIX UND SEINE ZEIT, DIE GROSSE WELT DES KLEINEN GALLIERS

© 2001, VERLAG C.H. BECK OHG, MUNCHEN
© 2002, LES ÉDITIONS ALBERT RENÉ / GOSCINNY-UDERZO
© 2002, KİTAP YAYINEVİ LTD.

KAPAK TASARIMI
ET CETERA, BÉNIFONTAINE,
FİKİR: + MALSY BREMEN,
FOTOĞRAF: PYRAMIDES OF GIZEH © ZEFA/JANICEK

ÇEVİREN
TÜRKİS NOYAN

YAYIMA HAZIRLAYAN
AYŞEN ANADOL

DÜZELTİ
NURETTİN PİRİM

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEREBOYU CAD. ZAGRA İŞ MRK.
B BLOK NO: 1 MASLAK-İSTANBUL
TEL: 0212 285 11 96

2. BASIM
HAZİRAN 2003, İSTANBUL

ISBN 975-8704-12-5

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZOĞUL SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Asteriks ve Roma Dünyası

Editör
Kai Brodersen

Çeviren
Türkis Noyan

Kitap Yayınevi

İçindekiler

Kai Brodersen / Önsöz: Bu Romalılar Kafayı Yemiş! 7

Asteriks'in Dünyası

Kai Brodersen / Büyük Galyalının Küçük Dünyası 12

Wolfgang Will / Galyalılar ve Komşuları 19

Werner Dahlheim / Galyalı Kâşifler Yeni Dünya'da 37

Sezar ve Kleopatra

Martin Jehne / Asteriks ve Sezar 64

Manfred Clauss / Asteriks ve Kleopatra 80

Korsanlar, Ozanlar ve Büyücüler

Thomas Grunewald / Asteriks'in Dünyasında Korsanlar 100

Wolfgang Spickermann / Asteriks ve Din 116

Hatipler, Oyuncular ve Sporcular

Wolfram Ax / Sezar'ın Tacı - Galya Hitabet Sanatının Üstünlüğü 144

Frank Bernstein / Asteriks Roma Oyunlarında 161

Ulrich Sinn / Asteriks ve Olympia Kenti 181

Asteriks ve Eskiçağ Tarihi Araştırmaları

René van Royen - Sunnyva van der Vegt / Asteriks Belçika'da - Batı Avrupa'nın İlk Demokratik Devletlerinden Biri 204

Veit Rosenberger / Asteriks Roma'yı Fethetti mi? 223

Yazarlar 240

Resimler 241

Kaynakça 243

Kai Brodersen

ÖNSÖZ: BU ROMALILAR KAFAYI YEMİŞ!

Asteriks mi? Eskiçağ bilimi bu konuyla ilgilenmez ki!

Almanya'daki enstitüler, fakülteler ve araştırma kuruluşları, yıllarca işte bu tutumu benimsemişlerdi. "Bu Romalılar kafayı yemiş!" deyişini meşhur eden bir çizgi roman, elbette söz konusu Romalılar hakkında bilimsel bir araştırma yapma sebebi olamazdı. Dolayısıyla, Almanya'da otuz yılı aşkın bir süredir (ilk Asteriks kitabı 1968'de yayımlandı) bu popüler çizgi roman ve konusuyla ilgili bilim dalı arasında doğal olarak büyük -hatta aşılamaz sanılan- bir uçurum vardı. Würzburg'lu arkeolog Profesör Ulrich Sinn, bir bildirisinde, 1972'de yayımlanan *Asteriks Olimpiyatlarda* adlı çizgi romanı Olympia ören yerindeki her arkeologun okumuş olmasına karşın hiçbirinin bunu itirafa yanaşmadığını, oysa kazı heyetinden bir kişinin bu çizgi romanı yaratan René Goscinny ve Albert Uderzo'ya bilgi verdiğine dair bazı ipuçları bulunduğunu belirtir. (Acaba işten çıkarılmış bir arkeolog bu çizgi roman için casusluk ve danışmanlık yapmış olabilir mi?) Birkaç yıl önce bu önsözün yazarı şöyle bir gözlemde bulundu: Uzmanlardan oluşan bir dinleyici grubu önünde verilen bir konferans sırasında, Asteriks çizgi romanından alıntılanan "Bij Alejya diye bir yer bilmiyoruj" sözü (*Galya Kalkanı*, s. 19), dinleyicilerden çoğuna hiç de yabancı gelmemiş olmalı ki, kahkahalarını tutamadılar veya özellikle tutmak istemediler; bazıları da konferans sonrasındaki tartışma sırasında bu sözü gerçek bir iddia olarak kabul edip eleştirdiler. Pek tabii ki bu eleştiri de çok yerinde oldu, çünkü Alesia'nın yeri bilim çevrelerince bilinmektedir. Sonuçta, güncel hayatın bir parçası haline gelmiş olan Asteriks çizgi romanları ile uzman bilim dalları arasındaki büyük uçurum aşılamadı.

Bu nedenle bir kuşak öncesine, daha doğrusu birkaç yıl öncesine kadar -birçok kişinin ismen tanıdığı, ben dahil bazı kimseler dışında- hemen hemen hiçbir eskiçağ tarihçisi, meslektaşlarının önünde Asteriks'i okuduğunu (tatil günlerinde bile olsa) itiraf etme cesaretini gösteremedi.

Doğaldır ki, tanınmış ve uzmanlaşmış bir yayınevinden de, bu kitabın içerdiği araştırmayı programına alıp yayımlaması beklenemezdi.

Hatta daha da ileri gidip şöyle düşünülebilir: Prof. U. Sinn'in iddiasına göre, herkesin Asteriks'i okuyup bunu itiraf etmeme gibi ikiyüzlü bir davranışta bulunması, bilimsel görüşleri bile etkilemiş olabilir. Augsburg'lu eskiçağ tarihçisi Veit Rosenberger bu kitaptaki bildirisinde Romalıların Galyalılardan sürekli korktuğu savından söz ediyor. Rosenberger'in tahminine göre, özellikle Almanya'daki bilimsel araştırmalarda yaygın olan, ama antik kaynaklarda yeterince belgelenmeyen bu sav muhtemelen bu araştırmaları yapan kişilerin (her ne kadar itiraf etmeseler de) Asteriks okumaya kendilerini fazlaca kaptırmış olmalarına dayanmaktadır.

Asteriks mi? Eskiçağ bilimi onunla da ilgilenmek zorundadır!

Size sunulan bu kitap, işte bu sava dayanıyor. Son yıllarda Asteriks "ergenlik yaşına" ulaştı ve gitgide daha büyük ilgi uyandırmaya başladı, hatta eskiçağcıların çevrelerinde bile... Bunun kanıtı, antikçağa ayrılan müzelerde büyük bir maharetle düzenlenip bilimsel bir programla zenginleştirilerek sunulmuş olan, birçok meraklının da ziyaret ettiği sergilerdir (Basel 1998, Haltern 1999, Leiden 2000). Ayrıca, iki uzmanın genel konulara ilgi duyan genç okuyucu kitlesi için yazdığı *Asteriks - Bütün Gerçekler* (1998) adlı kitabın kazandığı büyük başarı da ortadadır. Elbette ancak Fransızca orijinalinde bütün kapsamıyla anlaşılması mümkün olan bu kitabın ana konusu çizgi roman dünyasının oluşumu değil (ki bu da araştırılmaya değer), Asteriks çizgi romanında ele alınmış olan çağ, yani antikçağ dünyasıdır.

Eskiçağa ilgi duyan birçok kişi için Asteriks, bu bilimin konusuyla ilk karşılaşma demektir. Bir örnek verelim: "*Centurion* nedir?" Böyle bir soru, eskiçağ tarihi konusunda yapılan bir ara sınavda, Roma ordusundaki örgütlenme hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi istendiğinde sorulur; bu sınav sorusu, tarih öğrencisinin eskiçağ tarihini bilimsel olarak başarıyla inceleyebilmesi için gerekli olan antik kaynakların sunduğu malzeme ve kavramları iyice sindirmiş olup olmadığını saptamaya yarar. Ama yukarıdaki soruyu aslında sınav yapan bir öğretmen sormadı, bir ilkokul öğrencisi olup okumayı yeni söken dördüncü oğlumuz Rufus sordu. (Zaten antik dünya ile ilk tanış-

manın bir ara sınavına rastlaması da pek uygun olmazdı.) Oğlumuz bize bu soruyu yöneltmeden edemedi, çünkü Asteriks'i bütün diğer kitaplara tercih ediyor. Rufus, Almanca konuşulan ülkelerde Asteriks okuyarak büyüyen ikinci kuşağın bir temsilcisi sayılır, çünkü bu çizgi roman, otuz yılı aşkın bir süreden beri Almanya'da büyük rağbet görüyor. Okuyucuya sunduğumuz bu kitabın içindeki yazıların çoğu (yazarlardan birinin üzerine basa basa belirttiğine göre) yazarların küçük yaştaki çocuklarının danışmanlık yapmaları sayesinde ortaya çıkabildi. Yazılardan biri ise neredeyse tamamlanamayacaktı, çünkü ünlü meslektaşım konusuyla ilgili çizgi romanları doktora tezini hazırlamakta olan yetişkin oğluna devretmişti, ama oğlu çizgi romanları geri vermeye pek yanaşmıyordu. Başka bir yazı ise, bir meslektaşın torunlarının, çizgi romanları ona vermemekte diretmeleri yüzünden gerçekleştirilemedi... Görülüyor ki Asteriks de, okurlarıyla birlikte büyüyüp belirli bir olgunluğa erişmiş bulunuyor. Demek ki, eskiçağ bilimcisi olarak bu çizgi romana ilgi duymaktan ve bir uzman yayınevi olarak da bu çizgi romana dair bir kitap yayımlamaktan ötürü utanç duymak gerekmez.

Bir önceki kuşağın antikçağ dünyasına içtenlikle, doğal olarak göstermiş olduğu sevecen ilgi çağımızda artık duyulmuyor, o halde gündelik yaşam ile bilim arasındaki derin uçurumu aşacak köprünün yapımına bizzat hizmet etmek uzman bilimcilerin de üzerine düşen bir görevdir. Gerçekten de, C.H. Beck yayınevinde bu projeye kendini adayıp onu yürüten Stefan von der Lahr ile birlikte başvurduğumuz bütün meslektaşlar -yukarda açıkladığımız haklı ve anlaşılır sebeplerden dolayı engellenmiş olanlar dışında- bizimle işbirliği yapmaya hiç duraksamadan razı oldular. Böylece de Amsterdam, Augsburg, Berlin, Bonn, Dresden, Duisburg, Frankfurt/Main, Köln, Mainz, Mannheim, Osnabrück ve Würzburg üniversitelerine mensup eskiçağ bilimcilerinin hazırladıkları bildirileri okuyuculara sunma olanağına kavuştuk.

Herkesin kendine özgü bir tarzda hazırladığı bildiriler küçük Galyalının, yani "Asteriks ve Ortakları"nın büyük dünyasını ele alıyor. Kai Brodersen'in giriş yazısı, büyük Galyalının küçük dünyasının sınırlarını belirliyor (ve hakiki bir arkeolojik buluntu sayesinde Oburiks'in Asteriks öykülerinden sonraki yaşamını gözler önüne seriyor). Galyalıları, komşularını ve bunların Asteriks çizgi romanında nasıl anlatıldıklarını Bonn Üniversitesi eskiçağ ta-

rihçisi Wolfgang Will işliyor. Werner Dahlheim, heyecan yaratan bir "yeni keşif" vesilesiyle Galyalıların Yeni Dünya'ya yaptıkları yolculuğa eşlik ediyor.

Asteriks'in dünyasındaki başrol oyuncularından Sezar ve Kleopatra konusunda Martin Jehne ve Manfred Clauss iki ayrı çalışma yaptılar. Her iki bilim adamı da, Asteriks kitaplarındaki anlatıma dayanarak bu tarihi kişiler hakkında bizleri bilgilendiriyorlar.

Thomas Grünewald ve Wolfgang Spickermann da buna benzer çalışmalar yaparak bizleri korsanlar, büyücüler ve ozanlar hakkında aydınlatıyorlar. Bu bildiriler sayesinde, bizim çok aşina olduğumuz Asteriks'in dünyası ile pek de aşina olmadığımız antikçağ dünyası arasında ilişki kurabiliyoruz.

Hitabetle ilgili konularda bize eski diller uzmanı filolog Wolfgang Ax açıklamalar getiriyor. Gösteri ve tiyatro dünyasına yaptığımız ziyaretlerde ise bize Mainz üniversitesinden eskiçağ tarihçisi Frank Bernstein eşlik ediyor. Olympia'ya ve orada düzenlenen olimpiyatlara bizi Würzburg üniversitesinden Ulrich Sinn götürüyor. Bu yolla çizgi romanda anlatılan olayların hangilerinin tarihe aykırı olduğunu, hangilerinin ise gerçekleri olduğu gibi yansıttığını öğreniyoruz.

Bildirilerin ikisi, Asteriks'in dünyasını aşarak bu çizgi romanların eskiçağ üzerine yapılan araştırmalara nasıl yeni bakış açıları getirdiğine işaret ediyor. (Ekte sunulan araştırma literatürüne yazarın adı, yayım tarihi ve sayfa numarası belirtilerek gönderme yapılmaktadır.) Amsterdam üniversitesinden eskiçağ uzmanları René van Royen ve Sunnyva van der Vegt, Asteriks çizgi romanlarını okuduktan sonra, batı Avrupa'daki ilk erken demokrasiler üzerine cesurca savlar geliştirme eğilimini gösteriyorlar. Bunun da kuşkusuz uzmanlar arasında tartışılması gerekir. Veit Rosenberger de, daha önce belirtildiği üzere, Romalıların Galyalılardan devamlı korktuklarını ileri süren tezi çürütmeye çalışıyor, Asteriks çizgi romanlarının gizlice okunduğunu ve fazlaca etkisi altında kalındığını ileri sürüyor.

Uzmanların Asteriks çizgi romanı hakkındaki araştırmalarından oluşan bu kitabın, verdiği somut örneklerle hem bilgilendirerek, hem de eğlendirerek Asteriks'in dünyasına yeniden canlılık kazandırmayı ve antikçağ dünyasını daha derinlemesine tanıtmayı başarmasını umuyoruz. İster Romalılar kafayı yemiş olsun, ister olmasın!

Asteriks'in Dünyası

Kai Brodersen

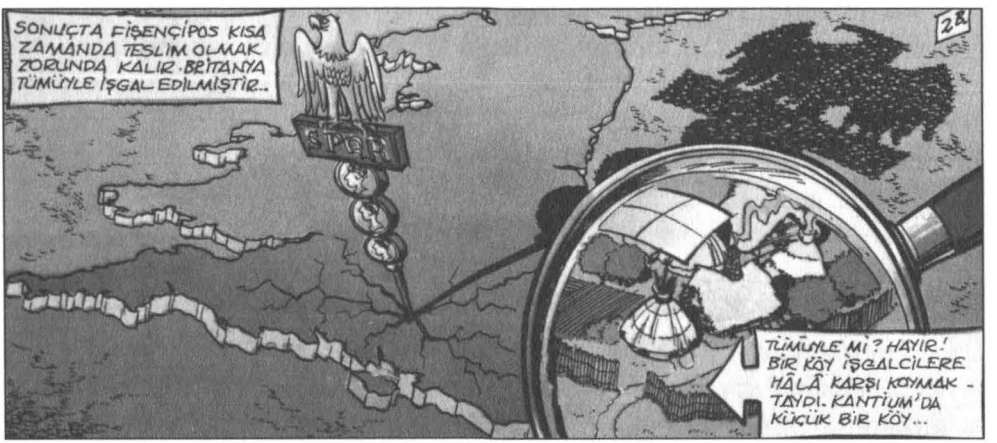
BÜYÜK GALYALININ KÜÇÜK DÜNYASI

Küçük Galyalının Büyük Dünyası

MÖ 50 yılı. Galya tamamen Roma işgali altındadır... Hemen hemen... Yenilmez Galyalıların yaşadığı küçük bir köy işgalcilere hâlâ kafa tutmaktadır..."

Asteriks çizgi romanlarından her biri bu sözlerle başlar. Bu satırlar bir Galya haritasının altında yazılıdır. Haritanın kuzeybatısındaki bir bölgeye büyüteç tutulmuştur ve görüntüsü büyütülmüş olan bu alanda, etrafı kazıklardan ibaret bir çitle çevrili Galya köyü fark edilir. Her Asteriks kitabının başındaki bu ilk resim o kadar ünlüdür ki, burada göstermemize gerek yok (üstelik onu buraya aktarmamıza olanak da yok, çünkü resim telif haklarının akıllı koruyucuları bu konuda gerekli önlemleri almış bulunuyorlar). Asteriks çizgi romanlarının akışı içinde bu resme sık sık değinilir (Resim 1). Asteriks ve Ortakları'nın bütün maceraları işte bu Galya köyünde başlar, gene burada düzenlenen bir şölenle de sona erer.

Bu arada yaşanan maceralar sayesinde küçük Galyalı Asteriks ve onun iriyarı arkadaşı Oburiks'in (Fransızca aslında Obelix) büyük dünyası

ile tanışıyoruz. Kahramanlarımızın Galya'ya, Britanya'ya, Normanların diyarına, İspanya'ya, İsviçre'ye, Korsika'ya, Belçika'ya, hatta olimpiyat oyunlarına yaptıkları yolculuklarda onlara eşlik ediyoruz. (Aslında Britanya MS 1. yüzyılda Romalılar tarafından işgal edildiyse de, çizgi romanın yazarları bu olayı öne çekip öykünün geçtiği dönemde Britanya'yı Roma devletinin sınırlarına dahilmiş gibi gösteriyorlar). Bütün anlatılanlar boyunca da hiçbir zaman Roma topraklarını terk etmiyoruz. Ama bu ülkenin sınırlarında bile küçük Galyalının büyük dünyası hükmünü sürdürmektedir. Asteriks arkadaşlarıyla Gotların ülkesinde de maceralar yaşar, Uzakdoğu'ya gider, denizaşırı yolculuklara çıkmak cesaretini gösterir ve efsaneler diyarı Atlantis'e bile bir gezi yapar. 2 3

Asteriks kitaplarında Roma devletinin sınırları daima açıkça belirtilmiştir; ama doğaldır ki, MS 2. yüzyıldan itibaren yapılan ve bugün hâlâ kısmen ayakta durmakta olan surlarla değil. (Bu yapılardan kuzey İngiltere'deki Hadrianus Surları insanlığın ortak malı sayılan dünya kültür mirası kapsamına girmektedir; Almanya'daki Limes de belki yakında bu mirasa dahil edilecektir.) Asteriks, MÖ 50 yılında henüz bu sınırlar hakkında bilgi sahibi olamazdı. Ama *Asteriks ve Gotlar* kitabında görüldüğü üzere, gene de Asteriks için Roma devletinin sınırları belirlidir. Bu kitapta giriş haritasından birkaç sayfa sonra, üzerinde "Roma Devleti Sınırı" yazılı bir taşın resmi vardır (Resim 2). Aynı kitabın sonunda da, yere çakılı bir kazı-

ğa tutturulmuş yön gösteren tabelaların birinde "Galya / Roma İmparatorluğu", diğer yönü gösterenin üzerinde de "Germanya" yazılıdır (Resim 3).

Bu görünüm, Roma İmparatorluğu sınırlarının küçük Galyalının yaşadığı dönemde kesin kes belirlenmiş olduğu izlenimini uyandırıyor ki, aslında böyle bir şey yoktu. Bu resimlerde görülen sınır taşları veya sınır levhaları Asteriks döneminde kullanılmadığı gibi, onu izleyen nice kuşaklar boyunca da kullanılmadı. Zira o zamanın Romalıları için devletlerinin toprakları "sınırsız"dı. Roma'nın büyük şairi Ovidius şöyle der (*Fasti* 2, 688): "*Gentibus est aliis tellus data limite certo: Romanae spatium est urbis et orbis idem.*" Yani: "Öbür halkların kesin sınırlarla çevrili ülkeleri var. Roma ve Yeryüzü ise aynı alanı kapsıyor." Buna uygun olarak da, Vergilius (*Aeneis* 1, 279) Jüpiter'e Romalılar hakkında şu sözleri söyletiyor: "*imperium sine fine dedi*" Yani: "sınırsız bir imparatorluk verdim." Demek ki, Romalıların büyük dünyası sınırlarda son bulmuyor, Romalıların ideolojisine göre bu dünya insanın hayal edebildiği kadar, ulaşabildiği kadar, alabildiğince geniş. Küçük Galyalının büyük dünyası da bu bakımdan Romalılarınkinden aşağı kalmıyor. Asteriks ve arkadaşları da maceralarını Roma devletinin sınırları içinde, aynı zamanda dışında, yani antikçağın kocaman dünyasında yaşıyorlar.

Küçük Galyalının Küçük dünyası

Roma devletinin *imperium sine fine*, yani "sınırsız imparatorluk" olma iddiasına, bu devletin sınırları içinde bulunan Galya bölgesinde bir köyün halkı kafa tutar. İşte bütün Asteriks çizgi romanlarının ana konusu budur. Muazzam Roma dünyasının eriştiği sınırlar, sınır taşları ve sınır levhalarıyla belirlenmişken (ki tarihi gerçekte bunlar da yoktu), Asteriks çizgi romanlarının her birinde bu sınırın içinde, adeta aşılması olanaksız bir başka sınır göze çarpıyor: Galyalıların kendi köylerinin etrafına çektikleri kazıklardan ibaret çit... Ama gözden kaçırılmaması gereken nokta şu ki, bu sınırı Romalılar değil, bizzat Galyalılar kendi köylerinin etrafına çekmişlerdir. Her zaman da bu siperin gerisine çekilip Romalıların şerrinden -kısmen de olsa- korunma olanağına sahipler. Gene burada, bu çitin ardında Asteriks maceralarının hemen hemen hepsi, kahramanların katıldığı bir

şölenle sona erer. Asteriks ve arkadaşlarının yaşadığı küçük Galya köyü de, küçük Galyalı ve dostlarının küçük dünyası olarak kalır.

Bu küçük dünyaya ait roman kahramanlarının bakış açısına göre (büyük dünyaları içinde etkinlik gösterdikleri) Romalılar, aslında sadece ülkelerine musallat olan saldırganlardır, onlarla dövüşmekten de büyük zevk alırlar. Romalıların konuştukları dil, yani Latince ise Oburiks için hep alay konusudur (bkz. *Asteriks ve Gotlar*, s. 19) ve bilindiği gibi, genelde "bu Romalılar kafayı yemiş" görüşü hâkimdir.

Sonuçta, küçük köyün "boyun eğmez" sakinleri için en yüce amaç, küçük dünyalarını, Roma devletine ait olmayan bir avuç topraklarını korumaktır.

Büyük Galyalı ve Oğlu

Aslında çizgi romanın anlattıkları gerçeğe bütünüyle uymaz. Hakiki bir arkeolojik buluntu sayesinde anlaşılıyor ki, Asteriks ve Ortakları'nın maceralarını yaşadıkları dönemden kısa bir süre sonra, bu boyun eğmez Galyalılar artık köylerinde barınamaz olurlar.

Bunu nereden biliyoruz? Ren vadisinde, ırmağın sol kıyısında, Pfalz yöresindeki Hagenbach kentinin güneydoğusunda 1960'larda bir gölet oluşturmak için yapılan hafriyat sırasında, Romalılara ait madenden yapılmış birçok eşya bulundu. Bunların arasında saf olmayan ince gümüş levhalardan yapılma çok sayıda basit adak eşyası da vardı. 15-25 cm yüksekliğinde ve 3-4 cm genişliğindeki bu gümüş levhaların alt kısmında uzun ince, yanları tırtıklı bir ayak vardır ki, besbelli levhaları yumuşak bir zemine, örneğin kuma saplamaya yaramaktaydı. Üst kısımları ise taca benzer ve çoğunda üzerine yazı yazılabilecek düz bir boşluk bulunmaktadır; çeşitli süslemelerle çevrili bu alana adakta bulunan kişinin ve adağın sunulduğu Roma savaş tanrısı Mars'ın adı yazılabilir.

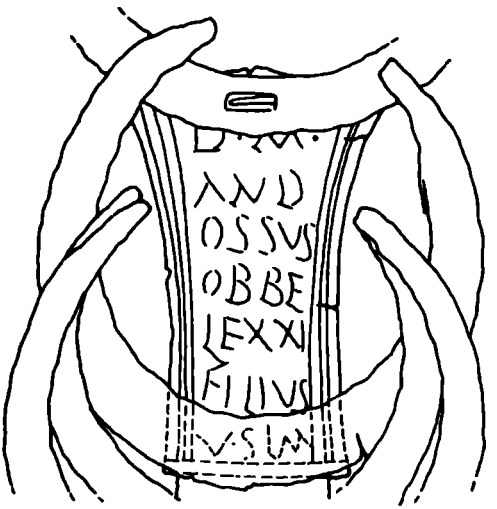
Arkeologların belirttiğine göre, bu adak levhaları fazla emek ve zaman harcanmadan bol miktarda yapılan, kırsal kesime özgü basit ürünlerdir; bugün dahi Yunanistan'da Ortodoks kiliselerinde böyle adaklar sunma geleneği sürdürülür. Günümüzde bu buluntular, Pfalz bölgesindeki Speyer kentinin tarihi eserler müzesinde (Historisches Museum) sergileniyor. Adak

levhalarının hangi yıl yapıldığı bilinmemekle beraber, Pfalz bölgesinde üretilmedikleri kesin sayılabilir. Bu levhalarla birlikte gün ışığına çıkarılmış olan diğer buluntulardan anlaşıldığına göre, 3. yüzyılın ortalarında, ganimet eşyası olarak buraya getirilmişlerdi. Adak levhalarının dikilmiş olduğu Mars tapınağının yeri tam olarak bilinmiyorsa da, levhalardaki isimler tapınağın hangi bölgede bulunduğuna dair oldukça güvenilir bir saptamaya olanak sağlıyor. Örneğin: Andos, Andossus, Bambixxus, Belex, Bonxus, Sembedo ve Sembus veya Xembus gibi isimler, antikçağa ait yazıtlardan anlaşıldığına göre Roma devletinin sadece bir bölgesinde kullanılmaktaydı: Bugün Fransa topraklarında bulunan Pirene dağlarının vadilerinde ve gene Pirene dağlarının kuzeyindeki Auch kenti dolaylarında. Demek oluyor ki, MS 3. yüzyılda ganimet eşyası olarak Pfalz yöresine getirilip 1700 yıl sonra gün ışığına çıkarılan adak levhaları Galya'nın güneyindeki bu bölgede üretilmiştir.

Sorumuza yanıt olarak verdiğimiz bu bilgiler acaba ne bakımdan önem taşıyor? Çok basit! Hagenbach'da bulunan adak levhalarından birinde (Resim 4) şöyle yazılıdır (/ işareti satır başlarını göstermektedir):

D M / AND / OSSVS / OBBE / LEXXI / FILIVS / V S L M

4 Buradaki kısaltmaları tamamlarsak, şu cümle ortaya çıkar:

Domino Marti Andossus Obbelexxi filius votum solvit libens merito

"Efendimiz Mars'a, Andossus, Obelix'in oğlu, söz verdiği üzere adağını, hak ettiği için seve seve yerine getirmiştir."

Antikçağdan kalma böyle bir buluntu, eskiçağ biliminin yöntemlerini kullanarak bazı tarihsel bilgilere varmamızı mümkün kılıyor. Şu halde Hagenbach'da bulunan levhanın üzerindeki yazılardan hangi tarihi gerçekleri öğreniyoruz?

1. Yalnız Asteriks'in değil, Obelix'in [Türkçe kitaplardaki adıyla "Oburiks"in] de bir oğlu vardı ve adı da Andossus'tu. (O babasının adını besbelli yeni yazım kurallarına göre yazmış.)
2. Latince konuşurken gülmesini tutamayan baba Obelix'ten farklı olarak, oğul Latince'yi gayet iyi biliyordu, çünkü (Hagenbach'ta gün ışığına çıkarılan diğer levhalardakine kıyasla) dilbilgisi bakımından gayet düzgün bir cümle kurmuştu.
3. Baba Obelix'ten yine farklı olarak oğul, Galya köyü âdetlerine uygun biçimde Kelt tanrılarından birine değil (bkz. bu kitapta Wolfgang Spittermann'ın bildirisi), Romalıların savaş tanrısı Mars'a adakta bulunmuştu.

Bu durumda Obelix'in (Oburiks'in) oğlu, Romalıların dünyasında rahatlıkla hareket eden, geleneklerini, tanrılarını, dillerini iyi bilen ve bütün bunları kabullenmiş görünen biri olarak karşımıza çıkıyor. Ama acaba bu sadece oğul için mi geçerli?

Eskiçağ biliminin yöntemleri, bu soruya da yanıt verebilme olanağını sağlıyor. Bunun için iki türlü bilgiye gereksinimimiz var. Birincisi, daha önce de belirttiğimiz gibi, Andossus adının, bütün antik dünyada sadece Galya'nın en uzak güneybatı ucunda, Pireneler'in eteğindeki Auch kenti dolaylarında kullanıldığının belgelenmiş olduğu; ikincisi de, bütün antik dünyada (ve pek tabii ki sonraki dönemlerde de) erkek evlada büyükbabasının adını vermenin âdet olduğudur.

Eğer Obelix'in (Oburiks'in) oğlu Andossus adını taşıyorsa, bu, baba tarafından büyükbabasının, yani Obelix'in babasının adı olamaz, çünkü Asteriks çizgi romanına göre, Obelix Auch kenti yöresinden değil, kuzeybatıdaki bir Galya köyündendir. O halde Andossus adı anne tarafından olan büyükbabanın, yani Obelix'in kayınbabasının adı olmalıdır. Bu da, Obelix'in oğlunun anneşinin, yani Obelix'in eşinin Galya köyünden değil, Pirene dağlarının eteklerindeki bir yerleşim yerinden olduğunu gösterir. Bundan da anlaşılıyor ki, Asteriks çizgi romanlarının yazarları, okuyucularından bir gerçeği şimdiye dek saklamışlar. Şöyle ki: Asteriks ve dostlarının türlü türlü macera yaşadıkları MÖ 50 yılından sonra, Obelix herhalde Farfara'nın Trajikomiks ile evlenmesinden ötürü üzüntüye

kapılarak (bkz. *Asteriks Lejyoner*, s. 48), Galya'nın kuzeyindeki küçük dünyasını ebediyen terk etmiş ve Romalıların büyük dünyasına doğru yola çıkmıştır. Roma'nın Galya eyaletinin güneyinde, yani Romalılara ait toprakların ortasında bulunan Auch kentinden bir kadınla evlenmiş ve -her ne kadar inanılması güç de olsa- oğlu Andossus'un tıpkı bir Romalı gibi büyümesine engel olmamıştır. Bir zamanlar baba Obelix, Romalılar hakkında "bunlar kafayı yemiş" demekten başka bir yargıya varamadıysa da, Hagenbach'ta bulunan levhaların belgelediğine göre, Obelix'in oğlu Andossus mükemmel bir Latince'yle, bir Roma tanrısına -üstelik de savaş tanrısı Mars'a- adakta bulunmuştur.

Büyük Galyalının Büyük Dünyası

Asteriks çizgi romanlarında, MÖ 50 yılında, tıpkı Roma devleti gibi, küçük Galyalının büyük dünyası da sınır tanımıyor -elbette ki düşmana kafa tutan, "boyun eğmez Galyalıların yaşamakta olduğu bir köy" dışında. Ama Hagenbach buluntularından anlaşıldığı gibi, bu köyün sınırı da uzun süre direnemedi: Bizzat Obelix bu sınırları korumaktan günün birinde vazgeçti ve Roma devletinin ortasında bir aile kurdu.

Sezar'ın, Asteriks ve Ortakları'na karşı zafer kazanması, belki de diktatörün umduğu gibi çabuk, yani *"veni vidi vici"* tarzında olmadı, ama Roma'nın başarısı sonunda boyun eğmez Galyalıların sınırlarını da aştı. Asteriks'in döneminde, Roma devletini dış ülkelerden ayıran bir sınırın varlığı zaten kabul edilmiyordu ve Galya köyünü Roma devletinden ayırması beklenen kazıklı çit de büyük Galyalı Obelix'i bile kendi küçük dünyasında tutmaya yeterli olamadı.

Wolfgang Will

GALYALILAR VE KOMŞULARI YA DA: İSVİÇRE DÜMDÜZ BİR ÜLKEDİR

MÖ 50'lerde, Sezar ve Pompeius arasındaki iç savaş belirgin hale gelmeye başladığında, Roma'da tarihin en ünlü propaganda yazılarından biri ortaya çıktı. Sonraki diktatörlerin kendilerini haklı çıkarmak için yazdıklarının aksine, Sezar'ın yazdıkları gerek dil açısından, gerekse politik açıdan bir başyapıttır. Sezar, yedi kitaplık *Commentarii de Bello Gallico* [*Galya Savaşı*] boyunca Galya'nın fethi için taraftar kazanmaya çalışmaktadır, ama kendisi ve hedefleri hakkında hiç sır vermeden. Bellum Gallicum, bir Roma savaşıdır. Buna karşılık Bellum Romanum, yani Galyalıların savaşını konu alan tamamlayıcı kitabın ortaya çıkması için 2000 yıl geçmesi gerekti! 1961'den bu yana da bütün tarihi gerçekler, otuz kitap halinde önce Fransızca olarak, sonra da düşmanın dili Latince'ye çevrilerek yayımlandı.

Sezar'ın kitaplarında anlatılanlardan farklı olarak, Galyalıların anlattığı olaylar kronolojik bir sıra gözetilmeksizin, işlenilen konulara göre düzenlenmiştir. Bu kitaplarda Sezar'ın hasır altı ettiği ekonomik sorunlar yansıtılmaktadır (*Asteriks ve Kazan*'daki vergi tahsildarı gibi). Ayrıca inanç açısından da yeni bakış açıları getirilir (örneğin kehanet sanatı, yani gizemli işaretlerin anlamını çözme, *Kâhin* macerasının konusuydu); iç savaş sırasında Sezar'ın Nil nehri üzerinde üç ay süren bir yolculuğa çıkmasının gizemi çözülür (*Asteriks ve Kleopatra*); askerliğe ve gemiciliğe dair bilinmeyen ayrıntılar açıklanır (*Asteriks ve Galya Kalkanı*); spor tarihindeki (Romalılarda) ilk doping olayı ortaya çıkarılır (*Asteriks Olimpiyatlarda*); dört kitap Kelt/Germen kökenli komşulara yapılan ziyaretleri anlatır (*Asteriks İsviçre'de, Belçika'da, Britanya'da, Asteriks ve Gotlar*) ve bu sayede Sezar'ın aktardığı "yarı gerçekler" düzeltilir.

Sonraki yılların diktatörü Sezar, savaş çıkarmak için kendine düşman yarattığı gibi, kendi keyfine göre de sınırlar yaratır, ülkelere şekil verirdi. Kitabının birinci bölümünde, belki de Yunanlı filozof ve aynı zaman-

da tarih-coğrafya bilgini Poseidonios'tan (MÖ 135-MÖ 51) esinlenerek Galya diye tanımladığı bölge, fethetmeyi düşündüğü bölgedir; daha doğrusu, kitabının giriş bölümünü kesinlikle 52 yılından sonra yazdığına göre, fethettiği ülkedir. Cnaeus Domitius Ahenobarbus'un Alobrojları ve Arvernileri yenmesi üzerine, Yukarı İtalya ve Galya'nın Akdeniz kıyıları hariç bu bölge, çeşitli adlar altında (*Narbonensis, ulterior, Transalpina*) eyalet yapılmıştı. Ama Galya'nın geri kalan kısmı, yani güneybatıda Akitanya, kuzeydoğuda Belgica, doğu ve merkezi Galya'daki Gallia Celtica'dan oluşan kısım, hiç de yazarın gösterdiği gibi birlik halinde değildi. Britanya ada olarak görülmüyordu; ada olduğunu Sezar söylemişti. Manş Denizi'nin iki yakasında yaşayan Keltler gayet sıkı ekonomik ve kültürel ilişkiler sürdürüyorlardı. Ren, birbirleriyle barışamayan iki halkı birbirinden ayıran bir su yolu değildi, Germenler de Keltlerin bir kolu olduğundan, ırmağın üzerinden karşılıklı gidip gelmeler gündelik olaylardandı. İngiltere'yi Fransa'dan ve Fransa'yı Almanya'dan ayıran Sezar'dı. Britanya'yı fethedemediği veya fethetmek istemediği için, denizin tehlikelerini ve denizaşırı yolculukların güçlüklerini fazlasıyla abartmıştı. Büyük olasılıkla -Roma'da dolaşan altın ve gümüş söylentilerine rağmen (Cicero, *Dostlara Mektuplar*, 7, 7, 1 vd)- Britanya'nın yeraltı zenginliklerinin fazla olmadığı kanısına vararak oraya düzenlenecek bir seferin külfetine değmeyeceğine karar vermiş olmalı. Sezar şiddetli dalgaların gemilerini tahrip ettiğini bahane ederek yıllar boyu Britanya'ya yeniden bir çıkartma yapma hazırlıklarına girişmedi. Ancak seksen yıl geçtikten sonra İmparator Claudius (MS 41-54) bu seferi gerçekleştirme cesaretini gösterebildi.

Ren bölgesine gelince, uçsuz bucaksız bir orman (Hercyn Ormanı'nı enine aşmak için dokuz gün yürümek gerekiyordu) Sezar'ın gözünü yıldırmaktaydı, zira bu ormanda bir sürü ünikorn, mus ve oroksun* dışında, uzun boylarıyla Romalıların tepesinden bakan Germenler yaşıyordu. Sezar'dan başka kimse, "derin ve geniş bir akarsu" olan Ren ırmağını bir köprüden geçerek aşmaya cesaret edemiyordu. Yani Sezar'a göre ırmak ay-

* Ünikorn: Tek boynuzlu efsanevi at. Mus: Çok iri ve yassı boynuzlu Kuzey Avrupa'da yaşayan bir geyik. Oroks: Nesli tükenmiş uzun boynuzlu bir sığır türü, Kuzey Afrika, Avrupa ve Güneybatı Asya'daki ormanlarda yaşardı, bugünkü sığırların atası sayılır. -ed.n.

nı zamanda ulusları ayıran bir sınırdı. Sezar'ın Galya'sı, kuzey, batı ve doğusu dışarıya kapalı (güneyinde de Alp ve Pirene dağları yükselen) devlet mülküdür. Sezar, ülke sınırlarını *"furor Teutonicus"* diye adlandırdığı Tötonların azgın ve yıkıcı saldırılarına karşı koruyabilecek toprak tabyalarla güçlendirdiğine Romalı okurlarını inandırmaya çalışmaktadır.

Öte yandan Sezar, Belçikalıları ve Helvetleri de Galya'ya katar. Belçikalılar ülkenin kendilerine mahsus bölümünde otururlar. Kendi dillerinde "Kelt" diye tanımlanan, Roma dilinde ise "Galyalı" adı verilen halktan Marne ve Seine ırmaklarıyla ayrılırlar (*Galya Savaşı* I, 1). Helvetler ise Galya'nın güneydoğu köşesinde, *lacus Lemanus* [Leman Gölü] ile Konstanz Gölü arasında kalan bölgede yaşarlar. Bunlar, I. yüzyılda yerleşik olmayan halklardan (*gentes vagae*) sayılıyorlardı; ama ikinci kuşakları yeni vatanlarına yerleştiler. Güneybatı Almanya'dan (Tacitus, *Germania* 28) Ren ve Main ırmakları ile Schwab Alpleri arasında kalan topraklardan buraya göç etmişlerdi. Bu da gösteriyor ki, Sezar'ın halklar arasına yerleştirdiği sınırlar, propaganda amacıyla yapılmış hayali saptamalardı.

İşgal altındaki Galya'nın (*Gallia occupata*) son özgür köyü olan Armorica'lı Galyalılar, Sezar'ın güneyde, doğuda ve kuzeyde çizdiği, dışarıda kalan komşuları imparatorluğa düşman, içeride kalanları ise dost ilan eden keyfi sınırları tanımaz, kabul etmezler. Dolayısıyla, rüşvet yiyen bir valinin zehirlediği müfettiş Brunus Sinüzitus'u sağlığına kavuşturmak için gereken "gümüş yıldız" (*edelweiss*) çiçeğini bulabilmek amacıyla Helvetia ülkesini yürüyerek, yüzerek, tırmanarak enine boyuna dolaşırlar. Başka bir serüvende ise, Germanya'da, Batı ve Doğu Gotlarıyla kavgaya tutuşurlar, çünkü Gotlar büyücüleri Büyüfiks'i, yaptığı iksirle güçlenip dünyaya egemen olmak için kaçırmışlardır. Sezar patavatsızlıkla, Belçikalıların olağanüstü yürekli insanlar olduğunu iddia edince, Marne Irmağı'nın ötesinde yaşamakta olan komşularını ziyaret ederler ve aralarında, Roma garnizonlarını dağıtma yarışması düzenleyerek en yürekli kişiyi seçmeye karar verirler. Günün birinde Manş Denizi'nin ötesinde, Britanya'da yaşamakta olan Kelt kökenli akrabalarından bir haber alırlar. Romalılara karşı koyabilmek için bir fıçı dolusu büyülü kuvvet iksiri istenmektedir. Galyalılar, büyülü iksiri komşularına ulaştırmak için -peşlerinde Romalılar, hırsızlar ve ayyaşlar-

uzun ve meşakkatli bir yol kat ederler, saraylar, "*pub*"lar, "*suburb*"lar görürler, Britanyalıların konuşma, yemek ve içki alışkanlıklarıyla tanışırlar, ama ille de bunları beğenip benimsemezler.

Helvetler ve İsviçreliler

Asteriks ve Oburiks'in İsviçre'de yaşadıkları maceraların tarihi –Roma Cumhuriyet takvimi ile Julius takvimi arasındaki ufak farklar* önemsenmezse- hemen hemen günü gününe saptanabilir. Hikâye 29 Julius (Temmuz) tarihinde başlar (ay, o günlerde son kez olarak *Quintilis* diye anılmaktaydı) ve toplam üç gün iki gece sürer, Leman Gölü üzerinde bir kovalamacayla da biter. Arada dağlara tırmanılır, bu olay da Romalıların *Calendae* dedikleri 1 Ağustos'a rastlar (o tarihte "Ağustos" ayına henüz *Sextilis* deniyordu, çünkü bu aya adını veren Augustus daha 18 yaşındaydı ve *divus*** unvanını almamıştı). Aynı tarihte "Helvetia Eski Askerler Derneği"nin kuruluş yıldönümü kutlanmaktadır. Bu maceranın hangi yılda cereyan ettiği de, olayların seyri sırasında ortaya çıkmaktadır. Galyalılar İsviçre'ye vardıklarında, Romalılar'la yapılan savaşın yol açtığı yıkım artık göze çarpmamaktadır, örneğin Sezar'ın yıktırmış olduğu Geneva [Cenevre] kenti girişindeki köprü onarılmıştır (*pontem qui erat ad Genavam iubet rescindi*: *Galya Savaşı* 1, 7). Ancak Galyalılar, Romalı nöbetçilere yakalanmamak için Rhone Irmağı'nın Leman Gölü'ne döküldüğü yerde olan ve İsviçre'nin en önemli yapılarından sayılan bu köprüden geçmeyip göle atlarlar ve yüzerek karşı kıyıya varırlar. Bu da hem şaşkınlık yaratır, hem de yeni karışıklıklara neden olur.

Çizgi romanın devamında, Romalı subayların ve politikacıların Mısır seferinden getirdikleri altınları ve antika eşyayı İsviçre'deki banka kasalarında sakladıklarını öğreniyoruz. Zaman zaman da burada korunan servetlerini denetlemek için kasaları açtırmaktadırlar. Tarihte yaşanan gerçek olaylar incelendiğinde, bu anlatılanların İÖ 45 yılından önceki bir tarihe rastlayamayacağı ortaya çıkar. Çünkü Sezar, 4 Ekim (Oktober) 48 tarihinde İskenderiye'ye varmıştır. Kış aylarında savaşlar ve Kleopatra ile birlikte yap-

* Jül Sezar'ın önerisi üzerine, Romalıların kullandığı takvimde bir reform yapılmış ve İskenderiyeli astronom Sosigenes'in çalışmaları sonucu aylarda ve günlerde ufak kaydırmalar yapılarak yeni bir takvim düzenlenmişti. –ç.n.

** Ölümünden sonra ilahlaştırılan hükümdar. -ç.n.

tığı üç aylık Nil yolculuğu onu Mısır'da alıkoymuştur. Dönüş yolculuğuna ancak 47 yılının haziran ayı sonunda çıkar ve ekim başında Roma'ya ulaşır. 46 yılında ve 45'in başlarında Sezar ve orduları İspanya'da ve Afrika'da sürdürülen şiddetli çarpışmalar yüzünden o yörelerden ayrılamazlar. Demek oluyor ki, İsviçre'deki hesapların denetlenebilmesi, en erken 45 yılının *Sextilis* ayında mümkün olmuştur. 44 yılının mart ayı ortalarında da Galyalıların eylemleri son bulur.

İsviçre macerasının öncesi, yani İsviçre'nin Romalılar tarafından işgal edilişi, bu tarihin 13 yıl öncesine denk gelmektedir. Konsül Sezar, 59 yılının yaz aylarında, Galya'yı, İllirya'yı, daha sonra da Gallia Narbonensis'i, 58 yılında başlayacak olan *promagistratur*'luk döneminde birer eyalet haline getirmek üzere sağlama almıştır (*promagistratur*, 59 yılındaki konsüllük görevinden sonraki dönemdir.) Sezar, bir vali olarak hiçbir eyleme imzasını atmadığı takdirde yükselemeyecekti, bu yüzden bir savaş yapmak ve başarı elde etmek zorundaydı. Savaş için de bahane gerekti, çünkü Roma senatosunun onayını almadan kimseye saldırılamıyordu. Senatoda Prokonsül Sezar'ın bütün girişimlerini titizlikle eleştiren pek çok rakibi vardı. Sezar'ın Helvetler ile giriştiği savaşı anlattığı *Bellum Helveticum* iki amaç gütmekteydi: birincisi, savaş yöneten bir başkumandan olarak kendini kanıtlamak; ikincisi de, giriştiği savaşın haklı gerekçeleri olduğunu belgelemek. Bu nedenle Sezar, Romalıların özelliklerini Helvetlere maleder ve onlara yozlaşmış bir yönetim tarafından idare edilen savaşçı bir ulus der. Oysa Helvetler 58 yılında üzerlerine gelen Germen kavimlerinden kurtulmak için yerlerini yurtlarını bırakıp, kendilerinden güçlü olan Romalılarla çatışmaktan kaçınarak sessiz, sakin Garonne Irmağı kıyılarına göç etmişlerdi. Sezar'ın iddiasına göre ise, bu halkın en güçlü kişisi olan Orgetorix, önce Helvetlerin başına geçmeyi (*regnum*), sonra da bütün Galya'ya egemen olmayı (*imperium*) amaçlayan iktidar düşkünü bir haindir. Helvetler ise, savaş heveslisi ve saldırgan, çarpışmalar sırasında da cesurca davranan insanlardır (*Galya Savaşı* 1, 2, 4).

Sezar'ın anlatımında Romalılar ile Helvetler arasındaki çarpışmanın anlatıldığı bölüm çok kısadır -tıpkı Sezar'ın yönettiği savaşlar gibi. Helvetlerle ilişkisinin iki belirgin özelliği vardır: çabuk davranmak ve savaşmak. Sena-

... EVET İLK KEZ BİR ROMALI DOSTLARIMIZIN KASABAYA DÖNÜŞLERİNİN KUTLANDIĞI GELENEKSEL ZİYAFETE DAVET EDİLMİŞ OLDU. DOSTLARIMIZ İSE HER MACERANIN SONUNDA OLDUĞU GİBİ BİLGİ VE DENEYİMLERİNİ ZENGİNLEŞTİRMENİN GURUR VE MUTLULUĞUNU YAŞAMAKTAYDILAR...
BİZE İSVİÇRE'Yİ ANLAT OBURİKS ! NASIL BİR YER ?
DÜMDÜZ !
Son

toya verdiği raporda da bunu anlatmak için tek sözcükle yetinmektedir: *contendere*. Prokonsül, Helvetleri sadece bir yaz boyu süren kısa bir savaşta yenmeyi başarmışsa da, bu savaşa girişmekte haklı olduğunu kanıtlamak için hasmını bir tehdit unsuru olarak göstermesi çok zor olmuştu. Sezar'ın iddialarına göre, Helvetlerin hayattaki tek amacı, yabancılara saldırmak ve onların bütün varlıklarını ele geçirmekti (*Galya Savaşı* 1, 2).

Bertolt Brecht, yazıp bitiremediği bir komedisinde Sezar'a şu sözleri söyletir: "Herkesin bildiği gibi, İsviçreliler savaşçı ve kana susamış bir ırktır. Yabancılara duydukları nefret dillere destan olmuştur. Yabancılar yollarını şaşırıp da onların topraklarına ayak basarlarsa, üstlerinde başlarında ne varsa soyarlar. Çok defa yabancıları 'Hotelli' adını verdikleri, kendilerine özgü evlerde tutsak ederler. Oradan kaçanları en yüksek dağların tepelerine kadar izlerler. Hatta, kaçtıkları zaman kolay bulunabilsinler diye yabancıların boynuna küçük çanlar astıkları söylenir" (Brecht, *Eserleri* X 2, 820).

Brecht'in eserinde Sezar'ın iddia ettiğinin aksine, çizgi romandaki Helvetler, daha yedi yıl önce Alesia'da aynı saflarda çarpıştıkları Galyalılara karşı *misoxenia*, yani yabancı düşmanlığı göstermezler, hatta temizlik, düzen merakı ve kazanç tutkusu gibi kendilerine has en değerli erdemlerini bile bir yana bırakarak, zehirlenen Romalı müfettiş Brunus Sinüzitus'un kurtarılması için gerekli olan "gümüş yıldız" (*edelweiss*) çiçeğini arayıp bulmakta Galyalılara yardım ederler. Serüvenin sonunda bu müfettiş, Galya köyündeki şölene katılan ilk ve tek Romalı olma ayrıcalığına kavuşur. Bu şölenin başka bir yönden önemi de, halk arasında bir söylencenin yayılmasına yol açmasıdır: Maceraya katılmayıp köyünde kalan bir Galyalı, İsviçre'nin doğal yapısı hakkında bilgi istediğinde, Oburiks -her zamanki gibi yabandomuzu kızartmasını ısırarak- kısaca "dümdüz" yanıtını verir ve bu tanımlamayla kendi bakış açısını dile getirir (Resim 5). Bunda da haklıdır, çünkü Sezar'ın orduları için dağlara tırmanmak ne kadar zorluklarla dolu idiyse -okurun tanık olduğu gibi- düzlükler de Oburiks'e o denli büyük sorunlar yaşatmıştır.

Germenler, Gotlar ve Almanlar

Germenler ve Romalılar, Galya savaşı sırasında muharebe meydanında karşı karşıya gelmeden önce zihinlerde karşılaştılar. Bu, Romalılar

için yenilgiydi; gerçi gerçek bir yenilgi değildi, ama gene de aşırı derecede yıkıcıydı. Altı yıl geçtikten sonra bile Sezar yenilgisini hatırladıkça ürperiyor ve bu ruhsal durumunu da yazılarına aktarıyordu. Kitabının Vesontio (Besançon) isyanı hakkındaki bölümü, içerik olarak Romalı subaylarla bir hesaplaşma niteliğindedir ki (*Galya Savaşı* I, 39), kendisinden sonra hiçbir tarih yazarı böyle bir anlatıma cesaret etmemiştir.

58 yılının yaz mevsiminde, Romalılar daha henüz Germen ırkından tek kişiye bile rastlamamışken, onlar hakkında dolaşan ürkütücü söylentiler kulaklarına gelmeye başlamıştır. 21. yüzyılda ders kitaplarında yazılı olanları, ilk kez Keltler ve tüccarlar etrafa duyurmuşlardır. Onların tarifine göre Germenler korkunç iri yapılı, inanılmayacak kadar yürekli ve silah kullanmakta üstün yetenekli insanlarmış. Onlarla karşılaşanlar yüzlerinin ifadesi ve bakışlarının keskinliği karşısında dehşete kapılırlarmış...

Bu söylentilerin etkisiyle Sezar'ın karargâhındaki askeri ve sivil yöneticiler, acilen Roma'ya dönmek için izin isterler. "Çadırlarına gizlenip kötü kaderlerinden ötürü kendi kendilerine acınıyorlar veya arkadaşlarıyla bir araya gelerek kendilerini bekleyen büyük tehlikeden yakınıyorlardı. Karargâhta herkes vasiyetnamesini hazırlıyordu."

Tacitus *Germania* adlı eserinde bu bilgileri doğrulamıştır. Germenlerin "mavi gözlü, vahşi bakışlı, kızılımsı sarı saçlı ve uzun boylu" olduklarını yazmıştır (*Germania*, 4). Ayrıca soğuğa ve açlığa çok dayanıklı olmalarına karşın sıcağa ve susuzluğa çok zor katlandıklarını, arpa ve buğdayın mayalandırılmasından elde edilen şaraba benzer bir içki ürettiklerini ve şölenler düzenleyip gece gündüz bunu içerek savaş ve barış üzerine tartışmaktan büyük zevk aldıklarını da anlatmakta, bunun dışında "yalan-dolan tanımayan" insanlar olduklarını da saptamaktadır (*age.*, 22-23).

Sezar'a göre, Germenlerin ve Galyalıların ülkelerini ırmak ve sıradağlar birbirinden ayırır; Tacitus'a göre ise, Germenleri Germenlerden ayıran, *mutuus metus* yani karşılıklı korku ve güvensizlik duygusudur. Daha o zamanlar Romalı tarihçi, *Germania* adlı eserinde bütün umudunu Germenlerin komşularını en çok sevindiren özelliklerine bağlamıştı: Kendi aralarında anlaşıp birlik olamayışları.

Armorica'nın köyünden olan Galyalıların Almanya maceraları sırasında karşılaştıkları Germenler, dış görünüşleri bakımından Sezar'ın ve Tacitus'un tariflerine uygundur. Hepsi değilse bile, çoğu uzun boylu, iri yapılıdır, erkeklerin kızıl sakalları, kadınların sarı saç örgüleri vardır. En belirgin özellikleri, sık sık bira içmek ("*Cervisia* getir garson..."), her fırsatta askeri geçit töreni düzenlemek (Resim 6) ve durmadan ya kendi aralarında, ya da başkalarıyla savaşmaktır. Akılları fikirleri sürekli büyük fetih planlarındadır, bunu da açıkça ilan ederler: "Önce Galya bizim olacak, sonra da bütün imparatorluk." Başlarına tepesi sivri uçlu miğfer takarlar, armalarında Reich kartalının resmi vardır ve düşündüklerini daima kaba kaba söylerler. Germenler kendilerine "Gotlar" adını verirler, "Tötonlar" gibi davranırlar, "Vandallar" gibi yaşarlar ve başkaları tarafından da "Barbar" diye adlandırılırlar. Halklar arasındaki karşılıklı kin ve nefret duygularının göstergesi olan derecelendirmede Germenler en alt basamağa yerleştirilir. Grekler, Romalılara Barbar derler, Romalılar ise Galyalılara. (Armorica'lı) Galyalılar da Germenlere Barbar demektedir. Galya savaşları sırasında Germenler Keltlerle, Keltler Romalılarla, Romalılar Germenlerle, Germenler Gotlarla savaşırlar. Germenler Germanya'ya asker çıkarır, Galyalılar Galya'yı işgal eder, Romalılar Roma İmparatorluğu'na saldırır. Sürekli bir

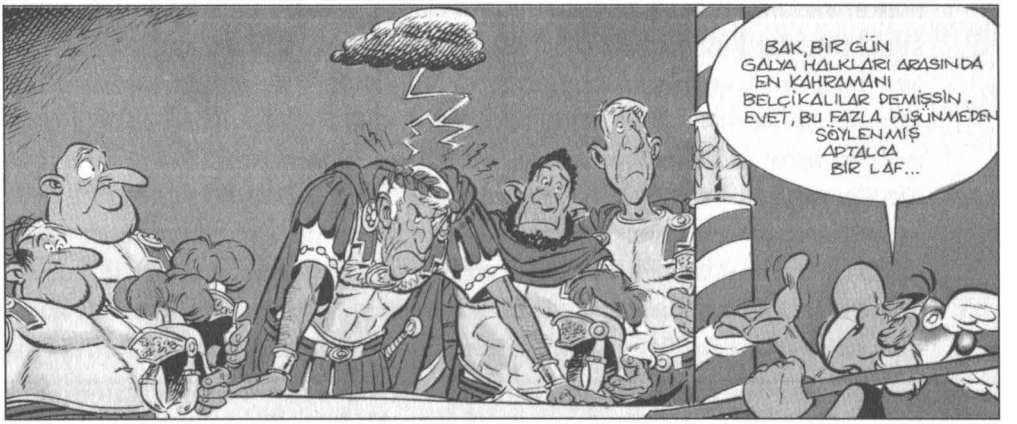
yerlere saldırılmakta, birileriyle savaşılmaktadır ve bütün olayların gerisinde kin, haset, düşmanlık ve saldırganlık duyguları gizlidir.

Tacitus, Germen ailelerinin arasında sürdürülen savaşlardan söz ederken şu temennide bulunur (*Germania*, 33): "Yürekten dilerim ki, bu halklar eğer bizleri sevmeyeceklerse, birbirlerine karşı kinleri hiç dinmeden sürüp gitsin; çünkü imparatorluğun kendisini tehdit eden felaketten korunabilmesi için kaderin karşısına çıkarılabileceği en iyi olay, düşmanlarının birbirleriyle çatışmalarıdır."

Asteriks çizgi romanı bu sözleri doğrulamakla beraber, birçok el kitabında Gotlar hakkında öne sürülen bir görüşe de karşı çıkmaktadır. Buna göre Gotlar, milattan önce Weichsel Irmağı'nın denize döküldüğü yerde yaşamaktaydı, MS 2. yüzyılda doğuya göç ederek 5. yüzyılda (ayrı ayrı ve farklı zamanlarda) İtalya'ya saldırdılar. Batı Gotları, I. Alaric'in komutası altında Yunanistan'dan geçerek Roma üzerine yürüdü (şehir, 24. 8. 410 tarihinde teslim oldu), sonra Galya'ya ve İspanya'ya geçtiler. Doğu Gotları da onları izleyerek 489 yılında Büyük Teodoric'in idaresi altında İtalya'ya girdiler. Ancak çizgi roman kahramanlarının ziyaretinden anlıyoruz ki, Batı Gotları daha Sezar zamanında Ren Irmağı'nın sağ kıyısında ve Doğu Gotları da Elbe Irmağı'nın sağ kıyısında yerleşmişlerdi ve Kimberler ile Tötonları örnek alarak birlikte Roma İmparatorluğu'nu işgal etmeyi tasarlıyorlardı. Ancak bu niyetlerini eyleme dönüştürmeleri ertelenir, çünkü Galyalılar çeşitli dalaveralarla, ayrıca sihirli iksirin yardımıyla Gotları ve Germen halklarını birbirlerine düşürmeyi başarırlar. Böylece de Tacitus'un temennisine uygun olarak bu karşılıklı çekişmenin sürmesini sağlarlar. Büyüfiks sonunda şu öngörüde bulunur: "Onlar bundan böyle daha yüzyıllar boyunca birbirleriyle savaşacaklar... Böylece de komşularına saldırmak düşüncesine kapılmayacaklar" (s 44). Ama bu görüşün bir yanılgı olduğu uzun yıllar sonra anlaşılmıştır.

Belgae ve Belçikalılar

Sezar, Belçikalı kavimlere ilk kez 57 yılının yaz mevsiminde rastlamıştır. Helvetleri ve Ariovist'in yönetimi altındaki Germenleri yenmesi için bir yıl (58 yılı) yetmiştir. Bundan sonra da Galya'yı zorla ele geçirmeye çalışır, çünkü amacı Atlantik sahilini ve *Aremoricae civitates*'i ülkesinin top-

raklarına katmaktır. Ama orada kendisine yılmadan kafa tutacak olan Galyalılarla karşılaşacağını tahmin edemezdi tabii... 7

Sezar, Belçikalıların en yürekli Kelt halkı olduğunu sanıyordu. Bu kavim Marne ve Seine ırmaklarının kuzeyinde, Ren Irmağı'nın batısında, Kuzey Denizi'ne kadar uzanan bölgede yerleşmişti. Sezar'ın kanısınca bu halkın bir kısmı Germen kökenli olup çok eski zamanlarda buraya göç etmişti. Coğrafya bilgini Strabon'a göre, Belçikalıların en fazla tükettikleri besin domuz etiydi. Koyun ve domuz sürüleri o kadar büyüktü ki, (fetihten sonra) İtalya'nın tuzlanmış et ve şayak kaput ihtiyacının hemen hemen tümünü Belçika'dan ithal ederek karşılamak mümkün oldu (Strabon 4, 197). Sezar yazılarında tıpkı Helvetler konusunda yaptığı gibi Belçika halklarını da tek tek abartılı biçimde tanıtır. *Commentarii*'de, 300.000 acemi askerden oluşan Belçika ordusunda 60.000 Bellovak, 50.000 Suession ve Nervi, 15.000 Atrebat, 25.000 Morein, 9.000 Menapi, 10.000 Ambian, Kalet, Veliokas, Viromandu ve 19.000 Aduatuk bulunduğu belirtilir.

Homeros'tan beri, en cesur savaşçının veya en kahraman halkın seçilmesi, çoğu antikçağ tarihçisi ve etnografının katıldığı bir oyundu. Kendi yurttaşlarının yendiği halkı, yüreklilik sınıflandırmasında kendi soydaşlarından sonra gelmek veya onlarla eşdeğer olmak şartıyla, en kahraman halk diye tanımlıyorlardı. Livius, Kartacalılarla yaptığı üç savaştan (Pön savaşları) sonra Kartacalılara; Tacitus, dört imparator devrindeki olaylardan

sonra (Batavi ayaklanması diye bilinen olay, 69-71) Batavilere; Sezar da, kendisine daha *Commentarii*'yi yazdığı yıl binbir güçlük çıkaran Belçikalılara bu payeyi vermişlerdir. Sezar, *Galya Savaşı* adlı yapıtının giriş bölümünde, karşılaşmış olduğu güçlüklerin verdiği tecrübeye dayanarak, üstüne basa basa, "*Horum omnium fortissimi sunt belgae*," yani "Belçikalılar, bütün Galyalıların en yüreklileridir," der (Resim 7).

Ancak Sezar Belçikalıları bu şekilde tanıtırken sadece kendi yaşadıklarını örnek göstermekle yetinmez, 1. yüzyılda yaygın olan bir "kültür teorisini" de kanıt olarak ileri sürer. Buna göre, Belçikalılar en yürekli halktır, çünkü onlar "doğal yaşam" ilkelerinden ayrılmamışlardır, "Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerinde yaygın olan ince kültür ve yaşam biçiminden (*cultu atque humanitate*) uzak kalmışlardır. Kadınsı lüks eşya satan tüccarlar, o topraklara nadiren ulaşabilir" (*Galya Savaşı* 1, 1). Sezar daha o zamanlar pek iyi biliyordu ki, ucuza satılan Roma mallarının Belçikalılar üzerindeki etkisi, askeri birliklerin sağladığı kısa ömürlü zaferlerden daha üstün olacak ve onları imparatorluğun yönetimi altına sokmayı başaracaktı. Şu halde, Sezar'ın Belçikalıları yürekli diye övmesini Asteriks sitemkâr bir ifadeyle yanıtlarken, "... fazla düşünmeden söylenmiş, aptalca bir laf," demesi, gerçeği yansıtmaktadır (Resim 7). Fakat gene de Sezar'ın iddiaları Armorica'lı Galyalıları kışkırtmış olmalı ki, Gergovia kahramanı Toptoriks, en yürekli halkı saptayabilmek için, komşu Belçikalılarla kavga çıkartır. Gergovia, günümüzdeki Clermont-Ferrand'ın güneyinde, Arvernlerin ülkesinde bir kale ve aynı zamanda kenttir. Burada Vercingetorix, Sezar'a başarıyla direnmiştir (MÖ 52). (Ne var ki Toptoriks'in, Gergovia'daki deneyimlerinden söz etmesi bir anakronizmadır, çünkü Gergovia kalesi dolaylarındaki çarpışmalar gerçekte çizgi romanda anlatılan olaylardan iki yıl sonraya rastlar.) Birbiriyle cesaret yarışmasına kalkışan Keltler, kâh birlikte, kâh teker teker, işgal altındaki bölgede yer alan Roma karargâhlarına saldırıp askerleri iyice hırpalarlar. Artık Sezar'ın Galya'daki en zor günleri, Britanya'dan ikinci dönüşünü izleyen yıllar (MÖ 54-53) başlamıştır. Hemen hemen üç yıl süren ayaklanmalar -Keltlerin yurtlarını yeniden ele geçirme mücadelesi– o zamana kadar elde edilen başarıları sarsmıştır (*Galya Savaşı* 5, 24-26, 44). MÖ 54 yılı sonbaharında 15 *cohort* (eyaletlerden gelen

birlikler) imha edilir ve Sezar, prokonsül ilan edildiğinden beri ilk defa olarak valilik görevlerini yerine getirmek üzere Alp dağları ile Po Irmağı arasında kalan Gallia Cisalpina'ya gidemeyip kışı Celtica'da geçirmek zorunda kalır. Ayaklanmayı Belçikalı Eburonlar, Nerviler ve Aduatuklar başlatmışlardır. Sahil bölgesindeki bildiğimiz Galyalılar da, Roma lejiyonlarına karşı eyleme geçerler. Ancak onların olayları anlatışlarının tam aksine, *Commentarii* yazarı, sahil bölgesinde yaşayan Galyalıların (*civitates Aremoricae*), Romalıların kazandıkları zaferi duyunca adeta kaçarcasına telaşla geri çekildiklerini bildiriyor (*fugae similis: Galya Savaşı* 5, 53, 7).

Belçika macerası, bizzat Sezar'ın yönettiği bir çarpışmayla biter. Bu onun hayatındaki "Waterloo" muharebesi olmuştur, ama kendinden sonra gelen kuşaklar bunu hiçbir zaman öğrenmeyeceklerdir. Çünkü tarih yazarları Romalıydı. Belçikalılar ve Galyalılar önceleri Romalıların karşısında ayrı saflardaydılar. 67.000 lejyonerden oluşan Roma ordusu, elindeki 164 adet *onager* adı verilen bir çeşit mancınıkla kendilerinden sayıca fazla olan 84.000 kişilik birleşmiş Belçika kuvvetlerini (*civitates*) püskürtmeyi başarır. Belçikalılar takviye kuvvetlerini, geceyi ve Galyalıları bekler. Onların gelişiyle savaşın seyri değişir, Sezar'ın özel muhafız kıtasının çarpışmalara katılması bile bir işe yaramaz. Henüz ölmeye razı olmadıklarından, bu seferlik teslim olurlar: *Sauve qui peut.* Sezar bir emirerine kendisine bir at bu- 8

lup getirmesini buyurur ve apar topar Roma'ya döner. Belçikalılar ve Galyalılar bir zafer şöleni düzenleyip bol bol *cervisia* içerler, kızgın yağda kızarttıkları patatesleri ve batmış bir korsan gemisinin gövdesinden kopardıkları midyeleri yerler. (Resim 8: Yüzyıllar geçtikten sonra Théodore Gericault bu sahneyi bir tablosunda canlandırmıştır, tablo şimdi Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir.)

9 Sezar kısa bir süre sonra *Commentarii*'sini kaleme aldığında, bu çarpışmayı çok farklı anlatıyor; yazar birçok yeteneklerinin dışında, tarihi olayları kendine göre değiştirme sanatında da usta. Olayları MÖ 57 yılına ve Maas'ın bir kolu olan Sambre Irmağı civarına aktarıyor. Düşmanlar çeşitli Belçikalı kabileler, özellikle Nervilerdir, Galyalılardan ise hiç söz etmez ve elbette ki bu çarpışmada zaferi Sezar kazanır. Sonuçta *Galya Savaşı*'nın (2, 16-28) ünlü savaş tablosu ortaya çıkar: Sezar kendini Roma halkına ve gelecek kuşaklara savaş yöneten bir başkumandan olarak tanıtmayı başarır. Kendini tarif ederken (üçüncü şahıs zamirini kullanarak) usta bir psikolog olarak betimler, askerlerini savaşa heveslendirmek için, zaferde olsun yenilgide olsun, onlarla aynı safta yer aldığına inandırır (*age.*, 1, 25): "Sezar önce kendi atını, sonra da diğer atları ulaşılamayacak bir yere yolladı, böylece tehlike herkes için aynı boyutta olacak ve hiç kimse kaçmayı aklına getiremeyecekti."

Sezar çarpışmayı tıpkı Napoleon gibi yönetiyor (Resim 9), sonra zor durum sürerken, gece bastırmadan önce artcı kuvvetler yardıma yetişiyor ve savaşın seyri tamamen tersine dönüyor (*tanta rerum comutatio*), Belçikalı Nerviler yenilgiye uğratılıyor ve zafer kazanılıyor. Sezar gerek Nervi halkının gerekse adlarının neredeyse tamamen yeryüzünden silindiğini ilan ediyor, fakat beş kitap sonra Nerviler gene canlanıp ortaya çıkıyorlar (7, 75). Zaten onlara gelecekteki maceralarda (*Asteriks ve Belçikalılar*) bazı görevler düşecektir.

Belçikalıların yenilmesi fetih yollarını açmıştı: Sezar ertesi yıl, yani MÖ 56 yılında deniz kıyısına yerleşmiş kavimlere de saldırdı. Akitanya sahilini ele geçirdi, Atlantik okyanusunun birçok limanını kontrol altında tutan Venetleri yendi, nihayet bunların kuzeyinde yerleşmiş olan Menapilerin ve Morinlerin topraklarını işgal etti. Böylece Portus Itius (Boulogne-sur-mer) Roma devleti topraklarına katılmış oldu ki, en kısa deniz yolundan Britanya'ya ulaşabilmek için buradan yola çıkmak gerekiyordu. Sezar'ın tahminine göre bu yol 30 mil kadardı (*Galya Savaşı* 5, 2, 3).

Sezar MÖ 55 yılının yaz mevsiminde ilk keşif seyahatini yapmak üzere 100 gemiyle yola çıktı. Britanya'ya çıkarma yapma planını ise gelecek yıla erteledi. Sezar'ın bu kararı için ileri sürdüğü neden, hayal gücünün zengin olmadığını göstermektedir, pek de ikna edici sayılmaz: Onun görüşüne göre, yenilgiye uğramış olan Galyalılara yardım ve takviye gönderilmesini önlemek gerekiyordu. Ama bu konuda Britanniler daha geniş bilgi sahibiydiler. Britanya'daki Kaledonyalıların başkumandanı Calgacus, MS 1. yüzyılda Roma'ya Britanya konusunda yöneltilen eleştirileri şöyle özetlemiştir: "Romalıları ne Doğu doyurabildi, ne de Batı. Onlar yeryüzünün haydutlarıdır ve artık ele geçirecek kara parçası kalmadığından denize saldırmaktadırlar." (Tacitus, *Agricola*, 30, 4; Britanya macerasını anlatan kitapta Calgacus'un adı geçmemekle beraber, *Asteriks ve Kazan*'da, Galyalıların belki de en çılgın macerasında, onun sözlerine de yer verilmektedir. Sayfa 15'teki *Ubi solitudinem faciunt, pacem apellant* sözleri Calgacus'un ağzından veya Tacitus'un kaleminden çıkmıştır.) Sezar'a direniş harekâtını Kent bölgesinde yerleşmiş olan halkların en üst mertebedeki kralı Cassivellaunus yönetmekteydi. Bu kral, Galyalı Vercingetorix'in Britanyalı benzeriydi ve Sezar çok zorlu savaşlardan sonra onu bir barış anlaşması yapmaya güçlükle ikna edebilmişti. Ama tıpkı Vercingetorix gibi Cassivellaunus da sadece büyük tarih kitaplarında anılmaya uygun kişilerdendir. Bu nedenle (Armorica'lı) Galyalılar Britanya'ya konuk oldukları sırada sadece kısa bir süre için görünüp gene kaybolur. Öykülerin gerçek kahramanları ise Britannilerin *local heroes* [yerel kahraman] dedikleri o ülkenin yerlileridir.

54 yılının sonlarına doğru, sahil kesiminde yaşayan Galyalılar Britanya'da yerleşmiş Kelt akrabaları tarafından yardıma çağrılırlar. (Manş'ın her iki kıyısında yaşayan Keltler -cümle yapısındaki farklılıklar dışında- aynı dili konuşmaktaydılar, ortak bir geçmişe sahiptirler ve aynı zamanda da müşterek tarihi bir korkuları da vardır. Bu korkuya dair anıları Büyük İskender dönemine kadar uzanır. Şöyle ki, Büyük İskender MÖ 334 yılında İstros Irmağı'nı, yani Tuna'nın aşağı kısmını aştığında, Keltler ona saygı ve bağlılık duygularını sunmak üzere bir heyet gönderirler ve görüşme sırasında büyük Makedonyalıdan korkmadıklarını, tek korkularının gökyüzünün kafalarına düşmesi olduğunu söylerler. Bunun üzerine İskender'in, Keltler hakkında "palavracı" deyimini kullandığı rivayet edilir (Arrianus 1, 4, 7-8), ama sonuçta batıya doğru ilerlemekten vazgeçip doğuya yürür ve ta Pers ülkesine kadar uzanarak o yöreleri fetheder.) Sezar'a gelince, aynı yılda 600 gemiyle Britanya'ya doğru yola çıkar, peşinden ticaret yapma veya ganimet toplama heveslisi birçok tüccar da kendi gemileriyle onu izlerler ve adanın güney bölgesini ele geçirirler - gene bir tek küçük köy dışında. Ne var ki, sihirli iksirin etkisi olmaksızın Romalılara karşı uzun zaman direnebilme umutları düşük olduğundan, Britanyalılar Galyalı kardeşlerinden "Roma ordularını püskürtmek için" yardım isterler. Asteriks ve Oburiks bir fıçı dolusu sihirli iksirin Britanya'ya ulaştırılmasına yardımcı olurlar ve bu vesileyle görme fırsatını buldukları ülkede yalnız konuşulan dilin değil birçok başka şeyin de karmaşık olduğunu fark ederler. Uzun yıllar sonra Heinrich Heine Britanyalıların konuşması hakkındaki görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Bunlar bir sürü tek heceli sözcüğü ağızlarına alıp çiğniyor, eziyorlar, sonra da tükürüp buna konuşmak diyorlar." Galyalı konuklar, saçları mantara benzer biçimde kesilmiş ozanlar görürler, iki katlı arabalarda caddenin ters tarafında yolculuk ederler, sis bulutlarının içinde yollarını kaybederler, bitişik düzenli evlerden oluşan mahallelerde dolaşırlar, posta arabalarını soyan haydutları aramaya çıkarlar, İskoçya'dan gelme tutumlu Kaledonyalılar oldukları şüphesi uyandırırlar, yüzyıllardan beri korunan çim sahaları kirletirler, Londinium'da sarayları ve kuleleri ziyaret ederler, futbol maçına* müdahale ederler, ama hepsi bir yana, yerli hal-

* Topla ilgili spor hakkında bkz. *Der neue Pauly - Enzyklopaedie der Antike* I , Stuttgart 1996, s. 895'te önemli bir makale olan "Apopudobalia."

kın kendilerine sunduğu yiyecek ve içeceklerden kaçarlar.

Sezar'ın Britanya'da egemen olan koşullar hakkında anlattıkları -her ne kadar oraya giden tüccarlar ve keşif için yolladığı gözlemciler kendisine etraflı bilgi vermiş olsalar da- sadece kısmen Galyalıların tariflerine uymaktadır, yalnız coğrafya bakımından bazı ayrıntılarda benzerlikler vardır (*Galya Savaşı* 5, 13). Ancak geleneklerin ve alışkanlıkların anlatımında yüzeysellik ve genelleme dikkati çeker (*age.*, 5, 14). Sezar Britanyalıların şehir kültürlerini eleştirir ("Britanyalılar, balta girmemiş ormanların bir bölümüne bir hendek kazıp bir de duvar ördüler mi, oraya şehir adını veriyorlar."), aile hayatlarını yerer (" her erkeğin on veya on iki karısı vardır") ve görünüşlerini de kınar ("yabani çivitotuyla mavi renge boyanırlar ve kafaları ile üst dudaklarını tıraş etmezler"). Ülkenin iç kısımlarında yaşayan halkın tahıl ekmeyip yalnız süt ve etle beslendiği iddiası ise, besbelli ancak kısmen doğrudur (*age.*, 5, 14). Gerçekte o yöredeki Britanyalılar (naneli sos eşliğinde) av eti yeseler de, sütten nefret etmektedirler. Armorica'lı Galyalılar, oraya vardıktan bir süre sonra onların özellikle öğleden sonra saat beşte sıcak su içmeyi âdet edindiklerini üzülerek fark ederler. En çok sevdikleri içecek ise, bol miktarda tükettikleri ılık *cervisia*'dır (bira). İçkisini soğuyuncaya kadar bekletmek sofra adabı kurallarına göre büyük bir kabalık sayılmaktadır (Resim 10, 11). Galyalılar bu koşullara ayak uydurmakla beraber, oradan ayrılırken, yitirilen büyülü iksirin yerine bir veda armağanı olarak Britanyalıların içtiği sıcak suya hoş bir lezzet katması için uzaklardan getirdikleri kurutulmuş bitki yapraklarını ["çay"] hediye ederler.

10
11

Fransızlar ve Komşuları

Asteriks ve arkadaşlarının maceraları Fransızlardan oluşan bir okuyucu kitlesi için yazılmıştır. Yazar ile çizer, yani Goscinny ve Uderzo, onların geçmişteki tarihi olaylardan ötürü duydukları ezikliği gidermek istemektedirler. Asteriks çizgi romanları okuyucuya iki bin yıldan beri dünyanın değişmemiş olduğu hissini verir. Armoricalı Galyalıların, Helvetya, Germanya, Belçika ve Britanya'da karşılaştıkları komşuları, kendilerinden çok sonraki kuşakların gayet iyi tanıdıklarını sandıkları komşularına "tıpatıp" benzerler. Goscinny ve Uderzo bu eserlerinde önyargılarla, beylik sözlerle ve basmakalıp laflarla adeta oynarlar. Bunların arkasında olan gizli gerçekler ortaya çıkarılır, duruma göre alaya alınır, kâh onaylanır, kâh tersi kanıtlanır. İngilizler ılık *cervisia* ve sıcak su içerler, Belçikalılar bol bol patates kızartması yerler, Almanlar sürekli kendi aralarında ve dış dünyayla savaşır dururlar, İsviçreliler de dümdüz bir ülkede yaşarlar.

WERNER DAHLHEIM

"İNSANLIK İÇİN BÜYÜK BİR ADIM" GALYALI KÂŞİFLER YENİ DÜNYA'DA

ÖNSÖZ: "TIERRA, TIERRA!" - "KARA, KARA!"

On beşinci yüzyılın insanları, birçok olayın hem kendi yaşamlarını, hem de kendilerinden sonra gelen kuşaklarınkini tümüyle değiştirdiğini fark ettiler: Örneğin Türklerin Avrupa içlerine ilerlemesi, Osmanlıların 1453 Mayıs'ında Konstantinopolis'i ele geçirmesi veya Portekizli denizcilerin güneye doğru yola çıkıp Afrika'nın batı sahilinin gizemini çözmeleri... Oysa 12 Ekim 1492'de, dolunay zamanı, sabaha karşı saat 2'de "tierra, tierra" diye bağırarak Batı Atlantik Okyanusu'nun uçsuz bucaksız ıssızlığında kaybolduklarını sanan üç geminin kumandan ve mürettebatını uykularından uyandıran tayfanın gördüğü kara parçasını, o dönemin vakanüvisleri hiç de fazla önemsememişler, dikkatlerini başka şeylere yöneltmişlerdi. Karayip adalarından küçük Guanahani'nin (San Salvador) açıklarında bağıran bu tayfanın sesi, İspanya'da ve Avrupa'nın diğer Hıristiyan ülkelerinde yankı uyandırıncaya kadar daha pek çok yılın geçmesi gerekecekti. Çünkü bu ülkeler henüz Granada'nın fatihlerini ve İsa'nın önünde diz çökmeye razı olmayan Berberileri ve Yahudileri İspanya'dan kovan Hıristiyan krallarını kutlamanın sarhoşluğunu yaşıyorlardı.

Ama Kristof Kolomb sonunda gene ölümsüzlüğe kavuştu. Çünkü onun denizlerde batıya doğru yol almasıyla, görece göz önünde olan ve denetlenebilen bir dünyanın sınırları yıkıldı ve okyanusun kontrol altına alınması yüzyıllar boyunca Avrupa devletlerinin en önemli hedefi haline geldi. Seneca'nın *Medea* adlı yapıtında koro, Avrupa'nın kaderine dair şu kehanette bulunur: "İleriki yıllarda öyle bir çağ gelecek ki, okyanus gizemlerinin kilidi açılacak, önümüzde dev boyutlu bir ülke uzanacak ve Thetys (deniz tanrıçası) yepyeni dünyaların kapılarını açacak, böylece artık Thule* ta-

* Thule: Dünyanın en kuzeyinde olduğu düşünülen efsanevi ada. -ed.n

nıdığımız dünyanın sonu olmayacak" (5, 375-380). Bu kehanet gerçekleşip de o zaman çoktan ölmüş olan Kolomb yeni bir dünyanın kâşifi olarak ün ve şana kavuşunca, oğlu Ferdinand, mutluluk içinde, *Medea*'nın kendi kütüphanesindeki kopyasına şu sözleri yazdı: "*Haec prophetia expleta est per patrem meum Christoforum colon admirantem anno millesimo quadrigentesimo nonagesimo secundo* = Bu kehanet 1492 yılında babam Amiral Kristof Kolomb sayesinde gerçek oldu."

Amiral hayattayken bütün bunlardan haberdar olamazdı. Çünkü onurlu denizci, 15 Mart 1493'te İspanya topraklarına tekrar ayak bastığında, kral ailesine sunduğu haberler dünyanın o günkü durumunda bir devrime yol açmamıştı. Geçmişte de birçok ada keşfedilmişti ve 14. yüzyılın başlarında Kanarya Adaları keşfedildikten sonra, bu konudaki haberler artık pek heyecan yaratmıyordu. Üstelik batıda yeni dünyaların olduğunu da kimse ummuyordu; ayrıca bu olasılık, o dünyayı keşfeden kişinin bile aklından geçmemişti. O, aslında batı yönünde denize açılarak Hindistan'a varmayı tasarlamıştı ve ayak bastığı toprağın, hedeflediği ülke olmadığına da asla inanmazdı. Böylece 20 Mayıs 1506'da, Asya'nın doğusunu keşfetmiş olduğuna inanarak öldü. İnsanların kadir bilmezliğinin ve rakipleri tarafından gülünç duruma düşürülmenin acısıyla mutsuzdu, kral kısa bir süre için de olsa zincire vurdurmuştu: vasiyetinde bu zincirlerle birlikte gömülmeyi istemişti. Bir yıl sonra Alman hümanist Martin Waldseemüller, *Cosmographiae introductio* adlı yapıtına, Kolomb'un bulduğu kara parçasının adını "America" diye kaydetti.

Kolomb, cahillik ve kötü niyet yüzünden hak ettiği ödülü alamayan ilk kişi değildi. İnsanlar, birçok kâşifin ve buluşlarının dünya tarihi bakımından değerini ancak yıllar sonra anlayabilmişlerdir. 1000 yılında Amerika topraklarına ayak basan ilk Avrupalı, Leif Erikson, MÖ 500 yılında Afrika'nın çevresinde dolanmayı başaran ilk denizci Hanno, gerek antikçağda, gerekse ortaçağda denize açılıp Odisseus gibi yıllar sonra evlerine dönen ve üne kavuştuklarında ruhları da çoktan Hades'e kavuşmuş olan nice yürekli adam, aynı kaderi paylaşmıştır.

Acaba bunların arasına ufak tefek bir Galyalı da katılmış mıdır? Fıçı gibi irikıyım arkadaşıyla birlikte, Galya'nın fethinden sonraki yıllarda, öz-

gürlüğün yılmayan savunucusu olarak ortaya çıkan ve büyük Sezar'ın keyfini kaçıran biri gerçekten var mıydı? Seneca'nın sözcükleri sayesinde antikçağdan yeniçağa ve büyük keşiflerin yapıldığı onlarca yıla uzanan gizemli eğrinin çıkış noktasını acaba Brötanya kıyısındaki bir köyde mi aramalı?

12

Büyük tarihçi Theodor Mommsen'e göre, tarih üzerine yapılan her türlü çalışmanın kaynağı aslında hayal gücüdür ve tarih yazarları "birer bilim adamından çok sanatçı sayılırlar." Bu fikri sadece hoşgörüyle karşılamakla kalmayıp aynı zamanda coşkulu bir içtenlikle paylaşan herkes, yukarıda ortaya atılan soruyla ilgilenir. Louvre müzesinin bodrumunda, gözden ve nemden uzak bir köşedeki iki papirüs parçası, onların kuşkularını destekler. Bu papirüslarden biri, Kelt dilinde yazılmış bir yolculuk öyküsüdür. Bu öykü, 1975'te *Büyük Yolculuk* adı altında bir Asteriks macerası olarak yayımlanmış, defalarca yorumlanmış ve yeryüzündeki en önemli dillere çevrilmiştir (Resim 12). İkinci papirüsün ise, yıllar boyunca kaybolduğu sanıldı veya gizli *druid* örgütlerinin bu papirüsü kutsal kabul edip sakladıklarından kuşkulanıldı -her şeyi çok iyi bildiğini sananlar da, işin içinde (Kumran metinleri* misali) Vatikan'ın parmağı olduğunu iddia ediyorlar. Her neyse... Söz konusu papirüs, bir Galya gemisi kumandanının tutmuş olduğu bir çeşit seyir defteriymiş ve metinden anlaşıldığına göre, bu gemi haftalarca denizde oraya buraya sürüklendikten sonra, Kuzey Amerika anakarasına ulaşmış. Papirüsün aslı kayıp. Fakat içeriği antikçağın son dönemlerinde yaşamış bilim adamlarının çeşitli kaynaklardan faydalanarak topladıkları güvenilir bilgilerden oluşan derlemeler sayesinde sonraki kuşaklara aktarılmış ve bunlar da ortaçağın başlarında yaşamış bir yayımcı tarafından özenle bir araya getirilmiş. Ayrıca Ro-

* Kumran metinleri: Lût gölünün kuzeybatı kıyısındaki tarihi Kumran bölgesinde MÖ 2. yüzyıldan itibaren yaşayan bir Yahudi tarikatının bıraktığı metinler. Yerleşim merkezleri Romalı askerlerce yerle bir edilmişti. –ed.n.

ma İmparatorluğu'nun bütün önemli Latin ve Grek kökenli yazarlarında da bu yapıttan alıntılara rastlanıyor. Bundan da anlaşılıyor ki, Roma aydınları, bu seyir defteri hakkında -her ne kadar yazarı bunu amaçlamadıysa da- yazılmasından birkaç yıl sonra bilgi edinmişler.

Bu metnin nasıl ve ne zaman Louvre mahzenlerine girdiği ve sonra ne şekilde ortadan kaybolduğu, aslında araştırılması gereken bir konudur. Fransız araştırmacıları henüz buluşlarıyla övünerek avunmaktalar, İspanyollar ise İtalyanlarla bir olup söz konusu belgenin kesinlikle sahte olduğunu savunuyorlar. Almanlara gelince, bu konuyla ilgili soruların çözümünü Alman Araştırma Derneği tarafından oluşturulan özel bir araştırma grubuna bırakmışlardır. Bu grupta papirüs ve Kelt dili uzmanları eskiçağ biliminin bütün dallarıyla işbirliği yaparak söz konusu papirüsü sözel ve yazınsal olarak inceleyip yorumlamakla görevlendirilmişlerdir. Metin, 1975'te yayımlanan yolculuk öyküsünden farklı olarak, Latince yazılmıştır ve ilk defa burada kamuoyuna sunulmaktadır. (Köşeli parantezlerin [] içindeki yazılar Latince'den çevirenin açıklamalarıdır).

Geminin Seyir Defteri, Bölüm I: İmparatorluk tebaası

Adım Asteriks, Asteriks'in oğlu ve Reis Toptoriks'in tebaası. Bu günceyi de onun ellerine teslim edeceğim. Sezar'ın Rubikon'da başlatmış olduğu büyük iç savaşın dördüncü yılında kendimi Yeni Dünya'da buldum. Bu dünyanın bizim bildiğimiz dünyayla hemen hemen hiç ortak yanı yok. Konuya açıklık getirmek amacıyla, özel bir layiha hazırladım [Söz konusu layiha *Büyük Yolculuk* adı altında günümüze kadar korunmuştur]. Bu Yeni Dünya'ya nasıl bir isim vermeli, bir türlü karar veremiyorum; bu konuda kafa yormayı benden sonraki kuşaklara bırakıyorum. Ayrıca bu keşfimin büyük bir olay ve yeni bir çağın başlangıcı olarak kutlanması mı, yoksa birçok insanı perişan eden bir felaket olarak lanetlenmesi mi gerektiği konusunda da karar vermeleri lazım. Sunmakta olduğum metin, sadece bir Galya köyünde doğup büyüdükten sonra, nasıl olup da kendimi açık denizde bulduğumu (Resim 13) ve keşfim hakkında nelerin bilinmesini istediğimi açıklayacaktır.

"İnsan doğasının en çok rastlanan özelliklerinden biri, kendimize ait nesnelerden çok, yabancılarınkinden hoşlanmamız ve değişikliği, farklı şey-

leri sevmemizdir." [Montaine, *Essais* 3, 9]. Nitekim ben de, başka ülkeleri görüp tanıyabilmek için, peşimde kocaman gölgem Oburiks olduğu halde, devamlı bahaneler uydurarak köyümüzün daracık çevresinden dışarı fırlamaya çalışmışımdır. Gittiğimiz ülkelerin çoğu tek devletin buyruklarına boyun eğiyordu: Roma. Buradaki soylu önderler, dirençli bir sabır ve amansız bir savaş tutkusuyla, Akdeniz bölgesinin bütün devletlerini, kentlerini ve kabilelerini yenmiş, krallarını birer iblis gibi kovalamış ve yılgın halkları, iyi niyetli bir yönetici oldukları görünümü verme çabasını bile göstermeyen başka iblislerin eline teslim etmişlerdi. Birkaç yıl önce bunların en kötüsü olan Jül Sezar ülkemize saldırdı. Ülkemizin halkları da ancak iş işten geçtikten sonra aralarındaki eski çekişmelerden vazgeçtiler. Bir milyon Galyalı savaşta öldü, yüz binlercesi esir alınıp köle diye satıldı ve servetleri Sezar'ın ve çevresindeki gözü doymaz taraftarlarının hazinelerine katıldı. Bu kıyımdan sağ kurtulan bizler ise, yıllarca terör ve sömürüye mahkûm olarak yaşayacağız. Çünkü İtalya'dan birçok kişi gelip ellerini mallarımıza uzatacak: Toprak ve para elde etme hırsıyla dolu askerler, Senato'nun dizginleyemediği açgözlü vergi tahsildarları, tefeciler, borçları boylarını aşan valiler, memurlar, senatörler, iktidar hırsıyla kamçılanan ordu kumandanları -çoğu terbiye ve ahlaktan yoksun eşkıya.

13

Elbette bazı kabileler kendilerini savunmaya devam edecektir. Ama hiçbiri bizi kıstıran zincirleri kıramayacaktır. Vercingetorix'in Alesia'da teslim olduğu günden beri, Roma'nın lejyonerleri demir pençelerini ülkemize geçirmiş durumdalar; öncüleri bütün müstahkem yerleşimleri yıkıyor, mimarları düzlüklere yeni şehirler kuruyor, kendilerini buraların efendisi ve kültür bakımından üstün sayanlar, Akdeniz yöresine özgü yeni bir yaşam biçimi yayıyorlar.

Geleceğin koşulları işte böyle olacak. Her şeyimizi kaybetmiş olmaktan ötürü duyduğumuz keder, giderek değiştiremeyeceğimiz koşullara

katlanmaya ve onları benimsemeye dönüşecek. Daha sonra da öfkeden dişlerimizi gıcırdatarak Roma'daki yöneticilerin bir talih veya rastlantı sonucu değil, siyasi ve stratejik üstünlükleri sayesinde zafer kazanabildikleri kanaatine varacağız. İleride belki atalarımızın yaşam biçiminin barbarca olduğuna inanıp onu reddederek yeni bir kişilik geliştirebiliriz. Büyük amaçlar güdenler, kafasında servet ve kariyer fikirleri besleyenler, Roma'nın hizmetine girmek zorunda kalacak, yakında bütün resmi dairelerde tek geçer dil haline gelecek olan Latince'yi öğrenmeye gayret edecek, Roma ordusunun özel birliklerinde savaşacak, kokular sürünecek ve çoğu zamanlarını Roma hamamlarında geçirecekler. Bu hamamların gerçekten de çok keyifli olduğunu inkâr edemem doğrusu -keşke bizim icadımız olsaydı! Sonunda Orgetorix'in ve Dumnorix'in torunları Roma vatandaşı olma hakkını kazanacaklar ve Vercingetorix'in soyundan gelenler Senato'ya üye bile olacaklar. Geçmişte olup bitenlerden haberleri olmayanlar buna "yaşam kültürü" [Latincesi: *humanitas*] diyerek övecekler. Halbuki bu "aslında sadece köleliğin bir parçasıdır" ve bu söz, ne dediğini çok iyi bilen bir Romalıya aittir [Tacitus, *Agricola* 21]. Roma devletinin yendiği barbarların artık bir geçmişi yoktur, sadece ana hatları Roma tarafından belirlenmiş "pembe" bir gelecekleri vardır ve bunda herhangi bir değişiklik yapma hayallerine yer verilemez.

Bizim köyümüz ve ben, bunlara boyun eğemeyiz, saygıdeğer Şefim! Eski koşulların daha iyi olduğuna inandığımızdan değil. Romalı askerlerle yaptığımız ufak tefek kavgaları önemseyip gelecek için umutlu olduğumuzdan da değil. Hayır, biz hayli zamandır anlatmakta olduğumuz kendi öykümüzün esiriyiz. Boyun eğmez Galyalı rolünü o kadar uzun süre başarıyla oynadık ki, artık yeni bir kişiliğe bürünemeyiz. Çünkü bizler, Gergovia'da yaşanan zafer için sevinç naraları atan ve Alesia yenilgisi yüzünden gözyaşı dökenler için bir direniş simgesi haline geldik –tabii eğer belleklerinden tamamen silmedilerse [*Galya Kalkanı* çizgi romanında belgelenmiştir]. Ama kendimizi aldatmayalım. Biz de çoktan Roma'yla barış anlaşması yapmış, o dünyanın bir parçası haline gelmiş bulunuyoruz; o dünyada, düzen laftan ibaret değil, canlı gerçeğin ta kendisidir. Sonuç olarak, biz de Latince hafızlamaya başladık, onların yaptığı yollarda güvenle ve hızla ilerleyerek seyahat ediyoruz, onların gemileriyle Akdeniz'in bir ucundan

öbür ucuna gidiyoruz ve onların sayesinde korsanlarla karşılaşmak sadece turistler için düzenlenen bir eğlence haline gelmiş bulunuyor. Bu sayede isimlerini Vercingetorix'in hecelemeyi bile başaramayacağı ülkeleri ve halkları tanıma fırsatına sahibiz. Bir zamanlar Sezar için Kuzey Afrika'da çarpıştık [*Asteriks Lejyoner*] ve vaktiyle Galya'yı yakıp yıkmış olan lejyonerlerin alkışları arasında ödüller, armağanlar aldık. O zamanlar biz dünyanın bir ucu sayılan Galya'dan gelmiş ve görevimiz bitince de gönlümüz ferah, tekrar oraya dönmüştük. Ama köyde kalanlara her akşam denizi, uzak ülkeleri ve Roma'yı anlattık durduk; çünkü zaten oralar hep ve her yerde bizimle birlikteydi.

Artık savaşın ve yenilginin açtığı yaraların kapandığı ve gözlerimin önünde yeni bir dünyanın kapılarını açtığı şu günlerde, gerçeklere sakınmadan bakmanın zamanı geldi diye düşünüyorum: Hiçbir devlet, görkem ve güç bakımından Roma ile boy ölçüşemez, ne çağımızın devletleri ne de geçmişteki ve belki de gelecekteki devletler... Onların ataları hayduttur ve birçok yerde "yağmalama, öldürme, gasp etme yerine yanlış bir ifade olan egemen olma sözünü kullanırlar ve çöle döndürdükleri ülkelere de barış getirdiklerini ileri sürerler" [Tacitus, *Agricola* 29]. Ama çok iyi bilirler ki, kimse kendini savunamayacak halde olanlara karşı savaşmaz ve kültür bakımından bu kadar farklı olan halkların üzerinde kurdukları egemenliği sürdürebilmeleri, ancak zorla boyun eğdirilen halkların, er veya geç, geleceklerini Roma ile özdeşleştirmeye razı olmalarına bağlıdır. Çünkü Romalılar, askerlik tekniği bakımından yendikleri ülkelerden daha üstün değildirler. Silahları ve gemileri de Grek, Pers veya Galyalılarınkinden daha iyi değildir -biz bunu onlara art arda birkaç kez kanıtladık. Ama onlarda buluş yeteneği var. Bu nedenle de herkesi, yendikleri halklara ölüm ve yıkım değil barış ve düzen getirdiklerine, onlara daha iyi bir dünyada yaşama olanağını kazandırdıklarına inandırmaya çalışırlar. Sözde yalnız onların sınırları içinde balta girmez ormanlar tarıma kazandırılır, toprağın daha verimli hale gelmesi, daha değerli ürünler alınması sağlanır, sadece onların yönettiği ülkelerde şehirler, köprüler, yollar inşa edilir, sadece onlar hukuka geniş güvence sağlayabilirler, sadece onlar mal mübadelesine ve fikrini açıkça söylemeye olanak tanırlar... Bugünlerde Akdeniz'i boydan boya, Erme-

nistan'dan Sardinya adasına kadar gezip dolaşan Yunanlı coğrafya bilimcisi, dünyaca ünlü Strabon, okurlarına Lusitanya'nın kaderini örnek gösteriyor; gerçekten de bizimkine çok benzediğini söyleyebiliriz. O yörelerde yaşayan kabileler, bol bol tahıl yetiştirme, hayvan besleme ve değerli maden çıkarabilme olanaklarına sahipken, uzun yıllar boyunca savaşmaları ve eşkıyalık yapmaları yüzünden yaşamlarının temelini oluşturan değerleri kaybetmişler. Ancak Roma onları zorla egemenliği altına alınca yerleşik düzene geçmişler, İtalya'dan göç edenler burada koloni kurunca da uygarlık gelişmiş ve zenginlik artmış [Strabon 3, 154].

Gerçekten de Guadalquivir'den Kuzey Denizi'nin sisli ülkelerine kadar, Roma kılıçları bir cennetin görkemli kapılarını değil, çökmek üzere olan bir dünyanın çürümüş çitlerini yıkmıştır. O dünyada savaş, baskı ve açlık, insanların yaşamlarına egemen olacaktı. Orada hiçbir zaman özgürlüğün kaybı veya kazanılması için savaşılmazdı, oradaki kavgaların nedeni hep kimin kime egemen olacağı sorunuydu. Bizde de durum farklı mıydı? Hayır. İşte bu yüzden, Akdeniz kültürü önce Pireneler'i, sonra da Alp dağlarını aşıp gelişmesi için en uygun ortam olan kenti kurunca, Galyalı direnişçiler silahlarını bıraktılar. Bir kentin surlarının gerisinde yaşamın nabzı, eski devirlerden kalma köylerden ve dağ mezralarından daha hızlı atar. Taş duvarların arkasında eski düzeni geri çağıran sesler duyulmaz. İlerki yıllarda Vercingetorix'in soyundan gelenler, bu dünya imparatorluğunu "yasaların ve kültürün yuvası olarak" savunacaklardır [MS 480'de ölen Clermont-Ferrand Piskoposu Sidonius Apollinaris'in mektupları: 2, 9, 6].

Geminin Seyir Defteri, Bölüm 2: Kara ve Deniz

Romalılar hayal kurmazlar. Hele bir "Yeni Dünya"nın hayali onları hiç ilgilendirmez; eski dünya onlara yeter de artar bile. Üstelik hayal güçleri, uçsuz bucaksız okyanusun ötesinde başka ülkelerin bulunabileceğini tahmin edemeyecek kadar kısıtlıdır. Hatta hayal kurma yetenekleri o kadar kıttır ki, gasp ettikleri topraklardaki bir sürü eyaletten oluşan kümenin bir dünya imparatorluğu meydana getirdiğini ancak Yunanlıların diline düştükten sonra fark etmişlerdir. Emin oldukları bir şey varsa o da nereye giderlerse gitsinler, niyetlenirlerse zor kullanarak boyunduruk altına alınabi-

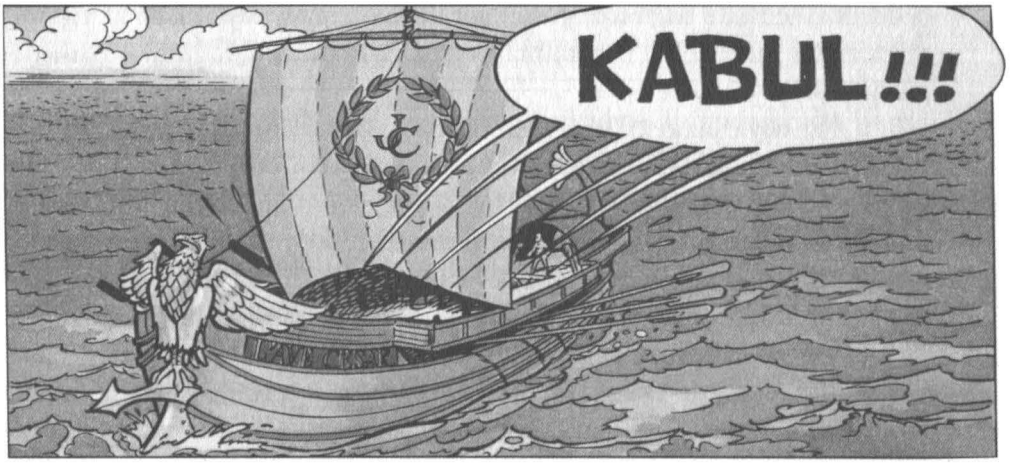
lecek basit insanlara rastlayacaklarıdır. Romalıların uzak ülkelere gitmelerinin nedeni, ne merak, ne de bilim aşkıdır. Ama gene de, yabancı ülkeler hakkında elde edebilecekleri her türlü bilgiyi toplamaktan geri kalmazlar. Kimberler ve Tötonlarla karşılaştıklarında kuzeyde okyanus sahilindeki, bu istilacıların vatanı olan ülkeleri merak etmişlerdi [Strabon 7, 292 vd]. İşte bu yüzden, İtalya'dan İspanya'ya uzanan askeri amaçlı bir yol yaptılar, kendilerini güvende hissetmek için de Gallia Narbonensis adını verdikleri yeni bir eyalet oluşturdular. Bunu gerçekleştirmek amacıyla ordularını güneybatı Alplerden aşırdıklarında, Britanya da görüş alanlarının içine girmiş oldu. O zamandan beri Roma devletinin tacirleri ve ajanları ülkemizi göz hapsine almışlar ve adada yaşayan kabilelerle yakın ilişkilerimizi Roma'ya bildirmişlerdir.

Dolayısıyla Sezar'ın bu durumdan huzursuzluk duyarak iki kez Britanya'ya uzanmak cesaretini göstermesi mantıksız değildir. Sezar, bu konudaki tutumunu söyle açıklamıştır [*Galya Savaşı* 4, 20]: "O yöredeki insanları incelemek ve gemilerin yanaşabileceği iskeleleri, limanları saptayarak tanımak istiyordu." Bu sözlerle, akıllıca davranarak hedeflerine belirli sınırlar koyduğu kısa zamanda anlaşıldı. Çünkü Britanya yolculuğu ona parlak ve kalıcı başarılar kazandırmadı, hatta savaş güncesine kaydedilmeye değecek bir sefer bile olmadı; ümit edildiği gibi altın, gümüş, mücevher ve para elde edilmedi, sadece yük gemilerine eğitimsiz ve beceriksiz birkaç köle sürüklenip götürüldü -bu da tanrılara şükran törenleri düzenlemek için yeterli değildi. Cicero, Sezar'ın başarısızlığını öğrenince erkek kardeşi Quintus'a yazdığı bir mektupta, adeta bıyık altından gülerek şöyle demişti: "Orada bizi korkutabilecek hiçbir şey yok, ama bizi sevindirecek bir şey de yok," [3, 1, 10]. Dünyayı açgözlü bir istilacının bakışlarıyla değerlendirenler, büyük laflar ederek bu görüşe katıldılar. Ama şimdilik paçayı kurtarmış olan Britanyalıların yenilgiye uğramış komşuları olan bizler, ne yazık ki olayın gerçek yüzünü daha iyi biliyoruz. Sezar artık adanın yerini belirlemiş ve ona gemiyle nasıl ulaşılabileceğini öğrenmiştir. Kuşkusuz er veya geç orada yaşayan halkları da bizim kaderimizi paylaşmaya zorlayacaktır.

Adaya hareket etmiş olan fetih ordusu boş gemilerle dönünce, kıtadaki mağlup kabileler sevinçlerini gizlemediler. Ama bu sevince buruk bir

duygu da eşlik ediyordu, çünkü Sezar hiçbirimizin aklına gelmeyen bir şey gerçekleştirmişti. Ayrıca, dalgaların parçaladığı gemilerin yerine yenilerini koymak ve içlerine kürek çekecek yeni tayfalar koymak için her türlü olanağa sahipti. Maksadım, Romalıların ellerindeki olanakları ne kadar iyi kullandıklarını söyleyip hayranlığımı belirtmek değil. Çünkü onları teşvik eden, açlıktan ölmek üzere olan zavallı insanlara toprak aramak değil, kazanç ve iktidar hırsıdır. Onlar yola çıkarken, gidecekleri yerlere daha iyi bir dünyayı tanıtma fikrini veya başkalarına düzen ve barış içinde yepyeni bir yaşam tarzı öğretmeleri gerektiği inancını götürmüyorlar. Şimdiye kadar ne yaptılarsa, hep kendi çıkarları için yaptılar, onların atıldıkları büyük serüven, acımasızca öldürmek ve alçakça yağmalamaktır. Ama gene de şunu teslim etmek gerek: Mekânın sınırlı olduğu düşüncesini onlar yıktılar ve eski ufukları batıya doğru alabildiğine genişlettiler, kararlı eylemler bakımından da önderlerinin üstüne yoktu. Bu önder Britanya'yı yağmalamak için bir sefer düzenlemeyi kafasına koyduğunda da, kararını gerçekleştirmesini önleyecek hiçbir engel tanımadı. Doğruca sahile gitmeyi hedefledi, yüzü aşkın savaş ve yük gemisi toparladı, kıyı bölgesinde özgürlüğünü koruyabilmiş son kabileyi de Roma egemenliği altına aldı ve denize açıldı -peşi sıra soğuk, sis, fırtına, hastalık, ölüm gibi tehlikelere boş veren binlerce savaşçıyı sürükleyerek. Bu seferde çok büyük kayıplara uğradılar, ama kumullar, ormanlar, bataklıklar ve barbarların saldırıları dahi onları yıldıramadı.

Bizim atalarımız hiçbir zaman denize Romalıların gözüyle bakmamışlardır. Oysa bizimkiler, bu kara insanlarından farklı olarak, sahil insanıydılar ve yıllar boyu, her gün denizin tuzlu havasını solumuşlardı. Sezar savaş anlatısına, kısa ve özlü olarak, ama aynı zamanda küçümseyerek, Britanya'nın coğrafyası ve siyasal yapısı hakkında Galyalıların hemen hemen hiçbir şey bilmediklerini kaydetmiştir. "Tacirlerden başka kimse kolay kolay oraya gitmez, onlar da sahil kesimlerinin ve Galya'nın karşısındaki yörelerin dışında hiçbir yeri tanımaz" [*Galya Savaşı* 4, 20]. Gerçekten de biz, birkaç limana uğramayı, Britanya'da yaşayan insanlarla iyi ilişkiler yürütmeyi ve okyanusa açılabilir gemiler inşa etmeyi, denizcilikle uğraşan küçük Venetler kabilesine bırakmıştık. Zaten bunların parasını ödemeye hangi sahil kabilesinin gücü yeterdi ki? Gemiler çok pahalıya mal olur; yapımı,

bakımı, donanımı için su gibi para akıtmak gerekir, hele birçok gemiden oluşan güçlü filolar oluşturmak planlanıyorsa... Böyle bir girişime kalkışanın limanlara, tersanelere, özel geliştirilmiş zanaatlara gereksinimi vardır ve her şeyden önce de, herkesin bu büyük zahmete değdiğine inanması gerekir. Ama Galya'da sadece Venetlerde böyle bir zihniyet vardı. Bu nedenle de sadece onlar Britanya'daki Kelt halklarıyla ticaret yapıyorlardı; elde ettikleri kazancı kimseyle paylaşmak istememelerini de pek az kişi yadırgardı, çünkü ilk karşılaştıkları fırtınada parçalanmayan gemileri inşa etmeyi sadece onlar başarabiliyorlardı. 14

Ama şimdi artık akıllandık -galiba Roma'dan gelen mikrobun bizim de kanımıza girdiğinin ilk belirtisi bu. Artık ufuk çizgisinin ötesinde bir kara parçası olduğunu biliyoruz, şimdi okyanusa açılmak gibi müthiş bir cesareti göstermeye olanak tanıyan Venet gemilerinin özelliklerini de öğrenmiş bulunuyoruz. Sezar, bütün kıyı kesimini işgal etmek üzere yola çıktığında, bunları hemen fark etmişti. Notlarında, Venet gemilerinde omurganın Roma gemilerininkine kıyasla daha yassı olduğunu ve bu yüzden gelgit sırasında sular çekildiği zaman bile manevra kabiliyetini kaybetmediklerini, tamamen meşe ağacından yapılan gemi gövdelerinde burun ve kıç tarafındaki güvertelerin yüksek tutulduğunu ve bundan ötürü fırtınalı havalarda kabaran dalgalara karşı koyabildiklerini, çıpalarının halatlar-

la değil, zincirlerle bağlı olduğunu, her türlü fırtınaya dayanması için gemi direklerine ince deriden yapılma yelkenlerin tutturulduğunu yazmıştır [*Galya Savaşı* 3, 13].

İşte böyle bir gemi beni Yeni Dünya'ya götürdü (bkz. s. 47, Resim 14).

Ama acaba ben, Asteriks, tıpkı arkadaşım Oburiks gibi küçük bir Galya köyünde doğup büyümüş olan, ruh yapısının, inancının kökleriyle o toprağa kenetlenmiş olan ben, neden denizleri aştım? Bunun sebeplerinden birini hiç böbürlenmeden söyleyebilirim: Biz ikimiz de artık kaşarlanmış bekârlardan sayılıyoruz, artık herhalde çoluk çocuk sahibi olacağımız da yok. Elbette ki geçmiş yıllarda, bir genç kız gördüğümüzde bizim de kalbimiz küt küt atardı. Hatta zavallı Oburiks, günün birinde yaban domuzu kovalayacak yerde, güzel Farfara'ya sunmak için menekşe aramaya çıkınca herkese alay konusu olmuştu. Ama bu zaaf dönemi de geçti -bu duygu fırtınasının ateşli bir hastalık gibi bana da sirayet ettiği, önce beni alt edip sonra da ağaçların tepesine çıkardığı günleri de atlattık [*Asteriks Lejyoner*]... O gün bu gündür yaşam ve dünya işleri konusunda bilgeler bilgesi Yunanlı Poseidonios'un saptamasına uygun davranıyoruz: "Kelt kadınları çekicidir, ama Kelt erkekleri onlarla pek ilgilenmez" [Diodoros, 5, 32.7]. Poseidonios, bizim erkeklere göz atmamızın apayrı birşey olduğunu da eklemeyi unutmaz –oysa Yunanlılar kendilerini kültür uluslarının en üstünü saymaya başlayalı beri eğilim duydukları tatsız bir aşırılıktır bu.

Hiçbir bağımızın olmayışı, rüzgârın sürüklediği yerlere gitmek, özgürlüğün tadını çıkarmak ve yumruklarımızı bol bol kullanmak için bize gerekli en uygun koşulu sağlıyordu. Memleketimizden uzaklarda, biz yolculara kuşkulu bir ifadeyle yöneltilen "bana bak yabancı, sen hiç de savaşmayı bilen birine benzemiyorsun" sözleri, bizi fena halde öfkelendirmeye yetmiş, bu saygısız soruyu soranın tozunu silkelemiştik. Böylece görünüşümüze bakarak yiğitliğimizi ölçmenin ne kadar yanlış, kendileri için de ne kadar sakıncalı olabileceğini, bedenlerindeki sıyrık ve çürükler sayesinde öğrenmiş oldular. Vatanımızda da, dünya zıvanadan çıktığı zamanlar, bir olup var gücümüzle tekrar eski haline getirmeye çalışırdık -her nedense, bu durumun sık sık, hatta her gün tekrarlandığı da dikkatimi çekiyordu. Böylece kısa zamanda ünümüz ve şanımız köyün sınırlarını aştı. Bunda

suçun büyük payı Sezar'ın işgal kuvvetlerine aitti, çünkü onlar laftan değil, ancak kötekten anlıyorlardı. Kısacası, kendimizi anlamlı bir pedagojik etkinliğe adamıştık ve bu da bizim geçimimizi sağlamaktaydı. Zira ta en eski zamanlardan kalma bir geleneğe göre, savaşarak vatandaşlarına iyi ve güvenli bir hayat sağlayanların rahatça yaşamak için bütün gereksinimleri, yiğitlikte onların seviyesine erişemeyenler tarafından karşılanır. Para kazanmak, Romalıların dünyasındaki bu katı kural, Galya'da da geçerlidir - ama büyük adamlar için değil. Büyük adamların zaten parası vardır, bu parayı toplumun selameti uğruna harcarlar ve bundan mutluluk duyarlar. Buna karşılık iki büklüm iş görüp para kazanmak zorunda olanların adı pek anılmaz. Böylece bizim Galya köyünde gayet basit bir işbölümü oluşmuştur. Bir yanda üretici çalışmadan haberleri olmayan savaşçılar, öte yanda da gündelik yıpratıcı işleri yüklenen kadınlar ve savaşamayan erkekler. Bu iki küme, ancak Romalılar üzerimize geldiğinde birleşip tam bir bütün haline gelir. O zaman demirci, marangoz, balıkçı, çiftçi, hatta köyün ozanından oluşan ve hep birlikte kıyasıya vuruşma isteğiyle yanıp tutuşan azgın bir kitle, güçlerini daha da artıracak olan büyücünün sihirli iksirini de mideye indirir ve köylerini savunur.

Oburiks ve ben, yerinde duramayan, gözünü budaktan sakınmayan, macerayı seven, çabuk öfkelenen, kavgacı insanlarız. Bu özelliklerimizle, Galya'ya gelen yabancıların hakkımızda tüyleri ürpererek anlattıklarını simgeliyoruz: "Onlar savaşa tutkun, kolayca galeyana gelen ve hemen kavgaya girişen insanlardır" [Strabon 4, 195]. Biz hiç korkmayız, elçilerimizin Büyük İskender'e açıkladığı ilkeye daima sadık kalırız: "Biz kimseden korkmayız. Sadece gök kubbenin başımıza yıkılabileceği düşüncesi bizi ürkütebilir." Bas bas bağırıp bütün dünyaya duyurmaya çalıştığımız böyle - kabul etmeliyim ki- iddialı sözlere, palavralara rağmen, aklımızı da yitirmiş değiliz. Hele hele mahvolmayı özleyen, ölümüne susamış insanlar da değiliz. Ateşli bir hayal gücüne sahip olmayışımız, kahramanca yenilgi öykülerinin tehlikelerine kendimizi kaptırmamızı ve hani şu duygusal tipler gibi beyinlerimizin fokurdamasını engelliyor. Serüven yaşama aşkına kendini kaptıran insanlar her zaman olacaktır. Bunlar kendilerini ölüme adamış kişilerdir. Deli dolu ama hayata bağlı bir köy, bizi onlar gibi renkli hayaller

kurmak, "fırtınada batan bir gemiden kurtulmayı, açlık çekmeyi, ölümü, esareti, barbar kabilelerin eline düşmeyi, acılar çekmeyi, gözyaşı dökmeyi, kimsenin tanımadığı, erişilmez okyanusun ortasındaki çıplak ve ıssız bir kaya parçası üzerinde perişan bir yaşam sürdürmeyi" düşlemekten koruyor; biz kalbimizde, aklımızda ne varsa hepsini ona borçluyuz [E. A. Poe'dan alıntı, *Arthur Gordon Pym*, Bölüm 2]. Bütün bunlara rağmen, biz dünyada çok yer gezdik, Akdeniz'de dolaştık, bütün büyük limanlarına, kentlerine uğradık, fırsat bu fırsat ülkeler, insanlar tanıdık, tehlikelere atıldık, tehlikeler atlattık. Bundan -ne yalan söyleyelim- pek keyif duyduk. Ama hep memleketimize dönmek, reisimizi kucaklamak ve dostlarımızın arasında günler, geceler boyunca görüp geçirdiklerimizi bire bin katarak anlatmak, bir yandan da -Poseidonios'un dediği gibi- "bir saygı belirtisi olarak, bize etin en güzel parçalarının sunulması"nın hasretini kalbimizde taşıdık [Poseidonios, *Parçalar* 16].

Poseidonios bizim sosyal ve politik düzenimizi derinlemesine incelediği sırada, Homeros'un anlattığı toplumu gözünde canlandırıyordu. Biz de onun gibi yaparsak görürüz ki muhtemelen hepimizin atası Yunanlı Odiseus'tur. O, bir kadını kaçırıp yuva yıkan haydudu cezalandırmak için Troya'ya gitmiş, on yıl boyunca savaşmış, vatanına geri dönemeyince de hem kaderinin, hem de kendi isteklerinin dürtüsüne kapılarak bir kıyıdan bir başka kıyıya sürüklenmiş, türlü maceralar yaşayıp hayat deneyimleri kazanmıştı. Böylece on yıl süren hedefi belirsiz yolculuğu sırasında bütün Akdeniz'i, irili ufaklı adaları, oralarda yaşayan halkları tanımış, büyücülerin ve dev yaratıkların gizemli dünyasına dalmış, ta uzaklarda, batıda, Kalipso adındaki doğa tanrıçasının kolları arasında yedi yılını geçirmiş, hatta yeraltı dünyasına inerek gelecekte kaderinin ne olacağını öğrenmeye çalışmıştı... Birçok konuda yalan söylediğini kabul etsek bile -ki hemen hemen hep yalan söylerdi- Odiseus kendini değiştiremezdi, hep denizden, savaştan, korsanlardan bahsederdi: "Her zaman güzel kürekli gemilerim oldu, düzgün mızraklarım ve oklarımla yaptığım savaşlar korkutucuydu. Başkalarının tüyleri ürperirdi, ama ben memnundum. Herhalde bunu bir Tanrı yüreğime yerleştirmiş olmalı" [Homeros, *Odisseia* 14, 199 vd]. Bu tanrı insanlara her şeyin yaraşmadığını, rastgele dağıtılmış erdemlerin onların

elini kolunu bağladığını herhalde biliyordu. İşte bu yüzden belki, yaşlılığında insanı mutlu edecek tek şeyi: İşini sevmeyi ve pırıl pırıl çocukların yetiştiği bir aile ocağının üstüne titremeyi bizim gibilerden esirgemiştir.

Yolculuğumun çok kısaltılmış olan birinci versiyonuna göre, Oburiks'i ve beni bir gemiye binmeye ve küreklere sarılmaya iten, taze balık yeme özlemiydi. Bunun çok doğru tarafları var. Köyümüz deniz kıyısında olduğundan, yemek listemiz daima et bakımından fakir, balık bakımından zengindi -hem de tuzla, sirkeyle, kimyonla lezzetlendirilip kızartılmış balıklar... Bizim yabandomuzuna olan tutkumuz, buğulaması, kızartması, haşlaması veya dolması, nasıl olursa olsun her türlüsünü bayıla bayıla yememiz, aslında neşelenmek için anlatılan uydurma bir öyküdür ve bunu Poseidonios yaymıştır. Onun tarifine göre Keltler, her gün açık arazide dolaşan bu kocaman saldırgan hayvanların etini yerler ve üstüne süt veya bira içerler [Strabon, 4, 197]. Günümüzde bu iddiayı okuduğumuzda iltifat edilmiş gibi keyifleniyoruz, çünkü Troya'da savaşan yiğitlerin de dağ gibi et tükettiklerinden haberimiz var.

Ama bizi denize açılmaya heveslendiren, yalnız taze balık yeme isteği değildi. Balıklar ne kadar taze olursa olsun, uğurlarına canımızı feda etmeye değmezdi. Uzakları, bilinmeyeni egemenliğimiz altına almak, gök ve deniz arasındaki ıssızlığa dayanabilmek, ancak yokluk sıkıntısı, uzak özlemi ve öğrenme açlığı duymakla mümkündür. Biz hiçbir zaman tüccar, korsan veya sömürgeciler gibi, yaşamımızı sürdürebilmek için deniz korkumuzu yenmek zorunda değildik. Bizim uçsuz bucaksız bir ülkemiz var, toprağını işleyen, meralarında hayvan besleyen her dürüst insan burada karnını doyurabilir. Kimse hayatta kalabilmek için denizle boğuşmak zorunda değil ve biz de hiçbir zaman denizde savaşmak ve deniz yoluyla gelen düşmanı kendimizden uzak tutmak için ufukları gözetlemek zorunda kalmadık. Ama bu hep böyle devam etmeyecektir. Zaman zaman uzaklardan, kuzeydeki ülkelerden gelip uzun gemileriyle büyük nehirlerimizin içlerine sokulan savaşçıların kavga etmek için fırsat kolladıklarını haber alıyoruz [*Asteriks ve Normanlar*]. Şimdilik bir veya iki gemiyle geliyorlar, direnişle karşılaştıklarında hemen geri dönüyorlar. Ama günün birinde mem-

leketimizin ne kadar güzel olduğunu, ambarlarımızın, kilerlerimizin nasıl ürünle dolduğunu fark ederlerse, nehirlerimizin aktığı vadilerde yaşayan halklar savaşmayı unuttukları ve şimdilik sahillerimizi koruyan Romalı fatih elini ayağını buralardan çektiği zaman, sürüler halinde geleceklerdir ve artık hayatımız güven içinde olmayacaktır.

En korkusuz adam bile, hiçbir kalıba sığmayan denizi görünce korkudan titrer. Phaiakların kralı, dalgaların sahile attığı Odiseus'un acıların altında ezilmiş halde oturduğunu görünce, derin düşüncelere dalarak, "Her zaman düşünmüşümdür," der, "çok dert varsa da hiçbiri denizle kıyaslanamaz, çünkü deniz, dev gibi güçlü insanı bile perişan eder" [Homeros, *Odisseia* 8, 137 ve sonraki sayfalar]. Yürekli Yunanlı denizciler kuşaklar boyu bu gerçeği değiştirememişlerdir. Romalılar da değiştiremediler; İtalya'daki kentlere ve kabilelere karşı sürdürdükleri kara savaşlarında palazlanıp Kartaca'ya karşı sefer düzenlemek üzere gemiler inşa ettirdiler ama savaş bittikten sonra o gemileri çürümeye terk ettiler. Romalılar denizcilikten anlayan müttefikleri sayesinde doğu Akdeniz'e yayılabildiler. Ayrıca bir yere deniz yoluyla gitmekten çekindikleri için mümkün olan her yere yollar yaptırdılar. Roma filolarının Akdeniz'e açılması Pompeius zamanında mümkün oldu, o sıralar kendilerini dev aynasında gören korsanlar denizlerin efendisi rolünü oynamaya soyunmuşlardı.

Herkes gibi onlar da, hatta macera yaşamak işin yaratılmış olduklarını sananlar bile, gerek denizin ürkütücü gücünden, gerekse kapıları insanlara kapalı olan yerlere ayak basanları tehdit eden tanrılardan korkarlar. Kuzeydeki bilinmeyen ülkelere yaptığı bir yolculuktan sağ salim dönen bir denizci yaşadıklarını şöyle anlatır: "Bir de bakarlar ki, gerilerinde gün ve güneş kaybolmuş, bildikleri çevreden ta uzaklara sürüklenip gitmişler. Ağır ağır dalgalanan suyun altında dev canavarlar saklayan, her tarafta dolaşan azgın köpekbalıklarının, ejderhaların mekânı olan deniz giderek kabaracak ve gemilerini içine çekecek sanırlar... savunmasız bir halde o yırtıcı hayvanlara yem olacaklarını düşünerek acı kaderlerine hayıflanırlar." Gözcü yerindeki gemici bu düşüncelere kendini kaptırınca, artık sinirlerine hâkim olamayıp bağırır: "Nereye gidiyoruz? Buralardan gün bile kaçıyor. Dünyanın son bulduğu bu yerde, arkamızda bıraktığımız yerleri doğa

ebedi karanlığa gömüyor." Anlattıklarını şöyle bitiriyor: "Tanrılar, insana dünyanın son bulduğu yeri görmeyi yasaklar. Öyleyse neden küreklerimizle bize yabancı denizleri ve kutsal suları yarıp zedeliyor, tanrıların rahat mekânlarına huzursuzluk götürüyoruz?" [Yaşlı Seneca, *Öğütler* 15].

Bütün bunlara rağmen acaba niçin denize açıldık? Hem de pek sağlam olmayan gemilerle, denizcilik sanatı hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadan ve ancak kıyı boyunca ağır ağır gidebilecek kadar deneyimle, kürekleri başında, her an isyan çıkarma dürtüsünü korkularından içlerinde gizleyen adamlarla... Ancak çölle kıyaslanabilen, bu şekilsiz ve insan ölçülerine sığmayan uçsuz bucaksız okyanus bizi neden kendine çekti?

Geminin Seyir Defteri, Bölüm 3: Batıya Giden Yol

Gene de birçok yürekli insan okyanusa açılmıştır, "Herakles Sütunları"ndan* yola çıkıp İspanya ve Galya sahilleri ile İrlanda ve Britanya arasında kalan bu daracık, ama sık sık fırtınalarla kuduran deniz şeridini aşarak Britanya'nın ötesine kadar gidenler olmuştur. Kuzey ile güney arasındaki bu çok defa hırçın ve dalgalı olan deniz yoluna çıkmaya ancak birkaç ticaret ve araştırma gemisi cesaret eder. Burada "karanlık, gün ışığının üzerini bir kılıf gibi kaplar, çünkü deniz daima sisle örtülüdür, gök hep bulutlu ve hava ağırdır." Avienus, Kartacalı Himilco'nun** yaşadıklarını böyle anlatır. Birçok insan, "umudunu ince bir tahta parçasına bağlayıp, yaşama ve ölüme giden yolların birbirinden incecik bir sınır şeridiyle ayrıldığı bilinmeyen bir dünyaya doğru yola çıkmanın çok büyük bir cesaret işi olduğunu, zorluklarla savaşarak anladılar" [Seneca, *Medea* 301-308]. Ama bir avuç insan, denize açılmanın en çetin deneyimlerinden bile korkmayacaklar ve üstesinden gelerek kendilerinden sonraki kuşaklara en uzaktaki adaların bile nasıl fethedileceğinin yollarını göstereceklerdir.

Massilialı [Marsilya] Pytheas da yaptığı yolculukları kaydetmiştir. Elimize sadece bazı parçaları geçen *Okyanus Üzerine* adlı eserinde, gördüklerini ve araştırmalarını anlatır. O dönemin tacirleri, İskender'in Hindistan

* Cebelitarık Boğazı. –ç.n.

** Kartacalı gezgin Himilco, Avrupa'nın kuzeybatı kıyılarına ulaşan ilk Akdenizlidir. Gezisi hakkında yazdıkları kaybolmuştur, ancak yaklaşık dokuz yüz yıl sonra Romalı yazar Avienus, Himilco'nun maceralarını bize aktarmıştır. –ç.n.

seferine çıktığı günlerde bir filo donatıp yönetimini bu büyük kralın ellerine teslim etmişler, ona çok aranan bir maden olan kalayı elde edebilmek için yeni yollar arayıp bulması görevini vermişlerdir. Tunç üretimi için çok gerekli olan bu vazgeçilmez maden, Akdeniz bölgesinde bulunmuyordu; onu uzaklardan Britanya'nın Cornwall bölgesinden ithal etmek gerekiyordu. Bundan ötürü Yunanlı maden ustaları çok sıkıntı çekiyorlarsa da, Fenikeli ve Kartacalı denizciler gayet memnundular, çünkü nice yıldır Herakles Sütunları'nı ellerinde tutup kalay ticaretini paylaşıyorlardı. Pytheas onların kurduğu ablukayı deldi, herkesin dilinde dolaşan, dünyanın bir yerde bittiği söylentilerine ve bütün gemileri sonsuz karanlıklara çeken okyanus öykülerine de kulak asmadı, kuzeye doğru yol alarak Cornwall'a vardı. Kendisine verilen görevi yerine getirdikten sonra da, merakı onu kuzey ülkesini araştırmaya ve yolun sonunda nelerin bulunduğunu keşfetmeye zorladı. Böylece yoluna devam etti, Britanya'nın çevresini döndü, İrlanda'yı gördü, gelgit olaylarında denizin ne kadar yükseldiğini, günlerin uzunluğunu ölçtü, gökyüzü gözlemlerine dayanarak durum saptadı, ölçüm yaptı ve nihayet ta uzaklarda, kuzeyde Thule adasını gördü. Bu adaya "yoğunlaşmış" ve "pıhtılaşmış" denizde bir gün boyu yolculuk ederek ulaşılabiliyordu. Burası, "güneşin uyumaya çekildiği" ve "gün dönümünde, güneş yengeç burcundayken, hiç gece olmayan" bir ülkeydi. (Pytheas, *Parça* 9a ve b)

Hiç kuşku yok ki, bu cesur Yunanlı denizci dünyanın son noktasına kadar gitmişti. Orada karanın, denizin, havanın birbirine karıştığını, bunun suyun üstünde süzülen, denizin soluk alıp verdiği bir akciğeri andırdığını ve sanki evreni sardığını, ne arzulanacak ne de yolculuk edilecek bir yer olduğunu anlatıyordu. Pytheas'ın gerçekte neyi gördüğü, nereye ayak bastığı, bundan sonraki yüzyıllarda tartışılacak bir konudur. O dönemde yaşayanlar, yolculuğundan ülkesine dönmeyi başaran denizciye karşı büyük hayranlık duydularsa da, anlattıklarına inanmadılar. Çünkü kutupların karanlığında donup kalmış bir dünya, onların kendi yaşam deneyimlerine hiç uymuyordu. Bundan ötürü de onun kayıtlarını bir kenara atıp tamamen unuttular.

Sadece ta uzaklardaki İskenderiye kentinde, döneminin her konudaki en büyük bilgini olan Eratostenes, kalay aramak ve bilgisini artırmak

için binlerce mil yol kat eden bu denizcinin uydurma olduğuna hükmedilen çalışmalarına merakla eğildi. Her şeyden önce Eratostenes, okyanusun, dolayısıyla da dünyanın yuvarlak olduğunu doğruladı. Bu yuvarlağın çevresini, gün dönümü sırasında güneşin yüksekliğini ölçerek hesapladı (yaklaşık 39.700 km), yeryüzünün haritasını, boylam ve enlemlerden oluşan bir koordinatlar ağının üzerine çizdi ve bunun içine Avrasya anakarasını yerleştirdi. Onun çizimine göre, bu anakaranın Herakles Sütunları'ndan, Hindistan'ın doğu sahillerine kadar olan bölümü, kuzey yarımküresinin aşağı yukarı 3/5'ini kaplıyordu. Bundan çıkan ve mantıklı olduğu kadar şaşırtıcı da olan sonuç şuydu: Cebelitarık'tan hareket ederek batıya doğru yol alan geminin, sadece 118.000 *stadion* [yaklaşık 18.500 km] sonra Hindistan'a varması gerekirdi [Strabon 1, 64 vd].

Bilginler bu gibi görüşlerini birbirleriyle tartışırlardı. Bundan uygulama alanında faydalanılamazdı, çünkü evrenin ve dünyanın düzeni hakkında sadece bir fikir vermekten ileriye gitmiyordu, tüccarların ve denizcilerin bundan nasıl faydalanabileceği bilinmiyordu. Ancak yüz yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra bir bilgin Erastotenes'in yaptığı hesapların üzerine yeniden eğildi: Poseidonios, okyanus üzerine yazdığı eserde, yeryüzünün çevresinin çok daha küçük [yaklaşık 28.350 km], kuzeydeki kara kütlesinin ise daha geniş, yaklaşık 70.000 *stadion* olduğunu savundu. Bu durumda, onun hesaplarını dikkate alarak batıya doğru yol alan bir denizcinin Hindistan'a varması için sadece 70.000 *stadion* [11.000 km'den biraz fazla, Strabon 2, 162] uzunluğunda bir mesafe kat etmesi gerekiyordu. Böylece insan şu akla yakın soruyu sormaktan ve buna karşılık olarak da gayet basit bir yanıt vermekten kendini alamıyor: "Acaba İspanya'nın okyanusa doğru uzanan en uç noktasından Hindistan'a kadar olan uzaklık ne kadardır? Herhalde rüzgâr uygun yönde eserse, sadece birkaç günlük bir yol olmalı" [Seneca, *Fizik İncelemeleri*, Giriş, 13]. Bu varsayımın gerçeğe uymadığını ben kendim saptama fırsatını buldum. Ama yanılgılar bazen doğrulardan daha çok işe yarayabiliyor ve belki de gelecekte bazı kişiler Poseidonios'u ve onun yazılarını kopya edenleri hatırlayacaklardır. [1550 yıl sonra Kolomb, Petrus Alliacus'un *Imago Mundi* adlı yapıtının kenarına şöyle yazdı: "İspanya'nın bittiği ve Hindistan'ın başladığı sahiller birbirinden

çok uzakta değil," ve ekledi : "Hiç kuşku yok ki, rüzgârın uygun olması koşuluyla denizin birkaç günde aşılması mümkün olur."]

Bütün bunları, denize açılmadan önce enine boyuna araştırmış olduğumdan ötürü yazmıyorum. Hayır, şimdi bildiklerimin çoğunu geri döndükten sonra öğrendim, çünkü rüzgârlar gemimizi acaba nereye sürüklemişti diye merak etmekten huzur bulamıyordum. Gene de tamamen gözü kapalı yola çıkmış sayılmam, zira çocukluğumdan beri bizim köyün büyücüsünden, "gök cisimleri ve hareketleri, evrenin ve dünyanın büyüklüğü, varlıkların doğası ve tanrıların gücü ile bütün bunları nasıl yönettikleri hakkında pek çok şey" duymuştum [Sezar, *Galya Savaşı* 6, 14]. Ama ben hiçbir zaman Sezar gibi büyük bir öğrenme hevesine kapılmadım. Sezar, savaşları hakkında yazdığı kitaba, Galyalılar, Germenler, Süevler, Britanyalılar konusunda yaptığı bilimsel araştırmalarını kaydetti, çünkü o, düşmanlarının sosyal düzenini, dolayısıyla da savaşma gücünü daha iyi tanımak istiyordu.

Acaba ben aslında hangi ülkeye ayak basmıştım? Akla gelen en yakın olasılık Hindistan'dı; çünkü Yunanlılar, batıya doğru gitmenin en kolay yol olduğunu ileri sürmüşlerdi. Fakat benim gördüklerim, yıllardan beri Kızıldeniz sahilinden doğuya giderek Doğu Hindistan'a varmış olanların anlattıklarına hiç de benzemiyordu. Ben gittiğim yerde ne şehirlere rastladım ne ticarethanelere. Krallar ve bakanlar da görmedim. Sadece çok güzel bir ülke ve kalbi temiz insanlar gördüm. Onlar da Oburiks'in ve benim "gökten yere indiğimizi" sandılar ve ellerinde avuçlarında ne varsa bize vermekten sakınmadılar. "Onlardan bir şey istenirse, asla reddetmezler, hatta kendiliklerinden sunarlar ve o kadar sevgi gösterirler ki, insana kalplerini bile verebilirler" [Kolomb'dan Luis de Santangel'e - 15. 2. 1493]. Acaba biz, gizemlerle dolu, düşlerimizde bile göremediğimiz kadar büyük erdemler barındıran, yepyeni bir dünya mı keşfetmiştik?

Aslında böyle düşüncelerin saçma olduğu da söylenemez. Yüz sene önce, Bergama'da Mallos'lu Krates, ortaya dev gibi bir yerküre koydu, bunun üzerinde Avrupa'nın batısında henüz bilinmeyen bir kara parçası görülüyordu. İleri sürdüğüne göre, yerküre bir ekvator ve bir de boylam kuşağı oluşturan okyanus ile dört ada gibi üzerinde yaşanabilen anakaraya bö-

lünmüş oluyor ki, Avrasya ve Libya'dan ibaret olan bizim bildiğimiz dünyanın dışında, karşı tarafta henüz bilinmeyen üç ayrı dünya daha olmalı [Strabon 1, 64].

Yoksa acaba biz yeryüzü cennetini mi gördük? Yıllar önce köyümüze gelmiş olan bir Musevi tüccar bize bundan söz etmiş ve böyle bir cennetin var olduğunun kuşku götürmeyecek biçimde yazıyla belgelenmiş olduğunu ileri sürmüştü. Bu diyarın, doğuda bir yerlerde bulunduğunu, belki de günün birinde tanrının lütfuna layık biri tarafından keşfedilebileceğini anlatmıştı. Musevilerin atalarından nakledilen inanışlarına göre, "insanların efendisi olan Tanrı, doğuya doğru gidildiğinde ulaşılabilen Cennet denilen yerde bir bahçe yetiştirdi ve içine kendi biçimlendirdiği insanı yerleştirdi" [1. Musa 2, 8, Jübileler Kitabı 8, 22-24]. Oysa biz batıya doğru yol aldık. Çok eski öykülerden öğrendiğimize göre, ölülerin oralara göçtükleri tahmin edilir. O diyar ki, güneş her akşam battığında, ölülere aydınlığını ve sıcaklığını götürmek için oraya gider, o diyar ki, mutluların yaşadığı adalar oradadır, "asil ruhlu insanlar oraya göçerler ve sonsuza kadar dertsiz, zahmetsiz, nasırlı ellerinin tarlalarda eziyet çekmediği, azıcık gereksinimleri için denizin dalgalarıyla hırpalanmayacakları bir yaşama kavuşurlar" [Pindaros, *Olympia Odları* 2, 61, 84]. İnsanlar, yürekleri özlem dolu olarak yeryüzünde cennet bahçesinin varolduğuna inandıkları sürece, onu aramaya devam edeceklerdir. Kimileri onu ellerini uzattıkları zaman yakalayabilecek kadar yakınlarında göreceklerdir. "Yeryüzü tıpkı bir top gibi yuvarlaktır ve belli bir yerinde de tıpkı bir kadın memesinin ucu gibi sivrilen bir yükselti bulunur," ama yeryüzünün bu en yüksek noktasına hiçbir ölümlü ulaşamaz, "çünkü orası yeryüzü cennetidir ve oraya giden insanların dönüş yolu açık değildir" [Kolomb, Orinoko'nun kabaran sularından geçerken, bunun cennetin dört ırmağından biri olduğuna hükmetmişti: Üçüncü yolculuğunun öyküsü].

Oburiks ve ben nerede karaya çıkmış olursak olalım geri döndüğümüzde anlattıklarımı kimlerin dinleyeceğini düşünmem gerekirdi. Başımdan geçenlerle pek kimsenin ilgilenmeyeceğini de Pytheas'ın yaşadıklarından biliyorum, çünkü çoğu kişi, falanca ülke hakkında birtakım öyküler dinlemektense, günlük dertlerini düşünmeyi yeğler. Ama

anlattıklarımı dinleyip onları araştıracak olan bir kişi vardı: Sezar. Bu kumandan yıllardan beri Romalı soyluların kafalarını meşgul eden bir varsayımı gerçekleştirmenin kendisine verilmiş tarihi bir görev olduğuna inanmaktadır: "Sen bir Romalı'sın ve görevin şu olacaktır: Dünyayı yönet, çünkü sen onun efendisisin!" [Vergilius, *Aeneis* 6, 853 vd]. Bu yüzden Sezar, Roma'nın egemenliğine zaman ve mekân sınırı konulamayacağını hem Roma halkına hem de kendine göstermek için dört bir yana sefer düzenlemekteydi. İşte bu nedenle de -ki oldukça önemli bir neden sayılırdı- iki defa Ren ırmağını aştı ve Britanya'ya kadar uzandı. Orada Roma adına kılıç çekenler, Sezar'ı ikinci bir İskendermiş gibi yeni dünyanın fatihi olarak övdüler [Velleius Paterculus 2, 46, 1]. Sezar gücünün doruğuna eriştiğinde Cicero ona şöyle seslendi: "Gelecekteki kuşaklar, senin bir başkumandan olarak neler yaptığını, Galya eyaletlerini, Ren ırmağını, okyanusu, Nil ırmağını, sayısız savaşlarını, inanılmaz zaferlerini, yaptırdığın anıtları, halk eğlencelerini, zafer törenlerini duyup okudukça şaşacaklar" [Cicero, *Marcello Savunması*, 28].

Bu adam Galya'nın kaderiyle bütünleşti. Gelecekte her kim gözünü ülkemize çevirecek olsa, bunu "büyük Sezar'ın anısını yaşatan yerleri, Galya'nın Ren bölgesini, ürkütücü denizi ve dünyanın ucundaki Britanya'yı gezmek için yapacaktır" [Catullus, *Şiirler* 11]. Ondan önce hiçbir Romalı bunca zafer kazanmadı, kimse de bunca nefreti üzerine çekmedi. Kimse sadece sekiz yıl süren dış savaşlarda ve beş yıl süren iç savaşta yeryüzünü onun kadar değiştirmedi, hiç kimse ayağını bastığı yere onun kadar felaket ve ölüm getirmedi. Şimdi de bütün bunları Yeni Dünya'ya taşıması doğru olur muydu? Sezar'ın lejyonlarının orada da -övünerek bizzat söylediği gibi- "gökyüzünü yıkmaları" gerekli miydi?

Bir kere attığımız bir adımı geri almak bize vergi değil, ama eğer o adımın arkasından birileri yürümeye kalkışmazsa, zaman onun bıraktığı izleri silebilir. Keşifler tarihinde ilk adımın sonuçsuz kalması, ancak ikinci veya üçüncü adımın önemli gelişmelere başlangıç oluşturması ender değildir. Kartacalı Hannon, uzun süre önce (MÖ 600 dolaylarında) doğduğu şehirdeki Kronos tapınağında, Afrika'nın çevresini dolaşırken yaşadıklarını ve yaptıklarını anlatan bir yazıt diktirmişti. Bugüne kadar kimse onun yap-

tığını tekrarlamaya niyetlenmedi ve belki de onun azmini taşıyan gemicilerin ortaya çıkıp güneye doğru gitmek istemeleri, Bojador burnunun ötesinde denizi bile pıhtılaştıracak kadar yakan güneşi hiçe sayabilmeleri için nice yüzyılların gelip geçmesi gerekecek. Pytheas'ın keşiflerini dahi pek az kişi ciddiye aldı; coğrafya bilgini Strabon, Pytheas'ın yaptığı araştırmaların sonuçları üzerinde çalışmak zorunda kalmamak için, onun berbat bir yalancı olduğunu ileri sürmüştür [1, 63].

Eski dünya hakkındaki tasavvurlarımızı yıkmaya çalışanlardan kimse hoşlanmıyor; bunun basit bir sebebi var: Artık Romalı olmayı kabul etmiş olan eski dünya kendi kendine yetiyor ve denizleri fethetmek için enerji üretme gereğini duymuyor. Biz ters yönden esen rüzgârların zorlamasıyla batıya doğru yol aldık -tıpkı bundan birkaç yüzyıl önce, bir fırtınaya kapılıp Cebelitarık Boğazı'nın ötesine, Tartessos'a kadar sürüklenen Kolaios'un da başına geldiği gibi [Herodotos 4, 153]. Herhalde hem o, hem de ben, elimizin altında gerekli denizcilik gereçleri olsaydı dümen kırardık. Ama çaresiz, gerek o zaman, gerekse şimdi kimseye faydası olmayan tarzda davrandık; çünkü nasıl olsa içinde yaşadığımız toplumsal düzen değişmez, insanı gayrete getiren sefalet de bize uzak, üstelik sadece yeni bir şeyler bulmuş olmak için arayışa çıkmaya bizi iten merak duygusu da pek gelişmiş değil.

15

Son Söz: "Dayanıksız bir tekneye binip engin denizlere açılma cesaretini gösteren ilk insan, çok yürekli biri olmalı."

Rica ediyorum, Şefim, yazdıklarımı yok et (Resim 15). Gerçi burada anlattıklarım, ilk olarak iki Galyalının okyanusla savaşıp onu yendiklerini kanıtlıyorsa da, eğer bu yazı Romalıların ellerine düşerse, altın ve şöhret sahibi olmak umuduyla yeraltı dünyasının bile kapılarını kırmaktan çekin-

İŞTE KÖYÜMÜZ !

meyen açgözlü savaşçıların buraya sefer üstüne sefer düzenlemelerine yol açar. Biz bunun ne demek olduğunu gayet iyi biliriz ve bu leş kargalarının Akdeniz ülkelerine ve bizim vatanımıza nasıl saldırdıklarını hatırladıkça, hâlâ öfkeden yumruklarımızı sıkar dururuz. Yaşadıklarımızın bize verdiği acıyı kimse ve hiçbir şey dindiremez; hatta yıllarca önce Pontus kralı Mitridates'in sömürgen Romalıların boyunduruğu altındaki ezilmiş halklara sunduğu gösteriden duyduğumuz tatmin bile... Mitridates, savaş kışkırtıcısı Roma elçisi Manius Aquillius'u eline geçirince, onu bir eşeğin üzerine bağlatıp bütün eyalette dolaştırmış. Sonunda hem onun hem de memleketlilerinin açgözlülüklerini iyice doyurmak için, Bergama'da cellatlar elçinin gırtlağına sıvılaştırılmış altın dökmüşler ve diğer kentlerde kralın ölüm komandoları bütün Romalıları ve İtalyalıları, yaş ve cinsiyet farkı gözetmeden öldürmüşler ve cesetlerini yırtıcı kuşlara yem olsun diye ortalığa bırakmışlar. Bu vahşi öç alma eylemi, kendini dünyanın hâkimi sayanları uzun süre etkilemedi, başkalarının malını elde etme tutkularına gem vurmalarını da sağlayamadı. Bu nedenle onlar, Yeni Dünya'ya da yırtıcı hayvanlar gibi saldıracaklardır ve karşılarında çırılçıplak diz çöken yerlilere yöneltecekleri ilk söz, "burada altın bulunup bulunmadığı" sorusu olacaktır [Kolomb, 13 Ekim 1492 tarihli seyir defteri kaydı].

Biz ters yönden esen rüzgârların ve bir rastlantının sonucunda, yabancısı olduğumuz bir dünyaya sürüklendik. Orada kalmamıza veya yeni bir araştırma yolculuğu için hazırlık yapmamamıza makul bir neden bulunmadığı için de orayı terk ettik (Resim 16). Gerek bizim için, (gerekse buralara gelmek üzereyken kaybolup giden adını bilmediğimiz birçok kişi için) bu serüvenden geri kalan, edindiğimiz şu basit deneyim oldu: "Dayanıksız bir tekneye binip vatanının kıyılarını geride bırakarak engin denizlere açılmak, canını havanın esintilerine emanet edip, incecik bir tahta parçasına umudunu bağlayarak yaşam ve ölüm arasında çok dar bir sınır şeridi bulunan bilinmeyen diyarlara doğru yola çıkma yürekliliğini gösteren ilk insan, çok cesur biri olmalı" [Seneca, *Medea* 301-308]. Her neyse... Biz bu ülkeyi bulabildik -o halde başkaları da er veya geç onu bulacaklardır. "İleriki yıllarda bir gün gelecek, okyanus gizemlerini saklayan kilitleri aralayacaktır ve dev boyutlu bir ülke önünüze serilecektir [Seneca, *Medea* 5,

375-380]. O günün sabahında, tan yeri ağarırken, hiçbir güçlükten yılmayan, azimli bir adam gemilerini yabancısı olduğu bir sahile çekecek, burada kaleler kuracak ve adamlarını toprak ve altın aramaya yollayacak. Huzur ve barış içinde bıraktığımız insanlar için o an hayatlarının son mutlu anı olacak. Buralara gelerek bu huzuru bozan kişinin, başardığı işin büyüklüğü ve gerektirdiği cesaretten ötürü duyduğu övünç, nasıl bir felakete neden olduğunu söylemesine fırsat vermeyecek. Ama başkaları bunu dile getirecek ve bunlardan biri de Vercingetorix'in soyundan gelen bir kişi olacak. O, davacı olacak, sesini ve sözünü yenilenlerin hizmetine verecek: "Ağlayın, mutsuz ve talihsiz insanlar, ağlayın, ama bu kötü ve haris insanların ülkenizden ayrılmalarından ötürü değil, ülkenize geldikleri için ağlayın... Günün birinde onların gerçek yüzünü göreceksiniz. Bir ellerinde oradaki adamın kemerine tutturmuş olduğunu gördüğünüz değnek, bir ellerinde ötekinin kalçasında asılı duran kılıç olduğu halde, bir gün gene gelecekler. Bu sefer sizi zincirlere vuracaklar, kırıp geçecekler ya da kötü alışkanlıklarını size de öğretecekler ve sizi o alışkanlıklara esir edecekler. Günün birinde onlara hizmet edeceksiniz, siz de tıpkı onlar gibi kötü, alçak ve mutsuz olacaksınız. Ama ben kendimi şu düşünceyle avutabiliyorum: Yolumun sonuna geldim ve sizlere haber verdiğim felaketi gözlerimle görecek kadar yaşamayacağım" [Diderot, *Supplément au voyage de Bougainville*'den: bir Tahitilinin Bougainville'e hayali söylevi].

Sezar ve Kleopatra

MARTIN JEHNE

ASTERİKS VE SEZAR

Asteriks çizgi romanlarında, Asteriks, Oburiks ve Büyüfiks üçlüsü dışında, onlar kadar önemli bir kişi daha var: Sezar. Galya'daki küçük köyde yaşayanlar, eğer Sezar olmasaydı, yenilmezlikleri yüzünden tekdüze bir hayat sürdürerek gitgide miskin, kokuşmuş bir toplum haline geleceklerdi; çünkü yaşadıkları topraklar aslında Roma devleti için bir önem taşımadığı gibi, kendilerinin de siyasi bir güç olma hırsları yoktu. Bütün çabaları, özgürlüklerini savunmak ve gerektiği zaman bazı kişilere sorunlarını çözmekte yardım etmekti. (Örneğin *Asteriks İspanya'da* macerasında afacan küçük Pepe'yle ilgilenmeleri.) Belki de daha fazlasını yapmaya olanakları yoktu, zira sihirli iksiri bulan ve tarifini herkesten gizleyen Büyüfiks, bu harikalar yaratan silahın sadece savunma amacıyla kullanılabileceğini açıkça ilan ediyordu (bkz. *Sezar'ın Hediyesi*, s. 28; *Büyük Hendek*, s. 20).

Galyalıların ekonomik açıdan hiçbir çekiciliği yoktur -köylerinde taze balık bile bulunmaz- Roma'nın egemenliğine fiili bir tehlike de oluşturmazlar. O halde Romalılar, onları boyunduruk altına almaktan vazgeçip sadece göz hapsinde bulundurmakla da pekâlâ yetinebilirler. Gerçekten de Galya köyünün etrafında cereyan eden olaylar zamanla alışkanlığın getirdiği belirli bir raya oturur: Galyalılar, Oburiks'in yüksek tüketimine rağmen hâlâ yabandomuzu barındıran ormandan faydalanırlar, civardaki garnizonlara yerleştirilmiş olan askerler de Galyalılarla karşılaşmamak için ciddi bir gayret sarf ederler ("Jüpiter aşkına, çok dikkatli olun...").

Bu durum böyle yıllarca sürüp gidebilir -Sezar olmasa! Büyük başkumandan, o küçücük Galya köyünü ele geçirebilmek ve kendisine kafa tutan o inatçı halkı cezalandırmak için adeta yanıp tutuşmaktadır. Sezar'ın bu en candan arzusunu herkes bildiğinden, mesleğinde yükselmek isteyen birçok hırslı asker ve sivil memur, Galyalıları dize getirecek yeni bir yöntem keşfetmek veya bir eyleme girişip Sezar'ın takdirini kazanıp devlet hiyerarşisinde üst basamaklara tırmanmak için bir fırsatın doğmasını bekler-

ler (bkz. *Oburiks ve Şirketi*, s. 6). Demek oluyor ki Sezar, her zaman ortalıkta görünmese bile, Galya köyünün çevresinde dönen olaylardaki dinamizmi sağlamaktadır.

Sezar'ın yenilmez Galyalılara bir türlü katlanamayışının akla yakın bir nedeni vardır: O her zaman zafer kazanmaya alışmıştır, bu da yenilmez olmaktan çok daha önemlidir. Sezar yaşamı boyunca birçok savaş yönetmiş, hepsinde de düşmanını yenmiştir. Onun bu akla durgunluk veren zafer kazanma yeteneği, her zaman ve her yerde olağanüstü bir övgüyle karşılanmıştır: Sezar, Cumhuriyet döneminde büyük bir zafer kazanan kumandana verilen ve zafer töreninden sonra o kişi sivil yaşamına döndüğünde geri alınan "İmparator" unvanını ömür boyu taşıma hakkına sahiptir. Üstelik kendisine, gene geçici bir zafer simgesi olan defne tacını ve en göze batan parçası kızıl renkli bir toga olan zafer giysisini devamlı taşıma izni de verilmiştir. Başında sürekli defne tacını takma ayrıcalığına sahip olmanın Sezar'ı çok sevindirdiği rivayet edilir. Sebebi de, alnında seyrekleşmiş olan saçlarını bu taçla örtebilme olanağıdır. Oysa Asteriks çizgi romanlarında Sezar hep gür saçlı olarak gösterilir. Bu durumda defne tacı daha çok Sezar'ın tanınmasına yarayan bir simgeden ibarettir, çünkü bütün çizgi romanlarda Sezar bir kez bile taçsız görülmez, ayrıca onu genellikle kızıl renkli bir pelerine bürünmüş olarak görürüz ki, bu da belki -ayrıntılar- 17

18 da aynı olmasa bile- onun zafer giysisini temsil etmektedir (Resim 17). Demek oluyor ki, Asteriks çizgi romanlarında Sezar, gerek karakteristik simgeleri, gerekse hep zaferle sonuçlanmış olan Galya, Britanya, Afrika, İspanya savaşlarından söz edilmesi ve onuruna düzenlenmiş zafer şenliklerinin görüntülenmesiyle, ezeli galip olarak gösterilmiştir.

İki yenilmez kişinin yan yana var olması kesinlikle mümkündür, yeter ki birbirlerinin yolunu kesmesinler veya birbirlerine karşı cephe almasınlar; çünkü esasında yenilmezlik, sadece tavır olarak savunmayı benimsemekle ve iktidar alanını genişletmekten vazgeçmekle de sağlanabilir. Nitekim Galyalılar da böyle davranmaktadırlar. Onlar asla Sezar'ın elinden Roma'nın yönetimini alma gibi bir girişimde bulunmazlar. Oysa Sezar'ın imgesi asla potansiyel olarak edilgin bir yenilmezlik değil, saldırgan bir yenilmezliktir. O kendisini sürekli yeni zaferler kazanmak zorunda hisseder, kendisine devamlı karşı konulmasına da dayanamaz. Bu yüzden hep yeni askerlere ve düzenleyeceği seferler için de paraya gereksinimi vardır (bkz. *Asteriks Lejyoner*, s. 13; *Asteriks ve Kazan*, s. 6). Senatonun parayı öyle sorgu sual sormadan vermeye razı olmaması (*Fitneci*, s. 5) aslında tarihi gerçeklere aykırıdır. Çizgi romanda bu sorun günümüz bakış açısına uygun olarak yansıtılmıştır: Nitekim senatör Stradivarius, günümüz parlamentolarında olduğu gibi, bütçe hukukuna dayanarak, Sezar'a para tahsis edilme-

sine karşı çıkar. Oysa Roma Cumhuriyeti'nde senato böyle bir hakka bir ölçüde sahip idiyse de, Sezar bunu bildiğinden, MÖ 45 yılında kendisine devlet hazinesinden uygun gördüğü biçimde faydalanma yetkisinin verilmesini sağlamıştı. Çizgi romanda, para isteği senato tarafından reddedildiği için öfkesinden homurdanan bir Sezar tablosu (Resim 18) gerçeği yansıtmıyor, çünkü tarihteki Sezar para kullanma yetkisiyle ilgili sorunları çoktan kimsenin karışamayacağı bir biçimde halletmişti.

Fakat zafer ideolojisine tutkun Sezar durmadan bir paradoksla savaşmaktadır: Sihirli iksirden güç alan Galyalılar ilke olarak kendilerinden başka yenilmez kişiler olduğunu kabul ederler, ama buna mecbur değildirler. Buna karşılık sürekli zafer kazanan Sezar, yenilmezlik şöhretinden ötürü kendisine direnmeyi başaran insanların varlığına katlanamaz, ama bunu kabul etmek zorunda kalır... Askeri alanda kazandığı zaferlerin Armorica'da, küçük bir köyün etrafını çeviren dayanıksız çitin dibinde, hiç de övünülmeyecek biçimde son bulmaya mahkûm olduğunu, Asteriks ve ortağı sürekli olarak ona kanıtlamaktadırlar -o halde Sezar'ın çizgi romanda hep asık suratlı görünmesine hiç şaşmamak lazım. 19

Yenilmez Galyalılar konusu, Romalılar için hem bir güvenlik sorunu, hem de bir onur meselesidir. Güvenlik açısından Roma senatosunda zaman zaman -tıpkı modern devletlerin parlamentolarında olduğu gibi- bazı senatörler Sezar'ı hâlâ Roma egemenliğini bütün Galya sathına yaymayı

başaramamış olmasından ötürü kınarlar (*Fitneci*, s. 5; *Asteriks Belçika'da*, s. 29 vd). Sezar'ın Roma'da egemen olduğu yıllarda, yani en geç MÖ 46 yılından öldürüldüğü ünlü MÖ 15 Mart 44 gününe kadar senatoda kimse ona muhalefet etmemiştir. Oysa çizgi romandaki Sezar'a birçok eleştiri yöneltilmekte, o da bundan ötürü küskün bir tavır takınıp (Resim 19) tepkisini Galyalıları dize getirmek için yeni girişimlerde bulunmakla göstermektedir (bkz. *Fitneci*, s. 5-8). Ancak Sezar gibi kendini beğenmiş biri için kişisel onur her şeyden öndedir. O, reis Toptoriks'in bir orduyla Roma'ya yürüyeceğinden endişelenmez, hatta bütün Galya'yı Roma boyunduruğundan kurtarması ihtimalinden de korkmaz. O sadece uğradığı başarısızlıklardan ötürü zedelenen yenilmezlik onurunu savunma amacındadır.

Sezar'ın onur duygusu bazen pek acıklı, hatta komiktir. Örneğin Belçikalılar ve Galyalılar arasındaki cesaret yarışında, her iki halkın temsilcileri olarak reis Toptoriks ve reis Şenşakrakiks, hangisinin daha yürekli olduğuna karar vermesi için Sezar'ın karşısına dikildiklerinde, Sezar canına kastettiklerini zannederek "bunun bedelinin çok ağır" olacağını söyler. Oysa her iki reisin de zaten onu öldürmeye niyetleri yoktur (*Asteriks Belçika'da*, s. 46). Sezar'ın yüceltilmesinde çağdaş siyasetçilere yönelik değerlendirmeler örnek alınsa da, dış görünüşün iç dünyayı açıkça bastırması bakımından bu tür bir yüceltme tam anlamıyla Roma'ya özgüdür. Örneğin, giriştiği eylemlerin vicdanının sesiyle ve benimsediği değer ölçüleriyle bağdaşması Sezar için önem taşımaz, onu daha çok kamuoyu tarafından nasıl değerlendirildiği ilgilendirir.

Sezar'ın en büyük korkusu, Romalılara alay konusu olmaktır, çünkü Romalıların, onun da uymak zorunda olduğu kahramanlık düsturlarına ters düşen bir davranışını yakalarlarsa, kendisiyle acımasızca alay edeceklerini gayet iyi bilmektedir. Sezar'ın onurunu zedeleyen olaylar sadece Galyalılarla ilişkilerindeki başarısızlıklarından ibaret değildir. O, Kleopatra ile tutuştuğu bahsi kaybedip rezil olmaktan da korkmaktadır (*Asteriks ve Kleopatra*, s. 35). Ama bu bahsi kaybetmesi onuruna değil, daha çok kibrine dokunmuş olabilir. Aslında Sezar kamuoyundan korkmakta pek de haksız sayılmaz. Çünkü Galyalılara karşı kadınlardan oluşan bir lejyonla saldırıya geçtiği haberi duyulunca, Romalılar ortalığı kahkahalarıyla inim inim inle-

terek onunla alay ederler (*Gül ve Kılıç*, s. 48). Romalılar kadınların savaşa katılmasını barbarlık olarak niteliklerinden, kadınlardan oluşan bir askeri birliğin Roma adına savaşmasını kesinlikle kabul edemezler. Bu öyküde hiç de gizlenmeyen şoven tutum tarihi gerçeklere tamamen uygundur. Bir başka Asteriks öyküsünde, kaçak köleler Sezar'ın görkemli gemisini gasp ederek kuzeye doğru yollanırlar. Bu olayın duyulması ve bunun sonucu bütün antik dünyanın diline düşmesi olasılığı Sezar'ı çok endişelendirir (*Oburiks Zor Durumda*, s. 6). Sezar bu endişesini dile getirdiğinde, Kleopatra imalı bir tavırla, zaten o mahut Galya köyü yüzünden bütün dünyanın kendisiyle alay ettiğini hatırlatır. Kleopatra bu sözleriyle Sezar'ın onurunu zedeleyebilecek olayların en kötüsünün, Asteriks ve soydaşlarının direncini bir türlü kıramaması olduğunu belirtmektedir. Nitekim bu Galya köyü, dünyanın hâkimi Sezar'ın sara nöbetleri sırasında bile aklından çıkmaz (*Asteriks İsviçre'de*, s. 13). Galyalıların kendisini gülünç duruma soktukları düşüncesi, Sezar'ı Galya köyüne karşı sürekli yeni eylemler düzenlemeye itmektedir.

Elbette ki Sezar, sihirli iksire karşı geleneksel silah ve yöntemler kullanmakla bir sonuç alamayacağını çoktan anlamış, bu yüzden de bazı hileli yollara başvurmaya karar vermiştir. Tarihsel kayıtlara göre, Romalılar için savaş sırasında düşmanla açık alanda dürüst ve mertçe çatışmaya girmek makbul sayılırdı; arkadan vurmak, pusuya düşürmek gibi savaş hileleri Roma'nın şanına yakışmazdı. Fakat, çok defa niyetin iyi olması, uygulamanın da öyle olması demek değildir. Bizzat Sezar, Galya savaşını ve iç savaşı anlattığı yazılarında, hasımlarını yenmek veya tehlikeli durumlardan kurtulmak için kullandığı yanıltma yöntemlerini açıklamıştır. Sezar'ın Britanyalılara karşı savaşırken, çay zamanında veya hafta sonunda saldırıya geçerek onları gafil avlaması ve zayıf taraflarından vurması (*Asteriks Britanya'da*, s. 6) Roma savaş yöntemlerine tamamen uygundur. Bu davranış, Sebt gününde Musevilere saldırı düzenlemekle kıyaslanabilir. Bazen de yörenin kumandanlarından biri kendi inisiyatifini kullanarak, Galyalıları kıskıvrak yakalamayı dener, çünkü herkes böyle bir girişimi Sezar'ın ödüllendireceğini bilmektedir (bkz. *Tour de France*, s. 5-7; *Oburiks ve Şirketi*, s. 6). Tarihsel belgelerden, Sezar'ın egemenliği sırasında bütün önemli girişim-

lerini güvendiği birkaç yardımcısıyla görüşerek hazırladığını biliyoruz. Asteriks çizgi romanlarındaki Sezar tablosu bu bakımdan gerçeğe tamamen uygundur. Öykülerde, yenilmez Galyalılara karşı kurnazca düzenlenmiş bir saldırıya girişilmeden önce, uğruna savaşılacak bir sebep yaratılır. Doğrudan doğruya askeri müdahaleyle Galyalıları dize getirmek mümkün olmadığına göre, onların Roma egemenliğine karşı kendilerini savunma isteklerini yok etmek gerekmektedir. Bunu başarabilmek için de üç olasılık vardır: Toplum içinde sivrilmiş kişileri devre dışı bırakmak, toplum içinde ikilik yaratmak veya Romalıların yaşam biçimini ve bunun sağladığı faydaları benimsetmek. Tarihin akışı sırasında bütün bu yollar Roma devleti tarafından uygulanmış ve çoğunlukla başarı kaydedilmiştir.

Aslında bunların dışında en akla yakın ve en çok başarı vaat eden strateji, Galyalıların, kendilerini yenilmez hale getiren sihirli iksiri içmelerini engellemektir. Bu da ancak bu iksiri üreten Büyüfiks'i ortadan kaldırmakla mümkün olacaktır. Büyüfiks kaçırılırsa, Galyalıların savaşma potansiyelleri normal ölçülere indirgenecektir -tabii Oburiks dışında, çünkü o çocukken... Bu düşünce doğrultusunda, Romalılar sık sık Büyüfiks'i yakalayıp kaçırmayı denerler. Büyüfiks'i ele geçirdiklerinde ya onu sihirli iksiri Romalılar için üretmeye zorlayacaklar ya da Galyalıların ulaşamayacakları bir yere götürüp köy halkının elindeki iksir bitince, yenisini temin edememelerini ve böylece de Roma lejyonlarına yenilmelerini sağlayacaklardır (bkz. *Galyalı Asteriks, Şefler Savaşı, Büyük Yolculuk*). Büyüfiks sihirli iksiri hiçbir zaman kendisi için kullanmaz, bundan ötürü de yenilmezlerden değildir. Ayrıca çok eski zamanlardan beri büyücüler arasında geçerli olan kurallara göre, bir büyücünün sihirli iksir tarifini ancak başka bir büyücüye verebileceği ilkesine Büyüfiks de riayet ettiğinden (bkz. *Galyalı Asteriks*, s. 8; *Asteriks ve Kara Altın*, s. 7 ve 19), Galyalıların direnişlerini sürdürebilme olasılığı tehlikededir. Bu nedenle de Büyücü tek başına köyün dışına çıktığında Asteriks hep endişelenir ve onu koruyabilmek için seve seve ona eşlik eder (bkz. *Şefler Savaşı*, s. 9; *Asteriks ve Gotlar*, s. 5). Gene de bütün tedbirler, Büyüfiks'in birkaç kere Romalıların eline geçmesini önleyemez. Ama Asteriks ve Oburiks her defasında zamanında yetişip sihirli iksirin tükenmesini ve köy halkının çaresiz kalmasını engellerler.

Galyalıları birbirlerine düşürme girişimleri de en az Büyüfiks'i esir alma harekâtı kadar tehlikelidir. Köylüler zaten sürekli birbirleriyle kavga ederler. Bu durumda kavga nedenlerini daha ciddi hale getirmek ve ortak düşmanlara karşı savaşmak zorunda kaldıklarında, bütün dargınlıkları bir yana bırakıp birlik olmalarını önlemek gerekmektedir. Sezar bu amaçla, insanları birbirine karşı kışkırtma yeteneğine sahip hilekâr bir adamı Armorica'ya yollar (*Fitneci*). Bu adam, yani Fitnefücurus en uysal ve barışçı insanları bile çileden çıkarmakta ustadır. Nitekim Galyalıları da birbirlerine düşürmeyi başarır: Şef Toptoriks'e karşı muhalefet oluşturmaya çalışarak dış güçlere karşı birlik olmayı engelleyen bölücülüğü devreye sokar. Roma devletinde bu yöntem gerçekten uygulanırdı. Romalılar, yabancı güçlerin Roma'nın egemenliğine karşı birlik olup direnmelerini engellemek amacıyla, içerde bazı gruplaşmaların oluşmasını ve bunların birbirlerine karşı cepheleşmelerini teşvik ederlerdi. Kafası mükemmel işleyen Asteriks ve Büyüfiks, fitnecinin kötü niyetini keşfederler ve ikilik yaratma planını engellerler. Burada zaferi kazanan insan zekâsıdır; bölücülük bakterisine karşı sihirli iksirin koruyucu etkisi yoktur (bkz. hizipleşmenin bölücü etkisi ve bunun sonuçları hakkında *Sezar'ın Hediyesi* ve *Büyük Hendek*).

Buna benzer bir hileli proje, Sezar'ın onayıyla Gaius Birtuhafus tarafından hazırlanmıştır. Birtuhafus'un niyeti, Galyalılara para kazanma fikrini aşılayarak dayanışma duygularını baltalamaktır (*Oburiks ve Şirketi*, s. 12 vd). Aslında kârı alabildiğine artırma hevesini körükleyerek ekonomik ilişkilerin giriftliğinden faydalanma düşüncesi Sezar'a tamamen yabancıydı. Onu ilgilendiren, daha çok zafer ve şeref yolunda ilerlemekti. Bu yönüyle de, Romalıların umut vaat eden, sivri akıllı ve girişken yeni kuşak ekonomistlerinden çok, geleneklerine bağlı Galyalılara benzer (*Oburiks ve Şirketi*, s. 34 vd). Galyalıların birliğini içerden yıkma girişimi, Galyalıları alt etmek için tasarlanan üçüncü çareye götüren yoldur. Buna da genel olarak "Romalılaştırma" adı verilir. Maddi kültürleri açısından Romalılarınki ile kıyaslanınca doğudakilerin aksine büyük bir farklılık göstermeyen Roma'nın kuzey ve batı eyaletleri, Roma'yla çoğu kez kanlı savaşlar yaptıktan sonra, bu egemen güçle uzlaştılar ve bazı kazançlar sağladılar, giderek de eski düşmanlarının yaşam tarzını benimsediler. Sonuçta imparatorluk dönemi-

20 nin doruğunda, İspanyolların ve Galyalıların çoğunluğu İtalya halkı kadar Roma tarzını benimsediler (*Asteriks Olimpiyatlarda*, s.13 ve sonrasında buna bir gönderme yapılmaktadır).

Sezar'ın İspanya'da ve Galya'da koloniler kurması ve vatandaşlık hakları bağışlaması bu gelişmeyi desteklemiştir. Romalılaştırma eylemi çok defa merkezden planlanıp örgütlenmemiş, kendiliğinden gelişmiştir. Neler olup bittiği Roma'da kuşkusuz gayet iyi biliniyor ve bu gelişmeler olumlu karşılanıyordu. Yaşam biçimlerinin uyumlu hale getirilmesiyle barışın da sağlanacağı hakkında besbelli hiçbir kuşku yoktu. Bu nedenle Roma devleti, huzursuzluk çıkaran devletlerin ve kabilelerin kral ailelerinden ve soylularından zorla genç rehineler toplatır, bunları Roma usullerine göre eğitip yetişkin birer erkek olduktan sonra, büyük oranda Romalılaşmış olarak vatanlarına geri gönderirdi. Böyle yetiştirilen gençlerin, hayranlık duydukları egemen güce birçok bakımdan ödün vermeye hazır oldukları sık sık saptanmıştır. İşte, Sezar'ın eline geçirdiği küçük Pepe'nin de kaderi böyle olacaktır. O da rehine olarak elde tutulacak, babasının ve köyünün Roma egemenliğini kabul etmesini sağlayacaktır (Resim 20).

Ne var ki, yenilmez Galyalılardan rehine almak, birtakım riskleri de beraberinde getirmektedir. Bunun ötesinde, Galyalıların rehineyi kurtar-

ma girişiminde bulunacakları da kesindir, bu tehlikeye karşı başarılı önlemler almak da mümkün değildir. Demek ki, yenilmez Galyalıları Romalıların yaşam biçimine özendirmek ve giderek bu kültürü benimsemelerini, sonunda da bağımsızlıklarından vazgeçmelerini sağlamaktan başka çare yoktur. Galyalılar Roma'ya karşı yalnız politik bağımsızlıklarını değil, aynı zamanda kültürel kimliklerini de savunmaktadırlar ve bunu korumak, sihirli iksirin güvencesinde olan özgürlüklerini korumaktan daha zordur. Nitekim Sezar da gayet gerçekçi olan görüşünü şöyle dile getirir: "Bu Galyalılar, insanüstü bir güç veren sihirli iksirlerinin ve onları besleyip koruyan ormanın yardımıyla bugüne kadar Roma uygarlığına karşı direnmeyi başardılar..." (*Tanrılar Sitesi*, s. 5). Sezar, Galyalıları Roma yaşam biçimine uyum sağlamaya zorlamak için, Galya köyü yakınlarında bir Roma şehri kurdurur ve bunun Galyalıları etkileyeceğini umar (*age.*). Sezar'ın uzmanı Gecekondus, iyi kazanç olanaklarını, lüks malikâneleri Galyalıların yanı başlarına getirerek, onları etki altına alacak büyük bir çekici güç yaratır. Hemen hemen herkes bu cazibeye kapılır ve sosyal statü simgelerinin peşinden koşmaya başlar. Giderek elde ettikleri üstünlüklerle birbirlerini aşmaya çalışırlar (*Oburiks ve Şirketi*). Özellikle köyün kadınları için Lutesya (yani Paris) tarzı moda ve zarif yaşam biçimi o kadar çekicidir ki, geri kalmışlık olarak değerlendirdikleri kendi kültürlerini terk etmeye hazırdırlar (bkz. *Sezar'ın Tacı*, s. 7-9; *Gül ve Kılıç*, s. 10 vd). Asteriks ve Büyüfiks, köy halkının kendilerine özgü geleneklerini korumak için büyük bir gayret sarf ederler, çünkü onlara Roma devletine karşı bağımsızlıklarını koruma gücünü veren bu geleneklerdir.

Sezar ve danışmanları, Roma kültürünün çekiciliğiyle Galyalıların kültürel kimliğini yoldan çıkarmaya ve böylece direnişlerinin motivasyonunu zayıflatmaya çalışmakla da yetinmezler. Bazen de tamamen ters yönde hareket ederek, onların kendilerine özgü niteliklerinden faydalanarak amaçlarına ulaşmayı denerler. Nitekim Sezar, büyücü casus Sıfırsıfıraltiks'in sihirli iksirin gizli tarifini Büyüfiks'ten öğrenmekle görevlendirmesini çok akla yakın bulur. Geleneğe göre, sihirli iksirlerin tarifi sadece bir büyücüden başka bir büyücüye verilebiliyordu (*Asteriks ve Kara Altın*, s. 7) Bu konuyu işleyen çizgi romanda casus büyücü, James Bond tipini en iyi

canlandıran sinema oyuncusu Sean Connery'nin yüz hatlarını taşımaktadır. Ama Büyüfiks ona bir türlü güvenemez ve dikkati elden bırakmaz (*age.* s. 19), bu yüzden casus projesi de başarıya ulaşamaz. Romalılar, yenilmez Galya köyünü ele geçirmek için başka bir girişimde daha bulunurlar: Roma'ya bağlı bir şef adayının Galya geleneğine göre Toptoriks ile teke tek mücadelede onu yenmesini ve kabile şefi olarak onun yerine geçmesini planlarlar (*Şefler Savaşı*, s. 8, "Sevgili işgalcilerimiz hoş gelmişler!"), ama bundan da sonuç alamazlar. Kuşkusuz en büyük tehlike, kadınlardan oluşan bir lejyonun köyün üstüne yürümekle görevlendirilmesidir. Çünkü Galya geleneğine göre, kadınlara karşı savaşmak şerefsizliktir (*Gül ve Kılıç*, s. 29). Toptoriks'in karısı Dedimdediks bu kadınlar lejyonu hakkında şu gayet isabetli yorumda bulunur: "Demek Sezar Galyalıların zayıf noktasını keşfetti!" (*age.* s. 32). Fakat kadın lejyonerler Lutesya modası yüzünden savaşa ilgilerini kaybederler ve Sezar'ın amaçlarını unuturlar (*age.* s. 41 vd; s. 47). Nihayet kendini kâhin diye tanıtan bir dolandırıcı köyün kadınlarını etkisi altına almayı başarır. Romalılar bu adamı da kendi amaçları doğrultusunda kullanmak isterler (*Kâhin*). Batıl inanç konusunda Galyalılarla Romalılar arasında -Sezar dahil- hiç fark yoktur, ama burada batıl inanç, Galyalılara karşı kullanılabilecek bir silah yerine geçmektedir. Tarihi belgelere göre Sezar, bütün önemli girişimlerinden önce, Roma geleneklerinin öngördüğü üzere tanrıların görüşünü sorma ve onaylarını alma gibi töreleri titizlikle yerine getirirdi. Ama tanrısal alametler ve bunların yorumları kendi siyasi amaçlarıyla bağdaşmazsa, dikkate almazdı. Sezar, çağdaşlarının gözünde mezhebi geniş bir adamdı, eylemlerini tanrıların verdiği işaretlerin yorumlanışına göre yönlendirmeye hiç de niyetli değildi. Hilekâr kâhinlere, müneccimlere, hatta *druid*'lere karşı kovuşturma girişimleri imparatorluk dönemine rastlar ve Augustus (MÖ 27 - MS 14) ile başlar. Sezar'ın *augur*'ların (resmi kâhinler) verdiği bilgilere dayanarak bütün Galyalı kâhinlerin tutuklanmasını emretmesi (*Kâhin*, s. 22) gerçeğe uymaz. Aslında daha sonraki dönemde gelişen olaylar, çizgi romanda Sezar zamanına aktarılmıştır.

Sonunda Asteriks, Oburiks ve Büyüfiks, köylerini Romalıların en kurnazca düzenlenmiş hilelerine karşı bile korumayı başarırlar. Buna rağ-

men Sezar'ın Galyalıları boyunduruk altına almak için yeni yöntemler üretmekten vazgeçemeyeceği de açıktır. Savaş hileleri, casusluk ve yanlış bilgilendirme gibi yöntemleri uygulamakla beraber, gerektiğinde onurlu bir insan olduğunu kanıtladığı, bir şövalye gibi mert ve dürüst davrandığı da görülür. Sezar, Kleopatra'dan olan oğlu Kaisarion'u Brutus'un takibinden kurtardıkları için Galyalılara minnet duygularını göstermek ister ve olaylar sırasında yakılan Galya köyünü askerlerine yeniden inşa ettirir (*Asteriks'in Oğlu*, s. 48). Bu öykünün konusu Brutus'un Sezar'ın oğlu olduğu varsayımına dayanmaktaysa da (*age.*, s. 44) bunu kanıtlamak mümkün değildir. Sezar'ın ölürken son olarak "sen de mi oğlum Brutus" demiş olması (bu sözlere hep yabancılaştırılmış bir bağlamda gönderme yapılır; bkz. *Asteriks Gladyatör*, s. 38; *Fitneci*, s. 6; *Asteriks'in Oğlu*, s. 47) ve bu ifadenin somutlaştırılması sonucunda Brutus'un Sezar'ın evlatlığı olarak tanımlanması (*Asteriks'in Oğlu*, s. 21) yanlıştır. Aynı şekilde Brutus'un Kaisarion'u devre dışı bırakmakla Sezar'ın tek özel mirasçısı olmayı umduğu düşüncesi de gerçeğe uygun değildir (*age.*, s. 47). Kaisarion muhtemelen Sezar'ın evlilik dışı oğludur ve hukuk açısından Roma vatandaşı bile olmayan annesinin statüsüne tabidir. Bu durumda Roma yasaları uyarınca, Romalı olan babasının varisi olamaz. Brutus da resmen Sezar'ın oğlu olmadığından, o da miras üzerinde hak iddia edemez. Demek oluyor ki, burada geçerli olan Sezar'ın vasiyetnamesidir ki, onda da bilindiği gibi Marcus Brutus'un adı geçmez.

Sezar zafer kazanmaya, kamuoyu önünde şan ve şerefini yükseltmeye o kadar düşkündür ki, amacına ulaşmak için, ara sıra dürüst olmayan yöntemlere başvurmaktan kendini alamaz. Nitekim Kleopatra ile tutuştuğu bahsi kaybetmekten ve herkesin gözünde küçük düşmekten bile korkar (*Asteriks ve Kleopatra*, s. 35). Sezar Kleopatra'ya, Mısırlıların yozlaşmış bir toplum olduğunu ve ancak Roma'ya bağımlı olarak, yarı kölelik tarzında bir yaşam sürebileceklerini iddia eder. Kleopatra ise bunun aksini kanıtlayacağını ve üç ay içinde Sezar'a görkemli bir saray inşa ettireceğini ileri sürer (*age.*, s. 5). Kleopatra önerisini gerçekleştirmeyi başarırsa, Sezar iddiasını geri almaya söz verir, ama kamuoyu önünde bahsi kaybetmeyi kendine yediremediğinden, sarayın inşaatını askeri birliklerinin müdahalesiyle engellemek veya hiç değilse geciktirmek gibi bir hileye başvurur (*age.*, s.

21

38). Kleopatra Sezar'ı suçüstü yakalayınca, bahsi kazanmak için hile yaptığını anlar ve Sezar'ı dürüstlüğe aykırı davranmakla suçlar (*age.*, s. 42). Sezar onun bu haklı öfkesi karşısında ezilip büzülerek af diler (Resim 21). Ama aslında Kleopatra da tamamen dürüst davranmamış, yenilmez Galyalıları yardıma çağırmıştır. Bunu yapmaya hakkı olduğunu kanıtlamak için ileri sürdüğü savlar pek akla yakın olmamakla beraber (*age.*, s. 44) Sezar ona karşı duygularına yenik düşer ve Kleopatra'yı darıltmamak için bahsi kaybettiğini resmen açıklar (*age.*, s. 46). Oysa aslında Sezar haklı çıkmıştır, çünkü bahsin konusu olan işi Mısırlılar değil, doğal girişkenliklerini sihirli iksirin desteğiyle güçlendiren Galyalılar başarmışlardır.

Sezar'ın onuruna, dünya üzerindeki şerefli konumuna, kamuoyu önündeki saygınlığına verdiği önem, onun bütün davranışlarını belirlemektedir; bu tablo da genel hatlarıyla Sezar'ın tarihteki gerçek kişiliğine uygundur. Yalnız buna bir boyut daha eklenmektedir: Sezar'ın ruhuna çok derin kökler salmış olan üstünlük duygusu. Bunun etkisiyle bazı durumlarda tamamen kendi kıstaslarına güvenerek kararlar alma yetkisini kullanır. Bütün Romalı politikacılar gibi Sezar da, eylemleri konusunda üst mercilerin, yani senatörlerin, askeri erkânın, hatta Roma halkının görüş ve düşüncelerini dikkate alırdı, ama gerektiğinde, bir hak olarak kabul ettiği tavır ve davranışları, kendi hakkındaki değer ölçülerini hepsinden üstün tutardı. Sezar, MÖ 49 yılında iç savaşın çıkmasına neden olduğunda, soylu sınıfın buna karşı çıkacağını ve halkın da bundan hoşnut olmayacağını biliyordu. Fakat o güne kadar elde ettiği başarılardan ötürü devlet içinde üstün bir konumu olduğunu bildiğinden ve hasımlarının kendisini siyaset sahnesinden silmek niyetinde olduklarını açıkça gördüğünden, tasarılarını gerçekleştirme uğruna binlerce kişinin hayatını kaybetmesini ve kendi imajının da zedelenmesini

göze almıştı. Asteriks çizgi romanlarında da Sezar hep hükümranlığının sınırlarını genişletme veya hiç değilse koruma çabası içindedir. Bu hükümranlığın nasıl oluştuğu ise hiçbir zaman açıklanmaz. (*Asteriks ve Kara Altın* macerasında, s. 8'de belirtildiği gibi, Sezar'ın Triumvira'yı ortadan kaldırma amacında olduğu haksız ve yanlış bir suçlamadır. Sezar MÖ 50 yılında -bütün Asteriks çizgi romanlarında anlatılan- Galya'nın fethini tamamladığı zaman, birinci Triumvira zaten çoktan sona ermişti. İkinci Triumvira ise Sezar'ın ölümünden sonra oluşturulmuştu).

22

Sezar hayatının sonlarına doğru, tıpkı eskisi gibi, Roma halkının sevgilisi oldu. Büyük bağışlar yaparak, herkese dostça ve samimi davranarak, sürükleyici gösteriler düzenleyerek Roma halkının gözüne girmeyi başarmış, en aşağı halk tabakası olan plebleri koruyup gözeten güvenilir büyük hami rolünde sahneye çıkmıştı. Sezar'ın etkinliklerinin bu yönü Asteriks çizgi romanlarında, ani kararlarla sık sık Roma halkı için düzenlediği ve kendisinin de büyük ilgiyle izlediği gösterilerle bol bol göz önüne serilmektedir. Gösterilerin halkın hoşuna gitmesine ne kadar önem verdiği, çizgi romandaki bir sahnede açıkça gösterilir: Bir yarış sırasında araba sürücüsü Sezar'ın kucağına düşer ve onun vakarlı görünümünü altüst eder. Ama Sezar, yüz ifadesinden anlaşıldığı üzere, bu tersliğe sinirlenmekle beraber halkın memnun olmasından ötürü seve seve katlanır (Resim 22). Hatta başka bir olayda daha da ileri gider: Asteriks ve Oburiks lejyonlardan birini kırıp geçirdiklerinde, Galyalıların eylemlerini Roma'yı küşük düşürücü bir davranış kabul ederek onları cezalandıracak yerde, halkın onları coşkuyla alkışladığını görünce, vuruşmada üstün gelenleri kutlar (*Asteriks Gladyatör*, s. 45). Bu davranışı, tarihteki gerçek Sezar'ın bazen sergilediği

tutuma kıyasla politik bakımdan çok daha akıllıcadır. Zira belgelerden öğrendiğimize göre, Sezar'ın gösteriler sırasında dilekçeler okuyup üzerinde çalışması halkta hoşnutsuzluk yaratırmış.

Ama Asteriks gibi nitelikli bir çizgi roman bile bir tarih kitabı değil, önünde sonunda bir çizgi romandır, bu nedenle de gerek Asteriks, gerekse Sezar için kronoloji sorunu hiçbir önem taşımaz. Her kitabın ilk sayfasında sürekli tekrarlanan giriş yazısında, Sezar'ın Galya'yı işgal ettiği MÖ 50 yılı, öykünün geçtiği tarih olarak gösterilir. Oysa *Asteriks İspanya'da* adındaki öykünün başında (s. 3 ve 5) bu olayın MÖ 45 yılının 17 Mart'ında yaşandığı kaydedilmektedir. Sezar ve Asteriks için zaman adeta dairesel bir yol izlemektedir. Yaşamının son zamanlarında yapılan bir anıtının kaidesindeki yazıda, yenilmez tanrısal varlık diye anılan Sezar, Galya köyünü egemenliği altına alabilmek için sürekli yeni entrikalar icat etmeye çalışır; yenilmez Galyalılar ise kendilerine özgü yaşam biçimlerini Romalıların siyasi ve özellikle kültürel hegemonya kurma girişimlerine karşı savunmayı başarırlar. Bütün öykülerin sonunda birbirine karşı savaşan taraflar, gerek zaman, gerekse mekân açısından gene başlangıç noktasına gelirler. Ama insanların kendilerini ürkütücü değişikliklere karşı başarıyla savunabilmeleri aslında bir hayaldir ve bu hayal sonsuza kadar süremez. Çizgi roman kişileri olarak Asteriks ve Büyüfiks bile bunun farkındadırlar ve günün birinde Roma kültürünün galip gelerek ülkeyi istila etmesinin kaçınılmaz olduğunu bilirler. Köyün yakınlarında inşa edilen sitenin baştan çıkarıcı etkisini de türlü hile ve kurnazlıklarla devre dışı bıraktıktan sonra, Asteriks endişeyle Büyüfiks'e şu soruyu yöneltir: "Ne dersin Büyüfiks, acaba şimdi bazı olayların gelişmesini engellediğimiz gibi, ileride de bunu yapabileceğimize inanıyor musun?"* Büyüfiks bunu şöyle yanıtlar: "Elbette hayır Asteriks... Ama o günlere henüz çok vakit var!" (*Tanrılar Sitesi*, s. 47). Hızlı değişimlerin yaşandığı ve beklentilerin gerçekleşeceğine güvenilemeyen bir dönemde, Galyalıların geleneklerine bağlılıklarının ve zamanı biraz da olsa durdurma çabalarının çok hoş bir etki yapmasına şaşmamalı.

Galyalıların zaman süreci içinde dairesel yollar izleyerek sürekli

* Türkçe çeviride bu sözler şöyle aktarılmıştır: "...insanların doğaya vereceği zararı, burada olduğu gibi her zaman düzeltebileceğimize inanıyor musun?" -ç.n.

yerlerinde saymaktan nasıl hoşnut olmaları gerekiyorsa, bu durum Sezar'ın da işine gelmelidir. Çünkü aslında Sezar sadece iki yıl yönetimde kalabilmiş ve bilindiği gibi MÖ 44'te Mart ayının *İdus* gününde öldürülmüştü. Oysa Asteriks, Oburiks ve diğer çizgi roman kişileriyle bu zaman süresi içinde sürekli dönüp dolaşmak herhalde onu memnun etmektedir, çünkü ileriye doğru her gelişme, onu büyük bir hızla umulmadık acı sonuna yaklaştıracaktır. Neyse ki, akıl danıştığı kâhinler gelecekteki olaylar hakkında sadece saçma sapan şeyler söylemektedirler (*Kâhin*, s. 9) ve bu yüzden de ulu Sezar, başına geleceklerden habersizdir. O sürekli kendisini katillerin hançerlerinden korumakta olan bu durgun zaman dilimini sona erdirme çabası içindedir, ama neyse ki bunu başaramaz -biz de hem onun adına, hem de kendi adımıza bundan memnun olmalıyız...*

* İş arkadaşım Andreas Goltz'a, bana bu yazı için gerekli olan en önemli kaynakları sağladığı için, gerek ona gerekse iş arkadaşım René Pfeilschifter'e, yazımın ilk şeklini eleştirel bir gözle inceledikleri için, oğlum Stefan'a kaynak kitapları okuyup değerlendirmekte uzmanca yardımları için, kendisine ve kızım Kathrin'e resim seçiminde bana danışmanlık yaptıkları için teşekkürlerimi sunarım. –yazarın notu.

Manfred Clauss

ASTERİKS VE KLEOPATRA

Önce size bir bilmece soracağım: "İlk harfim 'K', sonraki hecem 'aslan', daha sonraki, sırta vurulunca çıkan ses, en son hecem de Mısır'ın güneş tanrısı -ve Sezar da bana bayılır! Bilin bakalım, ben kimim?" Bu bilmecenin yanıtını vermek belki *Asteriks Gladyatör* adlı çizgi romandaki (s. 36) bazı kalın kafalı gladyatörler için zor olabilir, ama onların dışında herkes, kimin kastedildiğini hemen anlayacaktır. Yoksa Romalı kumandan Kocagöbekus'un *Kâhin* adlı çizgi romandaki (s. 41) hayret dolu sözlerini okuyuculara da yöneltmek gerekir: "Kleopatra'dan söz edildiğini duymuşsunuzdur herhalde!" İşte bulmacanın çözümü: "K - leo - pat - ra"... Antikçağın bu en ünlü kadını da, insanlara kendi hakkında çözülecek birçok bulmaca sunar. Çünkü o, kelimenin tam anlamıyla gizemli bir kişiliğe sahiptir.

VII. Kleopatra, MÖ 69'un sonuna doğru Kral XII. Ptolemaios'un kızı olarak dünyaya geldi. Krala halk "*Auletes*" yani "flüt çalan" lakabını takmıştı, çünkü flütüyle koroya eşlik etmeye meraklıydı. Kleopatra'nın çocukluğu hakkında hiçbir şey bilinmiyor, hatta birçok önemli kişiden farklı olarak, onun hakkında ne bir fıkra anlatılıyor, ne de gelecekteki hayatını yönlendirecek bazı özelliklerinin belirtilerinden bahsediliyor. Bu, insanı şaşırtan ve başka ünlü kişilerde rastlanmayan bir olgu. Anlaşılan, Romalılar ileriki yıllarda onu anımsatacak her şeyi yok ederken çok özenle çalışmışlar.

"Flüt çalan" kral, 51 yılına rastlayan ölümünden önce bir vasiyetname hazırlayıp bir nüshasını Roma'ya, bir nüshasını da İskenderiye'ye teslim etti. Bu vasiyetnamede ülkesini en büyük kızı Kleopatra ile en büyük oğlu XIII. Ptolemaios arasında bölüştürüyordu. Kleopatra tahta çıktığında, Ptolemaios hanedanının politik açıdan adeta sonu gelmişti. Suriye, Kirene ve Kıbrıs gibi ülkenin önemli toprakları elden gitmişti. "Flüt çalan" kral Romalıların uşağı mertebesinde olduğundan, hükümdar ailesi saygınlığından çok şey kaybetmişti. Mısır artık hemen hemen Roma'nın bir eyaleti durumundaydı. Fakat bir erkek hükümdarın aynı koşullar altında büyük

bir olasılıkla başaramayacağı işleri Kleopatra gerçekleştirdi: Mısır'ın, Romalı generallerin karşısında bağımsızlığını koruyabilmesini sağladı.

Kleopatra ile erkek kardeşi XIII. Ptolemaios tahta çıktıktan sonra, ikisi arasında anlaşmazlıklar çıktı ve kısa sürede bu gerginlik bir iç savaşa dönüştü. Sonunda Kleopatra, erkek kardeşi tarafından ülke dışına sürüldü. O sıralarda Romalılar arasında da bir iç savaş sürüyordu. MÖ 48 yılının eylül ayında, Sezar'ın Pompeius'u Pharsalos'ta yenmesiyle bu iç savaş geçici olarak sona erdirildi. Kısa bir süre sonra Pompeius İskenderiye'ye gitti ve Sezar'a karşı koyabilmek için yardım istedi. Mısır için bu konuda bir karara varmak çok zordu. Ancak başkentte herkes savaşın galibi Sezar'dan yanaydı; işte bu yüzden yenik düşen Pompeius öldürüldü. Dante'nin *Cehennem* adlı yapıtında XIII. Ptolemaios, Judas'ın ve Kabil'in yanında yer alır.

Üç gün sonra, 1 Ekim 48'de Sezar İskenderiye'ye vardı ve burada altı aydan biraz daha fazla kaldı. Birinci aşamada iki düşman kardeşe ordularını dağıtmalarını ve kendi vereceği karara uymalarını önerdi.

Kleopatra hemen razı oldu, çünkü kardeşine kıyasla daha güçsüzdü. Ordularının başından ayrılıp İskenderiye'ye doğru yola çıktı. Plutarkhos bir güldürüsünde Kleopatra'nın saraya geri dönüşünü etraflı bir şekilde işlemiş, böylece kraliçenin hayatı hakkında en çok bilinen sahnelerden birini yaratmıştır. Olay şöyle gelişir: Şehir ve sarayı henüz Kleopatra'nın erkek kardeşi kontrol ettiğinden, kraliçe yolculuk sırasında çarşaf takımlarının nakledildiği büyük bir çuvalın içine girer ve bu çuvalın gece gizlice Sezar'ın kaldığı saraya taşınmasını emreder. Günümüzde Kleopatra'nın yaşamını konu alan bir filmde kraliçe bir halıya sarılı olarak Sezar'ın sarayına getirilir. Liz Taylor'un halıdan nasıl çıktığını seyretmiş olanlar, bunun nedenini anlayacaklardır. O gece yirmi bir yaşındaki genç kadının neler yaptığı konusunda ancak tahminler yürütebiliriz. Şairler ve tarihçiler bu geceyi farklı farklı tasvir etmişlerdir, ama aslında konuyu herkesin hayal gücüne bırakmak daha doğru olur. Sonuç olarak, Kleopatra sarayda ve güvencede olduğuna göre karşı taraf eyleme geçmek zorunda kalır. Çünkü Cassius Dio'nun görüşüne göre "aşırı erotik bir adam" olan Sezar'ın, aynı tarihçinin ifadesiyle "o dönemde gençliğinin baharında ve büyük bir çekiciliğe sahip" bir genç kadının etkisi altında kalıp ondan tarafa çıkacağı kesindi.

Geleneklere uygun bir biyografi yazıldığında, olayların anlatımı bu noktaya vardığı anda artık Mısır kraliçesinin görünümünü tarif etmenin tam zamanı galmiştir. Aslında belki de Kleopatra'nın görünümü üzerinde o kadar fazla durulmayacaktı -eğer Pascal'ın *Pensées* (Düşünceler) adlı yapıtında (s.162) şu cümle olmasaydı: "*Le nez de Cléopatre: s'il éut plus court, toute la face de terre aurait changé*" (Kleopatra'nın burnu daha kısa olsaydı, dünyanın da görünümü başka olurdu). Bu sözler iki nedenden ötürü sonraki kuşakların dikkatini çekmiştir. Birinci neden, bu sözlerin sahibi olan Blaise Pascal'ın (1623-1662) Fransa'nın çok önemli bir filozofu, matematikçisi ve fizikçisi olmasıdır. İkinci neden ise doğrudan doğruya Kleopatra'nın kişiliğiyle ilgilidir. Aslına bakarsanız bu sözler bir anlam taşımıyor, çünkü Pascal bize yeryüzünün görünümünün neden değişmesi gerektiğini söylemediği gibi, kendi görüşüne göre tarihin nasıl bir yol izlemesi gerektiği hakkında da bir görüş bildirmiyor. Gene de gerçek şu ki, ünlü filozof, Mısır kraliçesinin burnu hakkındaki bu biraz laubali yorumuyla ona sonsuza kadar büyük bir şöhret sağlamıştır.

23

Bu konuyu kamuoyunun bilincine yerleştiren başka bir etken de kuşkusuz *Asteriks ve Kleopatra* çizgi romanı olmalı, zira bu kitabın okunmasıyla kraliçenin burnu gene ilgi merkezi oldu. Aslında önemli olan Kleopatra'nın burnunun uzun mu, yoksa kısa mı olduğu değil, onun genelde güzel olup olmadığıdır. Ama eskiçağ tarihçileri hep o ünlü burnun gerçek şeklinin nasıl olduğu, hatta dahası ne kadar güzel olduğu sorusuyla karşı karşıya kalmışlardır.

Şimdi önce Kleopatra'nın burnunu inceleyelim. Asteriks açıkça o burundan çok hoşlandığını dile getiriyor (*Asteriks ve Kleopatra*, s. 11). Böylece Sezar ile yenilmez Galyalı'nın -nadiren de olsa- fikir birliği edebilecekleri konuların bulunduğu anlaşılıyor (s. 5). Acaba antik belgeler bize bu konuda ne gibi bilgiler veriyor? Elimizde Mısır kraliçesinin kabartmaları var, biri Dendera'daki Hathor tapınağında bulunuyor. Ama bunlar yüzyıllar öncesinin sanat geleneklerine uygun olarak yapıldığından, kişilerin kim olduklarını saptamak, ancak yapıtlardaki yazılar sayesinde mümkün oluyor. Yani, bu rölyeflerden Kleopatra adını taşıyan yedinci kraliçenin nasıl bir burnu olduğunu anlamaya olanak yok.

24

Bunun dışında bize bilgi verebilecek portre-büstler de var. Fakat, bunlar bazı arkeologların iddialarına göre gerçekten Kleopatra'nın büstü olsalar bile, bize pek yararlı olamıyor. Şimdiye kadar Kleopatra'ya ait olduğu söylenen üç büst bilinmektedir. İlk resimdeki büst, Vatikan'da saklanmaktadır ve Ludwig Curtius tarafından 1933'te Kleopatra olarak tanımlanmıştır (Resim 23).

Başın bir kadın hükümdara ait olduğu, saçını toplayış biçiminden ve geniş tacından anlaşılıyor. Arkeologların "kavun biçimi saç" diye adlandırdıkları topuz, kuşaklar boyu Ptoleme hanedanından olan kadınlarda gelenek haline gelmişti, taç da hükümranlık simgesiydi. Fakat burun konusunda bu büst bize hiçbir ipucu veremiyor, çünkü Gize'deki ünlü Sfenks'in örnek alındığını akla getiriyor. Acaba *Asteriks ve Kleopatra* çizgi romanında dişi Sfenks olarak tanıtılmasının, ilk yapıldığında vücudu aslan biçiminde olan bu erkek firavun heykelinin burnuyla bir ilgisi mi vardı?

Kim olduğu bilinmeyen bir sanatçı, bu büstte kırık olan burnu tamamlamış ve Pascal'ın sözlerini doğrulamış. Buna bakıldığında anlaşılıyor ki, belki de -veya kesinlikle- daha uzun bir burun tarihin seyrini değiştirecekti (Resim 24).

Kuşkusuz daha da ünlü olan bir portre-büst de Berlin'dedir. Hatta bu portreyi bir posta pulunun üstünde de görmek mümkün (Resim 25). Ancak bu büstün de Kleopatra'ya ait olduğu pek kesin değil ve bu nedenle de pulun üzerindeki isim göze batmayacak bir yerde ve çok ufak harflerle yazılı.

Geriye madeni paralar kalıyor ki, bunlar hepsinden daha güvenilir birer bilgi kaynağı oluşturuyor, çünkü üzerlerindeki yazılar nedeniyle hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir özdeşleştirme olanağı sağlıyorlar. Kleopatra, kendi resmini ve adını taşıyan paralar bastıran, böylece de erkek rolüne giren ilk Ptoleme hanedanı üyesidir. O dönemden kalan sikkeleri, üzerindeki resim tipine göre iki gruba ayırmak mümkün. Bunlar basıldığı yere göre İskenderiye tipi ve Suriye-Roma tipi olarak adlandırılmaktadır.

İskenderiye tipi sikkeler (Resim 26) büyük bir olasılıkla Kleopatra'nın henüz yirmi yaşlarındayken, yani tahta çıktığı ilk yıllarda basılmış olmalı. Sikkenin üzerindeki resim, Ptoleme soyundan gelen kadınların daha eski dönemlere ait resimlerine benzetilmiş. Helenistik çağda basılan paraların üstündeki resim, eğer o kişinin gençlik dönemine aitse, yıllar sonra bu kişide yaşı gereği olabilecek değişikliklere rağmen o para gene kullanılırdı. Bir kişinin resmini çizen sanatçı gerçeklerden fazla uzaklaşmamaya gayret etse bile, o kişinin gençlik resmi ile sonradan yapılan portresinin tarihleri arasındaki zaman dilimi ne kadar büyükse, resmin o kişinin asıl görünümünden farklı olması ihtimali de o oranda artardı. Demek oluyor ki, İskenderiye tipi sikkelerin üstündeki Kleopatra resmi, yıllar sonrasının Mısır kraliçesini, olduğundan daha genç ve idealize edilmiş olarak göstermektedir.

Buna karşılık Suriye-Roma tipi portre (Resim 27) bir süre sonra, yaklaşık 36 yılında yapılmıştır. Bu portrede kraliçenin yüz hatları, yaşına uygun olarak daha sert görünüyor. Burun kemerli, çene güçlü, adeta peruk takmış bir Antonius'a benziyor. Portrede Romalı mühür oymacılarının da etkisi görülüyor. Bunlar bilinçli olarak, bir kişiyi genç de olsa olgun yaşta resmetmeyi yeğlerlerdi.

25

Her iki portre de sözünü ettiğimiz ön koşullardan etkilenmiştir ve bu nedenle fotoğraf makinesiyle çekilen resimden çok farklı bir görüntü verirler. Böylece Kleopatra'nın burnuyla ilgili yorum yapmak mümkün olmuyor. Acaba Büyüfiks bu burunlardan hangisinin hayaline kendini kaptırmıştı? Yaşlı büyücünün aklını kraliçenin burnuna taktığı, şölen sırasında Toptoriks'e söylediği sözlerden anlaşılıyor: "Ne burun ama!" (*Asteriks ve Kleopatra*, s. 48). 26 27

Burundan söz ederken şunu da eklemeliyim: Kleopatra'nın burnu hakkındaki görüşler zaman içinde şaşılacak değişikliklere uğramıştır. 1963'te gösterime giren büyük Asteriks filminden kısa süre sonra yayımlanan *Asteriks ve Kleopatra* çizgi romanının Fransızca orijinalinde Kleopatra'nın burnu -umarım Liz Taylor bunu hoşgörür- çok sivridir (Resim 28). Bu burun sonraları düzeltildi, hem de iki ayrı kişi tarafından: Bunlardan birisi estetik ameliyat uzmanı, diğeri ise Uderzo'dur. Yirmi yıl sonra çıkan *Asteriks'in Oğlu* çizgi romanındaki Kleopatra (Resim 29) hiç çekinmeden kalkık burunlu olarak tarif edilebilir -bundan ötürü de herhalde başka birisinden özür dilemek gerekiyor.

Şimdi de ikinci ve daha önemli olan sorunun yanıtıyla ilgilenelim: Kleopatra gerçekten çok güzel miydi? Bunun yanıtı şöyle olmalıdır: Güzellik kavramı görece olduğundan, bu konudaki görüşler çok değişik olabilir.

28 Güzelliğin ne olduğunu tanımlamak gerekirse bu konuda betimlemeler ve
29 tartışmalarla dolu kocaman kitaplar yazılabilir -sadece dış görünüm söz konusu olsa bile. Ben burada meseleyi kolay tarafından almak için, herkesin güzellik hakkında genel bir görüşü olduğunu kabul ediyorum. Ayrıca, özellikle Kleopatra'nın güzelliği zamana da bağlıdır. Yıllar geçtikçe, daha doğrusu ölümünün üzerinden yıllar geçtikçe o daha da güzelleşmiştir.

Plutarkhos, Kleopatra'nın ölümünden yüz elli yıl sonra, görünümünü bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır (*Antonius'un Hayatı* 27). Onu tarif ederken, kraliçeyi incitmemek için adeta ezilip büzülerek şöyle der: "Güzelliğinin eşsiz olduğu söylenemez ve insanın üzerinde yaptığı büyüleyici etki, sadece görünümünden kaynaklanmamaktadır..." Bu dikkatli ifadelerle ilk badireyi atlattıktan sonra, artık bol bol övgüler saçmaya başlar. "Sohbetine doyum olmaz. Konuşmasının çekiciliğine karşı konulamaz. Bütün kişiliğini ruhundan ve zekâsından fışkıran bir sevimlilik bürümüştür, insanın gönlünün ta derinlerine işleyen bir diken gibidir." Besbelli o dönemlerde zekice sohbet edebilen kadınlar pek azdı. Oysa Kleopatra'nın konuşması nükte doluydu. Dişiliğine oyunculuk yeteneği de eklenince, çekiciliği daha da artıyordu. Plutarkhos sözlerini şöyle sürdürür: "Hele sesine kulak vermek büyük bir zevkti. Dili tıpkı çok telli bir lir gibiydi, çünkü her lisanı mükemmel kullanıyordu."

Şimdi yeniden soralım: Kleopatra güzel miydi? Belki. Ama kesin bir şey varsa, o da yaşadığı dönemden sonraki Romalı tarihçilerin onun güzelliğini övmekte birbirlerini aşmış olmalarıdır. Bazı eleştirici kişiler de, tarihte kadın güzelliğinin ortalığı karıştırdığını ve felaketlere neden olduğunu iddia edenlere karşı çıkmışlardır. Homeros bu görüşü ilk olarak güzel Helena örneğiyle Batı edebiyatına sokmuş ve aynı bakış açısı, Romalı şair, hatip ve tarihçilerle devam etmiştir. Böylelikle güzel kadın imajı, Kleopatra tarafından temsil edilince onun kişiliğinde bu kavramla oynamak yazarları adeta sarhoş etmiş ve Kleopatra, kuşaklar boyunca birtakım önyargıların odak noktası olmuştur: o, bir *femme fatale*, ölçü ve sınır tanımayan sevgili, baştan çıkarıcı kadın, hükümdarlık tahtına oturmuş fahişe rolüne sokulmuştur. Kleopatra'nın karşıtları, onu hem erkeklere karşı savaşan, hem de erkeklerin arzularını kamçılayan kadın ideali olarak göstermişlerdir. Aurelius Victor (*Ünlü Adamlar* 86, 2), MÖ 4. yüzyılda bu konuda şunları yazmıştır: "Kleopatra öyle şehvetli bir kadındı ki, sık sık açıkça kendini erkeklere sunardı ve o kadar da güzeldi ki, pek çok erkek onunla bir gece geçirmeyi hayatlarıyla ödemeye razı olurlardı." Yazarlar, Kleopatra'yı erkeklerin canına kıyan bir büyücü (Siren) olarak göstermekle, onu erkek takıntılarının bir simgesi haline getirmişlerdir. Böylece de o, bugüne kadar tarihteki gelmiş geçmiş en güzel kadın olma ününü korumuştur.

Kleopatra'nın bedensel çekiciliği öyle göklere çıkarılmıştır ki, onun entelektüel yetenekleri hakkında bildiklerimiz hep gölgede kalmıştır. Kleopatra'nın üstün bir dil yeteneği vardı. Yunan ve Mısır dillerini bildiği gibi, Habeş, Arap, Yahudi Suriye, Med ve Part halklarının dillerini de konuşurdu. Hatta Plutarkhos'ın anlattığına göre (*Antonius'un Hayatı* 27, 4), Kızıldeniz sahillerinde yaşayan mağara insanlarıyla bile anlaşabiliyordu. Kleopatra öldükten sonraki iki yüzyılda, Doğu Roma'da kraliçeye ait bazı edebiyat yapıtlarının varlığından söz edildi, demek ki bu yapıtlardaki konulara ilgi duyduğu varsayılıyordu. Kozmetik üzerine bir kitap yazmış olduğu söylentisi kimseyi pek şaşırtmaz, bunun dışında ölçüler, tartılar, para birimleri, jinekoloji ve simya üzerine yazılmış bir eserin yazarı olduğu da iddia edilmektedir. Adı bilinmeyen bir yazar, "Kleopatra ile Filozoflar Arasında Diyalog" adını taşıyan hayali konuşmadaki önemli rolü hakkında yazmıştır. Kleopat-

ra bilim dallarına aşırı ilgi duymuş, mühendislik alanındaki çalışmaları büyük çapta destekleyerek önemli başarılar kaydedilmesini sağlamıştır. Ammianus Marcellinus'a göre (4. yüzyıl) Faros deniz fenerini Kleopatra yaptırmıştı (22, 16, 9). Ancak bu antikçağ tarihçisi o yapının inşa tarihini iki yüz yıl sonra olarak kaydetmiştir. 10. yüzyılda Arabistanlı yazar el-Mesudi (*Mürûcü'z-Zeheb*=Altın Çayırlar) Kleopatra'yı, Hellenistik dönemin son önemli hükümdarı diye tanımlamıştır: "O, bilim dallarıyla yakından ilgilenen, felsefeye hayran bir kraliçeydi ve düşünürler onun en yakın dostlarıydı. Tıp, tılsım ve doğa bilimlerinin birçok dalı üzerine eserler yazmıştır."

İşte, bir vakitler gecenin ortasında bir halının içinden çıkıp Sezar'ın karşısına dikilen bu Kleopatra idi. Romalı kumandan o zaman kaçak Pompeius'u tutuklamak için Mısır'a gelmişti, bunun için de büyük bir orduya gereksinimi yoktu. Pompeius'un öldürülmüş olmasını, Mısır yönetiminin kayıtsız şartsız kendi tarafını tuttuğu sanmakla da hata etti. Aslında Mısır'ın niyeti ilke olarak Roma'dan bağımsız olmaktı, ama Sezar bunu anlayamadı. Böylece Romalıların zor bela savundukları bir kale haline gelen saraydaki durumu gitgide güçleşiyordu. Sezar'ı bu durumdan kurtaracak takviye birlikler ancak ertesi yılın şubat ayında İskenderiye'ye ulaştı. 47 yılı mart ayının 25'ini 26'sına bağlayan gece, Sezar nihayet askerleriyle sarayı terk edebildi ve ertesi günü de XIII. Ptolemaios'un ordularına karşı savaşa girişti. Ptolemaios bu savaşta yenildi, birçok askeriyle birlikte öldürüldü. İskenderiye teslim oldu, sonunda Mısır sorunu çözülecek hale geldi: Çarpışmalar sırasında sadece beklemekten başka bir şey yapamayan Kleopatra, savaş bittikten sonra en küçük kardeşi XIV. Ptolemaios ile evlenip yeniden tahta geçti. Mısır geleneğine göre, kraliçenin yanı sıra tahtta bir erkek varisin bulunması zorunluydu. Bu nedenle Kleopatra'nın erkek kardeşiyle evlenmesi gerekiyordu .

Sezar Mısır'dan ayrılırken, aldığı önlemlerin devamlılığını sağlamak için üç lejyonu orada bıraktı; sonra bir lejyon daha gönderdi. Gerçi Kleopatra artık Roma ordularının koruması altında güven içinde hüküm sürüyordu, ama bu ordu aynı zamanda onun eylemlerini de denetliyordu.

Sezar nisan başında Mısır'dan ayrılmıştı; eylülde Kleopatra bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Ona Ptolemaios Kaisar adını verdiyse de herkes

ona Kaisarion diyordu. Mısır dilindeki bir yazıtta şu kayıt saptanmıştır (Heinrich Brugsch, *Thesaurus Inscriptionum Aegyptiacarum*, 5. Bl. 1891, 889): 47 yılının 6 Eylül günü, "İsis'in bayramı olan bugün kral Kaisar'ın doğum günüdür." Belki de Kleopatra, kendini tanrıça İsis yerine koyduğundan, oğlunun o günde doğduğunu ilan etmekle İsis'le arasında bilinçli bir paralellik kurmak istemiştir. Ama gerçekten de o gün doğduysa, ne mutlu ona!

Günümüz tarihçileri çocuğun babasının Sezar olduğunu yalanlıyorlarsa da, antikçağ tarihçilerinin bundan kuşkuları yoktu. Nitekim *Asteriks'in Oğlu* çizgi romanının sonunda da söz konusu bebeğin Kaisarion olduğu ortaya çıkıyor (Resim 30). Kaisarion, XV. Ptolemaios adı altında, annesi Kleopatra ile birlikte ülkeyi yönetti. Çizgi romanda anlatıldığı gibi, aslında Kaisarion'un hayatını Brutus değil, Octavianus tehdit ediyordu ve sonunda 30 yılında onu Octavianus öldürttü. Kaisarion'a daha küçük yaşta Büyüfiks'in sihirli iksiri içirildiyse de, Oburiks'in tam tersine, etkisinin onda fazla sürmediği anlaşılıyor. 30

Mısır kraliçesi 46 yılının sonunda, Roma ile Mısır arasında bir anlaşma yapmak üzere Roma'ya gittiğinde, Sezar ile yeniden bir araya geldi. Kleopatra, beraberinde Mısır tahtını paylaştığı kardeşi ve aynı zamanda yasal eşi XIV. Ptolemaios ile oğlu Kaisar ve çok sayıda refakatçisi olduğu halde, Tiber Irmağı'nın karşı yakasındaki Sezar'a ait bir villada kalıyordu. Kleopatra'nın Roma'ya gelişinden kısa süre sonra Sezar İspanya'ya hareket etti ve hemen hemen bir yıl orada kaldı. Böylece Kleopatra'yı hem kendisiyle, hem de Romalılarla baş başa bıraktı.

Kleopatra sık sık düzenlediği toplantılara Roma'nın "yüksek sosyete"sini davet etti, onlara hükümdarlık konumunun ve zenginliğinin yaydığı büyülü havayı soluma olanağını sağladı. Villasının bahçesinde verdiği zi-

yafetlerde sergilediği görkem, bolluk ve lüks dillere destan olmuştu. Böyle vesilelerde Kleopatra'nın en çok sevdiği filozof Fiostratos, konukları o mükemmel üsluplu söylevleriyle ve tartışmalı konuşmalarıyla oyalar, Kleopatra da bu tartışmalara katılırdı. Bazı günler bütün kentte ün salmış olan Romalı şarkıcı "pomat kokulu" Hermogenes güzel sesiyle misafirlere bir müzik şöleni sunardı.

Nihayet Sezar 45 yılının ekim ayında Roma'ya geri dönünce kraliçeyi iltifatlara boğdu. Sezar Forumu'nda yapılan Venüs tapınağına, Romalıların Venüs adını verdiği tanrıça Afrodit'in yeniden doğmuşu olarak kabul ettiği Kleopatra'nın altın heykelini diktirdi. Tapınağın adanmış olduğu Venüs Genetrix aynı zamanda Sezar ailesinin koruyucu tanrısıydı. Sezar ile Kleopatra'nın Roma'da bir arada geçirdikleri altı ayın kuşkusuz her ikisinin yaşamında çok özel bir yeri oldu. Sezar resmi konutunda eşi Calpurnia ile oturuyor, on beş dakika uzaklıktaki villasında ise sevgilisi kalıyordu. Sezar, Kleopatra'ya olan duygularını gizlemeye gerek görmüyordu.

Sezar, cumhuriyeti giderek bir monarşiye dönüştürmeye başlayınca, Roma'da da büyük değişikliklerin olacağı hissedilmişti. Sezar daha yaşarken bir tanrı gibi saygı gördüğüne göre, acaba Kleopatra'ya da bir tanrıça olarak bu yeni ülkesinde özel bir yer ayıracak mıydı, bunu bilemiyoruz. Vasiyetnamesinde tamamen Roma geleneklerine uygun olarak, evlat edinmiş olduğu -elbette bir Romalı olan- hırslı Octavianus'u esas vârisi olarak göstermiştir. Kleopatra gibi Romalı olmayan birinin veya ortak çocukları Kaisar'ın mirastan pay almaları beklenemezdi.

Kleopatra'nın o günlerde neler hayal ettiği, ne umduğu bilinmiyor, ama bu konuda birçok tahmin yürütülmüştür: Acaba Kleopatra, bir tanrı kabul edilen Sezar'ın yanında yeni memleketinin kraliçesi olmayı ve Sezar'ın tek öz oğlu olan Kaisar'ın gelecekte onun mirasçısı olmasını mı ummuştu? Belki yakın çevresine bu düşüncelerini açıklamış olabilir, belki de Sezar'ı 44 yılının mart ortasında (*Idus*'ta) bıçaklayan katiller onun düşüncelerinin etkisinde kalmışlardır. Belki de olaylar tamamen farklı gelişmiştir.

Sezar'ın öldürülmesinden birkaç gün sonra Kleopatra Roma'yı terk ederek Nil kıyısına döndü. Kısa bir süre sonra da XIV. Ptolemaios öldü. Geleneğe göre, Kleopatra'nın yanında bir erkek hükümdar bulunması gereki-

yordu. Kleopatra da Sezar'dan olan oğlunu XV. Ptolemaios Kaisar olarak tahta geçirdi. 31

Kraliçe Mısır'a döner dönmez, günlük sorunlar ve işlerle uğraşmak zorunda kaldıysa da, antikçağ tarihçileri bunlardan hiç bahsetmez, hele söz konusu kraliçe Kleopatra idiyse...Çünkü herkes daha çok onun adı etrafında dönen skandallarla ilgilenir. Günümüz sanatçıları onunla aynı kaderi paylaşmaktadır. Gene de kraliçenin, ülke yönetimini, düzenlediği davetler ve şölenler kadar iyi başardığını kanıtlayan deliller var. Belki de günlük rutin işlerin yoğunluğu yüzünden giysilerini zamanında değiştirmeye bile vakit bulamadığı olmuştur (Resim 31).

Kleopatra, Mısır'daki sarayından Sezar'ı öldüren kişiler ile onun intikamını almak isteyen kişiler arasındaki tartışmaları takip ediyordu. Bu tartışmalardan giderek elini eteğini çekenler oldu ve sonunda asıl konunun Sezar'dan sonra devlet yönetimini kimin ele alacağı meselesi olduğu ortaya çıktı. Bunun kavgası Octavianus ve Augustus arasında sürdürüldü. Her ikisi de farklı biçimde Kleopatra'nın kaderini etkilediler. Olayların gelişmesinde ilk sırayı Antonius aldı.

Plutarkhos'ın verdiği bilgilere göre, Antonius yakışıklı bir erkekti. Sakalı gür, alnı genişti ve yüzüne mert bir ifade veren kartal gagası gibi kemerli bir burnu vardı. Herakles'in resimlerinde ve heykellerinde görülen özelliklere sahipti ve eski bir efsaneye göre de Antonius'un ailesi Herak-

les'in soyundan gelmekteydi. Herakles'in oğullarından Anton ailenin atası kabul ediliyordu. Antonius da bu efsaneyi, duruşu ve giysileriyle doğrulamak zorunda olduğuna inanıyordu.

Antonius, Filippi'de yapılan ve hangi tarafın galip geleceğinin kesinleştiği çatışmadan birkaç ay sonra, 42 yılında Efesos'a geldi. Burada onu Dionisos'un temsilcisi olarak, doğu bölgelerinde Roma generallerine düzenlenmesi âdet haline gelmiş törenlerle karşıladılar. Dini törenlerde simge ve benzetmeler gerçekmiş gibi algılanır ve insanlar kendilerine yapılan telkinleri yaşama geçirirler. Efesos'ta olanları, simgesel bir eylem saymak mümkün olduğu gibi, gerçeğin ta kendisi olarak da kabul etmek mümkündü. Öyle anlaşılıyor ki, Antonius için "gerçek" daima "simgesel olana" üstün gelmiştir ve bu eğilimi giderek daha da kuvvetlenmiştir.

Antonius, güvendiği danışmanı Quintus Dellius'u Kleopatra'ya yollayarak, onu Anadolu'ya, daha doğrusu Kilikya'ya, Kidnos nehrinin Akdeniz'e döküldüğü yer olan Tarsos'a davet etti. Bu buluşma sırasında Kleopatra Antonius'un ilgisini ve sevgisini kazanmayı başardı. Aslında her iki tarafın da politik nedenlerden ötürü sıkı bir işbirliği yapmayı amaçladığı inkâr edilemez. Ancak aralarındaki anlaşma çıkar ortaklığı kurmaktan çok daha ileri gitti. Bu birleşme için Kleopatra'nın ileri sürdüğü nedenler de sadece siyasetle ilgili değildi.

Plutarkhos, Kleopatra'nın Tarsos'ta Antonius'un karşısına Afrodit kılığında çıktığını anlatır. En ince ayrıntılarına kadar planlandığı kuşku götürmeyen bu karşılaşma sırasında, Kleopatra'nın acaba tanrıça olarak mı, yoksa kraliçe ya da kadın olarak mı beğenilmek istediğini saptamaya çalışmanın hiç gereği yok. O aşk tanrıçasıydı ve bu nedenle de aşk onun için yaşam demekti. Aşk ve cinsellik de dinin bir parçasıydı. Bunların hepsi birden, onun yaşamının bir parçası olan politikanın kapsamına giriyordu.

Kleopatra Antonius'la buluştuğunda, ona krallara layık bir şölen sundu. Antonius ve ona eşlik edenler, o güne kadar bolluk ve ihtişamın böylesine gelişmiş, ince bir zevkle sergilenmesine tanık olmamışlardı. Yazın tarihinde, bu tür şölenler hep cinsel etkilemenin bir simgesi olarak görülür: Erkek ve kadın önce birlikte yemek yerler, sonra da sevişirler. Tarsos'ta Kleopatra'nın düzenlediği şölen sırasında Antonius ile Kleopatra'nın

bir aşk ilişkisine girmesinde, baştan çıkaran kişinin Antonius değil, Kleopatra olduğunu tarih yazarları ısrarla yinelerler -bunun aksi olsaydı bile, herhalde anlayışla karşılanırdı.

Rodoslu Sokrates, Afrodit'in Dionisos onuruna verdiği şöleni şöyle anlatır (Athenaios'ta 4, 147e-148b): Kleopatra her biri üç kişilik 12 yemek divanı hazırlatmıştı. İşte bu şölene Antonius ve arkadaşlarını davet etti. Antonius bu görkemli manzaradan çok etkilenmişti. Kleopatra ise gülümseyerek bütün bunların kendisine sunulan bir armağan olduğunu belirtti. Antonius'u arkadaşları ve ordu kumandanlarıyla birlikte ertesi gün yine yemeğe davet etti. Bu seferki şölen öyle görkemliydi ki, birincisi çok sönük kaldı. Kleopatra bu defa da şölende kullanılan bütün eşyayı konuklarına armağan etti. Ordu kumandanlarına, şölen sırasında üzerine uzandıkları yatağı ve içki kadehlerini koydukları sehpaları giderken beraberlerinde götürebilecekleri söylendi. Konuklar şölenden sonra veda ederken, Kleopatra yüksek mevkilerde olanlara, taşıyıcılarıyla birlikte birer tahtırevan, konukların çoğuna gümüş eğerli birer at ve herkese meşale taşıyıcısı olarak zenci köleler armağan etti. Bu koşullar altında, küçük Galya köyü halkının da, her serüvenin sonundaki geleneksel şölenlerini, Mısır kraliçesinin kendi gemisinde düzenlemesine razı olmaları pek de şaşılacak bir şey olmasa gerek (*Asteriks'in Oğlu*, s. 48).

Kleopatra'nın Antonius onuruna verdiği ve resim sanatında birçok ressama esin kaynağı olan ziyafet, antikçağda çığırından çıkmış bir lüksün sergilenmesi olarak değerlendirilmiştir. Hele İskenderiye sarayındaki yaşam biçimi, ahlaki yargılar içeren birçok öyküye konu olmuştur. Ancak bu gibi konuları işleyen öykülerin gerçeği ne oranda yansıttıkları kuşkuyla karşılanmalıdır. Örneğin, Plutarkhos birçok olayı büyükbabası Lamprias'dan dinlemiş, o da Antonius ve Kleopatra zamanında İskenderiye'de tıp öğrenimi gören arkadaşı Filotas'dan duymuş. Filotas sonraları Kleopatra'nın sevgilisi Antonius'un oğlu Antonius'u, özel doktoru olarak sık sık ziyarete gidermiş. Bu vesileyle İskenderiye'deki sarayın aşçılarından biriyle tanışmış ve o da kendisine görüp işittiklerini anlatmış.

Şimdi de "ilk elden" aktarılan bir öyküyü anlatalım: Günün birinde mutfakta şişe geçirilmiş sekiz yabandomuzu ateşte çevrilerek kızartılıyor-

muş, ama bunların her birinin ayrı zamanlarda hazır olması gerekiyormuş. Aşçı, bunu hayretle karşılayan ziyaretçiye, yabandomuzu kızartmalarının Antonius'un sofrası için hazırlandığını söylemiş. Davetlilerin sadece on iki kişi olduğunu duyan ziyaretçinin şaşkınlığı daha da artmış. Baş aşçının yaptığı açıklama, o dönemdeki savurgan yaşam biçimi hakkında bilgi veriyor: "Antonius akşam yemeğinin sofraya getirilmesini ne zaman emredecek, ne zaman içki sunulmasını isteyecek, bilemiyoruz. Bu yüzden de bir tek yemek değil, her an servis yapılmak üzere birkaç tertip yemek hazır bulundurmamız gerekiyor" (Plutarkhos, *Antonius'un Hayatı* 28).

Aşçının yaptığı bu açıklama belki de gerçeği yansıtmıyor, Plutarkhos onu kendi mantığına uygun bularak uydurmuş da olabilir. Aslında mutfaktaki işlerin planlanması hakkındaki bilgimiz, vaktiyle İskenderiye'ye bir saray inşaatı için gelen Galyalı delegelerin edindikleri deneyimlere dayanıyor.

Girişte sözünü ettiğimiz kâhin, Sezar gibi bir kumandan olmayı hayal eden ve parlak bir gelecek uman Romalı subaya şunları söyler: "Kleopatra Jül Sezar'ı kısa zamanda unutacak ve sana ölesiye âşık olacak" (*Kâhin*, s. 41). Kâhinin bu sözleri, gerçek olaylara adeta şöyle bir değip geçiyor. Fala baktıranlar zaten çoğunlukla böyle olduğunu bilirler. Gerçekten de Kleopatra'nın Antonius'a âşık olması, büyük bir ihtimalle Sezar'la ilişkisini giderek geri plana itmiştir.

Antonius siyasal ve askeri sorunlarda Roma'nın doğu bölgelerinin desteğine giderek daha fazla ihtiyaç duyuyor, Mısır'ın kendisi için önemi artıyordu. Mısır'ın kendisine sonuna kadar sadık kalacağına artık kuşkusu yoktu, çünkü Mısır kraliçesi hem sevgilisi, hem de üç çocuğunun annesiydi.

Antonius, Octavianus ile son çatışmasına girişmeden önce, Partlara karşı bir sefer düzenledi, fakat başarı elde edemedi; buna karşılık Ermenistan seferinden iyi sonuçlar aldı. Ama bütün bu girişimler asıl mücadelesi için sadece bir girizgâh oluşturuyordu. Nihayet Antonius, bu hazırlık harekâtına son vererek, müttefiki olan devletlerden kendisine destek olarak vaat edilen birlikleri 32 yılı baharında Efesos'a göndermelerini istedi. Kendisi de o sırada Kleopatra'yla birlikte Efesos'ta kalıyordu. Bunun üzerine 100.000 piyade, 12.000 süvari, 500 gemi ile 150.000 mürettebatından oluşan bir ordu toplandı.

O yaz bu büyük orduyu Yunanistan'dan geçirip, İtalya'nın karşısındaki sahile yerleştirdi. Bu arada filo da Peloponnes'in etrafından dolaştı. Sonbahar geldiğinde bu harekât tamamlanmıştı. Güvenli limanlara demirlemiş olan filo, batı sahilindeki orduyu koruyabilecek durumdaydı, ordu da kışlık karargâhını kurmuştu. Antonius kurmaylarıyla birlikte bugünkü Patras'a yerleşti.

Octavianus'un en önemli ordu kumandanı olan Agrippa, hasmı Augustus'un hazırladığı bütün savaş planlarını kısa sürede altüst etti. 31 yılının başında inisiyatifi eline geçirip Antonius'un batı sahilindeki öncü güçlerini dağıttı. Böylece Octavianus'la birlikte ordularını hiçbir engelle karşılaşmadan karaya çıkarabildi. Fakat Antonius'un Actium dolaylarında demirlemiş olan filosuna saldırmaya cesaret edemedi. Antonius ise bu gelişmeyle savunma durumuna itilmiş oldu. Gerek filosu gerekse kara ordusu kıskaca alınmış, Actium onun için bir kapana dönüşmüştü.

Antonius deniz yoluyla gelebilecek yaşamsal destekten yoksun kalınca durumu çok zorlaştı. Ordunun gereksinimlerini kara yoluyla Actium'a getirtmek büyük sorun yaratıyordu. Ayrıca her gün birçok asker, hatta bazen birlikler ordudan kaçıyordu. Bu abluka aylarca sürdü ve koşullar gün geçtikçe Octavianus lehine gelişti. Antonius ve Kleopatra'nın düzenlediği savaş planlaması toplantısında, filonun ablukayı yarmayı denemesinin ve kara ordusunun da aynı zamanda kendini sağlama almasının tek çıkar yol olduğuna karar verildi.

Antonius'un bu cesurca planı da sonunda başarısızlığa uğradı. Filonun büyük bir kısmının düzenli biçimde uzaklaşması düşünülmüşken, ancak birkaç gemi başıbozuk bir halde kaçarak denize açılabildi. Piyade erleri ise hiç savaşmadan teslim oldular. Ama Octavianus ancak bir yıl sonra İskenderiye'yi fethedebildi. Bundan sonra da Antonius bu yenilgiyi kendine yedirememeyerek intihar etti.

Kleopatra Yunanistan'dan döndükten sonra, Octavianus'la savaşabilmek için ihtiyacı olan parayı Mısır'daki bazı tapınakların hazinelerinden çekti. Kızıldeniz'de ikinci bir filo inşa ettirdi. Bu filonun kraliçeyi ve servetini güvenilir bir yere götüreceği iddia ediliyordu. Suriye valisi, Octavianus'un tarafına geçince, tekneleri yaktırdı. İskenderiye halkı 31 yılını 30

yılına bağlayan kış mevsiminde yeniden büyük bir şölene tanık oldu. Bu şölen, Antonius'un oğlu Antillus (asıl adı Antonius) ile Kleopatra'nın oğlu Kaisar'ın ergenlik kutlaması onuruna veriliyordu. Kaisar İskenderiye kenti yurttaşlığına kabul edildi, Antillus da Roma yurttaşı olarak, erkeklik simgesi kabul edilen "toga"ya sahip oldu. Kleopatra belki de bu ergenlik töreniyle birlikte tahtının vârisi konusunda bazı düzenlemeler yapmayı düşünmüştü, ancak bütün tasarladıkları sonuçta bir hayalden ibaret kaldı.

Octavianus I Ağustos'ta İskenderiye'yi fethetti. Aynı gün de Antonius öldü. Galip gelen taraf Antonius'un Actium'da askerlerini hainçe terk edişini tekrar tekrar anlatmaktan bıkmıyor, böylece yıkıcı bir propaganda yapıyordu. Antonius kendini son sorumluluklarından da kurtarmak için intihar etmeyi seçti. Octavianus Kleopatra'ya Augustus'un cenazesini düzenlemesi için izin verdi. Cenaze 2 ya da 3 Ağustos günü görkemli bir törenle kaldırıldı. Bundan sonra Kleopatra, kendini açlığa mahkûm ederek hayatına son vermek istedi, ama Octavianus bunun acısını çocuklarından çıkartacağını söyleyerek onu tehdit edince, fikrini değiştirdi.

İskenderiye fatihi, Kleopatra'yı 8 Ağustos'ta bir konuşmaya çağırdı. Antikçağ tarihçilerinin eserlerinde sık sık rastlandığı gibi, bu buluşma hakkında anlatılanlar birbirinden çok farklıdır ve bu değişik versiyonları birbiriyle bağdaştırmak mümkün değildir. Cassius Dio'ya göre, Kleopatra Octavianus'un karşısına tıpkı Sezar ve Antonius'la ilk karşılaşmasındaki tavrıyla çıkmış: güzel ve fettan bir kadın olarak. Yanında da Sezar'ın kendisine yazmış olduğu mektupları getirmiş ve Octavianus'un ayaklarına kapanmış. Besbelli cinselliğiyle karşısındakini etkileyeceğine güveniyordu. Cassius Dio bu ziyaret hakkında anlattıklarını şu sözlerle bitiriyor: "Ama onun güzelliği Octavianus'un uçkuruna sağlamlığı karşısında zayıf kaldı" (Florus 2, 21, 9). Plutarkhos'a göre ise, Kleopatra Octavianus'un karşısına çıktığında, Antonius'un ölümü nedeniyle kederinden perişan haldedir. Yüzünü, göğsünü tırnaklarıyla paralamış ve gözleri ağlamaktan şişmiştir, üstünde de sadece elbisesinin altına giydiği gömlek vardır. Sinirleri yıpranmış, ruhen çökmüştür, yalnız başına kalıp kendini ölüme terk etmek istemektedir (Plutarkhos, *Antonius'un Hayatı* 83).

Kleopatra, ertesi gün Octavianus'un kendisini Roma'da düzenlenecek zafer şenliklerine götürmeye karar verdiğini öğrenir. Böyle bir aşağılanmaya katlanamaz. Bunun üzerine Antonius'un mezarını bir kere daha ziyaret etme izni ister. Bu dileği kabul edilir. Kleopatra 10 Ağustos günü sevgilisinin mezarına gider ve orada intihar eder. Plutarkhos yazısında onun son duasını da aktarmıştır. Bu duanın son sözleri Antonius'a hitaben söylenmiştir ve bir kadının büyük aşkını belgelemektedir; ama belki de Plutarkhos bu sözlerle, trajedi üslubunu ne denli başarıyla kullanabildiğine bir örnek vermek istemiştir (*age.*, s. 84): "Binlerce kez içimi çeksem de, sensiz yaşadığım şu kısa sürenin acısını dindiremez..."

MS 79 yılındaki Vezüv patlaması sırasında, Herculaneum'da çamurlara gömülen ve böylece bozulmadan korunabilen papirüs ruloları bulunmuş ve bunların bir epopenin parçaları olduğu saptanmıştır. "Mısır Savaşı Üzerine" başlığını taşıyan bu yapıtın yazarı bilinmiyor. Anlatılan öyküde Kleopatra, İskenderiye'deki bir çarşı meydanında suçlular üzerinde çeşitli öldürme yöntemlerinin denenmesini seyrediyor. Bu denemeler sırasında kurbanların çektiği azap, antikçağ okuyucusuna ayrıntılarına varana kadar anlatılıyor. Kleopatra'nın kendi ölümünü planlarken böyle deneylere ve böyle bir sahne dekoruna gereksinimi yoktu, o ölümünü nasıl sahneye koyacağına kendi karar verdi. Onun ölümü halen esrarını korumakta, tahminler dallanıp budaklanmaktadır. Biz, zehirli yakı kullanmak veya zehirli iğneler batırmak gibi çeşitli varsayımların arasından antikçağda en çok rağbet gören intihar şeklini tercih etmiş olduğuna inanıyoruz: Kendini zehirli yılana ısırtmak.

Kleopatra bu ölüm tarzını, ölümsüzlüğe kavuşmak umuduyla seçmiş olamaz. Çünkü o zaten daha yaşarken birkaç kez tanrıçalığa yüceltilmişti. Kraliçe olarak güneş tanrısı Ra'nın kızı sayılıyordu, tanrıça İsis'in de yerine geçmişti, ayrıca Afrodit olarak da saygı görüyordu. Tanrı Ra'nın kızı sıfatıyla, ölüm tarzı nasıl olursa olsun, yaşamı terk edince bu tanrıyla birleştiğine inanılıyordu. Yaşamdan ayrılış biçimi de bir Mısır kraliçesine layıktı.

Bir yılanın ısırmasıyla ölmek, bir çeşit dini intihar sayılmaktaydı. Uraeus yılanı güneş tanrısı Amon Ra için kutsal bir simgeydi ve firavunun amblemi olarak tacını süslüyordu. Yılan, firavunun babası sayılan

32 tanrı Ra adına onu düşmanlarına karşı koruyan ve düşmanlarını tehdit eden bir ölüm aracıydı.

Kleopatra! Bu isim bir efsane. Oysa onun hakkında kesin bilgi sahibi değiliz. Ama belki de efsaneleşmesinin nedeni, hakkında kesin bir şey bilmeyişimizdir. Antikçağdan kalan belgeler Mısır kraliçesini tanımlarken iki uç arasında gidip geliyor. Bir yanda politikasını ısrarla ve azimle kabul ettiren bir kraliçe, öte yanda âşık olan ve aşkla sevilen bir kadın. Onun hakkındaki tüm belgeler erkekler tarafından yazılmıştır. Bunlar kadının özündeki o güzellik dolu ikilemi gözler önüne sererler. Kadının kimliğini yorumlamak isteyenlerin de bu konuda söyleyecek çok sözü vardır.

Kleopatra olağan dışı ve esrarlı bir kadındı. Onun hakkında bir yargıya varmak olanaksız. Her kuşaktan insanı büyüledi. Kleopatra'nın bu etkisi yakınlarda yeniden gündeme geldi, çünkü eski Mısır başkenti İskenderiye'nin limanında deniz altında, olağanüstü koşullarda, büyük bina kalıntılarına rastlandı. Basın oldukça aceleci davranarak bunları Kleopatra'nın sarayı diye tanımlayınca, doğaldır ki, bütün dünyanın ilgisi bu sualtı buluntularına yöneldi. Ama acaba tanımlama doğru muydu? Bulunan binalar çok harap durumda, iyi korunmamış olduğuna göre, vaktiyle kraliçeye ait Antirodos adasında Hiperbolis'in inşa ettiği saray olarak tanımlanması belki daha yerinde olur (Resim 32).

Korsanlar, Ozanlar ve Büyücüler

THOMAS GRUNEWALD

ASTERİKS'İN DÜNYASINDA KORSANLAR

Asteriks ve Oburiks'in serüvenlerini okurken, korsanların daima suda olduklarını görürüz, hem de kelimenin tam anlamıyla (Resim 33). Oysa gerçek hayatta korsanlarla karşılaşmak hiç de o kadar eğlenceli değildi. Romalılar bunu sık sık yaşadılar ve giderek korsanların kendileri için bir engel, bir tehlike oluşturduğunu anladılar. Kendilerini dünyanın hâkimi ilan eden Romalılar -aslında Galya'nın kuzeybatısındaki küçük ve sürekli onlara direnen bir köyün dışındaki dünya demek lazım- denizde egemenlik kurmakta hayli güçlük çekmişlerdi. Cicero'ya göre, communis hostis omnium, yani insanlığın düşmanı olan korsanların dünyasını Gaius Iulius Caesar (Jül Sezar) bizzat aralarında yaşayarak tanıdı. Fakat Sezar, puan kaybetse de oyunu karşı tarafa kazandıracak adam değildi.

Sözünü ettiğimiz bu önemli olay, MÖ 75'te, Sezar henüz 25 yaşındayken oldu. O tarihte genç adam, sosyal konumu gereği eğitim görmek üzere gemiyle Rodos adasına gidiyordu. Oysa Akdeniz'in bu yöresinde korsanlar cirit atmaktaydı. Güçsüz korsanlar, ele geçirdikleri ganimetle yetinirlerdi. Buna karşılık güçlü olanlar özellikle insan avında uzmanlaşmışlardı. Ellerine kimi geçirirlerse, hangi sosyal konumda olursa olsun, esir pazarında satarlardı ki bu çok kârlı bir ticaretti.

33

Esirlerin paraya dönüştürüldüğü en önemli pazar yeri de Ege denizindeki Delos adasıydı. Bu esir pazarında her gün binlerce insan el değiştiriyordu. Roma devleti de bu kârlı ticareti desteklemek amacıyla Delos'u serbest liman ilan etmişti (MÖ 166). Ticari meta olarak insan, gümrük ödemeksizin satın alınabi-

liyordu. Bu pazarın müşterileri de -çoğunlukla Romalılar- adeta yeni esirler satın almaya doymuyorlardı, çünkü onları çiftliklerinde, şehirdeki konaklarında, işliklerinde, dükkânlarında, rençber, hizmetkâr, zanaatkâr, tezgâhtar, öğretmen, hekim, müzisyen, aktör veya fahişe olarak çalıştırıyorlardı. Esir pazarında satılacak esirleri sağlayanlar da korsanlardı. Bu anlattıklarımızla Sezar'ın istemeyerek yaşadığı gençlik macerasına gelmiş olduk. 34 35

Korsanların ara sıra soylu bir Yunanlı veya Romalıyı ellerine geçirdikleri de oluyordu. Tahmin edilebileceği gibi, bu değerli malı esir pazarına götürmek hem külfetli olacağından, hem de yeterince kazanç sağlamayacağından, onu bu yolla paraya çevirmek korsanların işine gelmiyordu. Böyle bir "lüks eşyanın" işçi pazarında alıcı bulması olasılığı düşüktü. Oysa bu soylu esirin akrabalarından alınacak fidyenin çok daha tatminkâr olacağı kesindi (Resim 34, 35, 36). 36

İşte, Sezar'ın Rodos yolculuğu sırasında da, korsanlar Miletos önlerinde, hiç beklemediği bir anda gemisine saldırırlar ve genç Romalıyı esir alıp, Pharmacusa adasındaki karargâhlarına götürürler. Bu zahmetlerinin karşılığında tazminat olarak ve serbest bırakılması için de fidye olarak 20 gümüş *talent* isterler ki, bu da büyük bir servettir. Dış dünyaya karşı kendine güvenen bir insan izlenimi bırakmak isteyen

Sezar'ın ise korsanlarla alay ettiği, "onlar kimi ellerinde tuttuklarının farkında değiller!" gibi sözler sarf ettiği rivayet edilir. Genel olarak da bu Romalı soylu bir tutsak gibi değil, adeta tatilini geçirmekte olan bir konuk gibi davranır. Korsanlar onun bu halini çok eğlenceli bulurlar, hiçbir sözünü ciddiye almazlar, hele zaman zaman hepsini günün birinde ipe çektireceğini söylemesini bir şaka diye yorumlarlar.

Korsanların istediği fidyenin toplanması 38 gün sürer. Miletos'tan ve civar kentlerden bazı zenginler bu parayı Sezar'a borç verirler. Bu paranın büyük bir kısmını geri ödemesi bile Sezar'ın iflas etmesi demektir. Ama o, bu tatsız sorunun kendisinde yarattığı gerginliği hiç belli etmez. Sonuç olarak, korsanlar sözlerinde durup parayı alır almaz Sezar'ı serbest bırakırlar. Sezar özgürlüğüne kavuşunca, hemen küçük bir filo kiralayarak "tatil adası" Pharmacusa'ya yeniden kısa bir ziyarette bulunur. Korsanlar onu karşılarında görünce o kadar şaşırırlar ki, tutuklanmaya direnmeyi bile düşünemezler. Artık Sezar rahat bir nefes alabilir, çünkü fidye için ödenen parayı geri almıştır. Doğaldır ki, o paradan başka korsanların topladıkları diğer ganimeti de kendi servetine katar, bunu da emeğinin ve masrafının karşılığı sayar.

Sezar tutsakları eyalet başkenti Bergama'ya götürür. Korsanları yargılayıp haklarında karar verecek olan *praetor* bu kenttedir. Roma'nın temsilcisi konumundaki bu adamın korsanları mahkeme önüne çıkarmakta gösterdiği çekingenlik Sezar'ın dikkatini çeker. Önce çok şaşırır. Ama sonra anlar ki, bu yüksek devlet memuru kendine de bu işten bir çıkar sağlamayı tasarlamakta ve bunu nasıl yapacağına dair plan kurmaktadır. Onun bu düşünceleri bir sonuca varmakta gecikince, Sezar işi kısa kesmeye karar verir ve tutsakları onlara vaktiyle söylediği gibi çarmıha gerdirir. Aslında buna yetkisi yoktur, ama kime ne? Ele geçirmiş olduğu zengin ganimeti rüşvetçi *praetor* ile bölüşmek istememesini herhalde kimse yadırgamaz. İşte büyük diktatörün gençlik günlerine ait kısa bir öykü... Gerçekte bu olayın tam da antikçağ yazarlarının anlattığı biçimde gerçekleştiği pek de kesin değildir. Ama özü böyledir ve bir istisna da değildir.

Birkaç yıl sonra, Sezar'ın bir siyasi arkadaşı olan Publius Clodius buna çok benzeyen bir olay yaşar. Sonradan Roma'daki sokak savaşların-

dan birinde ölen ve aslında kötü şöhretli bir kışkırtıcı olan bu adam da Kıbrıs'a yolculuğu sırasında korsanların eline düşer. Ama Clodius, Sezar değildir ve bu yüzden de onun serüveni, birçok konuda kendine örnek aldığı büyük önderden çok farklı gelişir: Zor durumdaki Clodius, Kıbrıs'ta hüküm sürmekte olan Kral XII. Ptolemaios'tan, korsanların istediği fidyeyi ödemesini rica eder. Kral gerçekten de bir miktar para yollarsa da, bu öyle gülünç bir meblağdır ki, korsanlar almaya tenezzül etmezler ve Clodius'u fidyesiz salıverirler. Bu öyküde de gene bazı rivayet öğeleri bulunduğu tahmin edilebilirse de, özünde gerçek olaylara dayanmaktadır.

Bu iki kaçırma olayı, aslında boyutları bakımından bir buz dağının görünen ucu gibidir. MÖ 1. yüzyılda Akdeniz'de korsanlar hiçbir engelle karşılaşmadan hüküm sürmekteydi. Romalılar bu sorunu uzun yıllar hiç dikkate almadılar, belki de durumun bu hale gelmesinde biraz da kendilerine de pay düşmesindendir. Olayların nasıl geliştiğini izleyebilmek için çok daha eskiye dönmemiz gerekiyor.

Eski Yunanlıların da paylaştığı bir kanıya göre, insanlar denize açılmaya başladığından beri korsanlık olgusu vardır: "Çünkü en eski Helenler ve gerek anakaranın kıyıların yaşayan Barbarlar, gerekse adalarda yerleşmiş halklar, gemileriyle birbirlerinin ülkelerine gidip gelmeye başlar başlamaz, korsanlık da aldı yürüdü. Aralarında en güçlü ve becerikli olanları yönetimi ele alarak hem kendilerine kazanç, hem de güçsüzlere yiyecek sağlıyorlardı" (Thukidydes 1, 5). Demek oluyor ki, Yunanlıların en eski devirlerinde korsanlık saygı gören bir meslekti, bu meslekten olanlar da şöhretli sayılabiliyordu. Henüz egemen gücü temsil eden bir devletin lafı yoktu ortada; savaşlar özel meseleler kabul ediliyor, genelde yabancılara karşı doğal bir düşmanlık besleniyordu.

O dönemlerde Akdeniz'de Yunanlı, Fenikeli ve Etrüsklü denizciler mesleklerini icra ederlerdi. Bu denizcilerin en ünlüsü Odiseus'tur. Troya şehrinin yerle bir edilmesinden sonra, yandaşlarıyla birlikte denizleri dolaşıp birçok tehlikelerle karşılaşmış, serüvenler yaşamıştır. Şair Homeros, *Odisseia*'da, kahramanın vatanına dönüşü sırasında yaşadığı olayları anlatırken, Yunanlı denizcilerin ülkelerinden uzaklarda karşılaştıkları türlü türlü tehlikeleri, edindikleri deneyimleri bir araya toplamıştır. Tarih açısın-

dan bakıldığında, Homeros'un zamanında ülkelerini terk edip başka yörelere, Akdeniz'in ve Karadeniz'in kıyı kesimlerine göç edip yerleşen Yunanlılar da aynı deneyimleri yaşamışlardır. Yabancılarla Yunanlıların buralardaki karşılaşmaları nadiren dostça olmuştur.

Odiseus ve arkadaşları yolculukları sırasında bir sahile yanaşıp karaya çıktıklarında, eğer yerli halk bu yabancılara hemen silahlarını göstermezlerse, genelde şu sözlerle karşılanırlardı: "Yabancılar, söyleyin, siz kimsiniz? Denizin dalgaları sizleri nerelerden buraya sürükledi? Bize ticaret amacı güderek mi geldiniz? Yoksa hiçbir hedefiniz olmadan, denizin üstünde oraya buraya mı gidip geliyorsunuz, tıpkı kendi hayatlarını tehlikeye atan ve başkalarına da ziyan veren serseri haydutlar gibi?" (Homeros, *Odisseia*, 3, 71-74; 9, 252-254) Bu şekilde karşılananların davranışlarından anlaşıldığı üzere, Odiseus ve arkadaşları, korsanlarla bir tutulmalarından ötürü hiç de alınganlık duymazlar. Daha önce de belirtildiği gibi Yunanlılar, korsanlığı şerefsiz bir uğraş olarak görmüyorlardı. Kendi insanlarına dokunulmadığı sürece, korsanlık olağan, hatta onurlu bir iş sayılıyordu ve mal alım satımıyla uğraşan bütün denizciler, sırası geldiğinde korsanlık da yaparlardı. Şartlara göre bir mala ya satın alarak ya da çalarak sahip olunurdu. Sırası gelmişken şunu da ekleyelim ki, Odiseus ve arkadaşları denizlerde dolaşan korsanların en yamanlarıydı.

Homeros'un *Odisseia* adlı eserinde, kadın kaçırma, ganimet olarak silah toplama ve sığır çalma gibi olayları konu alan pek çok denizci öyküsü vardır. Örneğin Odiseus, "yeraltı âleminde" soylu kral Agamemnon'a kaderi hakkında şu soruyu sorar: "Hangi ecel tanrısı seni alt edip ölüm döşeğine yatırdı? Seni Poseidon mu alt etti: zalim rüzgârların azgın nefesleri altında gemilerini batırarak, yoksa hain düşmanlar mı canına kıydı: karada güzel koyun ve sığır sürülerini aşırırken veya bir kale surları altında kadınlarını kaçırmak için savaşırken?" (Homeros, *Odisseia**). Agamemnon ve Odisseus gibi soylu erkekler, ev hayatını değil, mal gaspetmeyi, ganimet toplamayı, sosyal konumlarına en uygun uğraş kabul ederler. Odiseus bir ara şu samimi itirafta bulunur: "Ekip biçmek bana göre değildi, ev işi de öy-

* Ahmet Cevat Emre'nin *Odisseia* çevirisinden, Varlık Yayınları, 1963, s.178. -ç.n.

le; o kadın yalnızca kurum satan çocuklar yetiştirmesini bilir. (İyi ki Penelope bu sözleri duymadı. -Yazarın notu-) Kürekli gemilere bayılırdım ben, savaşçıları, okları, cilalanmış kargılarıyla; tüyler ürpertici araçlar. Başkaları bunların karşısında dehşete kapılırlar. Ben ise daima çok sevdim onları" (*age.*, 14, 223-227).

Daha az soylu kişilerin ise, haydutluk ve korsanlık yapmak için başka nedenleri vardı, ki bunların da daha az haklı oldukları söylenemez. "Elbette ki mide! İnsanı dürten, sıkıştıran hep o ! İnsanların başına bu kadar dert açan o lanet olası uzvun varlığını kimse gizleyemez. Gemileri mükemmel küreklerle donatıp huzursuz denizlere salmanın ve düşmanların felaketine neden olmanın suçlusu hep o!" (*age.*, 17, 286-289).

Deniz kıyılarına koloniler kurulması dünyayı bir bakıma büyütmüş olsa da, bir bakıma da küçülttü, çünkü insanlar eskisine oranla giderek daha sık birbirlerinin yolunu kesip çıkar alanlarını daralttılar. Saldırılardan korunma gereksinimi, insanların el ele vererek savunma birlikleri kurmalarına ve böylece şehir devletlerinin doğmasına neden oldu, bu gelişme de korsanlığın giderek gözden düşmesine yol açtı. Bundan böyle iki ayrı devlet arasında *asylie* anlaşmaları yapılmaya başladı (*sylan* mal gasp etmek anlamına gelir, *a-sylie* ise karşılıklı birbirlerinin malını gasp etmekten vazgeçmek demektir). Bu anlaşma gereğince iki devletin yurttaşları, birbirlerinin mallarını gasp etmeyeceklerine, insanlarını da esir alıp esir pazarlarında satmayacaklarına dair karşılıklı güvence verirler.

Ancak bu ilk korsanlığı önleme çabaları pek kayda değer bir sonuç vermedi. Hatta MÖ 6. yüzyılda yeni bir gemi tipinin geliştirilmesi, korsanlığın daha da artmasına sebep oldu. O zamana kadar savaş gemileri ile ticaret gemileri arasında teknik açıdan hiçbir fark yoktu. Yeni gemiler ise savaş gemisi olarak inşa edildi, bordalarına kürekçi oturakları üst üste yerleştirilmişti. Elli kürekçi bu gemilere hem hız kazandırıyor, hem de manevra kabiliyetini artırıyordu. Doğaldır ki bu gemiler sadece devletin giriştiği savaşlarda değil, özel girişilen korsanlık seferlerinde de işe yarıyordu. Böylece korsanlık da yeni boyutlar kazanmış oldu, çünkü bu tip gemilerle hareket halinde olan başka bir gemiye rampalayıp zapt etme olanağı doğmuştu. Teknik bakımdan deneyimli korsanlar, "*bireme*" adını verdikleri bu gemileri, özel gereksinimle-

ri için daha da geliştirdiler. Korsan gemisi olarak kullanılmak üzere inşa edilen ilk gemilere (yapıldıkları Samos adasına göndermede bulunularak) *Samaina* ve *Hemiolia* (bir buçuk kürekçi) adı verildiği saptanmıştır. Bu gemiler ortaya çıktıktan sonra, korsanlar artık sadece sahillere saldırmakla kalmayıp, günümüzde korsan diye tanınan kişilere dönüştüler; bu dönüşüme Yunanlılar da katıldı. Yenilikler o kadar önemliydi ki Yunanlıların dilinde de iz bırakmıştır. O tarihe kadar Yunancada her türlü hırsız (haydut) için tek kelime kullanılırdı: *lestes*. Eski korsanlar için gemi sadece bir ulaşım aracı sayılıyordu, çalmak ve gasp etmek eylemine bir katkısı yoktu. Bundan böyle ise gemi, korsan için bir silah haline gelmişti, kurbanları da seyir halindeki başka gemilerdi. Artık karada yapılan hırsızlık ile denizde yapılan gasp olayları birbirinden kesin olarak ayırt edilmeye başlandı ve denizdekiler için yeni bir sözcük türetildi: *peirates*. Bu sözcük halen Avrupa dillerinde kullanılıyor.

Korsanlık, yıllar boyu gayet kazançlı bir uğraş olarak itibar görmeye devam etti. Hatta çok defa yüksek mevki sahibi kişiler bile korsanlığa soyundu -özellikle de politik sebeplerle vatanlarını terk etmek zorunda kaldıkları zaman. Eğer dost devletlerden biri, sürgüne gönderilen kişiyi konuk olarak kabul edip himayesine almazsa, o kişi yabancı ülkenin denizlerinde korsanlık yapmakla konumuna uygun bir geçim kaynağı sağlamış oluyordu. Histiaios ve Dionisios bu bakımdan örnek gösterilebilecek tanınmış kişilerdendir. MÖ 500 yılında her ikisi de güçlü şehir devletlerinin başında bulunuyorlardı: birisi Miletos, öteki de Fokaia (Foça) şehrinin hâkimiydi. Kısa bir süre sonra her ikisi de korsan hayatı sürmeye başladılar. Başlarına gelen talihsizlik, İyonya'da Perslerin egemenliğine karşı düzenledikleri ayaklanmanın bastırılmasıydı.

"Anavatanı olan Miletos'tan kovulan Histiaios, Khios'a (Sakız Adası) gider. Khiosluları, kendisine gemi vermeye razı edemeyince, oradan Mytilene'ye (Midilli) geçer ve Lesboslulara kendisine bir gemi vermeye zorlar. Sekiz üçlü kürekçisi olan gemiye mürettebat sağladıktan sonra, başlarında Histiaios olduğu halde Bizans'a gitmek üzere yelken açarlar. Orada pusuya yatıp Karadeniz'den gelen bütün gemileri rampalayarak ele geçirirler. Sadece Histiaios'un emirlerine itaat etmeye razı olanlara dokunmazlar" (Herodotos 6, 5).

Fokaia'lı Dionisios da aynı şekilde davranmış, yalnız avını başka bir yörede aramıştır. "... Ama İyonyalıların davalarını kaybedeceklerini anlayınca, düşman gemilerinin üçünü ele geçirdi ve ... hiçbir hazırlık yapmaksızın Fenikelilerin ülkesine doğru yelken açtı. Burada birçok ticaret gemisini batırdıktan ve bol ganimet topladıktan sonra Sicilya'ya gitti. Buradan hareket ederek denizde karşılaştığı gemilere saldırdı. Ama hiçbir zaman Yunan gemilerine zarar vermedi, hep Kartacalıların ve Etrüsklülerin gemilerini hedef aldı" (Herodotos 6, 17).

MÖ 5. yüzyılda Atina devleti denizlerde egemen olunca, denizcilik tarihinde ilk kez korsanlıkta belirgin bir azalma görülür. Atina, Delos Birliği veya Konfederasyonu adı altında, Ege denizinin sahil şeridinde ve adalarda yer alan bütün şehir devletlerini bir araya toplar. Bu konfederasyona dahil olan devletleri bir çeşit deniz polisi teşkilatıyla korsanlara karşı korur. Bu deniz güvenliği teşkilatı birçok korsanı kendi emrinde çalıştırarak diğer korsanların faaliyetlerini engeller. Ancak Atinalıların bu konfederasyon içinde kurdukları deniz egemenliğinin, sadece ara sıra saldıran korsanların verdiği ziyandan çok daha sarsıcı etkileri görülür. Peloponnes savaşlarından (MÖ 431-404) sonra Atina'nın denizdeki gücü zayıflayınca, Ege'deki deniz polisi de ortadan kalkar. Savaşın neden olduğu kargaşa sonucu korsanlık da gene dal budak salmaya başlar. Isparta ve Atina arasında çıkan savaş esnasında, bu iki şehir devleti bile birbirlerinin üzerine korsan gemilerini salmaktan geri kalmazlar. Agospotamoi savaşında (MÖ 405) nihayet Isparta Atina'yı alt edince, zafer haberini Isparta'ya götüren kişi de korsanların reisi Miletos'lu Theopompos olur. Lisandros'un bu görevi ona vermesi, Isparta'ya ondan daha çabuk kimsenin varamayacağı kanısından ileri gelmiştir.

Peloponnes savaşlarından sonra korsanlık daha da gelişerek, uygar devletlerin kendi aralarında sürdürdükleri mücadelelerde kullanılan yeni bir savaş oyunu düzeyine yükselir. Çarpışmalar sırasında can kaybının fazla olmasından ötürü Yunanlıların sivil ordularına takviye gerektiğinden, paralı asker tutma yöntemi önem kazanmaya başlar. Bundan böyle paralı askerler ve korsanlar giderek ciddi bir tehlike haline gelen bir işbirliği kurarlar. Savaş halindeki devletler korsanları paralı asker olarak kullanır. Sa-

vaş bitip de kendilerine hemen yeniden iş teklifi gelmezse, bu korsanlar kendi hesaplarına saldırılar düzenleyip ganimet toplamaya girişirler.

O dönemin en önemli iki düşman devleti, Büyük İskender'in babası II. Filippos'un kral olduğu Makedonya Krallığı ile Atina devleti idi. Birbirleriyle sürdürdükleri ve çok sayıda küçük Yunan devletini sürükledikleri savaş MÖ 338 yılına kadar sürer. Sonunda Atina yenilir ve egemen devlet olma ayrıcalığını Makedonya'ya devretmek zorunda kalır. Korsanlık meselesine gelince, her iki savaşçı ülke de kâh eylemci, kâh kurban olmuşlar, zaman zaman da her iki durumu birden yaşamışlardır. O dönemin yazarlarından Demosthenes ve İsokrates bu konuyu sık sık işlerler. Makedonya Kralı Filippos, kendisini Yunanlılara halkı denizlerdeki korsan belasından kurtaran kahraman olarak tanıtmıştır. Buna karşılık Atina gemilerine veya Atina'yla birlik olan devletlerin gemilerine korsan saldırıları düzenlemekten çekinmemiştir.

MÖ 4. yüzyılın sivrilmiş kişileri Kharidemos veya Ferai'li İskender gibi insanlardır. Hayatlarının izlediği çizgi, o dönemdeki olayların nasıl hızla değiştiğini yansıtır. Kharidemos önceleri Trakyalı Prens Kotis'in hizmetindeki paralı askerlerin komutanıyken, sonra bir korsan gemisine kaptan olur ve Karadeniz'de seyreden gemileri pusuya düşürmeye başlar; günün birinde yolu Atina'ya düşer ve orada *stratege* (üst düzey askeri yönetici) seçilir. Bir yabancı olarak bu önemli konuma getirilmesine eğer geçmişteki eylemleri neden olduysa, o zaman bir *stratege* gibi sorumluluk isteyen bir konuma aday olmak için gereken üstün özelliklerin eski dönemlere kıyasla çok değişmiş olması gerekirdi. Ama bu durum o günün koşullarına kuşkusuz çok uygundu. Birkaç yıl daha geçtikten sonra Kharidemos Büyük İskender'den kaçarak Pers ülkesine sığınır. Burada da Kral III. Dareios ile araları bozulur ve sonunda idam edilir.

Tessalya'da iktidarda olan Ferai'li İskender, MÖ 361'de korsan gemilerini Kiklad adalarına yollar: Orada birçok korsanlık seferinde başarı kazanan filosu sonunda Atina'nın limanı Pire'ye girer. Gemilerin mürettebatı, kendilerine verilen göreve uyarak -tıpkı mükellef bir ziyafetten sonra sunulan hafif ve leziz bir tatlı yermiş gibi- orada yerleşmiş sarrafların azımsanmayacak nakit paralarına el koyarlar.

Büyük İskender'in fetih seferi, doğu Akdeniz'deki durumu tamamen değiştirir. İskender'in İmparatorluğu üç büyük ve birçok küçük devlete bölünür. Bu devletlerin satrap adı verilen hükümdarları sürekli farklı ittifaklar kurarak birbirlerine karşı savaşırlar. Satrapların savaşlarında da paralı korsanlar çok önemli rol oynamışlardır. Korsanlar, savaşabilecek nitelikteki gemilerden oluşturdukları filolarla Helen devletlerine savaşta destek sağlıyor ve karşılığında ganimetten pay alıyorlardı.

Devletlerin önayak olduğu bu büyük çaplı korsanlık faaliyetlerinin yanı sıra, kendi hesaplarına çalışan gaspçılar da vardı. Bu ortamda Girit tam bir korsan yatağı haline geldiyse de, zaman içinde doğu Akdeniz yöresini denetimi altında tutan Kilikya onu geride bırakmıştı. Yunan sahillerinde yaşayan ve eskiden beri hırsızlık ve haydutlukla geçinen Aitoller de korsanlıkta çok başarılıydı, Adriyatik denizinde İllirler dolaşırdı, batı Akdeniz'de ise uzun yıllardan beri Etrüskler kol gezerdi.

MÖ 3. yüzyıl başlarında, bir gece Kiklad adalarından Amorgos'un Aigiale limanına giren gemilerin Aitol korsanları olduğu tahmin ediliyor. Burada yaşananları o dönemde yapılmış olan bir yazıttaki etkileyici sözler bize aktarmakta (*Inscriptiones Graecae* XII, 7, 386): "Geceleyin korsanlar karaya çıkıp kadın, kız, erkek, esir ve özgür, otuzdan fazla insanı esir aldılar, limandaki gemileri tahrip ettiler, Dorieus'un gemisini de zaptettiler. Bu gemiyle esirleri ve bütün ganimetleri götürdüler. Bu durumda, esirler arasında bulunan Hegesistratos'un oğulları Hegesippos ve Antipappos, korsanların kaptanı Sokleidas'ı özgür kişileri, azat edilmişleri ve köleleri serbest bırakmaya ikna ettiler, buna karşılık kendileri rehine olacaklardı. Ayrıca özgür kadınlardan ve erkeklerden hiçbirinin ganimet muamelesi görmemesi ve satılmaması, eziyet ve sıkıntı çekmemesi, hiçbir yurttaşlarının hayatını kaybetmemesi için ısrar ettiler. Böylece esirleri kurtardılar, onlar da hiçbir zarar görmeden sağ salim vatanlarına dönebildiler." Hegesippos ve Antipappos memleketlerinde bu başarılarından ötürü takdir edilirler ve öyküleri şehrin hamisi tanrıça Athena'nın mabedine yerleştirilen bir yazıta kazınır.

MÖ 3. yüzyıldan 1. yüzyıla kadar süren Helenistik devirde, korsanlar daha önce hiçbir devirde bulamadıkları kadar uygun bir ortama kavuştular. Bu dönemin ortalarında Romalılar Helen devletlerinin işine gitgide

daha fazla karışmaya başlamışlardı. Önce Makedonya'yı idareleri altına aldılar, Selevkiler devletini güçsüz düşürdüler, giderek doğu Akdeniz bölgesinde siyasi iktidarı ele geçirdiler, dolayısıyla korsanlık sorununu da devraldılar. Ancak bu sorun İtalya'ya doğrudan doğruya zarar vermediği sürece Roma için fazla önem taşımadı. Başlangıçta hemen hemen hiçbir tatsız olay yaşanmamıştı. Sadece İllirlerin korsanlıklarına karşı Romalılar şiddetli tepki göstermişlerdi, çünkü bu korsanların av alanları Adriyatik denizi, yani İtalya sahillerinin komşusuydu.

Bu arada Kilikyalı korsanlar kimsenin müdahalesi olmadan barınaklarını geliştirip güçlendiler. Hatta belli konularda Roma'dan destek gördüler. Coğrafyacı Strabon, geçmişe bakarak bu gelişmeyi şu sözlerle eleştirir: "Kilikyalılara göre, korsanlığın sebebi, hem Kilikya'daki, hem de Suriye'deki kralların iktidarsızlığıdır ... Bu kötü işi cazip hale getiren olay, köle ihraç etmenin çok kârlı bir ticaret haline gelmesidir. Köleleri ele geçirmek gayet kolay olduğu gibi, çok yakınlarda da bol para getiren bir pazar yeri olan Delos vardır. Burası bir günde on binlerce kölenin getirilip götürülmesine uygun bir yerdir. Sebebi de Romalıların, Kartaca ve Korintos'un tahrip edilmesinden sonra zengin olup çok sayıda köleye ihtiyaç duymalarıdır. Korsanlar bu kolay kazanç olanağını fark edince, her yana kol atıp denizlerde gasp ve insan ticaretiyle meşgul olmaya yöneldiler. ... Ancak Romalılar henüz Toros dağlarının ötesindeki ülkelerle ilgilenmiyorlardı... Ne var ki gelişmelerini engellemedikleri bu korsanları, ileriki yıllarda, güçlerinin doruk noktasında silah zoruyla ve savaşarak yok etmek zorunda kaldılar" (Strabon 14, 668).

Strabon'un saptamaları şu gerçeklere dayanmaktadır: Anadolu'nun güneyindeki Kilikya, Selevkiler devletinin bir parçasıydı. Romalılar, MÖ 2. yüzyılın başlarında Selevkileri Anadolu'dan sürünce, Toros dağlarındaki ülke kuşaklar boyunca sahipsiz kaldı. Buna Kilikya'nın coğrafi konumu ve hüküm süren politik boşluk da eklenince, korsanlığın gelişmesi için çok uygun koşullar doğmuş oldu. Bunun dışında, bir zamanlar o yörenin güçlü ada devleti olan Rodos'un, Romalılarca zayıflatılması da korsanların işine gelmişti. O tarihe kadar, korsanları Ege denizinden uzak tutmak için Rodos elinden geleni yapmıştı. Artık bu engel de ortadan kalkmış oluyor-

du. Rodos'un Ege denizindeki egemenliğinin azalmasıyla Delos'taki köle pazarı da gelişerek Akdeniz'deki köle pazarlarının en önemlisi haline geldi. Burada da Roma işin içine karışmaktadır, hem de sadece en çok köle satın alan ülke olarak değil, aynı zamanda pazarları yöneten merci olarak. Daha önce de belirtildiği gibi Roma, köle ticaretini teşvik etmek amacıyla Delos limanını serbest ticaret bölgesi ilan etmişti.

Roma doğuda yeni bir politik güç olarak kendini kabul ettirirken, korsan sorununu yıllarca hiç dikkate almayıp kendi haline bırakmıştı. Zamanla doğudaki Helenler bundan duydukları hoşnutsuzluğu belirtmeye başladılar. Gerek Roma'ya bağlı eyaletler, gerekse Roma'nın koruması altındaki devletler hem Kilikyalı korsanların insan avcılığından, hem de Roma'ya belirli bir vergi ödedikten sonra halktan para toplayarak bunu telafi etmek ve kendine kâr sağlamak yoluna giden tahsildarların acımasız baskılarından ötürü çok sıkıntı çekiyorlardı. Bu yüzden ayaklanma ve isyan çıkma tehlikesi baş gösterdi. Durumu gözler önüne seren tipik bir olay MÖ 104 yılında kaydedilmiştir. O tarihte Roma, bir Germen halkı olan Kimberlerle savaş halindedir ve bunun sıkıntısını yaşamaktadır. Kimberler de tıpkı ilerde Asteriks ve yandaşları olan Galyalılar kadar Romalıların çekindikleri bir halktır. Konsül Marius, Karadeniz sahilinde yerleşmiş olan ve Roma'nın koruması altında bulunan Bitinya devletinden kendisine takviye kuvvetleri göndermesini ister. Ancak Bitinya kralı Nikomedes, bu nazikane dileği maalesef yerine getirecek durumda olmadığını, çünkü vergi tahsildarlarının istedikleri parayı elde edebilmek için tebaanın büyük bir kısmını esir pazarlarına sattıklarını, gönül okşayıcı sözlere lüzum görmeden bildirir. Nikomedes bu ticaretten kendisinin de pay aldığını açıklamaya tenezzül etmez tabii, ama bundan dolayı kendisini hoş görmeliyiz, çünkü Roma'ya yardım göndermeyişi hakkında ileri sürdüğü nedenler nasıl olsa bundan etkilenmeyecekti.

Korsan sorunu bundan böyle Akdeniz'in doğusuyla sınırlı kalmadı. Korsanlar giderek Romalıların burnunun dibinde huzursuzluk çıkarmaya başladılar. Ostia limanına ve İtalya sahilindeki villalara saldırılar arttı. Kölelerin başına geçen Spartacus'un, köle ayaklanmasına destek olarak Kilikyalı korsanların filosunu emri altına almasına ramak kalır. Büyük olay ya-

ratan insan kaçırma olayları kamuoyuna duyurulur. Sezar ve Clodius olaylarından daha önce söz etmiştik. Bunların dışında iki Romalı *praetor* da kaçırılır. "Korsanların yakaladıkları bir adam Romalı olduğunu söyler ve adını bildirirse, kaçıranlar sanki birden ürkmüş ve müthiş bir korkuya kapılmış gibi yaparlar, dövünerek ayaklarına kapanırlar ve kendilerini affetmesi için yalvarırlardı. Onların bu uysal ve alçakgönüllü tavırları karşısında tutsak, onları affetmeye razı olurdu. Bunun üzerine, herkesin onu tanıması için, Romalıya ayakkabılarını ve togasını giydirirlerdi. Böylece uzun süre adamla alay edip oyunlarını sürdürdükten sonra, denizin ortasında gemiden bir halat indirip ona gemiyi terk etmesini ve güle güle evine dönüp rahatına bakmasını söylerlerdi. Eğer bunu yapmaya razı olmazsa da onu denize atarlardı, o da boğulurdu" (Plutarkhos, *Pompeius* 24).

Artık bardak taşmak üzeredir ve kesin bir şeyler yapmanın zamanı gelmiştir. Romalı komutanlar Kilikyalı ve Giritli korsanlara karşı yıllarca birçok sefer düzenlemişlerse de hiçbiri uzun süre başarılı olmamıştır. MÖ 100 yılında resmen çıkarılması kararlaştırılan korsanlıkla mücadele kanunu, *lex piratis persequendis*, hiçbir etkisi olmayan bir iyi niyet bildirisi olmaktan ileri gidememiştir. Artık deniz ticareti iflas etmek üzeredir. Roma'da ilk defa iaşe darboğazı yaşanmaktadır. Bu durum halk meclisini harekete geçirir. Birçok savaşta başarılı bir kumandan olarak ün kazanan hırslı Pompeius, korsanlara karşı girişilen mücadeleyi yönetmekle görevlendirilir (MÖ 67). Daha önce hiçbir Romalı kumandana bu kadar geniş bir yetki verilmemiştir. Sınırları Akdeniz sahiline kadar uzanan bütün eyaletlerin valileri Pompeius'un emirlerine uymak zorundadırlar. Devlet kasasından istediği kadar para çekme ve uygun gördüğü sayıda gemi inşa ettirme yetkisine de sahiptir. Bundan sonra durumun değişeceği ümidi bile Romalılara rahat bir nefes aldırır.

"Beş yüz geminin mürettebatı sağlandı, yüz yirmi bin piyade ve beş bin atlı asker emrine verildi. Daha önce ordu yönetmiş ve savaşta kumandanlık yapmış yirmi dört senato üyesi Pompeius tarafından seçildi, bunlara iki de *questor* (müfettiş, denetleyici) katıldı. Piyasadaki fiyatlar hemen düşmeye başlayınca çok sevinen halk, Pompeius adının bile savaşı sonuçlandırmak için yeterli olduğunu söylemekteydi. Pompeius, bütün Akdeniz'i

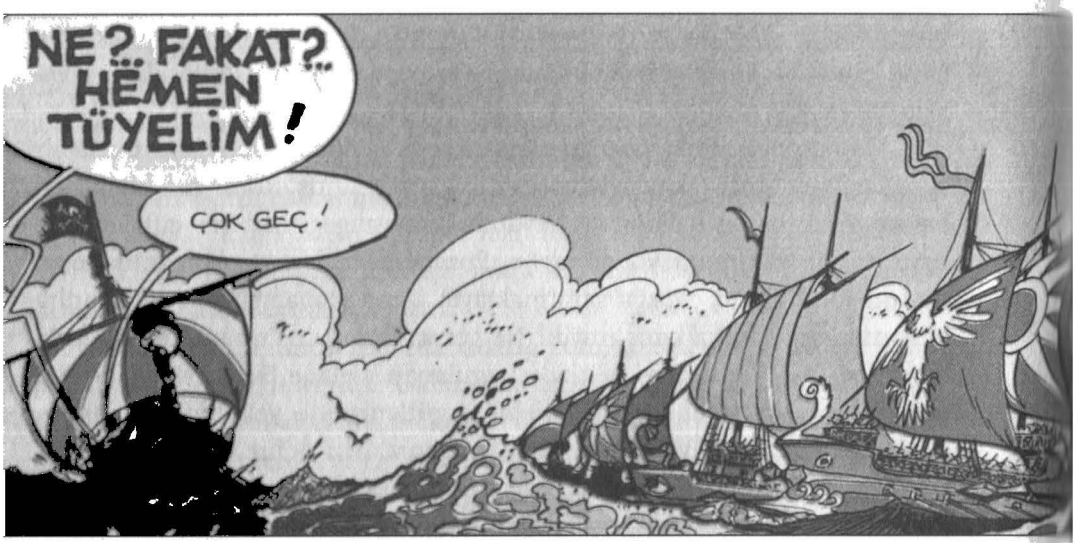
on üç bölgeye ayırdı ve her bölgeye belirli sayıda gemi tahsis etti, başına da bir kumandan getirdi. Böylece kuvvetleri her tarafa dağıtarak bölgedeki bütün korsanları çembere aldı, hepsini avlayıp yakaladı. Korsanlardan vakitlice çemberi yarıp kaçabilenler, tıpkı bir arı kovanına her yandan gelip giren arılar gibi Kilikya'ya sığındılar. Pompeius Kilikya'daki korsanlara karşı en güçlü altmış gemiyle sefer düzenlemeyi planlıyordu: Fakat önce Tiren denizini, Afrika kıyılarını, Sardinya, Sicilya ve Korsika adalarını çevreleyen suları korsanlardan tamamen temizlemek üzere yola çıktı; bu işi başarması da kırk günden fazla sürmedi. Savaşlar sırasında kendini de esirgemedi, askerleri de yılmak yorulmak nedir bilmeden çarpıştılar. ... En güçlülerden birçok korsan ailelerini, mal ve mülklerini, savaşta işe yaramayacak kişileri, Toros'lardaki barınaklarına ve kalelerine yerleştirmişlerdi. Kendileri ise gemilerine mürettebat yerleştirerek Kilikya'da Korakesion yakınlarında, gemileriyle yaklaşan Pompeius'un karşısına çıktılar. Savaşta korsanlar yenik düştüler, etrafları çevrildi. Böylece savaş sona erdi ve her tarafa yayılmış olan korsan gemileri üç ay geçmeden denizlerden kovulmuş oldu. Savaşın sonunda Pompeius birçok gemiden başka doksan demir zırhlı gemiye de el koydu. Yirmi binden fazla korsanı idam ettirmek için ise hiçbir girişimde bulunmadı. Ama denizde yaşayan bu insanları karaya çekip, bölgelerinde sabit bir yerde oturmaya alıştırıp, toprağı işlemeye, sakin ve barış içinde bir ömür sürmenin tadına varmaya yöneltti" (Plutarkhos, *Pompeius* 26-28).

Pompeius bir kahraman olarak Roma'ya döner. Üç ay kadar kısa bir süre zarfında bir korsan devleti olan Kilikya'yı yenmiş, Roma'nın bir eyaleti haline getirmiş ve halkını da haydutluktan vazgeçirip birer çiftçi olarak barış içinde yaşamaya yöneltmiştir. Pompeius'la birlikte korsanlık sorununun son bulmuş olduğu sanılmaktaydı. Ama acaba gerçekten korsanlık tamamen ortadan kalkmış mıydı? Ne gezer. Pompeius'un sözde yok ettiği korsanlık, aslında sadece denizde uygulanan alelade bir hırsızlık eylemi değildi. Bu korsanlar yarı askeri bir örgütlenmeyle yönetilen filolardan oluşmuş deniz gücüydüler ve doğu Akdeniz'deki deniz ticaretini denetledikleri gibi, savaşan devletlere de paralı savaş hizmetleri sunuyorlardı. Sonuçta kendileri de bir çeşit devlet haline gelmişlerdi. Bu durum MÖ

67'de yapılan savaştan sonra gerçekten ortadan kalktı. Ama küçük çaplı korsanlık Akdeniz'de daha uzun yıllar sürüp gitti.

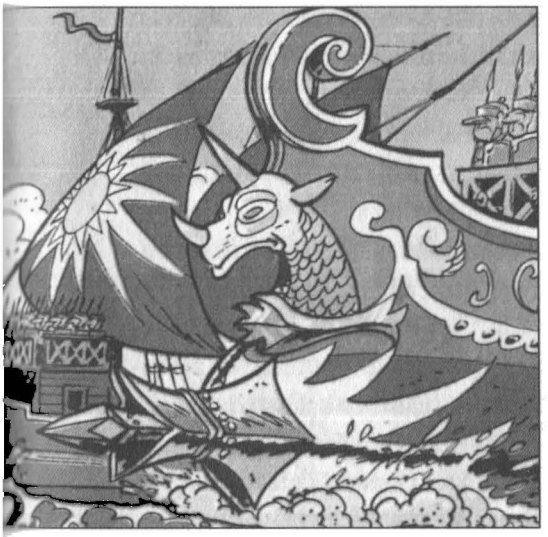
Pompeius'un korsanlarla giriştiği savaştan birkaç yıl sonra, Roma'da sabık *praetor* Flaccus mahkemeye davet edilir ve resmen görevlendirilmediği halde korsanlara müdahale etmek üzere bir filoyu Asia eyaleti kıyılarına götürdüğü için kendisinden hesap sorulur. Kamuoyu korsan sorununu bitmiş kabul ettiğinden, bu girişim yadırganmıştır. Davalının savunmasını yapan avukatı Cicero, aslında korsanlığın hâlâ devam ettiğini, ama bunun kamuoyuna duyurulmasının büyük Pompeius'un şöhretine leke sürebileceğini etkili bir söylevle açıklamıştır.

MÖ 55 yılında Suriye ve Mısır kıyıları kendilerine yurt arayan korsanların saldırısına uğrar. Saldırılar öyle artar ki Suriyeliler vergilerini ödeyemeyecek hale gelirler. Birkaç yıl sonra, MÖ 43'te, Peleponnes'in kuzeybatısındaki Dyme halkı evlerinden ve arazilerinden kovulunca, korsanlığa soyunup Patras körfezinde huzur kaçırmaya başlarlar. Octavianus'un (daha sonra Caesar Augustus) MÖ 35'te İllirya'daki harekâtı sırasında, Adriyatik denizindeki bazı adalarda güvenlik operasyonları yapılır ve bu adalardan yönetilen korsanlığı önlemek için özellikle ada halklarının gemilerine el konur.

MS 6 yılında da Adriyatik denizinin birçok kesiminde, bilhassa Sardinya civarında korsanlara rastlandığı belgelenmiş, bu yüzden de buralara askeri birlikler gönderilmiştir. Kilikyalılar MS 52'de gerek karada, gerekse denizde yaptıkları eşkıyalıkla kendilerinden söz ettirirler. Aşağı yukarı aynı zamanda Yahudi korsanlar Roma'ya tahıl götüren Mısır gemilerine el koymaya başlarlar. MS 69 yılında, Roma'nın tahttan indirdiği Pontus Kralı II. Polemon'un yakın dostu olan Aniketos adında biri, Karadeniz sahilleri boyunca korsan saldırılarına girişir. Aniketos, saldırılarında *camara* denen ve yapısından ötürü korsanlar için çok elverişli olan bir gemi tipi kullanır.

İmparatorluk devrinin ilk dönemlerine ait anonim bir yazıda, ticaret gemileri Kızıldeniz sahillerindeki korsanlara karşı uyarılır. Roma'dan Rodos'a gidecek bir yolcuya da falcının biri, bindiği gemi sağlam ve yolculuk için seçtiği tarih uygunsa, kendisini bekleyen en büyük tehlikenin korsanların eline düşmek olduğunu bildirir. İmparator Hadrianus zamanında Samos limanı korsanlardan ötürü tehlikeli kabul edilir. MS 170'te Marcus Aurelius, kötü nam salmış Karadeniz korsanlarına karşı bir deniz savaşına girişir. Aynı günlerde veya kısa bir süre sonra güney İspanya'daki Baetica eyaletinin sahillerinde bulunan Berberilerin yerleşimleri korsanlar tarafından yağma edilir.

Marcus Aurelius zamanında denizlerdeki korsanlarla ilgili haberler gitgide sıklaşır. Bu olaylar, MS 3. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nu iflasın eşiğine kadar getirecek olan ağır bir kriz döneminin ilk belirtilerindendir. Artık Roma'nın aydınlık günleri geçmişte kalmıştır -ama pek tabii ki korsanlar için bunun tersi geçerlidir. Bu dönemde yaşamış olan tarihçi Cassius Dio korsanlığın insan tabiatının özünde var olduğu kanısındadır (Resim 37).

Wolfgang Spickermann

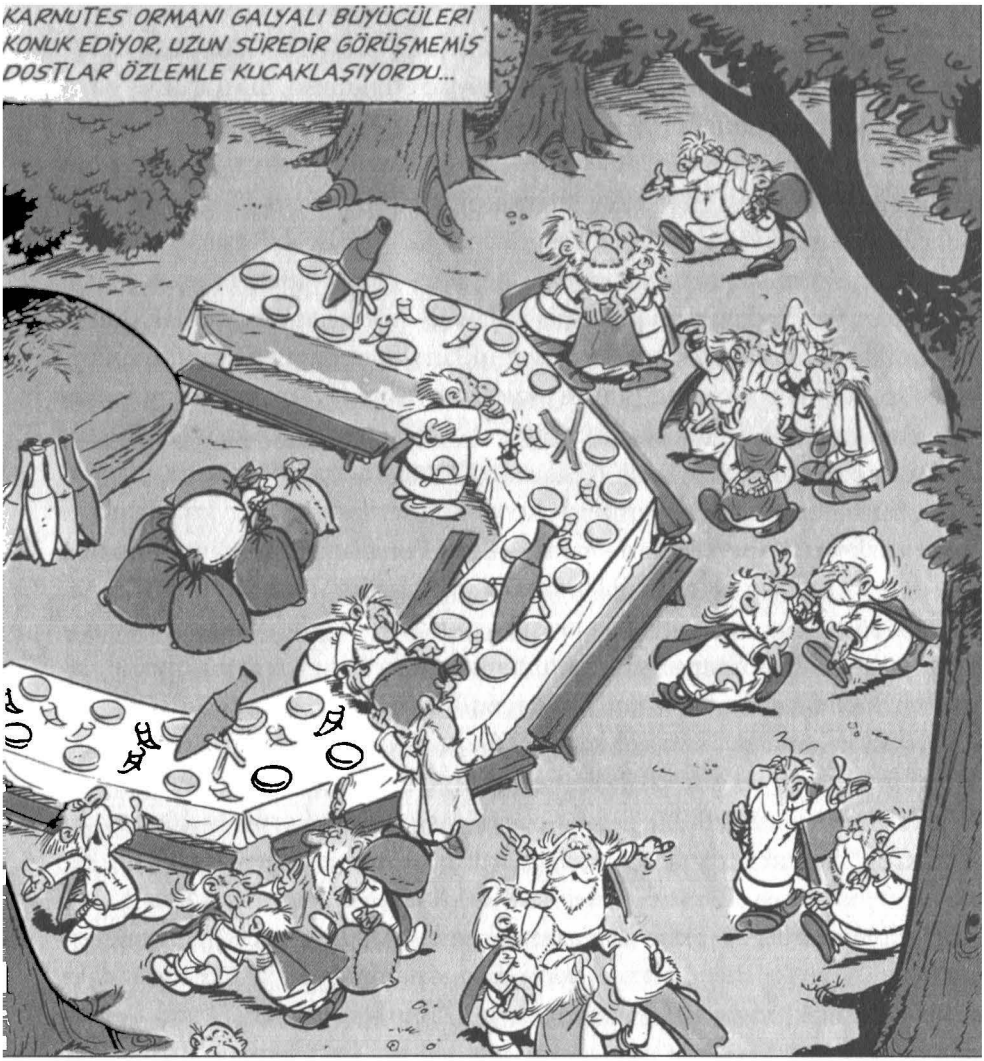
ASTERİKS VE DİN

Asteriks çizgi romanlarını dikkatle okumuş olanlar, bu maceralarda tanrılarla ilişkilerin hemen hemen hiçbir rolü olmadığını çok iyi bilirler. Her ne kadar köyün büyücüsü Büyüfiks önemli kişilerden biriyse de, bütün yaptığı ünlü sihirli iksirin üretilmesinden ibarettir. Hatta iksir için gerekli olan malzemelerden ökseotunun altın orakla biçilmesi bile kutsal bir tören olarak algılanmaz. Bilindiği üzere, sihirli iksirin içine konan birçok malzeme arasında istakoz ve ökseotu da vardır, fakat büyücü diğerlerinin neler olduğuna dair bir ipucu vermez (*Galyalı Asteriks*, s. 8). Asteriks çizgi romanlarından birinin adı da *Tanrılar Sitesi*'dir (Fransızca orijinalinin adı: *La Domaine des Dieux*). Aslında bu sitenin tanrılarla veya kutsallıkla hiçbir ilgisi yoktur. Galyalılar, o yörelere yerleştirilecek olan Romalıların uydukentine bu adı takarak onlarla alay ederler.

Doğaldır ki, halka mal olmuş bu destansı çizgi romanın yaratıcıları, Asteriks ve dostlarının maceralarını anlatırken, Sezar zamanındaki Galyalıların ve ülkelerini fetheden Romalıların tarihini ve yaşam biçimlerini aslına sadık olarak anlatma iddiasında değillerdi. Gene de sık sık antikçağ kaynaklarına ve eskiçağ bilginlerinin araştırmalarına başvurmuşlardır. Bu kitaptaki yazıların amacı da zaten bu ilişkileri ortaya koymaktır. Çizgi romanlarda dikkati çeken olgu, dini konulara temas etmekten kaçınılmış olmasıdır. Bunun nedenini herhalde çizgi romanın günümüzdeki Fransa ile ilişkisinde aramak gerektir. Çağdaş Fransız vatandaşları, bilime inanan, ilerici insanlar olarak görünmek isterler; gerek devlet işlerinde gerekse toplumda din konuları fazla önemsenmez. Ama antikçağdaki Galya'da durum çok farklıydı, o devirde din, yaşamın her alanına egemendi. Geçmişteki bu durumu tamamen örtbas etmek mümkün olmadığından, Asteriks maceralarının bazılarında Galyalıların ve Romalıların inançlarına hafifçe değinilir. Buna dair örneklere bu yazıda işaret edeceğimiz gibi, Sezar zamanında Galyalıların ve Romalıların günlük yaşamlarındaki dinsel öğeler hakkında da kısaca bilgi vereceğiz.

Orijinal metinde adı "Panoramix" olan [Türkçe çeviride "Büyüfiks" veya daha eski çeviride "Hokusfokus"] büyücü tiplemesi, dış görünüş bakımından Yaşlı Plinius'un (MS 23/24-79) çizdiği büyücü portresine uygun gibidir. Öyle anlaşılıyor ki, Albert Uderzo ve René Goscinny, büyücülerin kültünde ökseotunun ne kadar önemli bir yer tuttuğunu Plinius'un doğa bilimi hakkındaki eserinden öğrenmişler, hiç değilse bu eserin bazı bölümlerini okumuşlardır. Nakledildiğine göre, ökseotları bembeyaz giysili büyücüler tarafından altın oraklarla biçilirdi. Fakat çizgi romandaki büyücüyü dikkatle incelersek, onun giysisinin tamamen beyaz olmadığını, üzerine kırmızı bir pelerin aldığını ve ayakkabılarının da mavi olduğunu görürüz. Bu üç renkle de Fransa Cumhuriyeti'nin üç renkli bayrağı (Tricolore) sembolize edilmektedir -ama tersine sıralanmış olarak. Büyücünün Fransızca ismi "Panoramix", çevirilerde kendisine verilen isimlere kıyasla onun gerçek işlevini daha belirgin yansıtır. Çizgi romanın orijinalinde büyücü *druid*'dir ve bu sözcüğün aslı olan *druida*'nın karşılığı, "yüce, gören"dir. Aslında Galyalı bir büyücüden beklenilenin aksine, Büyüfiks (yani Panoramix) rasyonel bir bilim adamı tipini temsil eder. Örneğin diyar diyar dolaşan bir kâhin hakkında, onun sömürgen bir gözbağcı olduğunu söyler ve köy halkının ona inanmasını kınar (*Kâhin*, s. 37), zor zamanlarda soğukkanlılığını korur ve gerektiğinde de bir propaganda şefi gibi çalışır. Ama her durumda iyi niyetli bir ihtiyar olarak saygınlığını korur, hiçbir zaman din gereği barbarca uygulamalarda bulunmaz, suç işleyenleri toplumun dışına itip sürgüne yollamaz. Ayrıca köydeki önemli konumuna rağmen, kabile şefi Toptoriks'in [Fransızca aslındaki adı: "Abraracourcix"] buyruklarına uyar. Asteriks maceralarını konu alan *Asteriks Sezar'a Karşı* adındaki filmde (Asteriks rolünde Christian Clavier, Oburiks rolünde Gérard Depardieu, yönetmen Claude Berni, 1999), büyücünün başı sıkışınca yeraltında bir mağarada yaşayan büyücülerin pirine akıl danışmaya gitmesi sahnesi ise fazla abartılıdır.

Asteriks çizgi romanlarında karşılaştığımız diğer büyücü tipleri de birer din görevlisi izlenimini vermezler. Asteriks'in Gotlar ülkesindeki ma-

8 ceralarını anlatan çizgi romanda, bir Galyalı kavim olan Karnutların yaşadığı bölgede büyücülerin yıllık toplantısı tasvir edilir. Sezar *Galya Savaşı* adlı yapıtında (6, 13) bu toplantılardan söz eder. Sezar'ın anlattığına göre, her yıl belirli bir günde, büyücüler Seine ve Loire ırmakları arasındaki böl-

gede yer alan ve Galya'nın merkezi kabul edilen gizli, kutsal bir yerde buluşurlarmış. Buraya ülkenin dört bir yanından, çözümlenemeyen bir davası olan herkes akın eder ve büyücülerin verdikleri kararlara boyun eğerlermiş. Eğer büyücülerin başı ölmüşse, bu vesileyle yeni başkan da seçilirmiş. Herkesin en çok saygı ve itibar gösterdiği kişi başkan olurmuş.

Tahmin edileceği üzere, sözünü ettiğimiz Asteriks çizgi romanındaki sahne, Sezar'ın anlattıklarına bir parodi olarak düzenlenmiştir (Resim 38). Burada herhangi bir davanın adı dahi anılmaz. Buluşulan kutsal yer, sadece büyücülerin ayak basabileceği bir ormandadır. Bütün çevreye de bu bölgeye girmenin yasak olduğunu belirten levhalar konulmuştur. Burada herhangi bir kutsal tören de yapılmaz, sadece büyücüler hep birlikte ökseotu toplarlar ve kendi aralarında keyifli bir şölen düzenlerler. Sonra aralarında bir yarışma yapılır ve kazanan yarışmacı "baş büyücü" değil, daha çok spor yarışmalarındaki gibi "yılın büyücüsü" seçilir. Yarışma sırasında büyücüler sihirli iksirlerini tanıtırlar. Örneğin Belçikalı büyücünün iksiri acıya karşı direnç kazandırmaktadır ve o iksirden içenler, kızarmış patatesleri kızgın yağdan çıkar çıkmaz ağızları yanmadan yiyebilirler (!). Gotların oluşturduğu bir çetenin yasak ormana izinsiz dalarak -kuşkusuz her defasında yarışmayı kazanan- bizim büyücüyü kaçırmak istemeleri de, Sezar'ın sözünü ettiği gizli buluşma yerinin kutsallığını gülünçleştiren olaylardandır. Kısacası, dinsel inançla ilgili her şey konu dışında tutulmuştur (bkz. *Kâhin*, s. 29).

Bu tutum bütün anlatılan maceralarda aynı şekilde sürdürülmüştür. Örneğin *Asteriks İspanya'da* çizgi romanında (s. 39) beyaz giysili ve beyaz sakallı büyücüler çıplak ayakla şehrin sokaklarından geçerek geniş örtülere doldurulmuş ökseotu taşırlar. Ökseotunun örtü içinde taşınması sahnesi de, Yaşlı Plinius'un anlattıklarından esinlenerek yazılmış, ama burada kasıtlı olarak gülünçleştirilmiştir. Geçit törenleri kahramanlarımızın İspanya'da uğradıkları bütün şehirlerde düzenlenmektedir. Bu sahnelerle İspanya'da hâlâ bazı dini günlerde azizlerin heykellerinin törenle sokaklardan geçirilmesi geleneğine gönderme yapılmaktadır.

Çizgi romanda dinsel eylemlerde bulunması beklenebilen başka bir baş oyuncu da ozan Kakofoniks'tir (Fransızca orijinalinde "Assuranceto-

urix" -yani kasko sigorta). Bir şair ve şarkıcı olarak, antik kültürdeki örneklerinde olduğu gibi, onun kült törenlerinde ve dualarda önemli bir rol oynaması beklenebilirdi; ama bu konuda hayal kırıklığına uğruyoruz. Kendisini bir dahi olarak görmesine karşın, bilindiği gibi, köyünde şarkı söylemesine kesinlikle izin vermezler, çünkü sesi kelimenin tam anlamıyla "tarif dışı"dır. Eğer her şeye rağmen şarkı söylemeye kalkarsa, yanından hiç ayrılmayan demirci daha ağzını açar açmaz hemen balyozunu tepesine indirip sesini keser. Öykünün sonundaki vazgeçilmez yabandomuzu şölenine katılmasının şartı da, uslu durması ve şarkı söylemeye kalkışmamasıdır. Aksi halde ağzına bir tıkaç sokup bir ağaca bağlarlar. Bu yüzden ozan köyün kahramanlarını ve atalarını şarkılarıyla övme fırsatını bulamaz ve ne yazık ki bizler de onlar hakkında bilgilenmekten yoksun kalırız. Hatta ozan, bir ağacın üstüne kurmuş olduğu kulübesinde (!) şarkı söylemeye kalksa, bu ağacı bile keserler (*Asteriks ve Şehrazad*, s. 6). Ozanın öyle tarif edilemez bir şarkı söyleme tarzı vardır ki, etkisiyle doğa üstü güçler harekete geçer. Bu özelliği, ona köyün "kasko sigortası" olma ayrıcalığını kazandırmıştır, çünkü şarkı söylediğinde ya Normanlar korkuya kapılırlar, ya uydukentte oturan Romalılar yerlerini yurtlarını terk ederler veya ormanda yalnız başına dolaşırken, hayvanlar ve Romalı askerler oradan kaçıp uzaklaşırlar. Hatta ozan, bir prensesin kurtarılması için Hindistan'a bile götürüldüğünde, orada şarkı söyleyerek yağmur yağdırmayı başarır (*Asteriks ve Şehrazad*). Asteriks çizgi romanındaki ozan tiplemesi, gerçek bir Kelt ozanına hiç benzemez. Nadiren şarkı söylemeye olanak bulduğu zaman da, şarkılarının tarihin o dönemlerinde söylenenlerle hiç ilgisi yoktur. O ya tamamen farklı dönemlere ait halk şarkıları ya da günümüzde herkesin dilinde dolaşmakta olan pop şarkıları söyler. Ozan Kakofoniks burada İrlandalı efsanevi ozan Ossian'ın karşıtı bir tipi temsil etmektedir. James Mac Pherson'un (1736-1796) Gaelce'den çevirip Ossian'ın adını vererek yayımladığı şiirlerin, Herder ve Goethe aracılığıyla kuzey Avrupa'daki "Sturm und Drang" edebiyat akımı üzerinde büyük etkisi olmuştur. Kısacası, çizgi romanda kahramanlık destanlarının izine bile rastlanmaz. Gerçek birer kahraman olan köy halkı da, destanlara ve şarkılara konu olmak istemez, onlar ozanı -daha önce de belirttiğimiz gibi- bir

çeşit gizli silah olarak kullanırlar ve ayrıca da çocuklarının öğretmeni olmasını isterler (*Altın Orak*, s. 5). Aslında antik kaynaklarda da ozanın böyle bir görev üstlendiği belirtilmiştir.

Galyalıların ve Hasımları Romalıların Dindarlıkları

İbadet alanında etkili olan iki ayrı kişiyi inceledikten sonra, acaba köy halkının, özellikle baş kahramanları Asteriks ve Oburiks'in dinle ilişkileri nasıldı diye aklımıza bir soru gelebilir. Önce hem Asteriks çizgi romanlarında temsil edilen, hem de tarihte var olan birkaç kişiden birinin sözlerine kulak verelim: "Galya'nın bütün halkı çok dindardır, bu nedenle ağır bir hastalığa tutulmuş olanlar veya savaşa katılıp tehlikeye atılanlar, hayvan yerine insan kurban ederler veya böyle bir kurban adarlar. Uygulamayı da büyücü üstlenir. Galyalıların inancına göre, ölümsüz tanrılardan bir insanın hayatını bağışlaması istendiğinde, onun gönlünü etmek için başka bir insanın hayatını feda etmek gerekir. Devletleriyle ilgili dileklerinde de böyle kurban adama gelenekleri vardır. Başka kabilelerde kurbanlıklar için çok büyük insan heykelleri yaparlar ve bunların kol ve bacaklarını dallarla birbirine bağlarlar, sonra içine canlı insan sokup altlarında ateş yakarlar. Böylece insan kurban alevler içinde yanarak ölür. Her ne kadar hırsızlık ve haydutluk yaparken veya diğer suçları işlerken yakalananların öldürülmesinden tanrıların daha hoşnut olacaklarına inansalar da, suçlu kimse bulunmadığında masumları da kurban etmekten geri kalmazlar" (Sezar, *Galya Savaşı* 6, 16, 1-4).

Asteriks ve Oburiks'in, maceraları sırasında sürekli karşılaştıkları tehlikelere bakarak onların çok sayıda kurban adamaları, hatta insan kurban etmeleri beklenebilirdi. Ama Asteriks çizgi romanları bu gibi vahşice dinsel uygulamalardan tamamen arındırılmıştır, ayrıca herhangi bir ölüm olayına da rastlanmaz. Dehşet uyandırıcı sahneler, Fransa'nın çağdaş tarihi ve toplumsal olaylarına bir parodi olması amaçlanan bu harcıâlem destanın özüne ters düşerdi. Ama ne gariptir ki çizgi romanda Galyalıların tanrılarına adadıkları bir tapınağa veya kutsal mekâna da rastlanmaz. Oysa Roma tapınaklarını şehirlerin içinde veya dışında zaman zaman görürüz (örneğin *Altın Orak*, s. 29, *Asteriks İspanya'da*, s. 29, *Tour de France* veya

Roma'nın, Akropolis'in, Olympia'nın ve Kudüs'ün ayrıntılarıyla görüntülendirildiği bölümler: *Sezar'ın Tacı*, s. 5, *Asteriks Olimpiyatlarda*, s. 26 vd ve *Kara Altın*, s. 30). Ama bu tapınaklar adeta dekorasyon amacıyla oraya yerleştirilmişlerdir. Sezar'ın eserinde vurgulayarak anlattığı Galyalıların dindarlıkları, çizgi romanda sadece arada sırada bir ilahlarının adını anmaktan ileri gitmez, Romalılar da onlardan farklı davranmaz. Düşmana saldıracakları zaman (örneğin *Galyalı Asteriks*, s. 13), sözlerini güçlendirmek istedikleri zaman (*Asteriks Lejyoner*, s. 15), büyük bir şaşkınlığa uğradıkları zaman (*Asteriks'in Oğlu*, s. 9) bizlerin "Aman Tanrım!" veya "Allahaşkına!" dememiz gibi, tanrılarının adını anarlar, ama bunun özünde dindarlık yoktur. Yalnız Asteriks bir keresinde tehlikeli bir durum karşısında Tutatis'ten yardım diler (*Asteriks ve Şehrazad*, s. 38). En çok adı anılan, Kelt halklarının koruyucu tanrısı ve tanrıların başı Tutatis'tir ki, onu daha yakından tanıtacağız. Tutatis küçük Galya köyünü korur, ozan şarkı söylediğinde bu köyün üzerine gözyaşlarını akıtır (*Asteriks ve Şehrazad*, s. 6), ama güneşin ışınlarını da oraya yollamayı ihmal etmez (*Kâhin*, s. 47). Daha ender olarak, ışık ve sağlık tanrısı Belenos'un adı anılır, ama bu tanrı bütün Galya ülkelerinde tapılan bir tanrı değildir. O, Asteriks ve Oburiks'e ışığını (yani güneşi) göndererek yol gösterir (Resim 39; *Altın Orak*, S.29). Sahte kâhin, gökyüzü ve gökgürültüsü tanrısı Taranis'e seslenir ve bu tanrı da kâhini, söylediği yalanlar yüzünden korkunç gökgürültülü bir fırtına ile cezalandırır (Resim 40; *Kâhin*, s. 47). *Kâhin* çizgi romanında baştan sona, "sıradan/basit insanlarla" bir köy halkının safdilliği, batıl inançları alaya alınır. Öykünün anahtarı olan bir sahnede, köy halkı gökgürültüleri duyulan fırtınalı bir havada, Keltlerin bütün tanrılarını anarak korkularını dile getirirler (Sucellus, Taranis, Belenos ve Epona). Bu tanrılar kâh birbirlerini destekler, kâh kösteklerler. Asteriks ise hepsinden çok kavminin baş tanrısı Tutatis'e inanır (*Kâhin*, s. 6). Eğer inanç söz konusu ise, o zaman monoteizm, yani tek tanrılı din olmalı, gerisi batıl inançtır! Büyücü de aynı şekilde tanrıların öfkesi hakkında olumsuz bir değerlendirmede bulunur (*Kâhin*, s. 37). Bütün bunların dışında kahramanlarımızın dindarlıkla pek ilgisi yoktur, ne tanrı üstüne ant içerler, ne dinsel törenlere katılırlar, ne de kutsal mekânları ziyaret ederler. Hatta kâhin, Oburiks'in köpeğini kurban edip barsak falına

bakmayı önerdiğinde, bunu da kesin olarak reddederler. Sömürgen büyücü aslında safdil köylüleri kandırarak kendi damak tadına uygun yiyecekler sağlamak için (yabandomuzu, tavuk, şarap ve balık gibi) saçma sapan önerilerde bulunmaktadır. Sonunda altın para falına bile bakmak ister. Bu öyküyle, antikçağın hayvan barsaklarından geleceği okuma geleneği gülünç duruma düşürülmektedir.

Ayrıca -antikçağda da olduğu gibi- çeşitli tanrılar insanların kimliğini belirlemeye de yarar. Romalılar, Galyalılar ve diğer halklar, tanrılarının adını andıklarında, birbirlerinden ayırt edilirler. Romalı askerler genelde en yüksek rütbeli tanrıları olan Jüpiter'e seslenirler (örneğin *Galyalı Asteriks*, s. 13), Normanlar ise Odin ve Thor'a hitap ederler (*Asteriks ve Normanlar*, s. 9). Çizgi romandaki Galyalı kahramanların tanrılarla ilgili dışa vurdukları tek duyguları,

gökyüzünün tepelerine düşeceği korkusudur ki, bunu da ancak gök tanrısı Taranis'in yapması mümkündür. Kendilerini Amerika'daki yerlilere tanıtırken bile, korkusuz Galyalıların ortak özelliği olarak bu duygularından söz ederler (*Büyük Yolculuk*, s. 26).

Çizgi romanda sadece Romalılar tanrılarına kurban adarlar. Örneğin zehirlenen müfettiş Brunus Sinüzitus (Fransızca aslında: Claudius Malosinus), beceriksiz hekimlere ve rüşvetçi vali Hertür Rezaletus'a (Fransızca aslında: Gracchus Garovirus), iyileşmesi için şifa tanrısı Apollon'a bir kurban sunmalarını söyler (Resim 42). Ancak onun bu dileği dindarlığından ileri gelmez, asıl amacı etrafındaki kalabalığı uzaklaştırmak ve Galya köyündeki Büyüfiks'in maharetine başvurmaktır. Hekimler ve vali de zaten müfettişin ricasını pek ciddiye almazlar; nitekim kurban olarak sadece çılgın eğlencelerinin artıklarını sunmaya yeltenirler ki, bu da aslında Romalıların dinsel kurban geleneklerine ters düşer (*Asteriks İsviçre'de*, s. 13). Burada Büyüfiks'in Romalı hekimlere kıyasla daha çok itibar görmesi de dikkat çekicidir. Hatta Sezar bile sara nöbetleri konusunda ona Romalı meslektaşlarından daha fazla güvenir (*age.*, s. 13). Çizgi romanlardaki büyücülerin sağlık konusundaki bilgileri psikanaliz yapacak kadar geniştir. Nitekim Psikoanalitiks adlı büyücü, başına bir taş çarpması sonucu hafıza kaybına uğramış olan Büyüfiks'i tedavi eder ve böylece sihirli iksirin tarifini yeniden hatırlamasını sağlar (*Şefler Savaşı*, s. 30).

Kurban sunmak için yeterli nedenler var olduğunda dahi, Asteriks çizgi romanlarında böyle bir eyleme rastlamaz. Galyalı kahramanlarımızın da katıldıkları Olimpiyat oyunları, Yunan tanrısı Zeus'a adandığı halde ona ne bir kurban sunulur, ne de dua edilir.

Asteriks Roma'yı Fethediyor adındaki çizgi film (yönetmen René Goscinny, 1976) genel çizgiden biraz sapıyor. Bu filmde Sezar, iki yenilmez Galyalıdan gerçek birer tanrı olduklarını kanıtlamalarını istiyor. Bunu kanıtlayabilirlerse, onların egemenliği altına girmeyi kabul edeceğini, aksi halde onları köleleştireceğini söylüyor. Bunun için de Asteriks ve Oburiks'in, tanrı Herakles gibi, on iki görevin üstesinden gelmeleri gerekiyor. Bu serüven sırasında iki arkadaşın yolları Roma'daki arenaya düşüyor. Kuşkusuz bütün görevler başarılıyor ve Sezar Galyalıların boyunduruğunu ka-

bul etmek zorunda kalıyor. Küçük Galya köyü Roma İmparatorluğu'nun merkezi oluyor ve Sezar'a siyasetten el çektirilip Kleopatra ile birlikte emekli hayatı sürmesine, kendini çiçek yetiştirmeye adamasına izin veriliyor. Bu filmde büyücü de, daha çok agnostik diye tanımlanabilen tutumundan ayrılıyor ve sadece tanrıların her şeyi bildiklerini söylüyor. Başka bir bölümde Olimpos dağını ve klasik dönemin on iki tanrısını görüyoruz. Onlar bu sahnede, televizyonda sık sık yayınlanan reklam spotlarında olduğu gibi, Asteriks'in gözü bağlı halde Olympia marka çamaşır suyunu bulmasını denetleyeceklerdir. Kahramanlarımızın cesareti ve kurnazlığı Jüpiter/ Zeus'un da ilgisini çekmeye başlar, ama gene de tanrı olarak Olimpos'a kabul edilmezler, çünkü orada kendilerine yer kalmamıştır. Zaten Oburiks de orada pek rahat edemeyecektir, zira daha önce de kendisine (efsanevi "Mutluluk Adası"nın bir parodisi olan) "Zevk ve Sefa Adası"nda sunulan "tanrıların yiyeceği, içeceği Nektar ve Ambrosia"yı geri çevirmiş, yabandomuzunu tercih etmiştir. Ne var ki, tanrıların yemek listesinde yabandomuzu bulunmadığı gibi Titan'ların tanrısal aşçısı da Oburiks'i doyurmayı başaramaz. Kısacası, bu filmin ana konusu, her burjuva ailesinin evinde bulunan ve Homeros'un eserlerinden serbestçe derlenmiş olan klasik mitoloji kitabının verdiği bilgilerin güldürü halinde işlenmesidir. Bu konu hem geçmişte hem de günümüzde daha birçok ciddi veya gayri ciddi film yapımlarına ve televizyon dizilerine malzeme sağlayacaktır şüphesiz. Bir süre önce piyasaya çıkmış olan Disney çizgi filmi *Hercules* de bunlardan biridir.

Asteriks çizgi romanlarının ileri derecede agnostik, hatta ateist karakterde oldukları, antik Kelt-Roma/Grek kültürlerinin dışında kalan dinlere değindikleri zaman da dikkati çeker. Asteriks, Oburiks ve Karakuru adındaki Hint fakirinin bindikleri Uçan Halı, düşman Hint fakiri tarafından durdurulduğunda, kahramanlarımız sihirli bir halattan faydalanarak yere inmeyi başarırlar. Bu esnada her iki fakir birbirlerine koruyucu tanrılarının adına lanetler yağdırır. Rivayete göre 33 milyon Hint tanrısı olduğundan, Asteriks Fakir Karakuru'yu beklemekten vazgeçer (*Asteriks ve Şehrazad*, s. 38). Çizgi romanın yazarı burada anılan tanrı isimlerini Rig Veda'dan (MÖ 1300-1000) almışsa da, sayıları aşırı abartmıştır. Ne olursa olsun, bizim Galyalı kahramanlarımız sadece üç tanrıyla yetinirken, bu ka-

dar çok ve farklı tanrılara bölüştürülmüş bir gökyüzü mekânını düşünemezler bile!

Albert Uderzo, Hıristiyanlığa da değinmekten kendini alamamıştır. İsa'nın doğumu olarak kabul edilen tarihten 50 yıl önce, kahramanlarımız Beytüllahim kentinde, öküz, eşek ve koyunun barındığı bir ahırda geceyi geçirirler (Resim 41). Beraberlerinde Roma gizli polis teşkilatının bir ajanı olan büyücü kılığındaki casus Sıfırsıfıraltıks bulunmaktadır ve görevi de, sihirli iksirin formülünü keşfetmektir. Bu ajanın gerek adı ve yüz hatları, gerekse teknik ekipmanı herkes tarafından bilinen, öldürme lisansına sahip İskoçyalı bir gizli servis ajanını hatırlatmaktadır (*Kara Altın*, s. 31). Judea eyaletinde görevli olan Romalı vali Millius İstihbaratus her fırsatta suçlanmamanın bir yolunu bulur. Tip olarak da Komiser Maigret rolünü oynamış olan film artisti Jean Gabin'e benzer. Aynı sanatçı 1935 yılında çevrilmiş olan *Golgotha* filminde "Pilatus" rolünü oynamıştı.

41

Sonuç olarak, Asteriks çizgi romanlarının yaratıcıları, din konusuna o kadar mesafeli davranmışlardır ki, Galyalıların dini inançları hakkında fazla bilgi edinemiyoruz. Bu nedenle, Sezar'ın zamanında bir Galya köyünde nelere inanılır, nasıl ibadet edilirdi sorusuna bir cevap bulmak ve çizgi romanda değinilen birkaç noktanın gerçekle olan bağlantısını araştırmak ilginç olacaktır kanısındayız.

Kelt Dininde Büyücüler (Druid'ler) ve Ozanlar (Bard'lar)

Asteriks çizgi romanlarının yazarı ve çizeri, Büyüfiks tipini yaratırken, antikçağdaki büyücülerin özelliklerinden bazılarını onun kişiliğinde toplamışlar. Bunların başında, ökseotu biçerken altın orak kullanma gele-

neği gelir. Yaşlı Plinius *Doğa Bilimi* kitabında bu konuyla ilgili şunları yazmıştır (16, 249 ve devamı): "Druidler, -onlar büyücülerine bu adı verirler- ökseotunu ve bu otun yetişmesinde konak durumunda olan ağaç eğer bir meşe türü ise, bu ağacı kutsal sayarlar ve her şeyden üstün tutarlar. Bu yüzden meşe ormanlarını tercih ederler ve meşe yapraklarını kullanmadan hiçbir ibadette bulunmazlar... Çünkü ondan güç alarak büyüyen ve yetişen her şeyi göklerin bir armağanı olarak görürler, inançlarına göre meşe tanrının bizzat seçtiği ağaçtır. Ökseotuna gelince, çok nadir bulunan bir bitkidir ve bulunduğu zaman büyük törenlerle biçilir... Onların dilinde bu ota 'her derde deva' adı verilir. Ökseotunun yetiştiği ağacın altında dini kurallara uygun olarak kurban adanır ve kurban şöleni düzenlenir. İki beyaz boğa bulunup buraya getirilir ve boynuzları ilk kez çelenklerle süslenir. Din görevlisi beyaz tören giysisiyle ağaca tırmanıp ökseotunu altın orakla keser. Ökseotu, beyaz yünden dokunmuş bir örtü içine toplanır. Bundan sonra kurbanlar kesilir ve bu sırada da tanrıya sunulan bu armağanın onu sunan kişiye hayırlı uğurlu olması için dualar edilir."

Asteriks çizgi romanlarını iyi tanıyanlar, Büyüfiks'in altın orağını - ki bu zaten kitaplardan birinin ana konusudur- ve bu orakla sürekli ökseotu biçilmesini, hatta İspanya'da büyücülerin törensel yürüyüşlerini anımsayacaklardır (*Asteriks İspanya'da*, s. 39). Asteriks çizgi romanlarında meşe ağaçları da önemli bir rol oynar. Bunun dışındaki dinsel öğeler, örneğin kurban kesmek, kurban şöleni, ökseotlarının biçilmesindeki törenler ve ökseotunun sağaltıcı madde olarak kullanılması, çizgi romanda değerlendirilmez; sadece Büyüfiks'in ökseotunu sihirli iksiri için kullandığından bahsedilir. Aslında ökseotunu kesebilmek için saf altından yapılma bir orak hiç de uygun olmazdı, çünkü saf altın yeterince sert ve dirençli değildir. Demek oluyor ki, gerçekte demirden veya bronzdan yapılıp altın kaplama oraklar kullanmış olmaları gerekir. Ama Lutesya/Paris şehrinin altın orak mafyasını konu alan gerilimli çizgi romanın yazılabilmesi için orağın da saf altından olması gerekirdi. Muhtemelen bu yüzden yazarlar gerçekte saf altından orak kullanılmadığını belirtmek istememişlerdir.

Druid'lerin tıp ve botanik hakkında bilgi sahibi oldukları da belgelenmiştir. Plinius, eserinin birçok bölümünde *druid*'lerin şifalı bitkiler

topladıklarından ve bunlardan ilaç yaptıklarından söz eder. Bu tariflerde Büyüfiks ve meslektaşlarının benzerlerine rastlamak mümkündür. Dinsel törenlerde ve eylemlerde kullanılan gereçler arasında kazanın da önemli bir rolü vardır. Nitekim bu konu etrafında dönen bir çizgi roman vardır (*Asteriks ve Kazan*). Buna bir örnek kuzey Jütland'da, Gundestrup'da bulunan MÖ 2. yüzyıla ait ünlü gümüş kazandır. Bu kazanın üzerindeki tanrı figürlerinin kimleri temsil ettiği ve kazanın ne amaçla kullanıldığı tam olarak açıklanamamıştır. Yalnız kesin bir şey varsa, o da bu kazanın eski Roma paralarını saklamak yahut da soğan çorbası pişirmek için kullanılmış olmadığıdır.

Asteriks çizgi romanlarındaki *druid* tipinin yaratılmasında -yukarda da belirttiğimiz gibi- Yaşlı Plinius'un aktardığı bilgilerin etkisi görülüyor. Ancak arkeolojik buluntulardan anlaşıldığı üzere, bu nüfuzlu din görevlilerinin toplumdaki saygınlığına işaret eden ve görevlerini uygulamalarına yarayan başka simgeler ve gereçler de vardı: örneğin törenlerde kullanılan değnekler, mızraklar, topuzlar, asalar, taçlar ve başlıklar. Bunları Roma din adamları da kullanmışlardır. Sezar, Galya toplumunun en gözde ve saygın iki sınıfını *druid*'lerin ve silahşorların oluşturduğundan bahseder (*Galya Savaşı*, 6, 13, 1). *Druid*'in şahsında, din adamı, öğretmenlik ve hâkimlik görevleri birleşiyordu. Soylu ailelerden gelen gençleri *druid* eğitirdi. Bir *druid*'in eğitimi ise 20 yıl sürüyordu. *Druid*'ler bilgilerini bir yere yazmayıp bir sır gibi saklayarak sözlü olarak aktardıkları için, bu bilgiler günümüze kadar insanların hayal gücünü çok meşgul etmiş ve bu da çeşitli spekülasyonlara yol açmıştır. Ancak Asteriks çizgi romanlarında sözü edildiği gibi, gizli bilgiler "sadece *druid*'lerin ağzından *druid*'lerin kulağına" aktarılmazdı. Ünlü Romalı politikacı ve yazar Cicero ile erkek kardeşi, MÖ 62 yılında, adı bilinen tek *druid* olan Diviciacus'dan (Haedue kabilesinden), Roma'da bulunduğu sırada, falcılık sanatı konusunda bilgi edinmişlerdi (Cicero, *Falcılık Üzerine*, 1, 41, 90). Ama eğer Büyüfiks sihirli iksirinin formülünü açıklasaydı, kahramanlarımız bu serüvenleri yaşar mıydı?

Druid denilen büyücülerin antikçağdan bu yana toplum tarafından kabul edilişlerinin uzun bir öyküsü vardır. Büyücülerin çevresini saran esrarlı hava, ortaçağda ve erken yeniçağda İrlanda-Gal geleneklerinde sürerek

günümüzde kurulan *druid* tarikatlarına (Ezoterik ve New Age-Yükseliş gibi) kadar uzanmaktadır.

Asteriks çizgi romanlarında Kakofoniks'in temsil ettiği ve Avrupa halklarının *bard* diye adlandırdıkları ozan hakkında da buna benzer bilgilere sahibiz. Sicilyalı tarihçi Diodoros, MÖ 1. yüzyılda yaşayan ozanlar hakkında şunları anlatıyor (5, 31): "Onların (Galyalıların) *bard* dedikleri lirik şairleri vardır. Bunlar liri andıran bir müzik aletinin eşliğinde şarkı söyler, bazı kimseleri över, bazılarını ise yererler." Doğaldır ki kendi halklarından olan kahramanları övüp düşmanları yeriyorlardı. Diodoros'un anlattığına göre, ozanların birbirleriyle "kudurmuş hayvanlar gibi" savaşan iki orduyu yatıştırıp barıştırdıkları da olurmuş. Bazen de ozanlar, orduları savaş şarkılarıyla coşturup kışkırtırlarmış. Galyalılar düşmanlarının önderini ele geçirdikleri zaman da ozan başarı ve zafer şarkıları çalar ve hep bir ağızdan bu şarkıları söylerlermiş (Diodoros, 5, 29). Çizgi romandaki Kakofoniks'in söylediği şarkı ise daha ziyade gökgürültüsünü andıran patırtılı "kalkan şarkısı" gibi bir şey olmalı. Romalı tarihçi Tacitus, (55/56-yak. MS 120) *Germania* adlı eserinde "Barditus" adı verilen bu korkunç şarkının düşmanları ürkütüp kaçırmak amacıyla söylendiğini açıklıyor (*Germania*, 3). Ozanlar bunun dışında, maiyetinde bulundukları hükümdar veya beyleri överler, toplantılara, dinsel törenlere eşlik ederlerdi. Görünüşleri ve kıyafetleri hakkında ise hiçbir bilgimiz yok, ama belki de günümüze kadar gelmiş olan "Bardocucullus" terimi bardların başlarına geçirdikleri bir külaha atfedilebilir. *Bard* geleneği ortaçağda en çok Britanya adalarında, İrlanda'da gezici ozanlarla sürdürülmüştür. Günümüzde Galler'de hâlâ Bard Toplantısı yapılmaktadır. Ancak bu toplantılarda söylenen şarkıların bizim çizgi romandaki Kakofoniks'in şarkılarından çok farklı olduğunu sanıyoruz.

Keltlerin Tapınakları ve Tanrılarına Tapmaları

Keltlerin dinlerine ait bilgi kaynaklarımız, Galya bölgesindeki arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular ve Roma İmparatorluğu döneminden kalan çok sayıdaki yazıttan başka, klasik çağ yazarlarının eserleridir. Ancak bu bilgilerin pek azı bizzat törenlere tanık olan kişilerden doğrudan doğruya aktarılmıştır. Pek çok yazar, kendinden daha eski zamanlarda ya-

şamış olan kişilerin eserlerinden yaptığı alıntılarla yetinmiştir. Burada öncelikle Galya'yı bizzat görmüş ve gezmiş olan Apameia'lı Poseidonios'u anmamız gerek (MÖ135-51/50); ancak onun yazdığı eser günümüze kadar korunamamıştır. Bu nedenle başka yazılarda rastladığımız bu eski yazara ait kısa alıntılardan, Keltlerin dinleri hakkındaki tarihi gerçekleri yeniden kurgulamak pek de kolay değil. Özellikle Sezar, Galya'nın fethi sırasında edindiği deneyimleri Galya savaşları hakkındaki eserinde toplamış ve bu arada da din konusunda bazı saptamalar yapmıştır ki, bunlardan daha önce de söz etmiştik. Eserinde Galyalıların birçok tanrısından bahsetmektedir, ama okurlarının Romalı olduğunu dikkate aldığından, bu tanrıları Roma tanrılarının adlarıyla anmaktadır: "En çok saygı gösterilen tanrıları Merkür'dür. Tanrı resim ve heykellerinden çoğu onu temsil eder. Bütün sanatları onun yarattığına, yolculara rehberlik ettiğine, ticaret ve para işlerinde onun büyük etkisi olduğuna inanırlar. Bundan sonra Apollon, Mars, Jüpiter ve Minerva gelir. Bunlar hakkındaki inançları, tıpkı diğer halklarınkine benzer: Apollon hastalıkları savar, Minerva güzel sanatlara ve el sanatlarına dair ilk bilgileri verir, Jüpiter göklerin hâkimidir ve Mars da savaşları yönetir" (Sezar, *Galya Savaşı*, 6, 17, 1-2). Kelt tanrılarını, sorumluluk alanlarının yüzeysel benzerliklerine göre, Roma tanrılarının kişiliklerine büründürme yöntemine "interpretatio Romana" (yani Roma usulü yorum) adını verebiliriz. Ama bazı yazılı belgelerde Kelt tanrılarının isimlerini de bulabiliriz. Romalı şair Marcus Annaeus Lucanus (MS 39-65), iç savaş üzerine yazdığı bir şiirde, Sezar lejyonlarının Pompeius'a karşı savaşa sürülmek üzere geri çekilmelerine sevinen Galya halklarının isimlerini sayar. Bu arada da üç Galya tanrısının adını anar, özellikle uğruna vahşice insan kurban edilenleri: Tutatis, Esus ve Taranis (*İç Savaş*, 1, 444 ve sonraki sayfa). Uzun yıllar sonra, 4. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasındaki bir tarihte, Lucanus'un şiiri "Bern Yorumları" adı altında *Scholien* denen yapıtta açıklanmış ve yorumlanmıştır. Sözü edilen satırların iki ayrı versiyonu vardır. Birincisinde, uğruna vahşice insan kurban edilen tanrılardan Tutatis Merkür ile, Esus Mars ile ve Taranis de Roma tanrısı Dis Pater ile eşit kabul edilir. İkinci versiyona göre de Tutatis ile Mars, Esus ile Merkür, Taranis ile Jüpiter eşitlenir ve bu açıklamada da gene tanrıların memnun edilmesi amacıyla insanların kurban

edildiğinden söz edilir. Bu iki ayrı görüşten anlaşıldığına göre, Kelt tanrıları ile Roma tanrılarını kıyaslarken, eşit olanları saptamakta bazı tereddütler vardı, zira birçok bakımdan aralarında fark olduğu belliydi, üstelik Romalılar, insan kurban etmeyi kesinlikle reddederlerdi. Bugüne kadar tartışılan bir konu da şudur: Acaba adı geçen üç tanrı bir üçlü olarak mı kabul edilip üçüne birden mi tapılıyordu, yoksa Lucanus onları birçok Kelt tanrısı arasından, sadece bazı bölgelerin tanrısı olmakla kalmayıp bütün ülkede itibar görmelerinden ve kendilerine vahşice insan kurban edilmesinden ötürü mü seçmişti.

Durum ne olursa olsun, Goscinny ve Uderzo, çizgi romanlarında sadece birkaç tanrı adı kullanmakla yetinmiş de olsalar, hiç değilse kahramanlarının doğru adları anmalarına özen göstermişlerdir. Tanrı adlarının tümünün tek bir sahnede anıldığına da tanık oluyoruz: Tutatis, Taranis, Belenos, Sucellus, Esus ve Epona (*Kâhin*, s. 6). Asteriks'in maceralarını anlatan çizgi film (*Dikilitaş Operasyonu*, yönetmen Philippe Grimond, 1988), *Kâhin* ve *Şefler Savaşı* çizgi romanlarının bir karışımıdır. Bu filmde kâhin, bir balığa bakarak gerçekleri görmeye çalışır ve bu arada da -belki Galya tanrılarının arasında deniz tanrısı bulunmadığından- kaynak tanrıları Borvo ve Damona'ya seslenir. Her iki tanrının adı da sadece yazıtlarda geçmektedir. Borvo, Roma tanrısı Apollo'nun benzeri bir sağlık tanrısı, eşi Damona bir kaynak perisidir ve bir inek değil dişi geyik tarafından temsil edilir. Her ikisinin de balıklarla ve kehanetle hiçbir ilgisi olmasa da, "su tanrısı" olarak gösterilirler.

Aslında yalnız yazıtlarla belgelenmiş olan daha birçok Kelt tanrısının isimleri bilinmektedir. Bu isimlerin çoğu, Romalıların tanrılara yazıtlı taştan adak sunakları yapma ve üzerine de adandıkları tanrının adını yazma geleneğinden ötürü günümüze kadar korunabilmiştir. İmparatorluk döneminde, yani MÖ 30 yılından itibaren Romalılar ile Galyalılar birbirleriyle karışınca, Gallo-Romalı diyebileceğimiz bu karışık halk, Kelt tanrılarına da Romalılar gibi tapmaya ve onlar gibi adaklar sunmaya başladı veya Kelt tanrılarının adlarını Apollo Grannus gibi Roma tanrılarının adlarıyla birleştirdi. Böylece eski tanrı adlarından çoğu kaybolmayıp sonraki kuşaklara aktarılabildi. Doğaldır ki bu inanç, daha çok Romalıların dinsel gele-

neklerini benimsemiştir ve Asteriks çizgi romanlarında yansıtılan Kelt kökenli Tanrı inancından ayırt edilmesi gerekir.

Şimdi Asteriks ve Oburiks tarafından adları anılan tanrıları inceleyelim. Önce en sık anılan Tutatis'i ele alalım. Daha önce sözünü ettiğimiz "Bern Yorumları", bu tanrıya insan kurban edildiğinden söz eder. Çoğunlukla kurban edilecek insanları su dolu bir fıçıda boğarlardı. Ama bu tanrı uğruna kan dökülmesi de gerekiyordu. Tutatis savaş tanrısı olduğu için, kendisine daha ziyade savaş esirlerinin kurban edildiği tahmin edilmektedir. Tanrının adı muhtemelen "soy atası" anlamına gelmektedir. Bu tanrıya adanmış 1.-3. yüzyıldan kalma birçok yazıt mevcuttur. Bunlar vaktiyle Keltlerin yerleşim alanı olan yörelerde, yani Galya'dan Britanya'ya, İtalya'dan Avusturya ve Macaristan'a kadar geniş bir bölgede bulunmuştur. Demek oluyor ki, Tutatis bütün Keltlerin taptığı bir tanrıydı ve çoğunlukla Romalıların savaş tanrısı Mars'a denk sayılıyordu, ama "Bern Yorumları" adıyla anılan klasik yazarlar hakkındaki açıklamaların ve yorumların verdiği bilgiye göre -daha önce bahsedildiği gibi- Merkür ile de eşit tutulmaktadır. Keltlerin en çok önemsedikleri ve atalarından beri taptıkları savaş tanrısına, Asteriks çizgi romanlarında da layık olduğu değer verilmiştir. Kahramanlarımız onu ne kadar önemsediklerini, adını sık sık anmakla belli ediyorlar. Ancak çizgi romanlarda ibadet biçimi ve düzenlenen vahşi törenler hakkında açıklamalar yapmaktan kaçınılmıştır.

Keltlerin gök tanrısı Taranis'in adı, Kelt dilinde gökgürültüsü anlamına gelen *taran* sözcüğünden türetilmiştir. Bu tanrı *Kâhin* macerasında sık sık anılır. Taranis'in de savaşlarda rolü olduğu kabul edilirdi. Ona kurban edilecek insanlar, oyuk bir ağaç gövdesinin içine yerleştirilip yakılırdı. Amblemleri, demet halinde şimşekler ve güneşi temsil eden çemberdir. Belki Jüpiter'in de aynı sembollerle temsil edilmesinden ve kişiliklerindeki benzerliklerden ötürü, Taranis ile Jüpiter'in aynı tanrı olduğu kanısına varılmıştır. Keltlerin yaşadığı bölgelerin büyük bir kısmında Taranis'e tapıldığı sanılmaktadır. Çizgi romandaki Galyalılar, onun gökyüzünü başlarına yıkmasından korkarlar ve gerçekten de sahtekâr kâhinin dolandırıcılıkları sırasında gök gürlemeye, şimşekler çakmaya başlayınca, tanrıların onu kovmak istediklerine hükmederler. Demek oluyor ki, çizgi romanda

bu tanrının işlevi, kötü hava şartları yaratmaktan ibaret kalıyor, buna karşılık köyün koruyucusu ve atalarının tanrısı Tutatis havayı tekrar güzelleştiriyor (*Kâhin*, s. 47).

Keltlerin daha az tanınan bir tanrısı da Belenos'tur. Asteriks bunu da güneş tanrısı olarak anar; oysa köyün şefi Toptoriks başka bir vesileyle onun sağlık tanrısı olduğunu söyler (*Kâhin*, s. 6). Bu tanrı, kahramanlarımıza batan güneş aracılığıyla Lutesya'ya (Paris'e) giden yolu gösterir. Söz konusu sahnede, tanrının etkisini daha da kuvvetlendirmek için resmin arka planına bir tapınak yerleştirilmiştir, ama bu bir Roma tapınağıdır (Resim 39, *Altın Orak*, s. 29). Belenos adı, Kelt dilinde ateş anlamına gelen *bel* sözcüğünden türetilmiştir ve bu da onun güneş tanrısı olarak kabul edildiğini gösterir. Tutatis ve Taranis'ten farklı olarak Belenos'a tapılan yöreler sınırlıdır. Daha çok İtalya'nın kuzeyinde ve Alplerin doğu bölgesinde bu tanrıya inanıldığı anlaşılmıştır. Fakat güney Fransa'da da tanındığı, yazıtlarla belgelenmiştir. Bilge hatip Decimus Magnus Ausonius (yaklaşık 310-195) Burdigala (Bordeaux) şehrinin bilginlerine yazdığı bir layihada, şehirde bulunan bir Belenos tapınağından bahsetmektedir (4, 7 ve sonraki sayfalar, 10, 22 ve sonraki sayfalar), ama araştırmacılar, bu tapınağın gerçekten var olduğu konusunda kuşku duyuyorlar. Yazıtlara göre bu tanrı Romalıların ve Greklerin sağlık tanrısı olan, ama aynı zamanda güneş tanrısı kabul edilen Apollon'a tekabül etmektedir. Apollo-Belenos, özellikle yukarı İtalya'da bulunan Aquileia kentinde büyük saygı görmekteydi, çünkü efsaneye göre, 238 yılında Roma İmparatoru Maximinus Thrax'a karşı direnen bu kentin halkına yardım etmişti. Çizgi romanda, diğer tanrılara kıyasla daha az bilinen bu Kelt tanrısından da bahsedilmesi, Goscinny ve Uderzo'nun, en azından Kelt mitolojisine dair bir elkitabından faydalanmış olduklarını kanıtlıyor.

Yukarda adı geçen tanrı Esus, Asteriks çizgi romanlarında sadece bir kez anılıyor (*Kâhin*, s. 6). Bu tanrının işlevi kesin bilinmemekle beraber, ona da vahşi usullerle insan kurban edildiği, kurbanların bir ağaca asıldığı belgelenmiştir. Görünüşüne gelince, Lutesya'da (Paris'te) bulunan bir yazıtın alt kısmında orak benzeri bir aletle ağaçların dallarını kesen sakallı bir adam olarak gösterilmiştir. Dindeki konumu bakımından Roma tanrı-

larından ticaret tanrısı Merkür ile kıyaslanabilir. Kısacası, bu tanrı ve nerelerde tanındığı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Dediğimdediks onun bir "yaşam tanrısı"olduğunu söylemektedir, ama bununla neyi kastettiği de pek belli değil.

Sucellus adındaki tanrı sadece güney Galya, İsviçre ve üst Germanya'da yazıtlarla belgelenmiştir. Resimlerde çok defa Etrüsklerin ölüm tanrısı Charon gibi elinde bir topuzla gösterildiğinden, onun ölülere refakat ettiğine inanıldığı sanılıyordu. Asteriks çizgi romanlarında da böyle yorumlandığını görüyoruz. Ancak günümüzde bu tanrı, eşi Nantosvelta ile birlikte doğa tanrısı olarak kabul edilmektedir.

Epona, Galya'nın Belçika yöresindeki Trever halkının taptığı bir tanrıçaydı. Ama imparatorluk devrinde bu tanrıça, Britanya, Galya ve İspanya'da da tanındı. Epona çoğunlukla ata binmiş gösterilir. Bu da Treverlerin çok usta binici olmalarından ve biniciliğe önem vermelerinden ileri gelmektedir. Bu tanrıçanın sık sık meyve dolu bir sepet taşıdığı görülür. Demek oluyor ki, çizgi romanda ileri sürüldüğü gibi bir savaş tanrıçası değildi.

Romalıların tanrılarından en sık adı geçenler Jüpiter ve Apollon'dur. Jüpiter daha çok askerler tarafından anılır. Greklerin tanrısı Zeus gibi bir gök tanrısıdır. Ama Romalıların yaşamında, gelenek ve düzenden sorumlu, devleti koruyan tanrı olmaktan daha da önemli bir işlevi vardır. Onu bu konumundan ötürü "Jüpiter Optimus Maximus" yani en ulu ve en üstün Jüpiter diye sayarlardı. Roma'da Capitolinium'da yer alan en büyük ve görkemli tapınak Jüpiter'e, onun eşi Juno Regina'ya (ki Greklerin tanrıçası Hera'ya tekabül eder), ayrıca el sanatları ve kent tanrıçası Minerva'ya (Athena) adanmıştı. Bu üçlü tanrı grubuna tapma töresi zaman içinde bütün Roma İmparatorluğu'na yayıldı ve büyük şehirlerde birer Capitolinium tapınağı inşa edilmesi kural haline geldi. Romalıların baş tanrısı kuşkusuz bütün askerler tarafından saygı görüyordu, ama orduda egemen inançlar bundan ibaret değildi, örneğin Romalıların her karargâhında bulunan alem ve sancaklar da kutsal sayılıyor ve savaş tanrısı Mars'a da tapılıyordu. Bunlara Asteriks çizgi romanlarında hiç değinilmemiş olmasından, ordudaki inanç meselesinin bu bağlamda işlenmeye uygun bir konu olarak görülmediği anlaşılıyor.

Müfettiş Brunus Sinüzitus'un sağlığına kavuşturulması için bir kurban adanması söz konusu olduğunda, Apollon'un adı geçiyor (Resim 42, *Asteriks İsviçre'de*, s.13). Apollon aslında bir Grek tanrısıdır ve Zeus ile Leto'nun oğlu olarak kabul edilmektedir. Bu tanrı MÖ 5. yüzyılda Romalılar tarafından da benimsendi. Başlangıçta Apollon kehanet tanrısı olarak hem Yunanistan'da, hem de İtalya'daki belli kehanet merkezlerinin efendisi sayılıyordu. Buna karşılık Roma'da Apollon'a her şeyden evvel sağlık tanrısı diye tapılırdı. İleriki yıllarda Sezar'ın manevi oğlu ve yasal vârisi Augustus, Apollon'u kendi koruyucu tanrısı ilan etti. Giderek Roma İmparatorluğunun bütün bölgelerinde Apollon'un saygınlığı arttı. Bu nedenle Galya'nın birçok kentinde ona adanan tapınakların inşa edildiği olasılığı üzerinde duruluyorsa da Sezar döneminde henüz bu aşamaya gelinmediği anlaşılıyor.

Antikçağdaki dinlerin hemen hemen hepsinde kurban adama töresi bulunduğu saptanmıştır. Bu konuda da birçok dinde ortak noktalar bulmak mümkün. Çoğunlukla kurban olayından önce tanrıya bir adakta bulunulurdu (*votum*), kişinin dileği tanrı tarafından yerine getirildiğinde de adakta bulunan kişi, minnet duygularını belirtmek için adadığı kurbanı su- 42

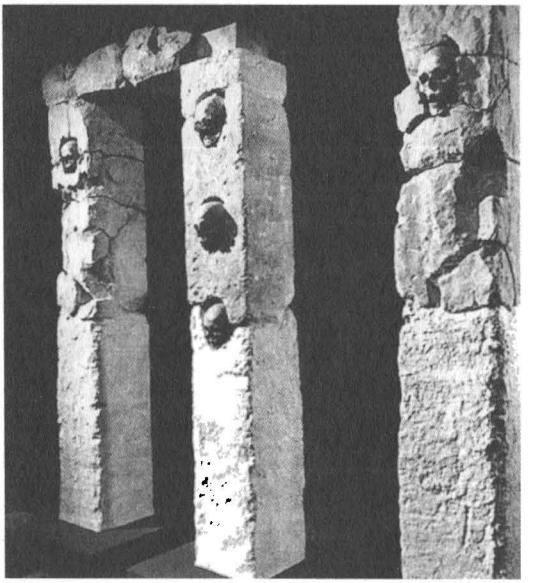
nardı. Çizgi romanımızda durum biraz daha farklı yansıtılıyor. Müfettiş, yatağının başına toplanan şarlatan hekimlerden kurtulmak için, onlardan sağlık tanrısı Apollon'a doğrudan doğruya bir kurban armağan etmelerini tembih ederek, tanrıyı daha işin başında memnun etme yolunu seçiyor. Koşullara uygun davranılsa, bu kurbanın Apollon tapınağında sunulması gerekirdi. Kurban töreni daima tapınağın önünde, açıkta yapılırdı. Tanrının heykeli ise tapınağın iç mekânında (*cella*) bulunurdu. Kurbanlıklar çeşitli şeyler olabilirdi. Romalılar, tanrı uğruna kan akıtmak gereğini duyduklarında, hayvan kurban ederlerdi. En pahalı kurbanlar boğa veya koçtu, bunların dışında koyun, domuz ve kanatlı hayvanlar da kurban edilirdi. MÖ 97'den itibaren insan kurban etmek resmen yasaklanmıştı. Zaten daha önceleri de Roma'da insan kurban etme geleneğine pek rastlanmamaktadır. Kansız kurbanlar olarak tanrılara değerli eşya ve para (sikkeler), özellikle şarap ve tütsü, ayrıca da tahıl ve meyve armağan edilirdi. Çok defa bu tür armağanlar kanlı kurbandan önce sunulurdu. Devletin ve şehir meclislerinin kamu adına tanrıya kurban sunmaları halinde, birçok hayvan birden kurban edilirdi. "Sade vatandaşlar" ise ancak hamur işleri (kek, pasta) veya kanatlı hayvanlar kurban edebilirlerdi. Kurbanlıklar, din görevlileri tarafından denetlenir ve ancak kusursuz olmaları koşuluyla kabul edilirlerdi, çünkü tanrıların beğenisini kazanmaları önemliydi. Bu durumda, çizgi romandaki gibi, şölenden artakalanların Apollon'a sunulması söz konusu olamazdı. Üstelik imparatorluğun soylu sınıfına ait ve senatör konumundaki bir kişinin sofra artıklarını değil, değerli bir kurban sunması gerekirdi. Çizgi romanda, gerçeğe ters düşen bu durum daha da ileri götürülür: Şölene katılanlardan biri, tanrıların saygınlığına itiraz ederek küstah bir tavırla, tanrıların bundan böyle hadlerini bilmeleri gerektiğini söyler ve onları bekletmekte bir sakınca görmez (*Asteriks İsviçre'de*, s. 13). Geleneklere göre, kurban töreninden sonra bir şölen düzenlenirdi. Kural olarak, armağan edilen kurban, tanrı ile insanlar arasında paylaşılırdı. Tanrıya düşen pay sunak üzerinde yakılır, geriye kalanın bir bölümü din görevlilerine, bir bölümü de adak sahibine kalırdı. Galyalılarda da kurban olarak en çok hayvan ve yiyecek sunulduğu bilinmektedir. MÖ 2./1. yüzyılda sığır, domuz, koyun ve köpek kurban edilirdi. Gerçi at kurban edildiği de olurdu, ama

etini yemezlerdi. Oysa genelde yemek listelerinde at etinin de bulunduğu saptanmıştır. Daha önceki zamanlarda kurban edilen hayvanlar, bazen kurban çukurlarına atılıp doğal çürüme sürecine terk edilirlerdi.

Tanrılara armağan olarak silah, tarım aletleri, değerli madenlerden yapılma yüzük, Galyalıların taktıkları boyun halkaları (*torques*), sikke ve agraf gibi eşyalar da sunulabilirdi. Daha önce de sözünü ettiğimiz Sicilyalı Diodoros, Galyalıların tapınaklarında ve kutsal mekânlarında altın eşyayı hiç korumadan açıkta bıraktıklarını anlatmaktadır (5, 27). Asteriks çizgi romanlarında Oburiks'in, kendine örnek aldığı antikçağ savaşçıları gibi, tepelediği Romalı askerlerin miğferlerini toplamaya meraklı olduğunu biliyoruz. Bunları Büyüfiks'in huzurunda tanrılara sunmasının görülmeye değer bir sahne olacağı kesin!

Goscinny ve Uderzo, dinle ilgili konulara girmeme ilkelerine sadık kalarak, Keltlere ait kutsal mekânları ve tapınakları görüntülemekten vazgeçmişlerdir. Yukarda da değindiğimiz gibi, zaman zaman Roma tapınaklarının klasik biçimleriyle görüntülendiğine tanık oluyorsak da, bunlar Roma İmparatorluğu şehirlerinin genel görüntüsünün bir parçasını oluş- 43

turmaktadırlar ve dini konularla hiçbir ilgileri yoktur. Sezar'ın, kendisine kafa tutan Galyalıları sindirmek için Galya köyünün yakınlarında özel mimarı Gecekondus'a inşa ettirmeyi düşündüğü uydukentin ortasında da bir tapınağa yer ayrılmıştır (*Tanrılar Sitesi*, s. 5). Ayrıntılı resimde belirgin olarak kaide üstüne oturtulmuş bir tapınak ve etrafını çeviren *cryptoporticus*'lar görülmektedir. Etrafı çınar ağaçlarıyla çevrili olan bu kutsal mekâna, her biri küçük bir tapınağı andıran ve karşılıklı duran iki yapının arasından girilir. Ortada, asıl tapınağın önünde

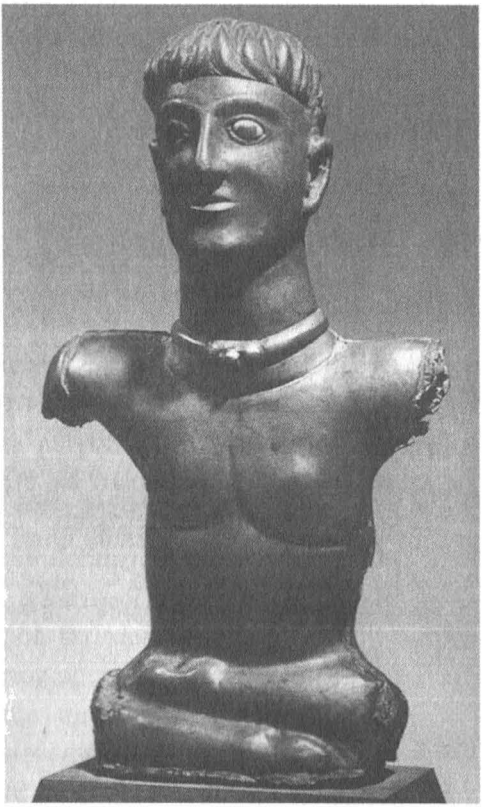

büyük kurban sunağı bulunmaktadır. Bu görüntünün çizimi için büyük bir olasılıkla Nimes'deki Maison Carrée tapınağı örnek alınmıştır. Ancak söz konusu yapı çizgi romanlardaki olayların yaşandığı dönemden daha sonra inşa edilmiş olup tanrıça Roma'ya ve İmparator Augustus'a adanmıştı. Resim 39'da Asteriks'in Belenos'tan söz ettiği sahnede, arka planda görülen tapınak, bir yerleşim bölgesinin dışında, sonradan Bulogne Ormanı adı verilen yerde bulunmakla bir istisna teşkil etmektedir (*Altın Orak*, s. 29).

Orta ve kuzey Galya şehirlerinde taş binalar ancak Sezar'dan sonra yapılmaya başlanmıştır, bu nedenle de Asteriks maceralarının yaşandığı dönemde kaide üzerine oturtulmuş taştan yapılma bir tapınağa rastlamak zaten olanaksızdır. Bunun yerine bizim Galya köyünde veya yakın çevresinde hiç değilse bir kutsal mekânın bulunduğu tahmin edilebilir. Bu kutsal mekân, bir su kaynağı, bir mağara, bir bataklık veya bir orman olabilir. Asteriks çizgi romanlarındaki köy de, tarihi gerçeklere pek uygun değil, çünkü Galyalılar o dönemlerde taştan yapılma ve daire biçimindeki evlerde yaşamazlardı. Onlar evlerini ağaç kütüklerinden, dallardan örerek ve üstünü balçıkla sıvayarak yaparlardı. Birbirine yakın birkaç köy evinden ibaret küçük veya büyücek köyler halinde yaşarlardı. Daha büyük, kente benzer yerleşimlere *oppida* denirdi. Güney Fransa'da Enserune ve Entremont'daki kalıntılardan, bu yerleşim yerlerinin taş duvarlarla çevrili olduğu ve içeriye bir kapıdan girilebildiği anlaşılmaktadır. Tehlike baş gösterdiği zaman, çevrede yaşayanlar bu duvarların arkasına sığınırlardı. Güney Fransa'da Entremont ve Roquepertuse *oppida*'larında taş tapınaklar da vardır, bunların sütunlarında veya kapı pervazlarında insan kafatasları veya kafatası şekilleri görülmektedir (Resim 43 ve 44). Anlaşılıyor ki, bu yörede düşmanların kafasını kesip tapınaklarda veya şefin

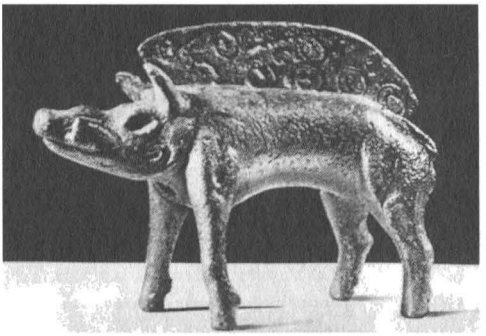
44

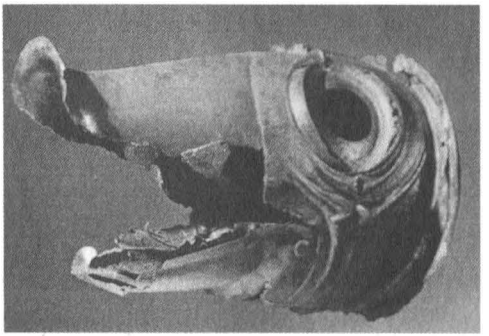
evinde sergileme töresi uygulanmaktaydı. Çizgi romanımızdaki köyün şefini temsil eden, ama özünde biraz salakça ve kılıbık bir adam olan Toptoriks ise, evinin oturma odasını düşmanlarının kafataslarıyla donatacak ve bu ortamda, zaten hep şundan bundan yakınan karısıyla birlikte ömür sürdürebilecek birisine benzemiyor. Onun gibi bir "anti kahraman"a bunu yakıştıramayız!

Küçük yerleşim bölgelerinde kutsal mekânlar ahşap ve kilden yapıldığından, arkeologlar onları tanımlamakta çok güçlük çekerler. Bu mekânların anlamları sadece adak oldukları şüphe götürmeyen buluntular sayesinde teşhis edilebilmektedir. Açık arazide yapılan dinsel törenler için seçilen mekânların saptanması ise daha da zordur. Bütün bu güçlüklere karşın, son yıllarda yapılan kazılar, Keltlerin kutsal mekânları ve bunların Roma dönemine kadar devam eden uzantıları hakkında ilgi çekici açıklamalar getirmiştir. 45

Galyalıların klasik tapınakları ahşaptan yapılırdı ve bunlar kutsal sayılan, kare veya dikdörtgen biçiminde, etrafı tümsek ve hendekle çevrili bir bölgenin içinde bulunurdu. Buraya doğu yönüne açılan bir kapıdan girilirdi. Kutsal bölgenin ortasında kurbanların atıldığı bir çukur veya belli bir sisteme göre kazılmış birkaç çukur ve bir de sunak bulunurdu. Sonraki yıllarda bu sunakların üzerine bir de çatı yapıldığı anlaşılıyor. Remont-sur-Ancre ve Gournay-sur-Aronde (Picardie) gibi büyük tapınaklarda kurbanlıklar için kazılmış olan çukurların içinde silah ve süs eşyasından başka çok miktarda hayvan ve insan kemikleri bulunmuştur. Kapılar ve kutsal yapılar silahlarla, insan ve hayvan kafataslarıyla süslenmiştir. Savaş sırasında öl-

46
47

dürülen veya esir alınan savaşçılar, kutsal bölgede kafaları kesilerek teşhir edilirlerdi. Ribemont'da yapılan araştırmalarda hem silahlara, hem de bu şekilde öldürülen çok sayıda savaş esirinin tüyler ürperten kalıntılarına rastlanmıştır. Kurbanları bu biçimde sergilemekten amaç, görüntüleriyle tanrıları memnun etmekti. Tanrılara ait heykellerden ancak pek azı günümüze kadar korunabilmiştir, çünkü çoğu ağaçtan oyulur, nadiren madenden yapılırdı (Resim 45).

Galyalıların domuza düşkünlüğü ise Asteriks çizgi romanında tek yönlü ve çok farklı biçimde yorumlanmaktadır. Aslında pek de öyle koca gövdeli olmadığını tahmin ettiğimiz Oburiks'in o çok sevdiği domuz kızartması -çizgi romanda sürekli tekrarlandığı gibi- Galyalıların yemek listesinde hiç eksik olmayan bir yemek değildi. Domuz daha çok dinsel açıdan önem taşımaktaydı. Bu hükme, Keltlerin yerleşim bölgelerinin tümünde yabandomuzu figürlerine rastlanması ve bunların çoğunun da tanrılara sunulan adaklar olması nedeniyle varılmıştır (Resim 46). Keltler domuzlara adeta hayrandı. Onları doğa üstü, korkulacak yaratıklar gibi görürler ve savaş hırsının simgesi olarak kabul ederlerdi. Galyalı Haedue kabilesinin sikkelerinde, savaşçıların elinde domuz başlı tören sopaları görülmektedir. Ayrıca yabandomuzu avı, Keltlerin hem mitolojisinde, hem de geleneklerinde önemli bir rol oynar. Ozan Kakofoniks'in de, şekli yabandomuzu kafasına benzeyen bir borazanı vardır (*Asteriks ve Normanlar*, s. 35). Bu, İngiltere'de, Deskford'da bulunan Keltlerden kalma bir savaş borazanının şekline çok benzemektedir (Resim 47).

Aslında Asteriks çizgi romanlarının din tarihiyle ilgili olaylara fazlaca yaklaşması, amacına ters düşerdi. Çünkü bu çizgi romanlar her şeyden önce okuyucuları eğlendirmek için yazılmıştır. Bundan ötürü de din tarihçisi, Oburiks'in dağıtımını yaptığı dikilitaşların Kelt kültürüyle hiçbir ilgisi olmamasını pek umursamamalı. Menhir denen bu taşlar, büyük bir olasılıkla erken taş devrinden ve tunç devrinden, yani MÖ 4500-1000 yıllarından kalma dinsel gereçlerdi. Oysa 17. yüzyılda bunların Keltlerle ilgili olduklarına dair yanlış bir iddia ortaya atıldı. Günümüzde hâlâ kendilerini *druid* olarak tanımlayan kişiler, Britanya'da ve Fransa'da dolmenler arasında gizemli törenler düzenlerler. Bu kişilerin Stonehenge'deki ünlü dolmen anıtı alanına girmeleri geleneksel nedenlerden ötürü her defasında engellenir. Brötanya'da, Carnac dolaylarında bulunan taş devrinden kalma çok sayıda dolmen de çizgi romanın konusunu oluşturan köye oldukça yakındır. Bu taşlar Asteriks çizgi romanları için esin kaynağı oluşturmuşsa da, birer din gereci anlamında kullanılmazlar, hatta dinle olan ilgileri gülünçleştirilir (bkz. *Asteriks'in Oğlu*, s. 19).

Asteriks çizgi romanları -bilindiği gibi- Keltlerin tarihini anlatma iddiasında değil. Bu öykülerle, tarih kaynaklarından edinilen bilgiler, özgürce ve muzipçe okuyucuya aktarılır. Üstelik onu çok büyük yanlışlara sürüklemeleri de söz konusu değildir. Aslında 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan Kelt hayranlığı daha ciddi tehlikeler içermekte, özellikle din konusunda yanlış yollara sapmalara ve dolayısıyla da trajik olaylara sebep olabilmektedir. O halde günümüzde en tanınmış *druid* olan Büyüfiks önemli bir işlevi yerine getirmeli ve milliyetçi Kelt ideolojileri ile modern büyücülük kültlerinin anlamsızlığını ortaya koymalıdır. Bu gerçekten övülmeye değer bir girişim olurdu!

Hatipler, Oyuncular ve Sporcular

Wolfram Ax

SEZAR'IN TACI - GALYA HİTABET SANATININ ROMA HİTABET SANATINA GÖRE ÜSTÜNLÜĞÜ

Antik Grek ve Roma döneminin çizgi romanlarda işlenmeye uygun konular içerdiği ve uygulamasının da ticari açıdan şaşılacak kadar büyük başarı sağladığı, Fransa'da ilk Asteriks çizgi romanının yayımlandığı 1961'den itibaren biliniyor. Küçük Galyalının insana neşe veren serüvenleri, yayımlanmalarından kısa bir süre sonra birçok başka ülkede de yayım piyasasına çıktı. Almanya'da bu çizgi romanlar 1968'den beri yayımlanmakta -üstelik baskı sayısı milyonları buldu. Çevirilerine gelince, bugün 21 ayrı dilde yayımlanan bu çizgi romanın Latince olanı bile var. Bunların fiyatları hiç de ucuz olmadığına göre, satış rizikosunun da oldukça büyük olması gerekir. Ama besbelli bu rizikoya girmeye değiyor, çünkü Almanya'daki yayınevi bu konuda kendine o kadar güveniyor ki, son zamanlarda yöresel lehçelerde yazılmış olanlarını bile satışa sunuyor.

Asteriks çizgi romanlarının en çok övülmeye değer olan yanı, ticari çıkarlar ile yüksek kalitenin mükemmel bir uyum içinde birleşmiş olmasıdır. Özellikle -ne yazık ki çok erken ölmüş olan- metin yazarı Renée Goscinny'nin eseri olan öyküler bir çizgi roman türü için çok yüksek düzeydedir. Bu çizgi romanların, Antik Roma dönemini büyük bir başarıyla tanıtmakta olduklarını (tabii üniversite dışında) Latin bilimleri ve eskiçağ tarihiyle ilgili kişiler şimdiye kadar yeterince dikkate almadılar (arkeoloji ve eğitim uzmanlığı dallarını bunun dışında tutuyorum). 1976 yılında Manfred Fuhrmann ıssız çölde sesini duyurmak isteyen bir insan gibi bu konuda uyarılarda bulundu ve ben de bu uyarılar doğrultusunda, Latin bilim ve filoloji açısından da Asteriks çizgi romanlarıyla ilgilenmenin zahmete değeceğini kanıtlamak istiyorum. Bu amaçla, *Sezarın Tacı* (Fransızca aslı *Les Lauriers de César*, 1972) çizgi romanından kısa bir hitabet sahnesini seçtim. Önce bu çizgi romanın konusunu kısaca tanıtayım:

Öykü, bütün diğer serüvenlerde olduğu gibi, MÖ 50 yılında, ama bu sefer başkent Roma'da başlar. Burada Asteriks ve Oburiks'le karşılaşırız; ikisinin de keyfi kaçmıştır, Roma'yı ziyaret etmekten hiç de memnun değillerdir (s. 5-6). Buraya geliş nedenlerini okuyucu bundan sonra anlatılanlarla geriye dönerek öğrenecektir (s. 6-11). Galya köyünün reisi Toptoriks, Lutesya'da yaşayan yeni zengin ve kendini beğenmiş kayınbiraderi Esnafiks'in evinde konuk olduğu sırada, içkiyi fazla kaçırıp yerine getirilmesi zor bir vaatte bulunur. Kayınbiraderini köyüne davet edip ona Sezar'ın tacındaki defnelerle çeşnilendirilerek pişirilmiş bir yahni yedirecektir. Pek tabii ki bu büyük sorunlar içeren siparişi, yani Sezar'ın defne yapraklarından yapılmış tacını ele geçirme görevini de Asteriks ve Oburiks'e verirler.

Şimdi gene Roma'ya dönelim. İlk aşamada iki Galyalı, Sezar'ın defne tacını bulabileceklerini tahmin ettikleri saraya girebilmek için çare ararlar. Sezar'ın sarayından bir kölenin çıktığını görünce akıllarına şöyle bir çare gelir: Sezar'a lüks kalite köleler pazarlayan Tifus'e gidip onun kendilerini satın almasını sağlayacaklardır (s. 11-14). Bunu başarırlar, ama bu girişimlerinden Tifus zararlı çıkar, çünkü kibar müşterilere göre yapılmış olan satış tezgâhını kargaşa çıkartarak altüst ederler. Nihayet kendi kendilerini kelepir denecek bir fiyata, Sezar adına köle satın aldığını sandıkları bir müşteriye satarlar (s. 14-18). Bu sahne o kadar espri doludur ve göndermelerle öyle zenginleştirilmiştir ki, ayrıntılı olarak incelenmeye değer. Örnek olarak s. 16'daki lüks kalite köleye işaret etmek isterim. Bu adamın iyi şartlarla satılabilmek için gösterdiği marifet, antikçağın ünlü heykellerini taklit edebilmesidir. İlk gösterisinde Rodin'in "Düşünen Adam"ının pozunu alır -tabii burada bir anakronizm söz konusudur- sonra Olimpia'daki Zeus tapınağının çatısının üstünde bulunan Apollon heykelini, Vatikan'daki Laokoon'u, Praxiteles'in Hermes'ini ve en sonunda da Myron'un disk atıcısını taklit eder. Ne yazık ki Asteriks ve Oburiks, umdukları gibi Sezar'ın sarayına girecek yerde, kendilerini kibar beyefendi Claudius Neidiubelirsizus'un evinde bulurlar. Bu nedenle tekrar Tifus'a geri verilmelerini sağlamak amacıyla aşırı baharatlı bir yemek pişirirler (s. 18-23), geceleyin de büyük gürültü çıkarırlar (s. 23-25). Ancak ertesi gün, kendilerine bir çıkar yol bulmayı başarırlar: İçkiden ötürü kendini çok kötü hisseden Neidiubelirsi-

zus onları Sezar'ın sarayına yollayıp, çağırıldığı önemli bir toplantıya gelemeyeceğini haber vermelerini ve adına özür dilemelerini buyurur. Ama Elpençedivanus adındaki başka bir köle onları kıskandığından, Sezar'a karşı bir suikast hazırlığı içinde oldukları iddiasıyla iki arkadaşı ihbar eder. Derhal tutuklanırlar ve sarayın cezaevine kapatılırlar (s. 26-30). Gece olunca hücrelerinden çıkmayı başarıp sarayın içinde dolanarak defne tacı ararlar, ama boşuna. Bu arama sırasında karşılarına çıkan bir sürü nöbetçiyi yere serdikten sonra, tekrar hücrelerine dönüp uykuya yatarlar (s. 30-31). Ertesi gün şaşkın ve sersemlemiş Romalı nöbetçiler, bu tehlikeli Galyalıları başlarından atmaya karar verirler. Aralarında kurdukları plan, dava açıp mahkemede kısa bir duruşmadan sonra onları ölüme mahkûm ettirmektir. Ölüm mahkûmlarının Circus Maximus'ta yırtıcı hayvanların önüne atılıp parçalattırıldıklarını az sonra öğreniriz (s. 32-33), çünkü tutukluları mahkemede savunmakla görevli avukat Titus Beraatus cezaevine gelir ve daha önce sözünü etmiş olduğum hitabet sahnesi işte burada başlar (s. 33). Ancak bunun ayrıntılarına sonradan gireceğim. Titus Beraatus, müvekkilleriyle konuşurken onların Circus'ta vahşi hayvanlara parçalattırılarak öldürülecekleri konusunda hiçbir kuşkusu olmadığını açıklar. Burada önemli olan, okuyucunun ileriki sahneleri iyi anlayabilmesi için Sezar'ın o sırada Roma'da bulunmadığını bilmesidir (s. 32). Asteriks ve Oburiks ise, savunma avukatının konuşmalarından, Sezar'ın Circus'taki gösteriye başında defne tacı olduğu halde katılacağı anlamını çıkarırlar. Bu durum işlerine gelir, umutları Circus'taki gösteriler sırasında ani bir darbeyle Sezar'ın başındaki tacı ele geçirebilme fırsatını bulmaktır. Bundan sonra duruşma sahnesi gelir (s. 34-36). Bu sahneyi etraflıca incelememiz gerekiyor. Şimdilik bu konuda sadece duruşmanın sonunda Asteriks ve Oburiks'in gerçekten daha önce tasarlandığı gibi arenada öldürülmeye mahkûm edileceğini açıklamakla yetineceğim. İki Galyalı, Circus'un altındaki bir zindanda arenaya çıkmaya hazırlanırlarken, Sezar'ın o gün gösteriyi izlemeye gelmeyeceğini haber alırlar ve bu sefer de tabii arenaya çıkmayı reddederler. Sonunda meydana çıksalar da, düş kırıklığına uğrayan seyirciler olay çıkarıp öfkeyle Circus'u tahrip eder. Bu kargaşa sırasında Asteriks ve Oburiks kaçıp kurtulmayı başarır (s. 37-41), Roma sokaklarında yaşanan birçok serüvenden

sonra, Sezar'ın, korsanlara karşı kazanılan zaferi kutlama töreni için geri döndüğünü haber alırlar. Geçit töreni sırasında, Asteriks ve Oburiks'i ihbar eden köle Elpençedivanus'un, defne tacı Sezar'ın başı üzerinde tutmakla görevlendirildiğini öğrenince, köleye baskı yaparak defne tacı, kekik dallarından yapılma bir taçla değiştirmesini tembih ederler. Bu plan da gerçekten başarıyla uygulanır ve Asteriks ile Oburiks defne tacı ele geçirirler (s. 41-47). Son sahnede Galya köyünde her zamanki gibi zafer şöleni düzenlenir. Bu sefer konuk olarak Esnafiks ağırlanmaktadır ve kendisine evvelce vaat edildiği gibi Sezar'ın tacındaki defne yapraklarıyla çeşnilendirilmiş yahni ikram edilir. Konuk bu yahnide bazı kusurlar bulunca, Toptoriks tarafından bir yumrukta havaya uçurulur (s. 48).

Şimdi hitabet sahnesinin içeriğine dönüp (s. 33-36) olayları ayrı ayrı inceleyelim. Bu sahne iki bölümden oluşuyor. Birinci bölüm, savunma avukatı Titus Beraatus ile duruşmadan önce yaşanan sahne (s. 33), ikinci bölüm ise duruşma sahnesinin kendisidir (s. 34-36). Savunma avukatı saray cezaevine geldiğinde, önce iki tutukluyu selamlar ve kendini tanıtarak bundan böyle onları müvekkilleri olarak kabul ettiğini belirtir. Kendi istemleri dışında bu avukatın müvekkilleri olmak zorunda bırakılan iki arkadaş, bugünkü mahkûmiyetlerinin evvelden kararlaştırıldığını, avukatlarının sadece "zevahiri kurtarmak" ve kendini kamuya tanıtmak amacıyla bu görevi üstlendiğini öğrenirler. Avukat bu vesileyle savunma konuşmasını yapacak ve kendini bol bol övme fırsatını bulacaktır. Konuşmasına şu girizgâhla başlamayı planlamaktadır: "*Delenda Carthago* (Kartaca yıkılmalıdır), dedi büyük Cato ..." Ama söylevine bir türlü devam edemez, çünkü iki defa Asteriks tarafından ve bir defa da davalıları mahkeme salonuna davet eden Romalı nöbetçi tarafından sözü kesilir. Asteriks önce savunmanın doğal amacının, suçlanan kişileri kurtarmak olup olmadığını öğrenmek ister, ama hiddetle terslenir. Zira Circus'taki yırtıcı hayvanlar acıkmıştır ve iki Galyalı büyücü onlar için bir şölen olacaktır. Asteriks bundan sonraki sorularına verilen yanıtlardan, Sezar'ın genelde bu gösterilere başında defne tacıyla katıldığını öğrenir. Sahne mahkeme salonuna aktarılır (s. 34). Mahkeme başkanı savcıya (*Delator*) söz hakkı verir. O da konuşmasına avukatın tasarladığı girizgâhla, yani "yaşlı Cato'nun dediği gibi, *Delenda Carthago*"

sözleriyle başlayınca, avukat fena halde sinirlenerek savunma stratejisini yeniden gözden geçirebilmek için duruşmaya ara verilmesini ister (s. 35). Avukatın isteği kabul edilince Asteriks'in tepesi atar, çünkü bilinen nedenlerden ötürü mutlaka arenadaki hayvanlarla boğuşmaya mahkûm edilmek istemektedir. Bu amaçla savcının konuşmasını kendisi üstlenir. Konuşmasının güçlü etkisi derhal belli olur. Gerek dinleyiciler gerekse yargıç, gözleri yaşaracak kadar duygulanırlar. Sonuçta savunma avukatının söylevinden bile vazgeçilerek doğrudan doğruya kararın açıklanmasına geçilmesi kimseyi şaşırtmaz (s. 36): "Mahkûmlar suçlu bulundu ve Büyük Arena'da yırtıcı hayvanlara parçalattırılmalarına karar verildi!" Mahkeme sahnesi, davalının hitabet sanatındaki bu parlak başarısı üzerine, hazır bulunanların coşkulu alkışları ve "Bravo, bravo, bravo, yaşasın mahkûmlar!" bağırışlarıyla (tabii ölüm hükmünden sonra) biter. Her iki hukukçu da Asteriks'i içtenlikle överler.

Bu kısa bölümü birkaç kez dikkatle okuyanlar fark edeceklerdir ki, konuşmalara yerleştirilmiş olan nükteli ifadelerle, antikçağ hitabet sanatının özü, antik elkitaplarından ve edebi eserler hakkında bilgi veren modern kitaplardan çok daha iyi tanıtılmaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki, bu sözlerin yazarı, antik konuşma sanatının ilke olarak amaçladığı hedefler ve ayrıntılardaki stratejileri çok iyi incelemişti. Hatta öyle görünüyor ki, hitabet sanatının çöküşü hakkında Romalı hatip Yaşlı Seneca'nın (yaklaşık MÖ 55-MS 40) yakınmalarından da haberi vardı. Nitekim o zamandan beri bu ünlü düşünürün fikirleri hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Düşüncelerimi açıklamak amacıyla, önce hitabet tekniklerinin analizi için antik hitabetin kategori sistemini ve bunun esprili ve komik bir şekle dönüştürülmesini önümüzdeki sahne çerçevesi içine yerleştireceğim. Sonra da burada sergilenen iki çeşit (yani Roma ve Galya) hitabet tarzının genel ve taraflarca değerlendirmesini araştıracağım. Burada önemli bir noktaya işaret etmek isterim: Bir söylevin hangi ortam ve koşullarda söylendiğini ve metnin antik belagat sanatının hangi kategorilerine göre yazıldığını açıklamakla, yazarın belagat sanatının kategori sistemi hakkında bilgi sahibi olduğu ve metnini bilinçli olarak bu sisteme göre yazdığı hükmüne varmak da doğru olmaz. İleride bu konuya yeniden döneceğim. (Bundan sonra sözünü edeceğim reto-

rik sanatı öğeleri hakkında bkz. Heinrich Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik* [Edebi Retorik Elkitabı] 1973, konuyla ilgili paragraflar).

İnceleyeceğimiz sahne bütünüyle *genus judiciale* tabir edilen mahkeme konuşması türü kapsamına girer (HB, par. 61.1). Aristoteles'in sınıflandırmasına göre, üç ayrı hitabet tarzından birincisi budur. Konuşmanın konusu geçmişteki bir olaydır, yargıç ya da yargıçlar bu olay hakkında bir yargıya varacaklar, konuşmacılar ise ya suçlama ya savunmada bulunacaklardır. Biz burada işte bu konuşmaların tekniğini inceleyeceğiz. Söz konusu meselenin ve yargının hukuki ayrıntıları konumuz dışında kalmaktadır. Aslında onları da incelemek isterdim, ne yazık ki Roma hukuku alanında kendimi yeterince bilgili saymıyorum ve MÖ 50 yılında Sezar'a karşı suikast düzenlemekle suçlanan iki Galyalıya karşı ne gibi hukuki işlemlerin yürütüleceği hakkında bir fikrim yok. Sadece şunu söyleyebilirim: Söz konusu sahnede komik etki yaratmak amacıyla anakronizmden faydalanılmıştır. Duruşmanın Roma hukukunun dava kurallarına göre yapılmadığı açıkça görülüyor (Resim 48-55).

48

49

Mahkeme söylevinin tekniğine gelince, buradaki durum Roma'daki "normal vakalar"da olduğundan tamamen başkadır. Bu da -ilerde göreceğimiz gibi- olayları esprili bir biçimde tersine çevirmek suretiyle güçlü bir etki uyandırmanın birinci aşamasıdır. Savunma söylevi, Beraatus'un hapishanede yarım kalan açılış konuşma-

sından ileri gidememiştir ve ileride Asteriks'in dava sırasında yaptığı başarılı konuşmadan sonra da tamamen gereksiz olur. İddia makamının söylevi de aynı kaderi paylaşır, çünkü başlar başlamaz kesilir. Asteriks bunun yerine normal koşulların tersine hareket ederek, dolayısıyla da durumun komikliğini son haddine vardırarak, davalı mevkiindeyken davacı rolünü üstlenir ve başarılı bir konuşmayla kendi kendini mahkûm eder. Bu sonuç ilk bakışta hitabet sanatının en önemli erdemi olan *prepum* veya *aptum* ilkelerine bir tecavüz gibi görünür, çünkü bir davalı kendi çıkarını koruyacak ve mahkûm edilmesini önleyecek şekilde davranmalıdır (HB, par. 258, 1055 ve sonrakiler). Ama konuşmanın daha yüksek amaçlara hizmeti söz konusuysa, hitabet sanatı bazı kuralları geçersiz saymaya da izin verir (HB, par. 1060). Ve işte bu sahnede olay aynen böyle gelişmiştir. Asteriks davanın içeriğini aşan özel bir amaç peşindedir, ama pek tabii ki gerek yargıç, gerekse seyirciler bundan haberdar değildir. Şu halde retorikte taraflardan birinin erişmek istediği sonucu elde etmek için savaşması ilkesi demek olan *aptum* daha üst seviyedeki bir çıkar uğruna korunmuş olur.

50

Hitabet türü (*genus orationis*) hakkında söyleyeceklerim bu kadar. Asteriks davacı rolünde, davanın hukuki zeminini sağlam temellere oturtmak üzere, davacı tarafın meselesini *causa honesta*, yani bir namus ve şeref meselesiymiş gibi ortaya atar, *pro viro forti, contra parricidam* yani gayretliden yana, katile karşı örneğindeki gibi davranır (HB, par. 64.1) Romalı meslektaşının nasıl bir konuşma yapmayı tasarladığını bilemiyoruz tabii, çünkü bir türlü söz söylemek fırsatını bulamaz. Asteriks'in söylevinin amaçladığı sonuç, dinleyicilerin namus ve şeref düsturlarına tamamen uygundur, buna göre de soylu kibar Romalıları barbarların tacizinden kurtarmak ve masum hayvanlara yiyecek sağlamak gerekir. Ancak burada güldüren terslik, davalı kişinin kendini gözden düşürerek karşı tarafı manen yü-

celtmek zorunda kalmasıdır. Bu konuda az sonra söyleyecek birkaç sözüm daha var. Asteriks, davanın ana meselesini ortaya koyarken, belagat sanatı açısından suçlama stratejisini tamamen *status qualitatis*'e göre ayarlar (*an iure fecerit* -bunu yapmakta haklı mıydı? HB, par. 123 vd): Fail (*status coniecturae* -gerçekten bu fiili o mu işlemiştir? HB, par.123 vd) ve fiilin tespiti (*finitionis* -kendisine yüklenen fiili işlemiş midir? HB, par. 104 vd) daha duruşmanın başında bilinçli olarak dikkate alınmamıştır, çünkü tek amaç haksız olduğu kanıtlanan bir fiilin cezalandırılmasıdır. Bunun dışındaki her türlü strateji boşuna zaman tüketimi sayılmaktadır. 51

Her söylevin özündeki amaç, *persuadere*, yani dinleyenlere konuşan tarafın çıkarlarına uygun düşen fikirleri aşılamak, onları ikna etmektir. Bu amaca ulaşabilmek için izlenecek yollar *docere*, yani bilgilendirmek, *delectare*, yani hoşnut etmek ve *movere*, yani duygularını harekete geçirmektir (HB, par. 257). Asteriks'in söylevi esnasında daha çok bu sonuncuyu, yani *movere* -duygulandırma yolunu kullandığına kuşkumuz yok. Asteriks olay hakkında somut bilgiler vermeyi önemsemiyor, örneğin birinci koşulu, yani *docere*'yi yerine getirmek için başvurulacak yöntemlere, yani durumu uzun uzadıya tasvir etmeye (*narratio*) ve ayrıntılı bir kanıtlamaya girişmeye (*argumentatio*) kalkışmıyor. Ayrıca dinleyenleri *delectare*, yani hoşnut et-

52
53

me koşulunun tekniklerini uygulayarak yumuşatmak ve iyi niyetli bir havaya sokmak (*ethos*) için de gayret sarf etmiyor. Bunun yerine niyeti, dinleyicilerinde ani ve şiddetli bir *pathos* yaratıp, onları kendi amaçladığı sonucu kabul edecek hale getirmektir. Bu da zarar gördüğü varsayılan tarafı acındırmak ve suçlanan tarafa karşı nefret uyandırmakla mümkün olacaktır. Çizgi romanın yaratıcıları, Asteriks'in bu girişimlerinde ne derece başarılı olduğunu göstermek için dinleyicilerin tepkilerinin nasıl arttığını ayrıntılarıyla görüntülerler. Daha birkaç cümleden söyler söylemez, köle tüccarının gözlerinde ilk yaşlar belirir (s. 35), Claudius Neidiubelirsizus'un ailesi, kendi kendine acımaya başlar, az sonra da yargıç ve savcı duygulandıklarını belli ederler. Çok geçmeden bütün dinleyiciler ve özellikle yargıç gözyaşlarına boğulurlar. Zaten burada amaçlanan da yargıcı etkilemekti (s. 36) Demek oluyor ki, *movere*, yani duygulandırma şıkkı (HB, par. 257.3) mükemmel biçimde yerine getirilmiştir ve arzulanan kararın verilmesi de sadece başarılı hitabet tekniği sayesinde gerçekleşebilmiştir.

Şimdi de söylevin ilk hazırlanış devresini ele alalım: Buna *inventio* yani söylevde işlenecek fikirlerin bulunması denir (HB, par. 260 vd). Bunun tartışılarak saptanması genelde *partes orationis* diye adlandırılan konuşma bölümlerinin sıralanmasına göre yapılır. Şu halde önce söylevin girizgâh bölümü söz konusudur (*exordium* veya *prooemium*) (HB, par. 263

vd). Burada her iki Romalı ve tek Galyalı konuşmacı arasında çok özgün farklılıklar vardır. Asteriks, amaçlanan netice üzerinde bir etkisi olacağını ummadığından ve ayrıca da zaman darlığından ötürü *prooemium*'dan vazgeçer ve doğrudan doğruya *argumentatio* yani kanıtlamaya geçer. Bu tutumuyla "retorik" kurallarına tamamen uygun davranmış olur, çünkü belli koşullarda, örneğin zaman kısıtlı ise, *exordium*'dan vazgeçilmesi önerilir (HB, par. 284 ve bkz. Quintilianus, *Institutio* 4, 1, 72). Romalı avukatlar ise daha girizgâhın başında -ki zaten söylevlerinin yalnız bu kısmını dinleyebilmiştik- çok ciddi hatalara düşerler. Antik hitabet teorisinde bu hataların üzerinde önemle durulmuştur. Her iki hukukçu da girizgâh olarak basmakalıp bir *exordium commune* (HB, par. 282b) kullanırlar ki, bunun sakıncası, karşı tarafın da aynı klişeyi kullanma olasılığıdır. Nitekim öykümüzde böyle bir durumla karşılaşıyoruz. Ayrıca böyle bir girizgâh başka davalar için de kullanılabileceğinden, *exordium vulgare*, yani basit, alelade girizgâhlar sınıfına girer (HB, par. 282a). Üstelik her şeyden önce bu bir *exordium separatum*'dur (HB, par. 282d), yani *causa* denilen somut hukuksal meseleyle uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktur; Kartaca'nın yıkılmasından hareket ederek Sezar'a düzenlenen suikast meselesine gelmek için düşüncenin izlemesi gereken dolambaçlı yolları hayal etmek oldukça zordur -olsa olsa bu iki Galyalının, ülkeyi tehdit eden muazzam bir milli tehlike olarak göz-

54
55

lerde büyütülmek istenmesi böyle külfetli yollara başvurulmasını anlaşılır kılabilir. Ayrıca da aslında Cato'nun ünlü söylevlerinin sonunda söylediği *ceterum censeo Carthaginem esse delendam* cümlesini, iki Romalının girizgâh diye kullanmaları da bir komik unsurdur.

Sadece girizgâh tekniğinde yapılan bu hatalar bile Roma hitabet sanatının bir çöküş içinde olduğunu gösteriyor; hukukçuların, dinleyiciyi etkileyecek hitabet tekniklerini kullanmayıp hiçbir işlevi olmayan şatafatlı sözlere başvurmalarından ve herkesin diline doladığı beylik laflara saplanıp kalmalarından da çöküşü anlıyoruz. Bu konuya ilerde gene değineceğim.

Romalı hatipler söylevlerini yarıda bıraktıklarından, bundan böyle hitabet sanatının analizine Asteriks'in konuşması üzerinde devam edeceğiz. Asteriks nasıl girizgâhtan vazgeçtiyse -daha önce de belirttiğim gibi- *narratio* bölümünden, yani vakanın sürecini tasvirden de vazgeçiyor. Retorik teorisine göre, buna da izin vardır (HB, par. 337, bkz. Quintilianus 4, 2, 4 vd). Asteriks doğrudan doğruya *argumentatio*, yani kanıtları saymakla söylevine başlar ve "suçluları yırtıcı hayvanların önüne atın" sözleriyle ölüm cezası istemine kadar bu konuyu sürdürür. Sonra da çok etkili bir *peroratio* yani bitiş cümlesiyle söylevine son verir: "Bırakın da Jül Sezar o fazlasıyla hak ettiği defne yaprağından tacını takıp zavallı hayvanların karınlarını doyurmasını izlesin" (s. 36).

Asteriks suç delillerini sayarken, kendinden emin bir tavırla ve kurnazca, hitabet sanatının güçlendirme tekniğini kullanır (HB, par. 259 ve 400-409); iki Galyalıya atılan suçu, nesnel durumun ve meselenin aslı hakkında bildiklerinin tersine, çok kötü, nefrete layık ve aşağılık bir eylem olarak tasvir eder. Bu tekniğe Lausberg "korkunçlaştırmak" (HB, s. 143 altta), Quintilianus ise (6, 2, 24) *deinosis* der: "İşte bu, hitabetteki ünlü *deinosis* denilen konuşma biçimidir, yani bayağı, zor ve rahatsızlık veren olayların büyütülmesiyle güçlü bir etki yaratılmasıdır." Asteriks burada karşı tarafı yüceltip duyguları ondan yana çekmek (gerçek *amplificatio*, yani giderek gücü artırma tekniği, HB, par. 145) ve kendi tarafını aşağılama (*minutio*, HB, aynı yerde) suretiyle böyle bir etki yaratır. Bu sahnedeki betimlemelerin ve iddiaların aşırı derecede ileri götürülmesi, konu hakkında bilgili okuyucuyu güldürür. İnsanların koyduğu hukuk kuralların-

dan habersiz, zavallı, acınacak durumdaki yırtıcı hayvanlar beslenmek zorundaymışlar. (Hayvanlara eziyet etmemek gerek!) Saygınlık ve dürüstlük bakımından örnek bir insan (!) olan köle tüccarının iyi niyeti, hiç de hak etmediği biçimde kötüye kullanılmışmış. Şehrin en saygın ailesi, bir dolandırıcılığa kurban gitmişmiş ve Sezar gibi görkemli bir kişiye karşı haince bir saldırı tasarlanmışmış... Söylevin bitiş cümlelerinde (*peroratio*) dahi bu tekniğin devam ettiğini görüyoruz, çünkü Sezar'ın defne tacını "fazlasıyla hak ettiği" ve yırtıcı hayvanların da "zavallı" olduğu vurgulanıyor. Buna karşın Galyalılar iki sefil yabancı sahtekâr, merhamet hak etmeyen hainler olarak betimleniyor.

Argumentatio'nun üç türü vardır: *signa* -işaretler, *argumenta* -kanıtlar, *exempla* -örnekler. Burada mantık yoluyla bir sonuca varmak için kullanılan tek yöntem, kanıtlar sunmaktır (*argumentatio*) . Biçimsel olarak da öncüllerden biri atlanmış tasım, yani retorik yoluyla şekli değiştirilmiş mantıksal sonuç, *syllogismus* devreye girmektedir (HB, par. 371). Bunu şu üç cümle ile belirtebiliriz: 1) Toplumsal, ahlaki ve etnik bakımdan düşük seviyedeki yabancılar, kendilerine kıyasla daha yüksek seviyedeki Romalı yurttaşlara, hatta devletin başkanına karşı bir suç işlemeyi tasarlamışlardır; 2) Böyle büyük suçları işleyenler ağır cezalara çarptırılırlar; 3) O halde suçlu Galyalılar da ağır bir cezaya çarptırılmalıdırlar. Kanıtlara destek olarak da *loci a persona* (yani suçlanan kişi tarafından sunulan kanıtlar) kullanılmıştır, örneğin aile kökeni, toplumsal sınıf ve karakter yapısından kaynaklanan zihniyet (HB, par. 376).

Söylevin *peroratio* adı verilen son bölümünün (HB, par.431 vd) yeniden dinleyicilerin duyguları üzerinde yoğunlaşması, onları etkilemesi, hatta yönlendirmesi gerekir. Bu görevi de Asteriks'in şu cümlesi üstlenmektedir: "... o hayvancıklar ki, sivri dişleri..." (s. 36). Bu sözlerin üslubuna da ayrıca değineceğim. Konuşmacı, suçu kanıtladıktan sonra, büyük bir maharetle söylevin son kısmına geçmeden önceki söz balonunun içine, varılması gereken yargıyı ortaya atarken sanki sözün gelişi olarak asıl amacını araya sokuşturur: Sezar, başına defne yaprağından tacını takıp gelsin ve hayvanların karınlarını doyurmasını izlesin... İşte retorik sanatının bütün incelikleri değerlendirilerek yapılmış bir konuşma!

Şimdi de hemen üçüncü aşamaya, *elocutio*'ya, yani sözel biçimlendirmeye geçelim (HB, par. 453 vd), çünkü ikinci aşama olan *dispositio*, yani söylevi bölümlere ayırarak irdelemeyi, *inventio* denilen konu derleme faslıyla bitirmiştik. Asteriks'in kısa söylevini tam olarak değerlendirebilmek için, onu Fransızca aslından ve yüksek sesle okumak gerekir. Buna imkânı olanlar, konuşma seviyesinin fark edilir biçimde yükseldiğini hemen anlayacaklardır. Cümlelerin gramer yapısı büyük bir ustalıkla kurulmuştur. Burada gördüğümüz gibi, dört resim boyunca devam eden uzun cümlelere çizgi romanlarda çok ender rastlanır (s. 35-36). Ayrıca Asteriks'in konuşmasında süslü ifadeler (*ornatus*), özellikle benzetme ve eğretilemeler, bazı sözcüklerin vurgulanarak tekrarlanması dikkati çekiyor (HB, par. 538 vd) . Bu süslü ifadeler giderek yoğunlaşıp seçkinleşerek son cümlede Oburiks'in kavrama gücünün erişemeyeceği bir doruğa varıyor: "... o hayvancıklar ki, sivri dişleri, bütün antik dünyanın hem korktuğu, hem de saygı duyduğu adaletin keskin kılıcı yerine geçsin..." tümcesinde yırtıcı hayvanların parçalayıcı dişleri ile adaletin kılıcı arasındaki benzetme, her ne kadar zorlama ve abartılı ise de, ileri derecede güçlü ve etkileyici bir benzetmedir. Adaletin kılıç kullanan bir kişi olarak gösterilmesi, yani *fictio personae*, ayrıca da "bütün antik dünyanın" bundan böyle adaletin keskin kılıcından korkacağı iddiası, oluşturduğu büyük abartıyla (*hyperbole*) bu benzetmeyi desteklemektedir.

Asteriks'in, dinleyenleri duygulandırmak (*movere*) ve fikirlerini değiştirmek (*flectere*) amacıyla kullandığı *genus elecutionis grande* veya *vehemens*, yani üst düzeydeki güçlü üsluptaki söylevde kısa bir ifade içine sıkıştırılmış *ornatus*, yani süslemeler, çok etkileyici olmakla beraber bazen de aşırıya kaçar. Bu kısa metinde etkiyi artırmayı amaçlayan başka teknikler de kullanılmıştır. Başta *anapher* denen tekrarlamalara işaret etmek isterim. (Fransızca metinde: "*voici deux ... deux*" -"işte burada iki... iki"), sonra da *epipher* ("*et les fauves... les fauves*" -ve yırtıcı hayvanlar ... yırtıcı hayvanlar, *geminatio* ("*aux fauves .... aux fauves*" -yırtıcı hayvanlara ... yırtıcı hayvanlara) ve *synonymica* yani eşanlamlı kelimelerin arka arkaya kullanılması ("*discussion, palabres*" -tartışmalar, boş sözler) ve *interrogatio* denilen soru biçimindeki ifadeler türü düşünsel unsurlar ("*les fauves? en palabres?*") *antitheton*,

yani karşıtlık içeren öğeleri bir araya getirmek (hayvanlar-Romalılar-Galyalılar) ve *exclamatio* denilen ünlem tarzında seslenişler (*"Non! Aux Fauves!"* -Haayıır! Yırtıcı hayvanlara atın onları!). Tıpkı bir havai fişeğin kıvılcımları gibi dinleyenlerin üzerine saçılan bu ateşli konuşmanın, *genus grande* denen en ağdalı üslubun bile sınırlarını aştığını, bu konularda bilgisi olan okuyucu hemen fark edecektir, ama Romalı dinleyiciler bundan rahatsız olmak şöyle dursun, müthiş etkilenirler. Bu da Romalılardaki ince zevkin bozulma sürecine girmiş ve düzeyini hayli yitirmiş olmasının belirgin bir işaretidir. Demek oluyor ki Asteriks, *elocutio*, yani sözel biçimlendirmenin araçlarını da dinleyicilerin beğeni ve duygu düzeyini göz önünde bulundurarak ayarlamayı ve *aptum* denen en uygun tarzı kullanmayı başarmıştır.

İncelemekte olduğumuz sahnede, *memoria*, yani söylevin ezberlenmesinden ibaret olan dördüncü aşama da önemli bir rol oynamaktadır (HB, par. 1083 vd), ama burada muzipçe gizlenmiş olarak dinleyicileri etkiler. Asteriks zaman darlığından söylevini hazırlayıp ezberlemek fırsatını bulamamıştır. O, irticalen konuşmaktadır ve işte asıl bunun (*ex tempore dicere*, HB, par. 1145) hitabette çok özel bir değeri vardır. Quintilianus bu yeteneği bol bol över (10, 7). Buna karşılık savunma avukatı, cezaevindeki konuşmasını elinde tuttuğu bir levhadan okumaktadır, duruşma sırasında da bu levhayı elinden bırakmaz. Bu da Romalıların hitabet tekniğinde Galyalılarla boy ölçüşemeyeceklerinin bir kanıtıdır.

Beşinci aşama olan *actio*, yani söylevin sunuluş tarzı da (HB, par. 1091) anlamlıdır ve Romalılar ile Galyalılar arasındaki farkı iyice ortaya koymaktadır. Asteriks, sözlerini içeriğe uygun ve etkileyici el kol hareketleriyle (*gestus*) vurgular (Quintilianus 11, 3,65 vd), buna karşılık Romalıların *gestus*'u abartılı bir azamet ve yapay bir coşku izlenimi vermektedir. Özellikle savcının söylevinde sadece gösterişe önem verdiği, içerikten ziyade tumturaklı bir ifade kullanma gayreti içinde olduğu göze batar (s. 34). Savcı adeta müzisyenleri yöneten bir orkestra şefi gibi pozlar takınır. Bu hali, MS 2. yüzyılda, İkinci Sofist Okulu'ndan bildiğimiz gösteri sanatçıları tipini hatırlatır, savcının gülünçlüğünü vurgular. Böylece Roma hitabet sanatındaki yozlaşma belirtileri Asteriks çizgi romanının bu sahnesinde açıkça gösterilmiş oluyor.

Antik hitabet sanatının kategorilerini göz önünde bulundurarak yaptığımız inceleme, bize sunulan iki tür hitabeti tek bakışta birbiriyle karşılaştırma olanağı sağlamaktadır. Kuşkusuz çizgi roman yazarının amaçladığı gibi, bu karşılaştırma, Romalıların aleyhine ve Galyalıların lehine karar vermemizle sonuçlanacaktır. Romalıların tavırları kibirli ve kendini beğenmiştir. Onlar yalnız bir hitabet gösterisi yaparak çevreyi etkilemek amacını güderler, söylevlerinin hukuki açıdan varacağı sonuç onları hiç ilgilendirmez. Ayrıca da bu sonucun ne olacağı zaten önceden bellidir. Söylevleri sırasında teknik hatalar yaparlar (girizgâh bölümünde) ve teknik zaaflar gösterirler (söylevi ezberlememiş olmaları), herkesin hitabet öğrenimi sırasında belleyip diline pelesenk ettiği basmakalıp cümleler kullanırlar (Cato'nun sözleri). Konuşurken yaptıkları el kol hareketleri de bu tarzdadır. Kısacası iki hukukçunun hitabet sanatı, güçlü bir hasma karşı dayanamayacak kadar aciz ve güçsüzdür. Nitekim ikisi de girizgâh bölümünün ilk cümlesinden öteye gidemezler. Bu başarısızlıklarının içsel nedeni, artık hitabet sanatının hangi işlevi yerine getirmesi gerektiğinin bilincinde olmayışlarıdır. Söylevin hedeflediği sonuca varmak için verilen mücadelede kullanılması gereken silahlardan *persuadere*, yani ikna etme ve *movere*, yani duyguları şiddetle sarsma yerine, kendini göstermek ve beğeni toplamak için abartılmış teatral bir üslup kullanılır. Bunun önemli bir kanıtı da Asteriks'in konuşmasına savunma avukatının gösterdiği tepkidir (s. 36): "Pek alışılagelmiş bir savunma konuşması değildi, ama çok etkileyiciydi!" (Fransızca aslında: "Klasik kurallara uygun bir savunma konuşması değildi...") Savunma avukatı bu yorumuyla istemi dışında az önce sözünü ettiğimiz sapkınlığı açıklamış oluyor. Çünkü işlevinin bilincinde olan, sağlam, sağlıklı klasik hitabetin en belirgin özelliği *movere*'dir (yani dinleyicilerin duygularını harekete getirmesi). O halde avukat, Asteriks'in söylevinin kesinlikle klasik kurallara uygun olduğunu söylemeliydi. Daha önce de değindiğim gibi, çizgi romanda karşımıza çıkan iki Romalının hitabeti, imparatorluğun erken dönemlerinde hitabet sanatında görülen bozulmadan yakınan Yaşlı Seneca, Petronius, Quintilianus, Tacitus gibi yazar ve düşünürlerin betimlediği yozlaşmış hitabet türünü temsil etmektedir.

Asteriks ise bütünüyle farklıdır. O, çizgi romanın bu sahnesinde, gerçek bir *orator perfectus*, yani mükemmel bir hatip olduğunu gösterir. Quintilianus onun söylevini dinleyebilseydi, ahlaki bakımdan değilse bile teknik bakımdan bu konuşmadan herhalde çok memnun kalırdı. Asteriks konuşmasını *ex tempore*, yani güçlük derecesinin en yüksek kademesinde irticalen geçekleştirmektedir, buna rağmen hitabet tekniğinin bütün inceliklerine hâkim olduğunu kanıtlamaktadır.

Sezar'ın Tacı öyküsünde, Galyalı kahramanımızın sağlam ve güçlü söyleviyle Romalıların yozlaşmış hitabet sanatını alt etmesi, Asteriks çizgi romanlarının özündeki hicve tamamen uygundur. Bu çizgi romanlarla, Galyalıların ülkelerini askeri, düşünsel, fiziksel, kültürel ve daha birçok alanda işgal etmiş olan Romalılardan kat kat üstün oldukları izlenimin verilmek istendiğini de André Stoll açıkça göstermiştir (1977). Öyle anlaşılıyor ki, Asteriks'in torunları, bir zamanlar Vercingetorix'in Alesia'da uğramış olduğu yenilginin öcünü -gecikmeli de olsa- bu çizgi romanla almaktadırlar.

Yaptığımız bu incelemenin sonunda, kendimize aslında şu soruyu sormalıyız: Acaba Asteriks böyle çarpıcı bir konuşma yapma becerisini nasıl kazanmış olabilir? O doğuştan mı yetenekliydi, yoksa hitabet konusunda etraflı bir teorik eğitim mi görmüştü? Vaktiyle, antikçağda bu gibi meseleler bütün ayrıntılarıyla tartışılmıştır (HB, par. 37 vd, ayrıca bkz. Quintilianus 2, 19, 1 vd). Asteriks konusunda bu sorunun yanıtı gayet kolaydır, çünkü MÖ 50 yılında bir Galya köyünde hitabet dersi alabilmek herhalde mümkün değildi. Bunu göz önünde bulundurduğumuzda, Asteriks'in irticalen yapmış olduğu konuşmayla elde ettiği başarı daha da büyük bir değer kazanıyor ve Roma hitabet tekniğini öğrenmek için bunun okuluna gitmek külfetini de gereksiz bir çabaya indirgiyor. Ancak yazımın başından beri sergilemeye çalıştığım yorumlarımdan hareket edersek, Asteriks'in günümüz Galya'sında yaşayan yaratıcıları için durum farklıdır. Kuşkusuz metin yazarı, bu sahneleri elinde Lausberg'in retorik elkitabıyla yazmamıştır (belki yaptığım analizlerden böyle bir izlenim elde edilebilir). Ama bu sahnedeki hitabet stratejileri ile Romalıların hitabet bilgisi ve hitabet tarihi arasındaki dikkat çekici uyumluluk da herhalde bir rastlantı değildir. Yazar bu konuları kesinlikle çok iyi biliyordu ve bu bilgisini çizgi romanda bilinçli ve maksatlı bir şekilde değerlendirmiştir.

Bir Latince uzmanı olarak, bu bildirimi bir ek metinle bitirmek istiyorum. *Sezar'ın Tacı* adlı çizgi romanın Latince çevirisi henüz yayımlanmadığından, Asteriks'in söylevini kendim Latince'ye çevirmeyi denedim. Bu çevirimi bildirimin sonunda, -ne yazık ki sözlü ve hitabet kurallarına uygun bir tarzda sunamıyorsam da- hiç değilse yazılı olarak takdim ediyorum: *"Et bestias? Num estis obliti bestias? Oportet cibaria praebere sina dilatione animalibus miserandis, quae plane ignorant, hominum iustitia quid sit! Quid? Adsunt duo corpora, duo barbari, qui abutuntur probitate ac fide mangonis honestissimi et nobilissimi! duo corpora, que per dolum in familiam tota urba pervulgatam insinuavere sese nullo alio consilio, misi ut occasionem captarent turpiter insidiandi viro illistrissimo, Gaio Caesari: ...at vos perdituri estis tempus disputationibus inanibus, sermeonibus vanis? Minime gentium, iudices, minime! Ad bestias! Ad bestias, vobis dico! Et utinam ibse İulius Caesar laurea bene merita coronatus spectet convivium ferarum innoxiarum, quarum dentes ita gladius fient iustitiae, quam totus hic mundus antiquus pertimescat adque permagni aestimet. Dixi."*

FRANK BERNSTEIN

JÜPİTER ADINA, NE SİRK AMA! ASTERİKS ROMA OYUNLARINDA

Günümüzde Rennes kenti olarak tanınan eski Condate'nin pazar meydanında "Gladyatörler Sarayı" yer alır. Sakın bunun bir amfitiyatro olduğunu sanmayın! Karşınızda neredeyse çerden çöpten yapılma, döküntü bir baraka bulacaksınız. Ama zaten Roma İmparatorluğu'nun bir eyaletinde de bundan iyisi beklenemez. Buradaki korkunç savaşçılara karşı bir raund boyunca dayanabilen ölümüne cesur kişilere büyük bir ödül vaat edilmektedir. Asteriks ve Oburiks böyle bir fırsatı kaçırmak istemezler, çünkü (anımsayacağımız nedenlerden ötürü) kocaman bir kazanı parayla doldurmakla görevlendirilmişlerdir. Tahmin edileceği üzere, Oburiks büyük bir keyifle, karşısına çıkan gladyatörleri birbiri ardına haklar ve görevlerinden istifa etmelerine neden olur. Ödül olarak Oburiks'e o devirde henüz hiçbir değeri olmayan biblolar verilir, ama bunlar da kazanı doldurmaz. Bunun üzerine Asteriks, gereken parayı kazanabilmek için gladyatör olarak işe girer, ama bu girişimi de başarısızlıkla sonuçlanır, çünkü kendisiyle dövüşmeye kalkan bütün seyircileri kırar geçirir ve işletmenin sahibini iflasa sürükler. İki Galyalı üzgün bir halde oradan ayrılırlar. Bundan sonra, büyük Komedi yazarı Plautus'tan (MÖ 250-184) artık etkilenmeyen yenilik taraftarı tiyatrocu Tiradus, Asteriks ve Oburiks'i "başıboş salaklar" rolünde sahneye çıkmak üzere işe alır. Kahramanlarımızın gizemli bir kazanı doldurmaktan bahsetmeleri de, avangard tiyatroya kabullerini kolaylaştırır. Bir felakete dönüşen genel provada, tiyatro sahibinin amacı belli olur: Onun önemsediği, seyircinin özlemini çektiği mesajlardır -aksi gibi de anahtar rol Oburiks'e düşmüştür. "Şişko"ya, piyesin sonunda aklından geçeni söylemesi tembih edilir. Ama bu "doğaçlama sesleniş" onu hayli zor duruma düşürür ve oyun böylece sürüp gider. Oyunun o akşamki ilk gösterisine, başta Condate'nin valisi olmak üzere meraklı seyirciler akın eder. Vali besbelli kültürlü bir adamdır ve "Yenilikçi Tiyatro"nun estetik kaygısını

ilgiyle karşılamaktadır. Ama aktör Oburiks sahneye çıkıp da o diline dolamış olduğu "bu Romalılar kafayı yemiş" cümlesini söyleyince, gösteri bir trajediye dönüşerek sona erer. Dostlarımız bunun üzerine araba yarışlarında şanslarını denerler. Condate Circus'unun önünde, Roma İmparatorluğu'nun yarış alanlarında boş boş dolaşan hırpani kılıklı tiplerden biri olan Kazyolaris'e rastlarlar. Onun tavsiyesi üzerine ellerinde kalan son parayı da "mavi" yarışçıya yatırırlar ve kazanırlarsa paranın bir kısmını ona vermeye razı olurlar. Ama yarışta dört atın çektiği arabalardan mavi renkte olanı yarı yolda pes eder ve sürücüsü perişan bir halde parkuru yaya tamamlar. Asteriks ve Oburiks de yeniden kazanlarını doldurma derdine düşer.

Bu öykünün, *Asteriks ve Kazan* çizgi romanından alınmış bir bölüm olduğunu kuşkusuz herkes anımsayacaktır. Albert Uderzo ve René Goscinny, büyük bilgi birikimlerine dayanarak bu öyküleriyle okuyucuya Roma gösterilerine dair ayrıntılı ve mükemmel bir parodi sunmaktadırlar. Asteriks çizgi romanlarını iyi tanıyanlar bilirler ki, bu dizinin birçok öyküsünde aynı konuya hoş bir biçimde değinilmiş, hatta *Asteriks Gladyatör* adlı öyküde Galyalılar o zamanın bu ölümcül oyunlarının karşısına barışçı bir oyun tarzını çıkarmayı ve onu uygulatmayı başarmışlardır. Bu konuya ileride yeniden döneceğiz. Ancak Asteriks'in Olimpiyatlarda sporcu olarak kazandığı zaferden burada söz etmeyeceğiz (bu konu bir sonraki bildiride incelenecektir), çünkü Agone denen ve Stadion'da yapılan Greklerin yarışmaları (ve tiyatro gösterileri) ile Romalıların toplu olarak *spectacula* diye adlandırdıkları oyunları birbirinden kesin olarak ayırt edilmelidir. Yazının başında anlattığımız çizgi romanın bu bölümü, sadece konumuzla ilgili malzemeyi sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda da bundan böyle ayrıntılı olarak inceleyeceklerimizi de belirliyor: "Circus"ta oynanan oyunlar (Latincesi *ludi circenses*), tiyatro oyunları (*ludi scaenici*) ve önce Forum'da ve sonraları Amfitiyatro'da yapılan gösteriler (*ludi munera - gladiatoria*). Bu sonunculara sadece çok kısa değineceğiz. Çizgi romanımızdaki konuyla ilgili bir benzetmeyle amacımızı ifade edelim: Kocaman bir kazanı doldurmak zorundayız. Bu işi yaparken, ağırlığı biraz başka tarafa verip olayların sırasını tersine çevireceğiz -tarihi nedenlerden ötürü...

Condate kenti Roma İmparatorluğu'nun bir eyaletinde yer almaktadır ve buradan çıkan (hemen hemen) bütün yollar Roma'ya gider. "Roma gösterileri"nin doğuş öyküsü, isminden de anlaşılacağı gibi, "evrenin en şaşılacak şehrinde" başlar. Ama en eski döneminde Roma'nın pek de şaşılacak bir tarafı olmadığı gibi, ona şehir bile denemezdi. Bir kere bu gerçeği göz önünde bulundurursak, o yedi tepe üzerine kurulu yerleşim yerinde düzenlenen gösterilerin de çok basit ve ilkel koşullarda gerçekleştiğini yadsımayız. Öyle tahmin ediliyor ki, MÖ 600 yıllarında, Aventin ile Palatin arasında kalan çukur vadide, at ve arabalarla düzenlenen yarışlar için Arena adı verilen kumlu bir alan hazırlanmıştı. Tahtadan yapılma küçük tribünler az sayıdaki soylulara tahsis edilirdi. Boyu oldukça uzun olan yarış alanı üzerinde yarış atlarının veya arabaların dönüş yapacağı yerlere büyük bir olasılıkla işaretler de konulurdu. Bu açıklamadan sonra, Roma'da "Circus" adı verilen özgün mekânın yapılmasına yol açan olayları ve koşulları inceleyelim.

Roma eski devirlerde bir süre Etrüsklerin egemenliği altındaydı. Bugün bile gizemini koruyan bu halk, günümüzde Toskana denilen yöreye adını vermiştir. Roma'nın efsanevi yedi kralının ikisi bu işgalciler arasından çıkmıştır ve herhalde Circus gösterilerini Roma'ya getiren de Tarquinius hanedanına mensup bu iki hükümdardır. Etrüsklerin dini inançlarında at ve araba yarışlarının önemli yeri vardı. Roma'da da her yıl 13 Eylül'de Iuppiter Optimus Maximus onuruna yarışlar düzenlenirdi. Bu tarih "en iyi ve en büyük Jüpiter" için eskiden beri kutsal sayılırdı. Devletin en yüce tanrısına adanan bu bayramın kutlamaları için düzenlenen *ludi maximi*, yani "en büyük oyunlar" veya daha sonra maksatlı olarak adları değiştirilip *ludi Romani*, yani "Roma oyunları" denilen gösterilerde, Circus oyunları dini törenin hiç değişmeyen bir parçasıydı. Bu gösteriler sırasında Jüpiter'in heykeli görkemli bir geçit töreni düzenlenerek tapınağından çıkarılır ve Circus'a getirilirdi (bu törensel yürüyüşe *pompa circensis* denirdi). Burada heykelle temsil edilen tanrıya (kanlı veya kansız) kurbanlar sunulur ve sonunda dini törenin doruk noktası olarak yarışlar düzenlenirdi. Demek oluyor ki gösterilerin en ayrıcalıklı seyircisi tanrı Jüpiter'di. Tanrıya kurbanlar sunulması, her ne kadar modern Batılı din anlayışıyla bağdaşmıyorsa da, antik-

çağdaki inanca göre, gerek Jüpiter, gerekse diğer tanrılar bu tarz gösterilerden büyük zevk alırlardı. Bu durumda, Roma gösterilerinin kaynağını araştırırsak, bunların boş zamanları değerlendirmek veya halkı eğlendirmek için düzenlenen spor gösterileriyle başlamadığını, kökenlerinin antik din tarihinin en derin katmanlarında bulunduğu sonucuna varıyoruz.

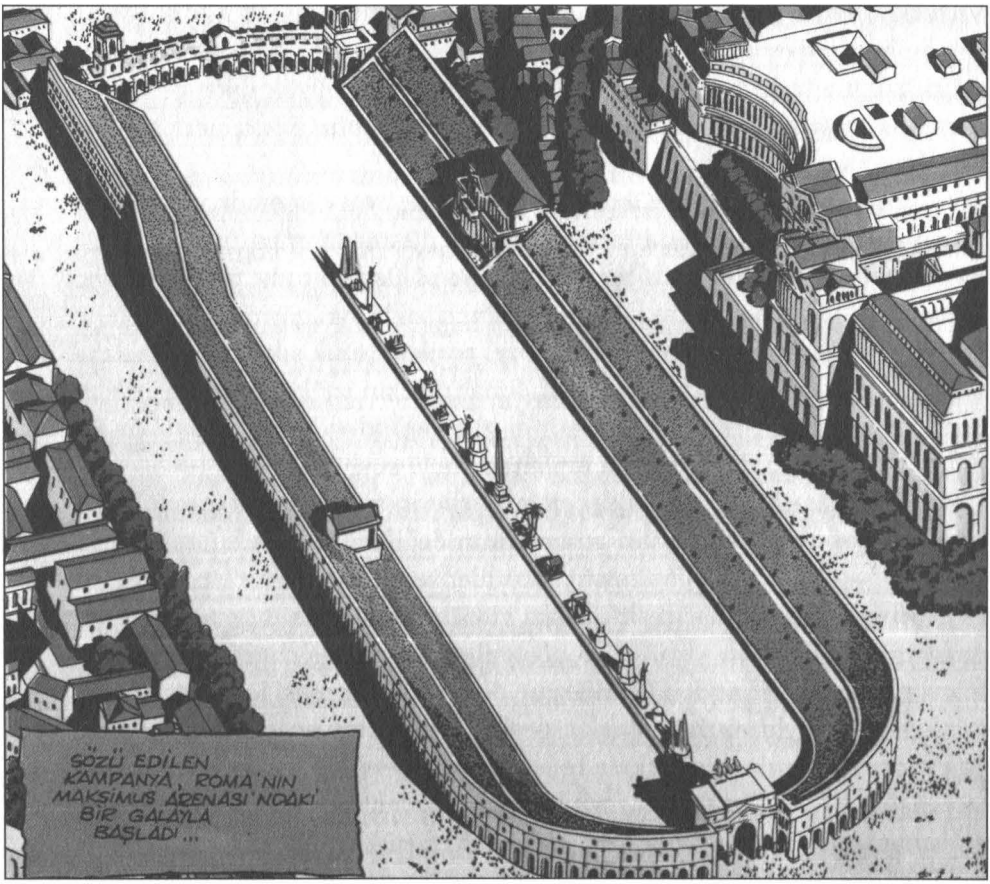
Asteriks İsviçre'de macerasında, seçkin hekimlerden oluşan bir grup, ziyafet sofrasında bir sürü yiyeceği midelerine indirirken "öküz yağında kızartılmış ve bala bulanmış yabandomuzu işkembesinden" bir miktar da sağlık tanrısı Apollon'a ayırmaları kendilerine hatırlatılınca, bu şarlatanlardan biri öfkeyle: "Bu tanrılar da kim olduklarını sanıyorlar!" diye söylenir. Evet, antikçağın tanrıları besbelli doymak bilmezlerdi. Bu yüzden de Romalılar takvimlerinde kutlama gösterilerine gitgide daha fazla yer ayırdılar. MÖ 509'da, efsaneye göre Tarquinius Superbus'un ülkeden kovulmasıyla krallık dönemi sona erdi. Bundan sonra soylular tarafından kurulan Roma Cumhuriyeti döneminde *ludi Romani* adı verilen gösteriler daha da geniş bir zamana yayıldı, kutlamaların çerçevesi büyütüldü. Yeni yeni oyunlar da bu gösterilere eklenince, Romalıların bir yılı belirli günlerde düzenlenen gösterilerle doldu. Bunların dışında da bazı özel durumlarda, örneğin uzun süren bir savaş veya ansızın patlak veren salgın hastalıklar nedeniyle tanrıları hoşnut etmek amacıyla gösteriler düzenlendiği olurdu.

Özet olarak diyebiliriz ki, yukarda açıkladığımız gibi MÖ 6. yüzyıldan beri, Iuppiter Optimus Maximus onuruna *ludi maximi /Romani* düzenleniyordu. Yaklaşık MÖ 220'de bunun dışında *ludi plebeii* adı verilen oyunlar da buna eklenerek Roma tanrılarının oluşturduğu hiyerarşinin en tepesinde bulunan Jüpiter'e sunulmaya başlandı. Kısa bir süre sonra *ludi ceriales* devreye girdi, bu gösteriler eskiden beri tahıl ve gelişme tanrıçası olarak saygı gören Ceres onuruna düzenlenirdi. MÖ 208'den itibaren, (çizgi romandaki hekimlerin şölenden bir şeyler ayırdıklarını umduğumuz) tanrı Apollon'a *ludi Apollinares* ile, layık olduğu biçimde saygı gösterilmesi gelenek haline geldi: MÖ 191'de Mater Magna, yani "Tanrıların Ulu Anası" için *ludi Megalenses* denen gösteriler yapıldı. Bitkilerin büyümesini sağlayan tanrıça Flora da eli boş kalmadı, MÖ 173'ten itibaren bu tanrıçanın onuruna da *ludi Florales* gösterileri düzenlendi. Zaferi temsil eden tanrı

Victoria MÖ 81 yılından sonra *ludi Victoriae* ile kutsandı. MÖ 45'ten itibaren de bunlardan ayrı *ludi Victoriae Caesaris* adı verilen gösterilerle Roma şehri halkına bundan böyle zafer tanrısının sadece büyük diktatör Sezar'ı destekleyeceği anlatılmak istendi. Bir zamanlar bütün Romalılara ait olan zaferler zaten Sezar'dan başka kime yaraşırdı?

Burada Asteriks ve Oburiks'in, Sezar ile aynı dönemde yaşadıklarını hatırlatırsak tereciye tere satmış duruma düşmediğimizi umarız. Dostlarımız isteselerdi, Roma'da bir yıllık süreye bölüştürülmüş, tarihi ve uygulaması kesinlikle şaşmayan *ludi stativi* denen sekiz ayrı gösteri seyredebilirlerdi ki, her biri birkaç gün sürerdi. Özel vesilelerle sık sık yapılanlar dahil bütün bu gösterilerin hazırlanması, donanımların sağlanması, organizasyonu ve uygulanması Roma devletinin görevlerindendi. Bu *res publica Romana*'nın başında da Senato'da toplanan güçlü soylular vardı.

Halka açık *ludi publici* denen gösterilerin tasarlanması, prodüksiyonu, yönetimi ve gözetimi, din adamlarının değil, soylu sınıftan memurların elindeydi. *Aedile* denilen resmi görevliler ve şehrin *praetor*'ları güvenlikten sorumluydu. Bunlar çeşitli başka yükümlülüklerine rağmen bu işleri de büyük bir özveriyle yürütürler, gösterilerin olaysız geçmesi -ve pek tabii ki oyunların görkeminden kendilerine de bir pay düşmesi için- canla başla uğraşırlardı. Soylu sınıftan olanlar, devletin bu gösteriler için ayırdığı paraya kendi ceplerinden de katkıda bulunarak cömertliklerini ortaya koymakta yarışırlardı. *Nobiles* denen soyluların bu yüzden büyük borca girmekten çekinmedikleri, hatta bazılarının iflasa dahi sürüklendikleri olmuştur. Zira bir yıl boyunca *magistrat* olmak üzere seçilmişlerdir ve memuriyette daha da yükselmek amacındadırlar. Her *aedil*, bir gün *praetor* olmak ister ve her *praetor*'un da gözü *konsül* mevkiindedir. Seçmenler ise, gösterilere akın akın gelen halktır. Bu nedenle gösterilerin çok görkemli olmasına önem verilirdi. Tarih süreci içinde yapılan kıyaslamalar, çok defa geçmişteki gerçekleri çarpıtır. Ama hiç kuşku yok ki çağımızın partilere ve medyaya dayanan demokrasileri, antik Roma'daki oyunları düzenleyen *magistrat* mevkiindekilerin maksatlarını daha kolay anlamamız için bize ışık tutar. Ne yazık ki burada, onların birbirlerine nasıl baskın çıkmaya çalıştıklarını, rakiplerini seçmenlerin gözünden düşürüp kendilerini üstün göstermek için

56 nasıl bir çaba sarf ettiklerini ayrıntılarıyla ve derinlemesine açıklayamayacağım. Ancak çok eski zamanlardan beri itibar gören bir dini tören olan Roma gösterilerinin politik önemine daha sonra değineceğim.

Roma Cumhuriyeti döneminde (ki Sezar'ın ölümü de bu döneme rastlar) halkın günlük hayatının akışı, işte bu sık sık düzenlenen gösterilere göre ayarlanırdı. Bu gelişmenin nereye varacağı da henüz kestirilemiyordu. Soyluların Cumhuriyeti tarihe gömülünce, MÖ 27 yılında Augustus'un *principat* olmasıyla, imparatorluk dönemi başladı. *Principes* diye adlandırılan Roma imparatorlarının zamanında gösteriler daha da geliştirildi. Buna

da ileride kısaca değineceğiz, çünkü Asteriks ve Oburiks her ne kadar serüvenlerini yaşarken yeryüzünün birçok ülkesine gittiyseler de, (henüz) zaman içinde yolculuk yapmadılar.

Gösterilerin kapsamının genişletilmesi ve öneminin de artmasıyla birlikte oyun alanları da geliştirildi. Böylece, başlangıçta ilkel bir meydan olan eski Circus yüzyıllar boyunca gelişerek anıtsal bir yapı olan Circus Maximus (yani en büyük Circus) haline geldi. Ancak bu kalıntıları, Roma'yı ziyaret edenlerin hayranlığını kazanmak şöyle dursun, hayal kırıklığına uğratmaktadır. Bu tarihi yapının -ayrıntılar dışında- aslına uygun ve etraflı olarak olağanüstü güzel bir çizimi *Tanrılar Sitesi* adlı çizgi romanda görülebilir (Resim 56). Evet, işte burada, tanıtım amaçlı bir çekiliş yapılarak uydukentin güzel bir dairesi, güzellikte ondan geri kalmayan bir sahibe kavuşur. Çekilişin sunuculuğunu tanınmış konuşmacı Gevezeus üstlenmiştir, asistanlığını da Vesta rahibesi kılığına girmiş hoş bir manken yapar. Ama anıtsal Circus yapısının görüntüsü konusunda -başöğretmenlik taslayarak- şunu belirtmemiz gerek ki, Asteriks ve Oburiks aslında onu bu gelişmiş şekliyle görmüş olamazlardı. Ama bu şaşırtmaca Uderzo'nun sanatına büyüklüğünden hiçbir şey kaybettirmiyor.

Circus Maximus'un kendisine verilen adı hak edecek şekli alması en geç MS 3. yüzyılın başlarına denk gelir. Yarış alanı giderek büyütülmüş ve sonunda 620 x 140 m ölçeğinde dev boyutlu bir taş yapı haline gelmiştir. Sıralarda takriben 150.000 (!) hatta belki daha fazla seyirci yer bulabiliyordu. Resmin üst kenarında *carceres* denilen yarışa başlama kulübeleri görülmektedir. Yarış arabaları, birer ok gibi buradan alana fırlarlardı. Tam karşıdaki yarım dairenin ortasındaki kemerli anıtsal kapı (tak) İmparator Titus tarafından (MS 79-81) yaptırılmıştı. Kumlu yarış sahası, yani arena, *spina* adı verilen bir set tarafından ikiye bölünmüştü. Bunun üzerine birçok yontu, ayrıca da ilk Princeps Augustus'un Mısır'dan getirtmiş olduğu dikilitaş (*obelisk*) yerleştirilmişti. Günümüzde bu dikilitaş Piazza del Popolo'yu süslemektedir. *Spina*'nın her iki ucunda *metae* denen koni biçiminde dönüş işaretleri bulunmaktaydı. Yarış arabaları bunların etrafından dönmek zorundaydılar. Birbirine paralel iki uzun kenardan soldakinin ortasında küçük bir yapı görülür ki, bu besbelli yarışın bitiş yerini belirten locadır.

57 Sağ tarafta ise daha gösterişli olan imparator locası bulunur. Adının, tanrı heykellerinin yerleştirildikleri yatak veya döşek anlamına gelen *pulvinar* olması, herhalde bir rastlantı değildir.

Gerek Circus'un görkemli yapısı, gerekse burada yapılan gösterilerin programı bütün dünyaya, daha doğrusu İtalya yarımadasına ve Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerine örnek olmuş ve taklit edilmiştir. Eskiçağ biliminde bu olguya "Romanizasyon", yani "Romalaştırma" adı verilir. Hatırlanacağı üzere, Gallia Lugdonensis eyaletindeki Condate kentinde Asteriks ve Oburiks, Roma şehrindeki prototipe çok benzeyen bir Circus'a giderler ve ellerinde kalan son parayı da *circenses*'e yatırarak kaybederler.

Circenses gösterilerinin en önemli oyunu, iki veya dört at tarafından çekilen arabalarla yapılan yarışlardır (*biga* veya *quadriga*). Normal bir *circus* gününde yaklaşık 18 yarış yapılırdı ve kurallara göre her defasında yedi tur tamamlanırdı -tabii atlar sürücüleriyle birlikte veya sürücüsüz olarak yarışın bitiş noktasına varmayı başarırlarsa. Gerçekten de bu Roma usulü yarışlara katılanlar çok vahşi ve acımasız davranırlardı. Bu nedenle de sık sık ölümle sonuçlanan kazalar olurdu. Bu yarışları, günümüzde düzenlenen

ve atların tırıs gittikleri araba yarışlarıyla kıyaslamak her bakımdan yanlıştır. Ayrıca bugün spor gösterilerinde uyulması gereken centilmenlik kuralları da o zamanlar henüz yoktu. Demek oluyor ki, beyaz perdenin unutulmaz eserlerinden, Charlton Heston'un başrolü oynadığı *Ben Hur* filmindeki efsanevi araba yarışı sahnesi gerçeklere pek de ters düşmemektedir. Kısaca diyebiliriz ki, spor kavramının ana fikri, antikçağ insanına bizim sandığımızdan daha yabancıydı.

Evet, Jüpiter adına! Romalılar araba savaşlarını seviyorlardı! *Asteriks Gladyatör* başlıklı çizgi romanda bizim Galyalıların *quadriga*'ya binmiş, kazanmak azmiyle Circus'un yarımdairesine atıldıklarını ve öfkeli hasımlarının peşine düştüklerini görüyoruz (Resim 57). İkisi birden, ayakta durularak sürülen o küçücük arabaya ancak sığıyorlar. Asteriks bütün dikkatini atların güdülmesi üzerine yoğunlaştırmış, Oburiks ise zarif (!) bir hareketle yolu serbest tutmaya çalışıyor. Şaşkın rakipleri arabadan düşüyor (*naufragium*) ama bu, Galyalı ekibin diskalifiye edilmesine neden oluşturmuyor. Nitekim seyircilerin yarışı büyük bir keyifle izlediklerine tanık olmaktayız ve kuşkusuz sonunda ödül töreni sırasında coşkuları doruk noktasına varacaktır -ama ne yazık ki Goscinny ve Uderzo bizden bu sahneyi esirgiyorlar.

Aurigae veya *agitatores* adı verilen araba yarışçıları Circus ziyaretçileri tarafından büyük saygı görürdü. Circus'taki yarışlara katılan ve renklerle belirlenen takımlara (*factiones*) halkın gösterdiği ilgi ve sevgi, yarışçıların kişiliğinden de kaynaklanıyordu. Yarışa katılan ekipte araba sürücülerinin dışında antrenörler ve başka görevliler de bulunurdu. İki dostumuzun han-

gi takım adına yarışa katıldığını, "mavileri", "kırmızıları", "yeşilleri", yoksa "beyazları" mı temsil ettiğini ne yazık ki bilemiyoruz, tabii onların döneminde bu dört rengin yarışlarda temsil edildiğinden de emin değiliz. Her neyse, gösterilerin kapsamı genişleyince, bazı yarış şirketleri kurulmaya başladı ve bunlar yüksek kâr getiren piyasa hisselerini ele geçirme çabası içine girdiler; çünkü kamuya açık gösterileri düzenleyen devlet memurları bu konuda uzmanlaşmış kişilerin tekliflerini yeğlerlerdi. Böylece arz ve talep, rakiplere üstün gelmek amacıyla körüklenen kalite düzeyini yükseltme çabaları (belki de bu yüzden bazı köleleri azat etme zorunluğu doğmuş olabilir), araba yarışlarında profesyonelleşmeyi giderek daha ileri götürdü. Nihayet imparatorluk döneminde "araba yarışçılığı" hemen hemen istisnasız toplumun alt sınıf üyelerinin eline geçti. *Aurigae*'lerin çoğu ya kölelerden ya da eskiden köle olup da azat edilenlerden (eskiçağ tarihçilerinin deyimiyle sabık kölelerden) oluşurdu. Bunlar başarı gösterirlerse, halkın beğenilerini ve alkışlarını toplayan gözde kişiler mertebesine yükselmekle kalmazlar, bazen de hatırı sayılır bir servete sahip olurlardı.

Hiç kuşku yok ki araba yarışları Circus gösterilerinin en çok rağbet gören türüydü: Bu konuyu işlerken eksik bir taraf bırakmamak için, ayrıca özel binicilik oyunları, koşular ve boks maçları da yapıldığını belirtmeden geçmeyelim. Ancak bu oyunlar sadece asıl gösteriye bir ek sayılmaktaydı ve *biga* ile *quadriga* yarışlarının gördüğü rağbetle boy ölçüşemezlerdi. Asteriks ve Oburiks serüvenlerinin yaşandığı dönemde, *ludi circenses*'in programında bulunan ve çok sevilen başka bir oyun da *venationes* diye adlandırılan hayvan güreşleriydi. Romalılar bu gösterilerde hayvanları gerek birbiriyle, gerekse insanlarla boğuştururlardı. Roma tarihinin en acıklı ve en iğrenç bölümü de budur.

Arenaya ilk defa hayvan salınması MÖ 2. yüzyılın başlarına rastlar. Bunlar kuzey Afrika bölgesinden getirtilen aslan ve panterlerdi. Kısa bir süre sonra Circus Maximus'un içine demirden kafesler yaptırıldı. Bunlar hayvanların barındırılmasına yaradığı gibi, aynı zamanda *venationes* gösterilerinin bundan böyle devamlı olarak Circus Maximus'un programında yer alacağının bir işaretiydi. Zaman içinde Roma halkı başka hayvanları da tanıma ve hayretle seyretme fırsatını buldu. Gerçi bunların arasında yaban-

domuzu yoktu, ama aslan ve panterden başka, örneğin devekuşu, fil, boğa, ayı, timsah ve suaygırını görmek mümkündü. Hatta Sezar'ın en büyük rakibi olan Pompeius, Roma halkına bir gergedan, Galya yöresinden getirtilmiş bir vaşak ve nadir bulunan bir cins maymunu sunmayı başardı. Büyük diktatör de, onun bu hamlesine karşılık vermek üzere, Roma halkının o güne kadar görmediği bir zürafa getirtti. Gösterileri düzenleyenler yenilik yaratabilmek için büyük çaba harcıyorlardı. Gösterilerin sonunda arenada öldürülecek olan bu hayvanların avlanması, Roma'ya getirilmesi, muhafazası ve bakımı büyük masraflara yol açıyordu. Ama Roma'ya değer verenler için bu büyük külfetlere katlanmak kesinlikle gerekliydi, çünkü egzotik hayvanlar Roma'nın geniş bir alana yayılmış olan hükümranlığını ya da egemenliği altına almaya niyetlendiği ülkeleri temsil ediyordu. Örneğin Nil bölgesinin hayvanları olan timsah ve suaygırı, ele geçirilmek istenen, ama ancak Sezar'dan sonra imparatorluğa katılan Mısır'ı simgeliyordu. Halkın seyrine sunulan hayvanlar, sadece insanları etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda iştahlarını da açıyordu. Araştırmaların sonucunda varılan kanıya göre, arenada öldürülen hayvanların kadavraları Roma şehri halkının en alt sınıfı olan *plebs urbana*'ya karınlarını doyurmaları için dağıtılırdı. Hicivleriyle tanınan Juvenal'in, basit ve ilkel halk kalabalığının sadece *panem et circenses*, yani ekmek ve oyun istediği sözünü, gerçeklere daha yakın bir şekle sokmak istersek, açlık çeken *plebs* kalabalığının *carnem et circenses* yani et ve oyun istediğini söylemek yerinde olur.

Daha önce de belirttiğim gibi, aslında amaçlanan binlerce kişinin doyurulması, çeşitli hayvan türlerinin sergilenmesi, hele hele günümüz hayvanat bahçelerinde olduğu gibi hayvanlar hakkında bilgi verilmesi hiç değildi. Daima önde gelen amaç, kanlı savaş sahnelerinin sergilenmesiydi, ister hayvanlar arasında, ister hayvan ile insan arasında olsun. Belki de Romalılar, farklı türler, örneğin boğalarla fil arasındaki boğuşmayı özellikle cazip buluyorlardı. Daha da ilginç olanı, muhtemelen Afrikalı dev yaratıklar ile at üstündeki veya güçlü silahlarla donatılmış insanların savaşmasıydı. Tahminlere göre, daha bu gösterilerin ilk aşamalarında, hayvanlarla dövüşmekte profesyonelleşmiş *bestiari*'ler türemişti. Buna karşılık kendi istemleri dışında ve de çoğunlukla silahsız olarak, yani eşit olmayan koşullar altında

vahşi hayvanlarla "savaşmak" zorunda bırakılıp korkunç bir biçimde can verenlerin kaderi ise gerçekten çok acıydı. Bu feci kaderi paylaşanlar, her şeyden önce savaş esirleriydi ki, hayvanların beslenmesi için önlerine atılırlardı (*bestiis obici*). Aynı şekilde bir suçtan ötürü yargılanıp arenada hayvanlar tarafından parçalanmaya mahkûm edilenlerin (*damnati ad bestias*) ölüm kararı da, halkın gözleri önünde böyle korkunç biçimde infaz edilirdi.

Bütün Asteriks meraklıları, çizgi romanda sık sık insanların arenada öldürülmeleri konusuna değinildiğini bilirler. İlk çıkan kitaplardan birinde, altın orak vurgunculanının reisi olduğu anlaşılan Lutesya valisi (Keyfigıcirus), suçu meydana çıkınca, yozlaşmış Romalı soylusunu temsil eden tip olarak hayatının değişeceğine sevinir: Ya kürek mahkûmu olacaktır ya da "daha da iyisi" aslanların ağzına layık bir şölen yemeği olmaya hazırlanacaktır. *Galya Kalkanı* macerasında, tribün Buharus Dumanus, lejyoner Tembelus Kaytarus'u, Roma'daki Circus Maximus'a kadar yoldaki taşları temizleme görevi vererek cezalandırır. Bu girişimin nasıl biteceğini biliyoruz... Bu gibi örnekleri sıralamayı kolayca sürdürmek mümkün. Verilen tüm örneklerde, Goscinny ve Uderzo'nun ince bir maharetle kullandıkları gülünçleştirme tekniği kendini belli ediyor. Hatta daha somut olayları canlandırdıkları zaman bile korkunç sahneleri görüntülemekten kaçınırlar, olayın içerdiği vahşet potansiyelini grotesk hale dönüştürürler.

Asteriks Gladyatör çizgi romanını hatırlayalım. Burada Galya valisi Odipus Kompleksus Sezar'a hatıra eşya yerine bir esir armağan eder. Bu değişik armağanın nasıl kullanılacağı konusunda hemen bir karara varılır: Bundan sonra düzenlenecek olan ilk gösteride Kakofoniks aslanlara parçalattırılacaktır. Resimde görüldüğü üzere (Resim 58) tanrının etkileyici bir sesle donattığı sanatçı, kendini savunacak bir silahı olmaksızın arenaya çıkar. Ancak anlaşılan, Circus görevlileri bu Galyalı ozanın sahip olduğu en korkunç silahın farkında değildir -sihirli iksir değil, kimseninkiyle kıyaslanamayacak nitelikteki bu ses, açlıktan gözü dönmüş aslanları, kana susamış seyircileri, hatta Sezar'ları bile hizaya getirir!

Sezar'ın Tacı çizgi romanında da bir sahne vardır ki, içerdiği nefis esprilerin yanında önemli bilgiler de aktarır. Claudius Neidiubelirsizus'un evinde görevli olan sinsi ve kötü niyetli Elpençedivanus'un bir oyununa

kurban giden Asteriks ve Oburiks (Tifüs'ün orijinal, lüks kalite malları olarak onlara "süs bebekleri" deniyordu), kendilerini mahkemede yargıcın karşısında bulurlar. Kahramanlarımıza yüklenen suçun ne olduğu burada önem taşımıyor. Ayrıca bu bölümde genel çizgileriyle görüntülenen davanın aslında kölelere karşı açılamayacağı, sadece Roma vatandaşlarına uygulanabileceği gerçeği de tartışılmayacak. Önemle üzerinde duracağımız konu sadece şu olaydır (bkz. bundan önceki makale): Asteriks büyük bir hitabet yeteneği sergileyerek kendilerine karşı açılan davada *damnatio ad bestias*, yani yırtıcı hayvanların önüne atılmak suretiyle ölüme mahkûm edilmeleri lehine ikna edici bir söylev verir -ve başarıya ulaşır. Ama sonuçta Circus Maximus'taki gösteri umulmadık bir şekilde tersine dönerek *venationes* şeklini alır ve aç hayvanlar birbirlerini parçalar. 58

Bu konuda daha birçok ayrıntıya girilebilir, ama artık Circus'u terk etme zamanı geldi; çünkü özellikle o dönemde dünya olaylarını hem temsil eden, hem de yorumlayan tiyatro sahnesiyle ilgilenmemiz gerekiyor. Sezar'ın ve Galyalı dostlarımızın yaşadığı zaman diliminde, daha önce tek tek saymış olduğumuz Roma'daki kutlamalarla ilgili gösterilerin programına tiyatro oyunları da çoktan girmişti. Sahneye *scaena* denildiğinden, sahne gösterilerine de *ludi scaenici* adı verilirdi, bunlar da hemen hemen diğer gösteriler kadar önemsenirdi. Gösteri planı hakkında verdiğimiz bilgi daha çok imparatorluk dönemindeki koşulları belirtmektedir ve o dönemde Circus'tan etrafa yayılan gürültüler o kadar kuvvetliydi ki, tiyatronun nazlı se-

sinin kulaklarımıza ulaşmasını önledi. Oysa cumhuriyet döneminde her iki gösteri türü eş değerdeydi. *Ludi scaenici* de tıpkı *circenses* gibi başlangıçta gayet basit koşullar altında oluşmuştur.

Bildiğimiz kadarıyla, MÖ 364 yılında sahneye bir dansçı ve bir de öykücü çıktı. Bundan kısa zaman sonra, kendilerini geliştirme meraklısı Romalıların Napoli dolaylarında gördükleri ve *atellane* adı verilen, kaba saba, kırsal kesim halkının hoşlandığı türden güldürüler sahneye egemen oldu. Bunlar aslında önceden hiçbir hazırlık yapılmadan, doğaçlama oynanan, açık saçık, folklorik tuluattan başka bir şey değildi. Kuşkusuz Romalılar bu ilkel sahne gösterilerinden, daha doğrusu edebi tiyatro eserlerinin bu ilk şekillerinden hoşlanırlardı. Ama MÖ 240'ta, yazar ve oyuncu Livius Andronicus, eski Yunan tiyatro oyunlarının Latince uyarlamalarını sahneye koyunca, tiyatroda gerçek bir devrim yaşandı. Bu nedenle, kölelikten gelme Livius Andronicus Roma edebiyatının babası sayılır. Komedi ve trajedi türlerinden oluşan Yunan tiyatro sanatı Atina'dan çıkıp Akdeniz ülkelerine ve bu arada da aşağı İtalya ve Sicilya'ya girmişti. Bu sanat çok eski tarihlerde Yunanistan'dan çevre ülkelere giden göçmenler tarafından yaygınlaştırılmıştı. Yunan kentleri (*polis*) gezici tiyatro toplulukları tarafından ziyaret edilirdi. Bunlar kendilerine Attika ülkesi tiyatro tanrısının adını verirler ve klasik tiyatro programını oluşturan üç büyük trajedi yazarı, Aischylos, Sophokles, Euripides ile komedinin taçsız kralı Aristophanes'in eserlerini de her yere beraberlerinde götürürlerdi. Romalılar fetih savaşları sırasında batı Yunan kültürü ile tanışarak onu da ülkelerine taşıdılar. Böylece tarihte sürekli karşılaştığımız olay bir defa daha yaşanmış oldu: Muzaffer işgalciler, sonunda yenilenler tarafından yenildiler. Romalılar Circus oyunlarını Etrüsklerden öğrenmişlerdi. Bu sefer de, yeni bir çığırın açıldığı MÖ 240 yılında Yunanlılardan edebi tiyatroyu devraldılar.

Daha ilk aşamada Romalıların kendilerine örnek aldıkları büyük klasik eserler, yalnız Latince'ye çevrilmekle kalmadı, içerik açısından da Roma'da egemen olan koşullara uygun hale getirildi. Roma sahnelerinde bazı konular kesinlikle temsil edilemeyeceği için, kısa sürede kendine özgü çizgiler oluşturuldu ve daha da keskinleştirildi. Örneğin Aristophanes'in toplumsal ve siyasi sistemi hedef alan taşlayıcı, acı biber gibi kavu-

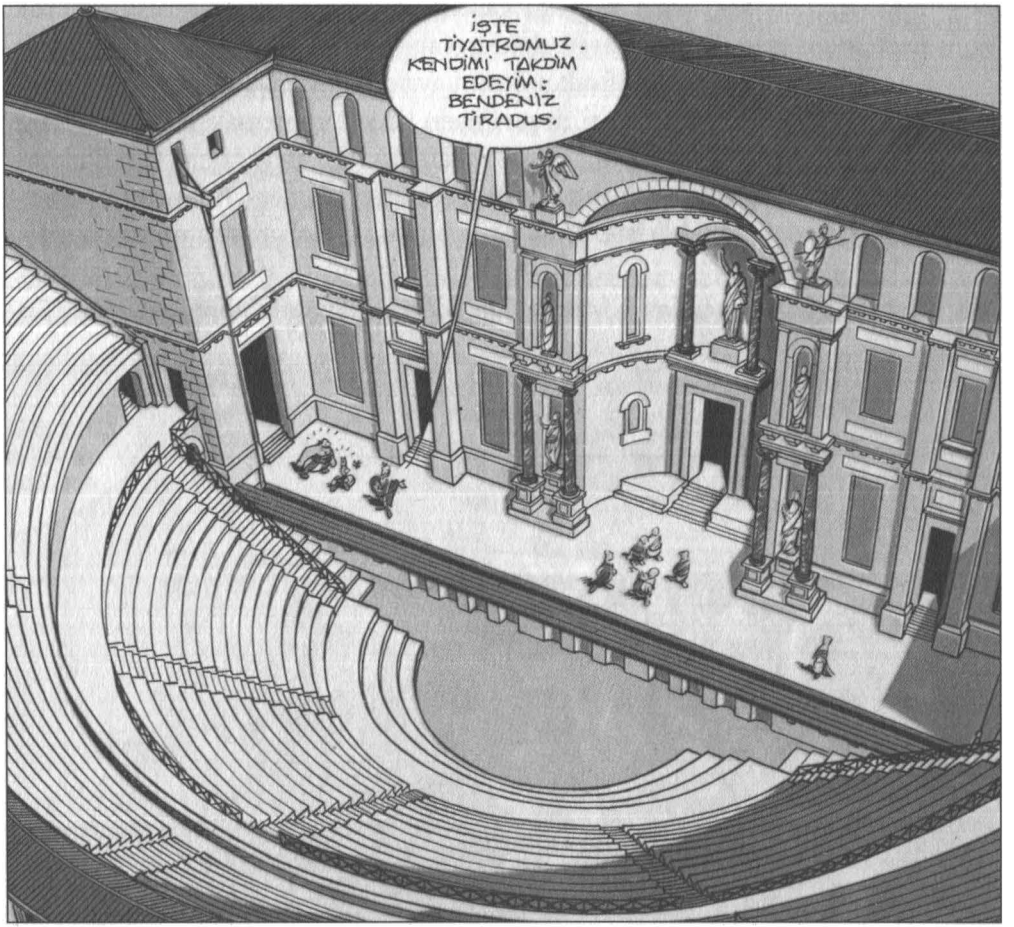
rucu komedileri, devlet düzeni konusunda duyarlı olan Romalılara çok ters gelebilirdi. Bu gerçeği göz önünde bulundurursak, yazımızın başında anımsattığımız Condate tiyatrosundaki sahneyi de daha iyi anlamak mümkün olur. Yenilikçi tiyatronun oyuncuları seyircilere hakaret ettiğinde kimse aldırış etmiyor. Ama "büyük yetenek" Oburiks sahnede fütursuzca "bu Romalılar kafayı yemiş" cümlesini söyleyince, devlet düzeninin saygın temsilcisi öfkeye kapılıp "otoriteyle alay eden" tiyatrocuları tutuklattırıyor. Goscinny ve Uderzo bu sahneyle, Romalıların kendilerine özgü tavırlarının bir parodisini yaratmışlardır. Tiyatro, gerçekte gerek Roma'da, gerekse Roma'ya bağlı eyaletlerde devleti destekleyen ve güçlendiren bir kurumdur. Burada devletin tanrıları tarafından kutsal sayılan oyunlar çerçevesinde, Romalılar için değer taşıyan ideallerin ve fikirlerin tanıtımı yapılır ve halk bu yolla eğitilirdi.

Zamanla *ludi scaenica*'nın programına trajedilerden ve (kolay sindirilebilen) komedilerden başka, değişik türde oyunlar da girdi, örneğin eski doğaçlama oyunların devamı sayılabilen *mimus*. Kamuya açık gösterilerin bu bölümü, politik bakımdan taşıdığı büyük öneme rağmen, ancak çok ilerdeki dönemlerde kendine ait bir mekâna sahip olabildi. Yüzyıllar boyunca, tiyatro gösterileri için Circus Maximus'ta veya tanrı heykellerinin önünde -çünkü bu oyunlar zaten tanrılar için düzenleniyordu- tahtadan bir sahne kurulur ve temsilden sonra da hemen yıktırılırdı. Hatta büyük zahmetlerle yaptırılan masraflı yapılar bile muhafaza edilmezdi. Acaba bu Romalılar geçekten "kafayı yemiş" miydi? Hiç de değil! Onların böyle davranmalarının karmaşık nedenleri vardı. Burada sadece şuna işaret etmekle yetineceğiz: "Demokratik" Yunanlılar, tiyatrolarını halk toplantıları için kullanırlar, sorunlarını burada tartışırlardı. Ama Romalıların sorunlarını halk değil, soylu senatörler tartışırdı! Bu nedenle, Sezar'ın en güçlü rakibi olan Pompeius'un MÖ 55'te açılışını yaptığı ilk taştan inşa edilmiş tiyatro binasının bir tapınak ya da tanrıların evi olduğu ileri sürülerek asıl amacının gizli tutulmasına şaşmamak gerek. Bundan onlarca yıl sonra, halka açık sahne oyunları için iki ayrı mekân daha tahsis edildi: Marcellus Tiyatrosu ve Balbus Tiyatrosu. Artık her iki binanın işlevlerini gizli tutmak zorunluğu kalmamıştı.

Roma tarzı bir tiyatro mimarisinden söz etmek mümkün olsa bile, Romalılar aslında tıpkı edebi drama gibi, *theatron* binasının o dahiyane düzenini de Yunanlılardan devralmışlardır (Yunanca *theaomai* bakıyorum, seyrediyorum demektir). Roma, Yunanlılardan kalan bu mirası, batıdaki "uygarlaştırdığı" eyaletlere de taşıdı. Giderek oralarda da görkemli tiyatro binaları kurulmaya başlandı, tıpkı Asteriks ve Oburiks'in olaylı geçen ilk sahne deneyimlerini gerçekleştirdikleri Condate kentinde görüldüğü gibi (Resim 59). Uderzo bu sahnenin çizimlerini yaparken, bugünkü Provence bölgesindeki Orange tiyatrosunu örnek almıştır. Bu tiyatro binası fazla hasar görmeden günümüze kadar ayakta kalabilmiştir ve pek çok yer, pek çok eski eser görmüş turistleri bile hayran bırakacak kadar heybetli bir Roma anıtıdır. Usta çizer, bu tiyatronun görüntüsünü Gallia Narbonensis eyaletindeki antik Arausio kentinden -el çabukluğuyla- Galya bölgesinin kuzeybatısına nakletmiştir, ama sanatçıların bu gibi özgürce davranışları daima hoşgörüyle karşılanır... Gene de şunu söylemeden geçemeyeceğim: Asteriks ve Oburiks, Arausio (Orange) kentine gitselerdi bile, o tiyatroya ayak basmalarına olanak yoktu, çünkü arkeologların görüşüne göre, o binanın imparatorluk döneminin ilk yıllarında yapılmış olduğu tahmin ediliyor. Ne olursa olsun, "gerçi öyleydi, ama böyleydi" tarzında akademik tartışmalara girmeye hiç gerek yok. Ölümsüz tanrılar şahittir ki, aktör ve yönetmen Tiradus, tiyatrosuyla övünmekte yerde göğe kadar haklıdır!

Yarım daire biçiminde dizilmiş olan seyirci sıralarından ta aşağıda bulunan biraz yükseltilmiş bir düzlem üzerindeki sahneye (*pulpitum*) bakışlarımızı yönelttiğimizde, orada heyecandan şaşkına dönmüş Galyalı dostlarımızı görüyoruz. Arkalarında üç katlı sahne binası bütün heybetiyle yükselmektedir. Ön tarafı (*scaena frons*) pencereler, kapılar, girintiler ve sütunlarla ölçülü bir biçimde bölümlere ayrılmıştır. Yapı, süslemeler bakımından zengindir: Biraz içerlek olan "Kral Kapısı"nın çevresinde heykeller görülmektedir. *Pulpitum*'dan geriye doğru baktığımızda, önce sahnenin hemen önündeki yarım dairede *orchestra*'yı fark ederiz. Onun gerisinde dimdik yükselen *cavea*, yani seyircilerin mekânı bulunur. Resmin en alt kısmında, sola doğru, seyirci sıralarının bitiminde *porticus* adı verilen galeri görülür ki, bu da sahne binasıyla aynı yüksekliktedir. Romalı seyirciler,

basamaklara sosyal konumlarına göre sıralanarak oturma kuralına uyarlardı. Resimde, oturacak yerler henüz boştur, fakat kuşkusuz Condate kentinde de şehrin ileri gelenleri ve onların saygıdeğer davetlileri, sahnenin tam önüne rastlayan yarım daire biçimindeki alanın en alt sıralarından oyunu izleyeceklerdir. Ayrıcalıklı kişiler dahi belirli bir oturma düzenine riayet etmek zorundadırlar. Toplumun farklı sınıfları, kendi konumlarına uygun yerlere otururlar. Sinema meraklılarının tahmin edeceği üzere, en tepedeki sıralar "Olympos'un Çocuklarına" ayrılmıştır. 59

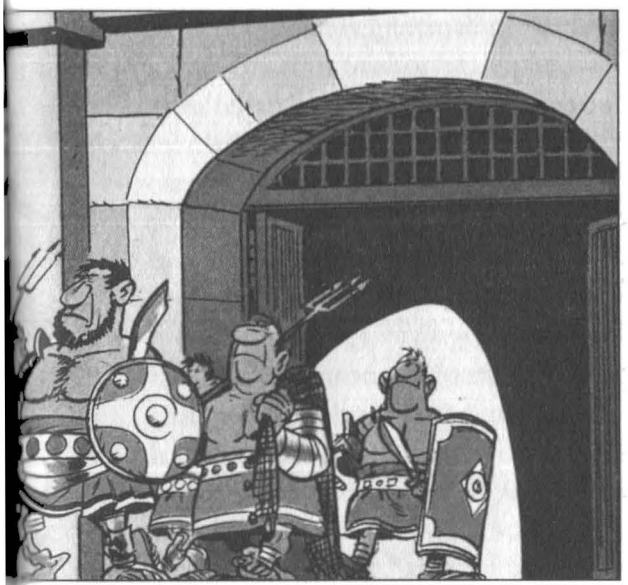

Tiyatro mekânıyla eş anlamlı sanılan, ama aslında tamamen farklı olan bir mekân ise amfitiyatrodur. Romalılar burasını, kesin olarak ölümle sonuçlanan oyunların çok geliştirilmiş repertuarına tahsis ederlerdi. Burada elips biçimindeki arenanın etrafı çepeçevre dışarıya doğru dik olarak yükselen seyirci sıralarıyla çevrilidir. Colosseum adıyla tanınan Roma'daki Amphitheatrum Flavium bu yapı tipinin görkemli bir örneğidir. Burada da yukarda sözünü ettiğimiz hayvan güreşleri düzenlenirdi. Ayrıca da ölüme mahkûm edilen savaş esirlerine, deniz savaşları *(naumachiae)* yaptırılır, sonucu bilinen bazı olaylar, tarihi gerçeklere uygun olarak temsil edilirdi. Evet, arena gerçekten de su ile doldurulabiliyordu! Efsanelerin konuları da burada birçok zavallı tarafından bütün ayrıntılarına sadık kalınarak temsil edilirdi. Örneğin kanatları güneşte eriyen İkaros'un uçmayı başaramayarak yere çakılıp can vermesi ve böylece insanların uçamayacağını kanıtlaması. Amfitiyatro her şeyden önce korkunç ve ünlü gladyatör savaşlarının (*munera gladiatoria*) yapıldığı mekândı. Ama bizim iki Galyalı dostumuzun yaşadığı dönemde değil! Burada kaba hatlarıyla anlatılan olay, imparatorluk devrinde halka sunulan gösterilere gönderme yapmaktadır. Gerçi daha Se-

zar döneminde ahşap bir amfitiyatro yaptırılmış ve bir *naumachia* gösterisi için suyla doldurulup göl haline getirilmişti. Ama Sezar'ın kendi zamanına göre büyük sayılan bu atılımlar, yeni türeyen gösteri tarzlarının ilk mütevazı örnekleridir. Sonraki imparatorlar bu gösterileri geliştirerek en abartılı şekillere sokmuşlardır. Bu konuyla ilgili olarak denebilir ki, Sezar geldi, gördü, ama zafere çok sonraları ulaşıldı. Bu nedenle eskiçağ tarihçisi olarak vicdanımızı rahatlatmak için bildirimizin sonunda gladyatör savaşları konusuna sadece kısaca değineceğiz.

Gladyatörler ilk defa MÖ 264'te Roma'nın bir pazar meydanında ortaya çıktı. O dönemde, soylu kişilerin cenaze törenleri çerçevesinde, tepeden tırnağa silahlandırılmış savaş esirleri birbirleriyle ölesiye boğuşturulurdu. Bu gösterilere *ludi funebres* denirdi. Birçok yönleriyle tanıdığımız soyluların bu garip cenaze gösterilerini hangi ülkeden ithal ettikleri konusunda bilim adamları hâlâ tartışmaktadır. Kesin bilinen bir şey varsa, o da bu savaşların cumhuriyet dönemindeki *ludi publici* adı verilen halka açık gösterilerin programına girmediğidir. Halk ancak imparatorluk döneminde, devletin düzenlediği gösterilerde gladyatörleri seyretme olanağını buldu. Savaşçılar imparatorun locasının önünde dururlar ve efsanevi *"Ave imperator, morituri te salutant"* (Selam sana İmparator! Ölecek olanlar seni selamlıyor) sözleriyle ona saygılarını sunarlardı. Biz de *Asteriks Gladyatör* çizgi romanında, savaşçıların arenaya çıkışlarını gösteren o etkileyici sahneyi yeniden anımsayalım (Resim 60): Burada çeşitli savaşçı tiplerini görüyoruz: Asteriks'in önünde, elinde üç sivri uçlu zıpkını ve avlama ağı olduğu halde bir *retiarius* yürüyor; Oburiks'in arkasında ise, yuvar-

lak küçük kalkanı ve kıvrık kılıcıyla bir *thraex* görüyoruz; ortalarında da saygısız bir umursamazlıkla iki dostumuz yer alıyor, ama silah türlerini belirlerken onları belirli bir gruba sokmak mümkün değil (yoksa bunlar *Gallus* tipini mi temsil ediyor?) Öykünün devamında, bilindiği gibi boyun eğmez Galyalılar bu vahşi gösterinin kan dökülerek son bulmasını önleyeceklerdir.

Gösteri bitti, perde kapandı. Arena temizleniyor ve biz de söyleyeceklerimizin sonuna geldik. MÖ 50'de (hemen hemen) bütün Galya işgal altında iken, Roma'da resmi dinin kökenleriyle sımsıkı bağlantılı, siyaset açısından da çok önemli, dünyada eşi olmayan bir gösteri sistemi gelişmişti. Bu gösteriler halk kitlelerinin bilinçsiz bir eğlence tarzı mıydı? Circus ve tiyatro, insanların boş zamanlarını geçirmeleri için büyük masraflarla inşa edilmiş eğlence yerleri miydi? Asla! Birçok ülkeyi gezmiş olan ve antik kültürü iyi tanıyan Asteriks ve Oburiks bu soruları şöyle yanıtlardı: "Bu Tötonlar kafayı yemiş!"

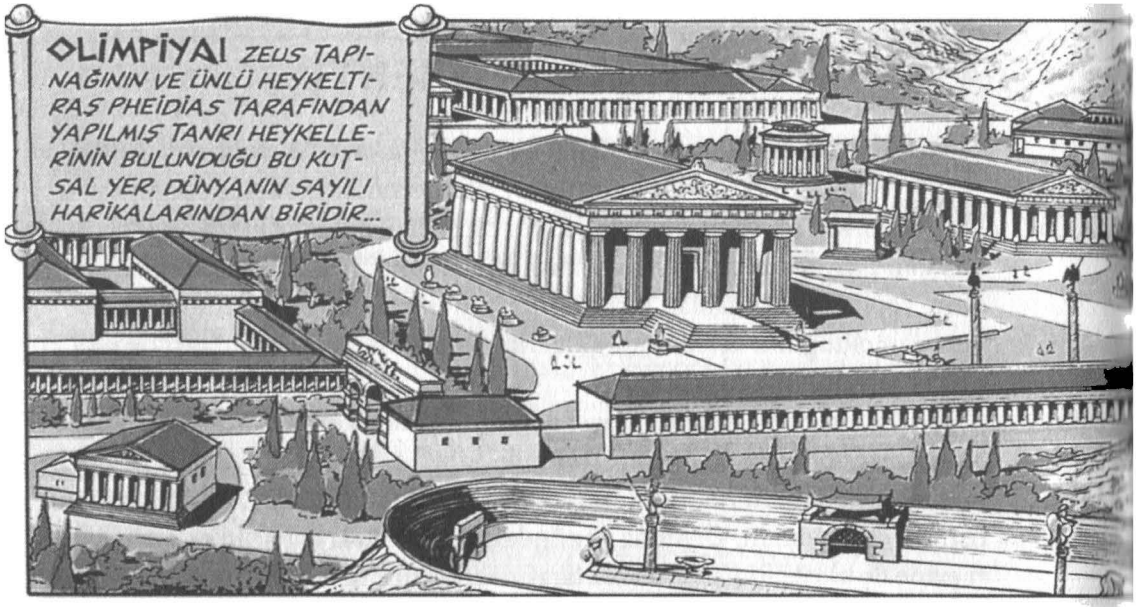
Ulrich Sinn

ASTERİKS VE OLYMPIA KENTİ

Romanlardan herkesin bildiği bir sahne vardır: Bir cinayetten sonra, ölenin evinde bütün yakınları ve hizmetkarlâr günlerce sorguya çekilirler. En sonunda ev halkının tümü salona çağırılır ve bu toplantıda komiser onlara az sonra araştırmasının sonuçlarını açıklayacağını bildirir. Toplantıya katılanlar, birbirlerinin hareket ve davranışlarından suçlunun kim olduğunu keşfetmeye çalışırlar, zira katilin içlerinden biri olduğu çoktan kesinlik kazanmıştır.

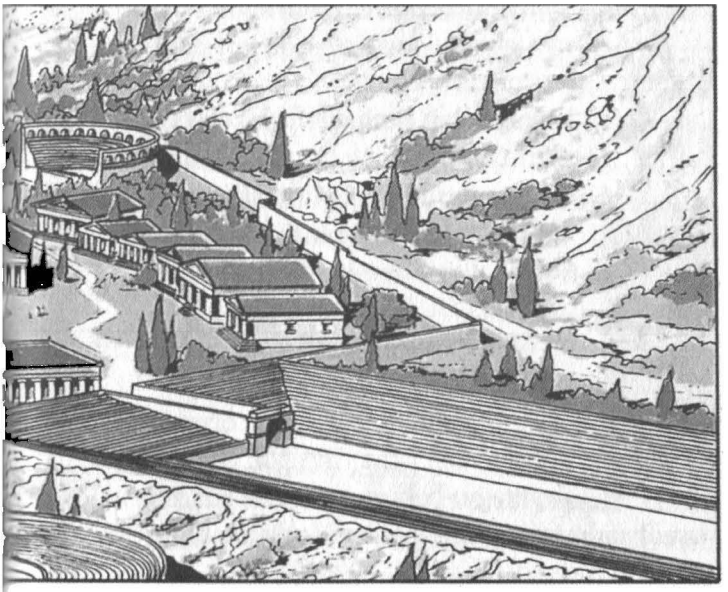
Bizim bildirimizde cinayet söz konusu değil -bizim üzerinde duracağımız konu, 1972'de Münih kentinde yapılan olimpiyat oyunlarına tam vaktinde yetiştirilen *Asteriks Olimpiyatlarda* çizgi romanının Almanca çevirisi. Bu çizgi roman, Olympia kentindeki Alman kazı ekibinin çalıştığı kazı evine de ulaştırılmış ve herkes tarafından okunmuştu. Onlarca yıl sürdürülen araştırmalar sonunda, Zeus tapınağının mimarisi ve topografyası hakkında edinilen bilgilerin Albert Uderzo tarafından çizilen sahne dekoruyla tamamen bağdaşmadığı elbette ki uzman kişilerin gözünden kaçmamıştı: Örneğin Stadion'un görkemli bir mermer yapı olarak görüntülenmesi tamamen yanlıştır. Çünkü o sıralarda, yarışların yapıldığı alan, ilk zamanlardaki otantik şekliyle, yani etrafı Olympia kenti için karakteristik olan basit toprak setlerle çevrili olarak yeniden kurulmuştu. Çizgi romanda Kronos tepesinin dibinde yer alan yarım daire biçimindeki çeşme alanı, öykünün çizeri tarafından tiyatro şekline sokulmuştur ve Yankı holünün cephesi de onun arka tarafına yerleştirilmiştir (Resim 61).

Ama Asteriks çizgi romanı yazarının ve çizerinin eskiçağdaki uygulamalar konusunda çok etraflı bilgi sahibi olmadıkları da zaten anlaşılıyor, çünkü yarışmalarda kazananları günümüzde olduğu biçimde üç basamaklı podyum üzerine çıkarıyorlar. Demek ki bazı ayrıntılarda yanlışlara düşmelerine şaşmamak gerek. Gerçek şudur ki, antikçağdaki olimpiyatlarda sadece en iyi sporcu ödüllendirilirdi, ikinci ve üçüncü gelenler dahi yarışı kaybetmiş sayılırdı.

61 Arkeologlar bu çizgi romana şöyle bir göz gezdirdikten sonra, onu bir kenara bırakabilirlerdi, ama dikkatlerini çeken küçük bir ayrıntı herkesi kuşkulandırdı. Acaba çizgi romanı yaratanlar kazı heyetinde bulunan birinden bilgi almış olabilirler miydi? Bu düşünce herkesin aklından geçmiş olmalı ki, tüm meslektaşlar sorgulayan bakışlarla birbirlerini süzmekten kendilerini alamadılar: Hipodromun girişi yakınlarındaki bir binanın varlığını Uderzo nasıl öğrenmişti? Burada böyle bir binanın bulunduğu, sadece antikçağa ait bir belgede kayıtlıydı. Kazılarda bu binaya dair hiçbir ize rastlanmamıştı. Bu nedenle de mimarı Agnaptos'un adını taşıyan bu yapı, hiçbir plan veya makette gösterilmemiş ve Zeus tapınağı hakkında bilinenlerin tanıtımlarında da yer almamıştı. Acaba çizgi romanda Hipodrom'un yakınlarında görülen sütunlarla bezenmiş bina, varlığını çizerin bir kaprisine mi borçluydu? Yoksa işinden çıkarılan bir arkeolog, çizgi romanın yaratıcısına casus-danışmanlık mı yapmıştı?

Hipodrom yakınlarına çizilen bina ile Agnaptos Holü adı verilen bina pek tabii ki aynı değildir. Herhalde resimdeki bir boşluğun doldurulması gerekmiş, çizer de buraya böyle bir bina yerleştirmişti. Zaten

olayların geçtiği sahneyi oluşturan mimari unsurlar çizerin yaratma özgürlüğünden hayat bulurlar. Biz şimdi bütün bu soruları bir yana bırakalım da, Asteriks ve Oburiks'in kişiliğine bürünmüş olan René Goscinny ve Albert Uderzo'nun peşine düşerek, bir zamanlar Alpheios vadisinde spor yarışmalarının yapıldığı yerde egemen olan havayı tam da o devirdeki gibi yaşamaya bakalım.

Olimpiyatlara Romalılar da Katılır mıydı? (Resim 62)

Zeus tapınağının girişinde bekleyen iki görevlinin gözleri şaşkınlıktan faltaşı gibi açılmıştır.

Ama sebebi Yunanlı olmayan yarışmacıların kayıt yaptırmaya gelmeleri değildir, çünkü Sezar zamanında bu artık alışılagelmiş bir olaydı. Zaten eskiden beri olimpiyatlara katılmak isteyenler arasında etnik kökenlerinden ötürü katılmaları uygun görülenler ile uygun görülmeyenleri kesin kes ayırt etmek kolay olmuyordu. Örneğin MÖ 5. yüzyılda Makedon Kralı I. İskender'in olimpiyatlara katılma isteği, Makedonların Helen halkından sayılmadığı gerekçesiyle ilk aşamada reddedilmişti. Fakat İskender, Yunan mitolojisi hakkında o kadar etraflı bilgiye sahipti ki, Makedon kral ailesinin, Yunanlıların ulusal kahramanı Herakleş ile soy bağlantısını ortaya koydu ve olimpiyat komitesini ikna etti. Daha sonra Büyük İskender'in askeri başarıları sayesinde Yunanlılara doğu ülkelerinin ve Mısır uygarlığının kapıları açılıp yepyeni bir dünyayla tanışmaları sağlanınca, fikirlerinde daha da büyük bir değişiklik oldu. Ama bunu izleyen yıllarda spor alanında ortaya çı-

kan yeni rakipler, vaktiyle hep Yunan sporcuların kazandıkları ödülleri onların elinden kapınca, buna katlanmaları herhalde pek kolay olmamıştır. MÖ 200 yılında Olympia stadyumunda, yeni yurttaşlık hakkı kazanmış olan Mısırlı Aristonikos'u alkışlayan seyircilere Boiotia'lı boksör Klitomahos'un büyük bir öfke içinde hakaretler yağdırdığı belleklerden silinmemiştir.

Şimdi Romalıların olimpiyatlarla ilişkisine bir göz atalım: Tapınağın bakım ve idaresi söz konusu olduğunda, Yunanlılar bu ilişkiden şikâyetçi değillerdi. Ama tabii ki senatodaki kışkırtıcılardan da haberleri vardı. Bunlar MÖ 146 yılında Korint'in yok edilmesine karar vermişlerdi. Buna karşılık Romalı konsül ve ordu kumandanı Lucius Mummius'un halkın fazla zarar görmemesini sağlaması da takdirle karşılanmış ve bu nedenle de Olympia kentinde Mummius onuruna hiç tereddütsüz bir anıt dikilmişti. Bundan yaklaşık 60 yıl sonra Sulla'nın askerlerine para ödeyebilmek için Olympia'daki tapınağın kasasına el atmış olması da, sadece Romalılara özgü bir davranış biçimi sayılmazdı. Daha önceki yüzyıllarda, Yunanlılar da iç savaşları sırasında, kendi tapınaklarının paralarına el koymuş olduklarından, bunu pek de yadırgamamışlardır. Buna karşılık Yunanlılara olumlu etkileyen başarı, MÖ 1. yüzyılda korsanlığın ortadan kaldırılmasıydı. Çünkü pek çok değerli sanat yapıtının ve paranın korunduğu tapınaklar sık sık korsanların saldırısına uğrayıp yağmalanıyordu. Peloponnes yarımadasının batı kıyısı yakınında yer alan ve Alpheios Irmağı üzerinden gemiyle de ulaşılabilen Olympia kenti, korsanların potansiyel hedeflerinden biriydi. Kenti sürekli tehdit eden bu tehlikeyi ortadan kaldıran Pompeius da bir Romalı idi!

Olympia'da, siyasi açıdan gerekli görülen Yunan-Roma ortak yaşamına gönül rızasıyla katlanılmasının başka bir nedeni daha vardı: MÖ 2.

yüzyılın ortasında Akhaia'da bir Roma eyaleti kurulduğundan beri, Romanın soylu ailelerinden bazıları Olympia dolaylarına yerleşmişlerdi. Vetuleni ailesi de bunlardan biriydi. Bu ailenin bazı bireyleri, yeni kazanmış oldukları spor etkinliklerine katılma hakkından faydalandılar ve bazı spor dallarında birincilik kazanmayı da başardılar. Ayrıca Yunanistan'daki yeni vatanlarına büyük bir coşkuyla sahip çıkmaları da Yunanlılar üzerinde çok olumlu bir etki yaptı. Böylece, Olympia'dan bir günlük mesafedeki Megalopolis'te doğup uzun süre Roma'da yaşayan Polybeios'un görüşü doğru çıktı: Romalılar gerçekten Yunan kültürüne karşı büyük bir hayranlık duymaktaydılar.

Bütün bu nedenlerden ötürü Romalılar Olympia'da güleryüz ve saygıyla ağırlanırlardı. Ama olimpiyatlar için kayıt yapan iki görevlinin Asteriks ve Oburiks'i görünce tedirgin olmalarına da şaşmamak gerek; iki arkadaşın görünümü ideal vücut yapısına tamamen ters düştüğünden, Romalıların itibarını sarsacaklarından endişelenmiş olmaları doğaldır. İki Galyalının, kayıtlar sırasında kendilerini Romalı olarak tanıtmalarının dikkatli bir denetimden geçmemiş olması da onlar için ayrı bir şans olmuştur. Zira olimpiyatlara katılabilmek için sadece Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşıyor olmak yeterli değildi, Roma vatandaşlığı haklarına da sahip olmak gerekiyordu. İmparatorluğa daha yeni katılmış olan Gallia Comata eyaletindeki küçücük Galya köyünün sakinleri ise böyle bir hakka sahip olduklarını herhalde belgeleyemezlerdi. Geçmişte Raetia eyaleti adı verilen bölge halkından, sonraki kuşaklara mensup bir kişi, insanların kollarının altında sürekli bir yasa kitabı taşıyarak ortada dolaşmalarının beklenemeyeceği görüşünü ileri sürüp kabul ettirdiğine göre, olimpiyatlara kayıt yapan görevlilerin de kuralları titizlikle uygulamayıp Asteriks'e yarışlara katılma hakkını tanımalarını kınamamalıyız.

Girişte nöbet tutan görevlilerin başka bir dikkatsizlikleri daha var ki, onu da gene şaşkınlıklarına atfetmek gerek: Olimpiyat yönetmeliğine göre, sporcular yarışların başlangıç tarihinden 30 gün önce adaylıklarını bildirmek zorundaydılar, hem de Olympia kentinde değil, yönetim bakımından bağlı bulunduğu Elis kentinde. Sporcuların yarışlara hazırlanma süresi boyunca barınmaları için şehirdeki *gymnasium*'lardan biri geçici ola-

63

rak boşaltılırdı. Dokuz ay önce seçilip bu konuda eğitilen hakemlerin gözetimi altında, sporcular hep birlikte son antrenmanlarını yaparlardı. Olimpiyatlar başlayacağı zaman atletler, yönetimdeki kişiler, konuklar, halktan seçilmiş gruplar ve kurbanlık hayvanlar törensel bir yürüyüşle Olympia'ya giderlerdi. Belki de Galyalıların bu dinsel törene benzer yürüyüşe katılmaları, girişteki görevlilerin kısa bir an için bütün kuralları unutmalarına neden olmuştur.

Çizgi romanda Asteriks ve Oburiks'i çadırların, çamaşır iplerinin ve ızgara ocaklarının arasında dolaşırken görüyoruz (Resim 63). Burasının Olimpiyat köyü olduğunun açıklanması, Uderzo'nun bu görüntülerde antikçağdaki uygulamaları dikkate almayıp, çizimlerini daha çok kendi hayal gücünün rehberliği doğrultusunda yaptığını gösteriyor. Hatta Olympia'nın kutsal ormanında konaklayan dindar insanları görüntülerken, buraya bir kamping havası vermesi de, inanca karşı saygısızlık diye algılanabilir.

Olympia'da yapılan kazılarda, antik belgelere uygun olarak birçok konuk evi ortaya çıkarılmıştır. Bunların arasında görkemli bir yapı olan ve adını yapılması için gerekli maddi olanakları sağlayan Leonides'ten alan Leonidaion bulunmaktadır. Sporcular da *gymnasion*'un çevresinde, sağlam binalarda güvenlik içinde barındırılırlardı. Aslında, tapınağın ve sunakların dolaylarında kurulan çadırkent görüntüsü sadece Uderzo'nun komik bir fikri değildir. Antikçağdaki dini törelerin gülünçleştirilmesi sanabileceğiniz bu

sahneler, aslında dikkatle incelenirse Yunanlıların mesire yerlerinde egemen olan havayı mükemmel görüntülüyor. Geçmişte dini bayram yaklaştığında, kutsal addedilen alandan çadırların ve sazdan yapılacak kulübelerin tahta iskeletlerini çakan marangozların çekiç sesleri duyulurdu. Hatta ilk çekiç vuruşu, yortu döneminin başladığını resmen ilan eden bir işaret kabul edilirdi. MÖ 5. yüzyılda Atina'da mesleğini icra eden (ve Goscinny'nin bir tür meslektaşı sayabileceğimiz) komedi yazarı Aristophanes, yapıtlarının birinde böyle bir çadırkenti ayrıntılarıyla tasvir etmiştir. Bu çadırkentler o kadar geniş bir alana yayılır, sayısız, daracık, çapraşık yollarıyla öyle bir kargaşa oluştururdu ki, insanların birbirlerini gözden kaybetmeleri işten değildi. Ayrıca gerektiğinde burada izini kaybettirmek de çok kolaydı.

On binlerce kişinin barındığı Olympia çadırkentinin bütün Akdeniz ülkelerinde hem iyi hem de kötü bir şöhreti vardı. İyi şöhreti, ünlü kişilerin burada kendi çadırlarında kalmayı yeğlemeleri, bu vesileyle de bütün zenginliklerini sergilemeleriydi. Yalnız çadırlarının büyüklüğü değil, çadır bezi olarak kullanılan malzemenin kalitesi ve değeri de gösterileri izlemeye gelen konukların dikkatini çekerdi. Sicilyalı bir prensin veya Atinalı bir genç politikacının olimpiyatları seyretmeye gelmesi ve kendine görkemli bir barınak kurdurması hemen bütün çadırkentte duyulurdu.

Bazı önemli kişiler kendilerini göstermeye o kadar meraklıydı ki, çadırlarını en iyi görülebilen bir yere, örneğin geçit töreninin yapıldığı yolun kenarındaki en ön sıraya kurdurabilme ayrıcalığına kavuşabilmek için, gösterilere özellikle bol bağışlarda bulunurlardı. Olympia'nın güneyindeki Andania kentinde düzenlenmiş olup günümüze kadar korunabilen bir tapınak tüzüğünde, gösterişin fazla ileriye götürülmesini önlemek için, çadırların boyutlarına ve içinin döşenmesine göre hesaplanan ağır vergiler konmuştur.

Doğaldır ki olimpiyat gösterilerine akın akın gelen halkın çoğu, çadırlarını kuracak ufacık bir yer ele geçirebilmeye bile razıydı. Bu önemli gösteriyi bir kere olsun izleyebilmek için her türlü rahatsızlığa katlanmaya değerdi. İnsanların kısıtlı bir yerde adeta burun buruna yaşamaları, birbirine karışan ve her zaman da pek hoş olmayan kokular, havanın sıcaklığı ve su kıtlığı, bütün bu koşullar Olympia çadırkentinin simgesi haline gelmişti.

Alaycı kişiler, olimpiyatları izlemeye gelenlerin burada bulunmayı aslında bir ceza olarak kabul etmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Olimpiyatları ahlak açısından eleştirenler de, insanları bu gösterileri izlemekten vazgeçirmek için kentteki olumsuz koşulları anlatırlar: Filozof Epiktetos'un işgüzar öğrencileri, üstatlarının bu konudaki yerici sözlerini kısa notlar halinde kaydetmişlerdir: "Orada güneşin sıcaklığı insanı yakmaz mı? Acaba orada insan temizlenebilir mi? Oradaki kalabalığın itişmesine dayanılır mı? O gürültü, o bağırış çağırış... Herkes birbirini iter, kakar, dürter!"

Çizilen bu tabloda, belirli bir görüşü savunmaktan ileri gelen abartmalar varsa da, aslında Olympia'nın hassas bir noktasına dokunulmaktadır. Yazın ortasında, Alpheios vadisinin çukurluğunda en az 50.000 kişi için rahat barınma olanakları ve kusursuz temizlik koşulları sağlayabilmek akla sığar bir şey değildi. Gerçi tapınağın bulunduğu alanın etrafı Alpheios ve Kladeos ırmaklarıyla çevriliydi, ama Kladeos yaz aylarında zayıf akan bir dereye dönüştüğünden pek işe yaramıyordu. Alpheios'a gelince, bütün mevsimlerde suyu bol olan bir ırmak olmakla beraber, sorun sadece taze su ihtiyacını karşılamak değildi. 50.000 kişinin barsaklarını ve mesanelerini boşaltma gereksinimini de hesaba katmak lazımdı ve ziyaretçilerin çoğu bu ihtiyaçları için gene Alpheios ırmağını seçiyorlardı... Bir seferinde Olympia'da veba salgını çıktığı sanılmaktadır, çünkü belgelerde Elis kentinden Delfi'ye bir heyet gönderildiğinden ve başlarına gelen felaketten kurtulmak için o kutsal yerin kâhinine başvurulup yardım istendiğinden bahsedilir. Bunun dışında

günlük sıkıntıları hafifletmek amacıyla tapınak içinde ayrıca bir Zeus sunağı yapılmıştı ve burada Apomyios'a, yani sinekleri kovan tanrıya kurbanlar sunulurdu. O halde bütün olayları sivri dili ve iğneleyici sözleriyle eleştiren Peregrinus, Olympia'yı ziyaretinden bahsederken, "bu yolculuğun en çekici tarafı, kaçınılmaz salgın hastalıkların yayılması ve birçok insanın kahramanca ölmesidir" diye izlenimlerini dile getirirken biraz abartmış olsa bile, bu saptamada bir gerçek payının olduğu kesindir.

Sezar zamanında ziyaretçiler çoğunlukla kuyu suyundan faydalanırlardı. Tapınağın dolaylarında hemen kazılan dört veya yedi metre derinliğindeki kuyulardan da bol bol su çıkmaktaydı. Birkaç yüz metre kuzeydeki bir kaynaktan da iki boru hattıyla taze su getiriliyordu. Ancak bu akar sudan sadece soylu ve ünlü kişiler faydalanabiliyordu. Büyük bir servete sahip olan devlet adamı ve filozof Herodes Attikus, Olympia kentinin doğusundaki dağlardan tapınağın bulunduğu kutsal alanın ortasına kadar temiz su getiren bir sukemerinin yapılmasına parasal olanak sağlayınca, Olympia kenti çağ atlamış oldu. Bundan böyle çevrede çok sayıdaki kuyu ve çeşme 64

halkın hizmetine sunuldu. Bölgedeki konuk ve aş evlerini işletenler, ayrıca küçük hamamlar da yaptırarak müşterilerine ek hizmet olarak yıkanma olanağı sağladılar.

Bütün bunlar Asteriks ve Oburiks için geleceğe yönelik hayallerden ibaretti. Ama zaten onlar Olympia'ya kutlamalara katılmak için gelmemişlerdi. Galyalıların amacı, hoşlanmadıkları Romalılara üstünlüklerini gene göstererek onları bir kez daha aşağılamaktı. Çevirdikleri dolapların başarıya ulaşması için rahatlık ve temizlik değil, beslenme önemliydi (Resim 64). Tıpkı günümüzde olduğu gibi, o dönemde de sporcuların beslenmesi hassas bir konuydu. En geç MÖ 5. yüzyıldan beri, belirli bir amaca yönelik beslenme tarzı sayesinde insan vücudunun kapasitesini ayarlamanın mümkün olduğu gayet iyi biliniyordu. Yunanlıların büyük tiyatro yazarı Euripides, *Autolykos* adlı oyununda, aktörlerden birine şu öfkeli sözleri söyletir: "Yunanistan'ın birçok derdi var. Bunların en kötüsü sporcu topluluğudur." Sözünü ettiğimiz tiyatro eseri, güncel yaşamın deneyimlerini çoğunlukla güldürü biçiminde işleyen "taşlama" türündendir. Bu değerlendirme, biraz hafifletilmek koşuluyla, halk arasında yaygın olan genel kanının bir ifadesi olarak kabul edilebilir. Peki ama bu eleştiri neye dayanıyor? Bunu yanıtlayabilmek için, aktörün monoloğunu dinleyelim: "Her şeyden önce gördükleri eğitim, onları hayatta başarı kazanabilecek duruma getirmiyor. Zaten sadece çiğnemeye yarayan organlarını çalıştıran ve midesinin kölesi olan bir adam, babasının servetini nasıl çoğaltabilir?" Euripides'e göre, Olympia'ya spor yarışmalarını seyretmeye gidenler, aslında hayran olunacak başarıları değil, sadece vücutlarının şeklini bozmuş birtakım erkeklerin "hiçbir işe yaramayan oburluklarını" alkışlarlar.

Euripides bu sözleriyle beslenmenin salt niceliğini kastediyorsa, bu konudaki gelişmenin sadece bir yönüne değinmiş oluyor, üstelik de daha az etkili olanına. MÖ 5. yüzyılda, hekim ve aynı zamanda beden eğitimi öğretmeni olan Selembria'lı Herodikos, atletler için doğru beslenme hakkındaki öğretisinin ana hatlarını ortaya koymuş ve bununla çok kısa zamanda birçok meraklı taraftar edinmişti. Öğrencilerinden biri de ünlü hekim Hippokrates'ti. Böylece bir süre sonra, sporcuları eğiten *paidotrib*'lerden başka, bedenlerinin belirli bir amaca yönelik olarak bilimsel bakımını üstlenen

görevliler türedi. *Gymnast* adı verilen bu uzmanlar, her kasın geliştirilebilmesi için hangi özel besine gereksinim duyulduğunu gayet iyi bilirlerdi. Sonunda artık doğal yetenek ve beceri değil, yapay olarak kazandırılan güç spora egemen oldu. Ama spor yarışmalarının böyle çarpıtılmış olması kimseyi pek fazla rahatsız etmedi. O sıralarda ideal devlet modeli üzerinde çalışmakta olan ahlak savunucusu Platon (Eflatun), daha başka bir tehlikenin farkına vardı. Acı bir alay içeren sözlerle bu duruma şiddetle karşı olduğunu dile getirdi ve insanları böyle bir gelişmenin kötü sonuçlarına karşı uyardı. Platon'a göre, bundan böyle, ne yazık ki çok popüler olan olimpiyat birincilerini örnek alarak, bedenlerinin gelişmesiyle ilgili hastalıklı bir endişe içinde bütün zamanlarını sadece kendi bakımlarına harcayan, yapay usullerle biçimlendirilmiş insanlardan ibaret bir halk türerse, o halkın oluşturduğu devlet batardı. Çünkü eğer çok sayıda insan, tıpkı atletler gibi, bedenlerinin kapasitesini tek yönlü olarak, belirli gereksinimleri karşılamak üzere geliştirirlerse, yakında devleti ayakta tutacak olan çiftçi, avcı ve asker gibi dayanıklı erkeklerden eser kalmazdı.

Platon'un uzağında kalan çevreler bu meseleye o denli karamsar bakmıyorlardı. Onun öğrencilerinden, sporun coşkulu bir hayranı olan Aristoteles sadece bu işi fazla ileri götürmenin sakıncalı olabileceği uyarısında bulundu. Bedenini aşırı zorlama taraftarı olmayan Sokrates jimnastiği önerdi, Olympia yakınlarında geniş bir araziye sahip olan Ksenophon ise aşırı uçları bağdaştıran bir çözüm buldu: Spor etkinliklerine, hatta yarışmalara katılmayı bir meslek haline getirmiş kişilerin çalışmalarına devam etmelerini onaylıyordu, fakat atletlerin, kendilerini uzmanların ve bilim adamlarının eline teslim ederek yarışmalara hazırlatacak yerde kaslarını toprağı işleyerek geliştirmelerini öneriyordu ki, bu sadece onların kapasitesini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda halkın yararına da olacaktı.

Gerek 5. ve 4. yüzyılda ortaya çıkan huzursuzluk ve gerekse bunun etkisi altında atletlerin oburluğunu kınayan Euripides'in sözleri, spor yarışmalarının halk arasında gördüğü rağbeti ve birincilik kazanan atletlerin nerdeyse kutsal kişilermiş gibi saygı görmelerini fazla etkilememiştir. Sonunda spor dernekleri, atletlerin doğal yapıları gereği var olan kapasiteleri ile bunların dış etkilerle artırılması arasında makul bir orantı kurulmasını

kurallarla saptadılar. Uderzo'nun çizmiş olduğu resimde, Yunanlı atletlerin çileden çıkarak isyan etmelerinin nedeni, Galyalı delegasyonun şaşırtıcı yemek alışkanlıklarıdır. Şimdi de, atlet olmayıp sadece Olympia'daki dini şenliklere katılmaya gelen insanların yiyeceklerinin nasıl sağlandığı sorusunun yanıtını verelim.

Tapınağın yakın çevresinde oturmayanların, yer darlığını göz önünde bulundurarak, beş gün süren esas şenliklerin başlamasından bir süre önce Olympia'ya gelmelerinde fayda vardı. Çünkü görkemli tören yürüyüşünü, sunakta kurban kesme törenlerini, Stadyum ve Hipodrom'da yapılan spor yarışmalarını izleme olanaklarını kaçırmamak gerekti. Olimpiyat şenliklerinin onuruna "Tanrıların barışı" adı altında genel bir barış ilan edilmesine rağmen gene de tehlikeli ve meşakkatli olan bu yolculuğu göze alıp uzaklardan gelenler, kutsal gösterilerin dışında, sunulan başka eğlencelerin de tadını çıkarmak isterlerdi. Örneğin Olympia'ya gelenler, bir alışveriş yerini de ziyaret etme olanağını bulurlardı. Herhangi bir şey satın alma niyetleri olmasa bile, bütün Akdeniz bölgesinden ve civar yörelerden getirilen malları görmek, insanlara çok çekici geliyordu.

Pazar yerindeki gürültülü patırtılı eğlencenin yanında, sanat meraklıları da -Galyalıların deyimiyle "sütunseverler"- kendilerini tatmin edebiliyorlardı. Yabancıları gezdirmekle görevli olan tapınağın resmi rehberi, yüzyıllar boyunca buraya getirilmiş olan yapıtlardan oluşan sanat hazinesi hakkında bilgi verirdi. Devrin önde gelen sanatçıları, şenlikleri fırsat bilerek halka yeni eserlerini gösterirler, edebiyatçılar da son yapıtlarını sunarlardı. Gymnasion'un salonlarında filozoflar ve gezici öğretmenler etraflarına meraklı bir dinleyici kalabalığı toplarlardı. Bunların dışında uzun zaman karşılaşılmayan dostlarla vakit geçirme olanağından da faydalanılabiliyordu. Böylece tapınağın çevresinde geçirilen günler çok defa bir haftayı aşardı.

Konukların beraberlerinde getirdikleri yiyecekler elbette ki bu kadar uzun bir süre için yeterli olamazdı. Ama zaten Olympia kentinde birçok aç mideyi tekrar tekrar doyurabilmek için gerekli önlemler alınmasaydı, bu yöre bin yılı aşan süre boyunca bir festival merkezi olarak çekiciliğini koruyamazdı. Kutsal mekânı ziyarete gelenlerin bedensel gereksinim-

lerini karşılama sorumluluğu, tapınak personelinden ikisine, aşçıya ve içecek dağıtıcısına verilmişti. Yazıtlarda sık sık bu görevlilerin adı geçer. Ama bu yazıtlar herhalde tapınağa gelen ziyaretçi sayısının henüz belirli bir sınırı aşmadığı zamanlardan kalmış olsa gerek. Zaman içinde bu görevlilerin yükümlülükleri iaşe örgütüne devredildi. Bu örgüt, Yunanlıların kutsal mekânlarının vazgeçilmez yan kuruluşlarından olan dükkânlara ve lokantalara mal getirtmekten ve onları denetlemekten de sorumluydu. Bu dükkânlar ve lokantalar gayet ağır vergiler ve yüksek bedeller karşılığında belirli bir süre için yapılan sözleşmelerle kiraya veriliyordu. İşte Asteriks ve Oburiks de Galyalı hemşerilerini böyle bir lokalde toplanmış halde bulurlar ve onlara sihirli iksiri içmenin yasaklandığını haber verirler.

Kutsal mekânı yönetenlerin sorumluluk alanına giren iaşe planlamasında kurbanlık hayvanlar önemli bir yer tutardı. Hayvan kurban etme geleneğinin temelini oluşturan fikir, insanların hayvansal proteinle beslenmelerini sağlamaktı. Ancak et yiyebilmek için önce bir canlının öldürülmesi gerekiyordu ki, o canlı da tanrıların gözetimi altında yaratılmış ve gelişmişti. Bir canlının dinsel bir tören kapsamında tanrının sunağında kesilerek öldürülmesiyle, tanrılar da bu eyleme katılmış olurdu. Bu eylemde alan ve veren arasındaki ilişki gayet açıktı: Aslında insanlar kurban etinin bir kısmını tanrılara armağan etmiyorlardı, kurban edilen bütün hayvanlar tanrıların insanlara sundukları armağandı. Dini kutlamalar çerçevesinde insanlar kurban etini yemek üzere keyifli bir hava içinde bir araya geldiklerinde, kendilerini tanrıların davetlisi olarak hissediyorlardı. Böylece bu olayları gerçekçi bir bakış açısından yorumlarsak, kutsal mekânların şehrin mezbahası işlevini yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Belirli aralıklarla düzenli bir biçimde kutlanan dini bayramlar da kesim günlerini bir şenlik çerçevesi içine yerleştirme olanağını sağlamaktaydı. Yüzlerce kurbanlık hayvanın (Yunanlıların deyimiyle *hekatomb* halinde) tören yürüyüşüne katılmasının ve bu sürülerin sunağın önüne kadar götürülmesinin nedeni de böylece açıklanmış oluyor.

Kurbanlık hayvanların törensel yürüyüş sırasında sakin davranmaları ve başları eğik vaziyette sunağa doğru ilerlemeleri olumlu bir işaret kabul edilirdi. Bu durumda Galyalıların uysal bir tavırla yürüyüşe katılan

bir hekatombluk yabandomuzu sürüsü, kutsal mekânın girişinde bekleyen Yunanlıların büyük takdirini kazanmış olmalı.

Asteriks ve Oburiks'in, Olympia topraklarında Romalılarla yaptıkları tartışma, herhalde Olimpiyat Komitesinin tekrar tekrar kriz toplantıları düzenlemesine neden olmuştur. Kutsal mekânın düzenine ve yarışmaların kurallarına aykırı davrananlar hakkında yapılan kovuşturmalar 6. yüzyıldan beri *bouleuterion* adı verilen özel bir binada ve bu konuda eğitilmiş bir kurul tarafından yürütülürdü. Bu kurulun her zaman düzenli yaptığı toplantılarda daha çok, ödül heykelinin kime verileceği saptanırdı. Olimpiyat Komitesinin görevi, Elis kenti halk meclisinin verdiği kararı desteklemekten ibaretti.

Kurulun esas görevi ise yarışmalarla ilgili bütün konuları denetimi altında bulundurmaktı. Doğal olarak en önde gelen sorumluluk da atletlerin gözetimiydi. Olimpiyatlarda bir şampiyonluk kazanmak, sporcunun bütün yaşamını değiştirirdi. Bunu başarabilen kişinin artık parasal sorunları olmazdı: Memleketinde ona yüklü bir ödül verilmesi dışında, bundan böyle bütün vergilerden muaf tutulması da büyük bir rahatlık sağlardı. Olimpiyat başarısının getirdiği şöhret sayesinde de meslek bakımından itibarlı ve kazançlı mevkilere erişme olanağı kazanılırdı. Politikayı meslek edinmek istiyorsa, seçimlerde adaylığını koyduğu zaman kaybetme korkusunu yaşamazdı. Bütün bir yaşamı etkileyecek kadar önemli ayrıcalıklar söz konusu olduğundan, bazı atletlerin umdukları başarıyı elde edebilmek için yarışma kurallarını çiğnedikleri ve hileli yollara başvurdukları da olurdu. Yunanlıların spor yarışmalarını düzenledikleri ilk yıllarda, yani MÖ 1. bin yılının başlarında, yumruklarıyla dövüşen sporcular daha yarışma başlamadan hasımlarını nasıl parça parça edeceklerini bağıra çağıra ilan ederler ve onlara er meydanına çıkmadan önce mezar kazıcısını çağırtmalarını salık verirlerdi. O dönemde Olimpiyat Komitesinin görevi, dövüş sırasında hasımların birbirlerine verebilecekleri zararın sınırlarını belirlemekti. Örneğin 6. yüzyılda Olimpiyat Komitesi, bundan böyle güreşlerde hasmın parmaklarını kırmayı yasaklamıştı. Ayrıca hasmın gözlerini içeri doğru bastırmak suretiyle onu etkisiz hale getirmek de yasaktı. MÖ 4. yüzyıldan itibaren gözetici kurulun dikkati, yarışmacıların rüşvet vererek veya

aralarında anlaşarak yarışları etkileme girişiminde bulunmaları gibi suçların ortaya çıkarılmasına yöneldi. Kuşkusuz Galyalılara özgü bir tarife göre hazırlanmış sihirli iksirin sporcular tarafından içilmesi de bu dikkatli denetleyicilerin gözünden kaçmayacaktı.

Hellanodikes adı verilen hakemler de sık sık kurulun önüne çıkarılırdı. Çünkü zaman içinde, sadece atletlerin kurallara uyacaklarına dair yemin etmelerinin yetersiz olduğu, edinilen bazı deneyimlerden anlaşıldı. Hakemlerin de, yemin tanrısı Zeus Herkeios heykeli önünde, yarışmalardan önce kimseden armağan kabul etmediklerine dair ant içmelerinin şart koşulması çok anlamlıdır.

Asteriks ile Romalılar arasındaki koşu yarışında olduğu gibi, kaybeden sporcu karara itiraz ederse, hakemlerin buna nasıl bir tepki göstereceklerini Olimpiyat Komitesi denetlerdi -hem de Argus'un keskin gözleri gibi hiçbir ayrıntıyı ve pürüzü kaçırmadan... MÖ 396 yılında bir koşunun sonunda, görevli üç hakem, farklı değerlendirmelerde bulunmuşlar, bire karşı iki oyla Eupolemos adındaki bir sporcuyu birinci ilan etmişlerdi. Buna karşı Ambrakia'lı Leon hak ettiğine inandığı birinciliği elde edebilmek için Olimpiyat Komitesine başvurdu. Konu incelenince, büyük bir olasılıkla kurallara ters düşen yöntemlerle yanlış bir karar vermeye kandırılan hakemler para cezası ödemeye mahkûm edildiler.

Olimpiyat oyunlarının uzun tarihi boyunca eşine rastlanmayan başka bir şampiyonluk kutlamasında da gene Olimpiyat Komitesinin önemli etkisi olmuştur. MÖ 572 ve 568 yıllarında her dalda yarışan Arkadia bölgesindeki Phigalia'lı atlet Arrhakhion, iki kez olimpiyat şampiyonu olmuştu. MÖ 564 yılındaki şenliklerde en büyük başarı olan üçüncü şampiyonluğu da elde etmeyi amaçlıyordu. Ama son müsabakada daha genç bir sporcunun ondan üstün olduğu anlaşıldı. Arrhakhion zaferi kazanamayacağını fark edince mücadeleden vazgeçebilirdi, fakat sporcu "ethos"u gereği bunu kendine yakıştıramadı. Hasmının onu kıskaç gibi sıkıştıran kolları arasında soluğu kesilirken, artık zaferinden emin olan yeniyetme spor yıldızının ayağına kuvvetli bir çimdik attı. Arrhakhion'un kahramanca son nefesini verdiği anda, ayağı çimdiklenen atlet de acı bir feryat kopardı -ama güreşi kazanmıştı. Buna rağmen hakem heyeti ve komite üyeleri

toplandılar ve sonuçta ölen atlet Arrhakhion'u şampiyonluk tacına layık gördüklerini bildirdiler. Arrhakhion örnek bir Olimpiyatçı olarak tarihe geçti. Doğduğu şehirde onuruna dikilen bir heykel onun bundan böyle bir *heros* olarak saygıyla anılmasını sağlamıştır.

Olimpiyat Komitesinin MÖ 496 veya 492 yılında verdiği başka bir kararın ise çok farklı sonuçları olmuştu. O zaman da Olympia'daki yarışmalarda bir atlet hayatını kaybetmişti. Gerçi bu olağandışı bir olay değildi. Olimpiyat oyunlarında başarısızlığın en büyük utanç sayıldığı ilkesi geçerli olduğu sürece, yarışmalara katılan pek çok sporcu yenilgiye uğrayıp aşağılanmaktansa, onurlu bir ölümü yeğlemiştir. Yumrukla dövüşen Astypalaia'lı Kleomedes, hasmı arenada cansız yere serilince, zaferin kesinlikle kendisine ait olduğunu zannetmişti. Bu sefer de gene Olimpiyat Komitesinin kararına başvuruldu ve sonuçta Kleomedes yenilmiş kabul edildi. Kleomedes memleketine döndüğünde, herkes onu aşağıladı. Utancından ruhsal dengesi bozulan Kleomedes altmış çocukla birlikte bir okul binasına kapandı ve okulun tavanını çökertti. Bütün çocuklar yıkıntıların altında can verdi. Büyük bir öfkeye kapılan şehir halkı Kleomedes'i taşa tuttu. O ise kendini kurtarmak için kaçıp bir sandığın içine gizlendi. Onun sandığa girdiğini görenler, kapağı açıp baktıklarında Kleomedes'i göremediler. Hiç kuşku yoktu ki, Kleomedes tanrılar tarafından kaçırılmıştı. Astypalaia kentinin halkı büyük bir şaşkınlık içinde Delfi'deki kâhinlere başvurup tanrıların bu işaretinin ne anlama geldiğini sordular. Gelen yanıt Olimpiyat Komitesini perişan etti. Pythia komiteyi sert bir dille yanlış karar vermiş olmakla suçladı ve Astypalaia kenti halkına, Kleomedes'i bir *heros* olarak kabul etmelerini ve ona saygı göstermelerini buyurdu.

Bu trajik olaylarla karşılaştırıldığında, Asteriks ve Oburiks'in Olympia'da çıkardıkları kargaşa, Olimpiyat Komitesinin çok fazla başını ağrıtmamıştır herhalde. Ama gene de bu topluluktaki seçkin kişiler, yarışmalara katılacak sporcuları şüphe dolu bakışlarla incelemiş olmalılar. Zira yarış yönetmeliğine göre, yaşça büyük ve genç katılımcıların ayrı kategoriler halinde, yani "yetişkinler " ve "gençler" grupları oluşturarak start noktasına doğru yürümeleri gerekiyordu. Bu gruplardan hangisine girileceği sadece vücut yapısına bakılarak saptanıyordu. Çok önemli ve hassas bir

sorun olan dengeli başlama düzenini sağlayacak kararları alma görevi de hakemlere verilmişti. Onlar da bu konuda hiçbir şekilde rüşvet almayacaklarına ve taviz vermeyeceklerine dair ant içerlerdi. Süper atletle ufak tefek bir adamın yan yana yarışlara katılması, hakemlerin rüşvet aldığı şüphesini uyandırabilirdi. Ancak her iki hakem de mesleklerinin onurlu birer temsilcisi olarak bu iki zıt görünümlü kişiyi neden yan yana yarıştırdıklarını açıkladılar. Onlar kararlarını ne yaşa ne de dış görünüşe göre vermişler, sadece antrenmanlar sırasında gözledikleri Asteriks'in performansını göz önünde tutmuşlardır. Zaten Asteriks ayarında bir sporcudan da süperstarların saflarında yarışması beklenirdi...

Yarışın yapılacağı günden önceki gece Romalılar sihirli iksiri midelerine indirirken, Asteriks ve Büyüfiks vicdanı temiz insanlara özgü huzurlu bir uykuya dalarlar. Ama İdefiks ve son olaylardan ötürü biraz kafası karışmış olan "efendisi" bir türlü rahat edemezler. Oburiks buradaki garip "kazan yasaları"na çok şaşmıştır ve daha önceki eylemleri sırasında olduğu gibi, akıl erdiremediği durumlarla karşılaştığı zaman vardığı hükmü Olympia'da da yineler: "Bu Yunanlılar kafayı yemiş!"

Oburiks düşüncelere dalmış otların üzerinde yatarak bu sözleri söylediğinde, herhalde o günden beş yüz yıl önce yaşamış bazı ünlü kişilerin de Yunanlıların olimpiyat oyunlarını yönetme tarzından derin kuşkulara kapıldıklarından haberi yoktu. O zamanlar, yani MÖ 480 yılında Persler dur durak tanımadan Atina'ya doğru ilerliyorlardı. Yunanlıların bu ilerleyişe fazla direnç göstermediklerini fark eden Pers kralı, kendi saflarına geçen bazı mültecileri sorguya çekerek Yunanlılardaki bu umursamazlığın nedenini bulmaya çalışır. Yunanlıların yaklaşan tehlikeye aldırmayıp spor yarışmalarını izlemek üzere Olympia'da toplandıklarını duyunca, Persler çok şaşırırlar. Hele bu yarışmalarda kazanılan ödülün bol miktarda para değil de sadece bir zeytin dalından ibaret olduğunu öğrenince, hayretleri son haddini bulur. Bu bilgilerin ışığı altında Persler, Yunanlılar hakkında Oburiks'in kısa ve özlü olarak açıkladığı görüşe çok benzeyen bir yargıya varırlar. Antikçağın ünlü tarihçisi Herodotos, Perslerin izlenimlerini biraz daha özenli sözlerle bizlere aktarmaktadır: "Bu Helenler ne biçim insanlardır ki, para uğruna değil de sadece beceri ödülü uğruna yarışıyorlar!"

Olimpiyatların uzun mesafe koşusuna katılacak olanlar, bir horozun tiz ötüşüyle yarışa davet edilirler. Rengârenk tüyleri ve güçlü bir sesi olan horozun olimpiyatlarda aynı işlevi üstlenmiş olan çığırtkanların yerine geçmesi, aslında isabetli bir seçimdir. Elbette ki çığırtkanlar, bir horoz tarafından temsil edilmekten pek de hoşnut olmayabilirler. İlk başlarda çığırtkanlar kutsal mekânın birer görevlisi durumundaydılar, ancak uzun uğraşlardan sonra, MÖ 396 yılında olimpiyatlarda çığırtkanlık görevi yapacak kişilerin de kurallara uygun bir yarışma sonunda tayin edilmesini kabul ettirdiler. Böylece kendi aralarından da bir olimpiyat şampiyonu seçilmesini sağladılar. Çığırtkanlar için getirilen bu yeni düzenleme, borazancılar için de uygulandı. Böylece olimpiyatların yarışma programında -sadece bir başlangıç mahiyetinde de olsa- sanatsal bir bölüme de yer verilmiş oldu. Ancak -Kakofoniks adına üzülerek belirtmeliyiz ki- Delfi'de olduğu gibi enstrümantal ve vokal müzik yarışmaları olimpiyatlara hiçbir zaman girmedi.

Kadınlar da yarışlara katılır mıydı? (Resim 65)

Çizgi romandaki resimde, stadyumun girişinde bekleyen erkeklerin, içeri alınmayan bir kadının arkasından küçümseyerek, alaycı bir ifadeyle bakmakta olduğunu görüyoruz. Gerçekten de -sebebi ne olursa olsun- kadınların stadyumun etrafını çeviren setlerdeki tribünlerden yarışları seyretmelerine izin verilmiyordu. Hele aktif olarak yarışlara katılmalarına kesinlikle olanak yoktu. Aslında bu yasak sadece resimde görülen cengâver tavırlı kadın gibi olgun yaşlarda olanlar için geçerliydi. Eğer o hatun daha genç ve de henüz evlenmemiş olsaydı, resimdeki şoven tavırlı beyefendilerin böbürlenmeleri boşa giderdi. Zira genç kızlar düğünlerinden önce pekâlâ stadyuma alınırlardı!

Sadece Olympia'da uygulanan, evli kadınların stadyuma alınmaması kuralının nedenleri konusunda ancak tahminler yürütülebilir. Büyük bir olasılıkla bu kural, stadyum yapılmadan önce bu alanın değerlendiriliş biçimiyle ilgili. Bir vakitler burada tanrıça Demeter'in bir tapınağı vardı ve dinsel törelere göre bu tapınakta evli bir rahibenin gözetimi altında genç kızlar düğünleri için hazırlanırlardı. Tapınağın arazisi tanrıçanın

elinden alındıktan sonra da eskiden konmuş olan bazı kurallar geçerliliğini korudu. Belki de böylece tanrıçaya malının karşılığında bir kefaret verilmek istenmiştir. Evli kadınlar için stadyum yasak bölge olarak kaldıysa da, olimpiyatlar sırasında görev yapmakta olan Demeter rahibesine kuzeydeki sette bir onur koltuğu ayrılırdı ve geleneğe uygun olarak beraberinde getirdiği bakire kızlar da onun çevresinde yer alabilirdi.

Çizgi romanda görülen ve daha güzel bir gelecek umudunu taşıyan savaş heveslisi hanım, keşke kutsal mekândan temelli ayrılmadan önce Zeus tapınağının giriş holüne bir göz atsaydı! Burada kendisini çok sevindirecek bir sürprizle karşılaşacaktı: 12 metre yüksekliğindeki, oturan Zeus heykelinin bulunduğu ünlü tapınağın girişinin hemen önünde, olimpiyat şampiyonu bir kadının tanrıya sunduğu armağan, seyircilerin hayran bakışlarına sunulmaktaydı! Olimpiyatların şan ve şerefinden kadınların da faydalanabilmesi için savaşan bu kadının henüz çok uzak bir gelecek için kurduğu hayal, aslında Sezar'dan hemen hemen 400 yıl önce iki Olimpiyat kutlaması sırasında gerçekleşmişti: Isparta kralı I. Arkhidamos'un kızı Kyniska, MÖ 396 ve 392 yıllarında gerçekten de dört at koşulu arâba yarışlarında şampiyonluk tacını kazanmıştı.

Kyniska'nın bu ödülü kazanması, bütün atlı yarışlarda geçerli olan bir kural sayesindeydi. Bu kurala göre, şampiyonluk ödülü yarışı kazanan araba sürücüsüne veya at binicisine değil, atların sahibine veriliyordu. Böyle bir kuralın amacı, politikada yer alan saygın kişilere olimpiyat şampiyonu unvanını kazandırmak ve üne kavuşmalarını sağlamaktı. Bu olanaktan krallar, prensler, ordu kumandanları ve ilerki dönemlerde de Roma imparatorları bol bol faydalanmışlardır. Kyniska'nın babası zekâsını kullanıp kızına birkaç yarış atı hediye etmekle Isparta kral ailesinin üyeleri arasında yalnız başarılı erkeklerin değil aynı zamanda olimpiyat şampiyonu kadınların da bulunduğunu dünyaya ilan etmek olanağını bulmuştur.

Kadınların olimpiyat yarışlarına katılması düşüncesini komik bulan ve gülmekten neredeyse iki büklüm olan çizgi romandaki beyefendiye gelince, eğer kısa bir süre sonra yarışlara katılmak üzere sıralanmış olan genç erkeklerin arasına olimpiyat şampiyonu bir genç hanımın da

katılacağını bilseydi, herhalde şaşkınlıktan o kocaman çenesini tutamayıp yerlere düşürürdü. Zira MS 21'de Elis'li Kassia, dört tayın çektiği araba yarışında şampiyonluk tacını kazanmıştı.

Kutsal mekândaki görevlilerin, şaşkınlıklarını belirtmek istediklerinde sadece Zeus'un adını değil, başka tanrı ve tanrıçaların adlarını da andıkları, dikkatli okuyucunun gözünden kaçmamıştır. Örneğin Athena, Hermes, Herakles, Artemis ve Apollon zaman zaman yardıma çağrılırlar. Acaba böyle yapmakla kutsal mekânın efendisi olan tanrıya gösterilen saygı zedelenmiş olmuyor mu? Ama sanıyoruz ki Zeus, kullarının başka tanrıları kendisine tercih etmelerinden ötürü küsmez, çünkü özellikle Olympia'da buna artık alışmış olması gerek. Buradaki kutsal alanda bulunan 69 sunakta toplam 50'den fazla tanrı ve kahraman onuruna dinsel törenler yapılırdı. Yıllar boyunca her ay kutsal bölgede bir tören yürüyüşü düzenlenir ve bütün sunaklarda kurbanlar kesilirdi. O halde Zeus'a hizmet eden görevliler, telaş ve şaşkınlık anlarında bir sürü tanrıdan birinin adını pekâlâ ağızlarından kaçırmış olabilirler.

Asteriks'in ve Oburiks'in peşinden uzun süredir Olympia kenti
65 içinde dolaştık durduk ve büyük bir hayranlıkla gördük ki Goscinny ve

Uderzo o yörenin kutsal şenlikler sırasındaki özgün atmosferini eşsiz biçimde yansıtmayı başarmışlar. Bu iki sanatçı, Galyalı çizgi roman kahramanlarının, (kuşkusuz gene başarıyla sonuçlanacak olan) yeni serüvenleri için mekân olarak Olympia'nın kutsal ormanını seçtiklerinde, acaba Galya ile Peloponnes'teki Zeus tapınağı arasında bir vakitler gerçekten yakın bir ilişkinin kurulmuş olabileceğini akıllarına getirdiler mi? Birkaç yıl önce Olympia'nın topraklarında kazı yapan bilim adamlarını düşündüren bazı buluntular gün ışığına çıkarıldı. Bunların arasında Galya kökenli olduğu kesin sayılan toprak çanak parçaları teşhis edildi. Kısa bir süre sonra da buraya yakın bir yerde Keltlerin yöresel giysilerinde kullandıkları bronzdan yapılma bir agraf bulundu. Bu konuda uzman olan kişi, bu iğnenin aşağı yukarı Sezar zamanından kalma olduğunu tahmin ediyor. Acaba biz bu kazılar sırasında, bir zamanlar Asteriks ve Oburiks'in döne dolaşa aradıkları Toptoriks'in mekânını mı bulmuştuk?

Roma İmparatorluğu zamanında çeşitli ülkeler arasında mal ve eşya değiş tokuşu yapıldığı saptanmıştır. O dönemin büyük merkezlerinde de çokkültürlü ilişkiler yürütülüyordu. Bundan ötürü zaman içinde bir tür küreselleşme geliştiğini göz önünde bulundurursak, yukarıda sözünü ettiğimiz buluntuların mutlaka Galyalılar tarafından Olympia'ya getirilmiş eşyalar olması gerekmediği sonucuna varırız. Ama gene de bu yeni buluntular, kendimizi bazı hoş hayallere kaptırmamıza yol açıyor: Acaba Asteriks ve Oburiks gerçekten de... ama elbette ki bu sadece bir düşünce.

Asteriks ve Eskiçağ Tarihi Araştırmaları

René van Royen / Sunyva van der Vegt

ASTERİKS BELÇİKA'DA YA DA: BATI AVRUPA'NIN İLK DEMOKRATİK DEVLETLERİNDEN BİRİ

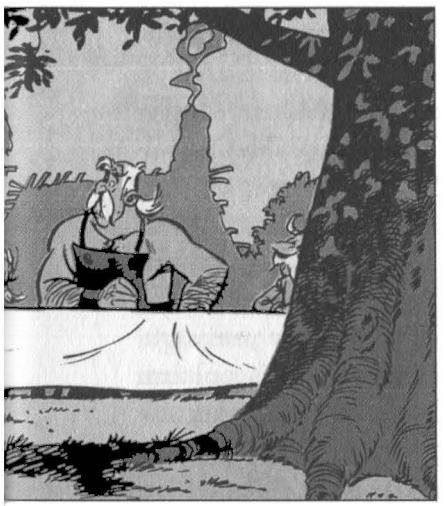
Gaius Jül Sezar, Galya'ya sefere çıktığında, savaşılacak halklar listesinde Belçikalılar da vardı ve diğer Kelt halkları gibi Belçikalıları da Roma egemenliği altına almayı tasarlıyordu. Ama MÖ 57'de Belçikalıların karşısına çıktığında, nasıl bir halka karşı savaşacağını henüz bilmiyordu. Kendisine ulaşan söylentilerden sadece Belçikalı hasımlarının bugünkü kuzeybatı Fransa'da ve Flandre yöresinde yaşadıklarını ve henüz o dönemin, yani Roma'nın "uygarlığından" haberleri olmadığını öğrenmişti. (Sezar'a göre Belçika ülkesinin sınırları Seine, Marne ve Ren ırmaklarının kuzeyiydi. Sezar, *Galya Savaşı* 1, 1, 2 ve 6). Sezar'ın Belçikalılar hakkında edindiği bilginin pratikte ne anlama geldiği, ancak onlarla savaşa girişilince belli oldu. Romalı kumandan notlarında "bütün bu halkların en yüreklileri Belçikalılardır..."diye yazdığında (1,1,3) herhalde kendi deneyiminden bahsediyordu.

Sezar'ın bu övücü sözleri, René Goscinny ve Albert Uderzo'nun *Asteriks Belçika'da* adlı çizgi romanının ana konusunu oluşturuyor. Öyküde Asteriks'in yaşadığı köyün şefi, Sezar'ın yenilmez Galyalıları değil de, onların kardeş halkı olan Belçikalıları en yürekli savaşçılar diye övmesine çok öfkelenmiştir (Resim 66). Şef Toptoriks'in öfkesi yüzünden, Belçikalılar ile Galyalılar arasında bir güç yarışması başlar, Romalıların birçok karargâhı yerle bir edilir, sonunda da Belçikalılar ile Galyalılar elbirliğiyle Romalıları büyük bir yenilgiye uğratırlar. Öykülerin hepsinde olduğu gibi, Asteriks ve Oburiks'in gayretleri sayesinde başarıya ulaşılır ve Romalılar geri çekilirler. Ama tarihi gerçeğe baktığımızda, Romalıların seferi Belçikalılar için o kadar parlak sonuçlanmamıştır.

Bu bildirimizde, Belçika'da MÖ 57 ve 54 yıllarında cereyan eden olayları gözden geçireceğiz. İncelememiz sırasında dikkatimizi daha çok Romalıların Belçika savaşçılarına karşı kullandıkları saldırı tekniklerine yönelteceğiz. Bir halkı egemenlik altına almak için sadece onlara savaş açmanın yeterli olmadığını Romalılar da en az bizler kadar iyi biliyorlardı; bu nedenle de bu süper emperyalistler, askeri güçle birlikte ileri derecede etkili olabilecek siyasi teknikler geliştirmişlerdi.

Ayrıca bu bildirimizde Romalıların Belçika'ya ayak basmalarının ne gibi sonuçlar doğurduğunu inceleyeceğiz. Ama bu konuda bir yargıya varabilmek için Romalılardan önceki durum hakkında bir fikir edinmemiz gerekir: Kelt halklarından olan Belçikalıların savunma düzenleri, siyasi kültürleri nasıldı, ekonomik sistemlerinin özellikleri neydi? Bunların yanıtları verildikten sonra, Romalıların onları egemenlik altına alma çabaları hakkında daha iyi bir genel görüş sahibi olabiliriz.

Bu konuyla ilgili en önemli bilgi kaynağımız, Sezar'ın *Commentarii de Bello Gallico* (*Galya Savaşı*, 1-8) adlı yapıtıdır. Sezar'ın güçlü kişiliğinin, değer ölçülerinin ve kendini haklı çıkarma çabalarının etkisi altında kalmama kara-

rıyla bu metni okuyanlar, duygularını ve sempatilerini kaybeden tarafa yöneltirlerse, kökende bir demokrasi olan Keltlerin yönetim ve yaşam biçiminin, Romalıların askeri gücü ve politik kurnazlıkları yüzünden zaman içinde tamamen değiştiğini anlayacaklardır.

Kan Gövdeyi Götürüyor

Öykü, MÖ 57 yılında başlar. Yaz mevsimiyle birlikte savaş zamanı da gelmiştir. Gaius Jül Sezar, sekiz lejyonuyla Belçikalıların yerleşim yerlerine doğru ilerlemektedir. Güvenilir kaynaklardan haber aldığına göre, orada 300.000 kişilik bir ordu hazır beklemektedir. Belçikalı kabileler, Romalıların kendi soydaşlarının yaşadığı bölgeleri de işgal etmek istediklerini öğrendikleri zaman, birleşerek bu savaş gücünü meydana getirmişlerdir. Altı Roma lejyonunun 58/57 kış mevsimini Galya topraklarındaki karargâhlarda geçirmiş oldukları, Belçikalıların gözünden kaçmamıştır, bu da onların bakış açısından kötü bir alamettir (Sezar, *Galya Savaşı* 2, 1, 2-3). Sezar, Belçikalıların birleşmelerini, kendisine karşı bir komplo olarak niteler. Bu da Romalılar için tipik bir davranıştır, çünkü onlar "kendilerine ait" olanla "başkalarına ait" olan arasındaki farkı bir türlü anlayamazlar. Roma, Galyalı Belçikalıları egemenliği altına almaya karar verdiğinde, Romalı ordu kumandanının gözünde artık Gallia Belgica'lı kabileler, kendi sorunları konusunda karar verme ve kendilerini savunma haklarına sahip değildir. Elbette ki okuyucu, Romalı kumandanın bu fikrine katılmayabilir, ama bu vesileyle şunu da belirtelim ki böyle düşünen yalnız Romalı kumandan değildir. Büyük Pers Kralı Kserkses MÖ 5. yüzyılda Yunan topraklarına saldırdığında, Yunanlıların birleşerek kendisine karşı bir askeri güç oluşturmalarını uygunsuz bir davranış olarak nitelemiş, onları egemen güce karşı komplo kurmakla suçlamıştı (bkz. genel olarak Herodotos 7, 132, somut savaş planlaması hakkında aynı belge 175 ve Termopilae'de birleşik savaş gücü kurulması hakkında aynı belge 202). Asteriks ve Oburiks yeni serüvenlerine atıldıkları sırada, Belçikalılar Sezar'a karşı büyük koalisyonlarını kurmuş bulunuyorlardı. İki arkadaşı Belçika'da karşılayan Şenşakrakis, onlara hangi kabilelerin bir araya gelip Belçikalıların savunma gücünü oluşturduklarını açıklar. Saydığı isimler şunlardır: Bellovaklar, Suessionlar,

Eburonlar, Aduatuklar, Nerviler, Ceutronlar, Grusiler, Levaklar, Pleumoxlar, Geidumneler (Sezar'ın *Galya Savaşı*, 5, 39, 1, adlı yapıtına göre, bu son beş kabile Nervilerin hükümranlığı altındaydı) ve ayrıca Menapiler (Resim 67).*

Sezar'a bilgi verenlere göre, bu kabilelere Atrebatlar, Ambianlar, Moriniler, Kaletler, Veliokaslar, Viromandualar, Kondruslar, Kaeroslar ve Paemanlar da katılmışlardı. Bütün bu kabileler bir araya gelerek, aşağı yukarı 300.000 kişilik bir savaş gücü ortaya çıkarmışlardır. Bellovaklar 60.000, Suessionlar 50.000, Nerviler 50.000, Atrebatlar 15.000, Ambianlar 10.000, Moriniler 25.000, Menapiler 9.000, Kaletler 10.000, Veliokaslar 10.000, Viromandular 10.000, Aduatuklar 19.000, Kondruslar, Eburonlar, Kaeroslar, Paemanlar hep birlikte 40.000 kişi, yani toplam 308.000 asker çıkarmışlardı (Sezar, *Galya Savaşı* 2, 4, 5-10). Bu birleşik askeri kuvvetlerin işgal ettikleri alan o kadar büyüktü ki, Sezar ilk kez karargâhlarını gördüğünde, rahat 12 km genişliğinde olduğunu tespit etti (2, 7, 3-4). Bu muazzam topluluk karşısında sekiz lejyondan, yani 40.000 kişiden ibaret Roma ordusu aslında ciddiye alınacak bir düşman sayılamazdı.

Asteriks ve Oburiks'e adı bildirilmeyen başka bir kabile daha vardı: Remiler. Bunlar öbür kabilelerin oluşturdukları büyük Belçika koalisyonuna katılmamaya ve asker göndermemeye karar vermişlerdi. Remiler doğrudan Romalıların tarafına geçtiler, Sezar'ın egemenliğini kabul ettiler ve ona gerek savaş yönetiminde, gerekse başka konularda yardımcı olacaklarına dair güvence verdiler (2, 3, 1-4 ve 5, 1). Sözlerini yerine getireceklerini kanıtlamak için, birleşik Belçika ordusundaki asker sayısını bildirdiler ve Roma ordusunun gereksinimlerini karşıladılar (2, 4, 1-10 ve 9, 5). Remilerin desteği-

* Çizgi romanın Türkçe çevirisinde bu isimler yoktur. -ç.n.

ni kazanan Sezar, Axona (Aisne) Irmağı'nın kuzey kıyısında mevzilendi ve Belçikalıların dev güçlerinin üzerine gelmesini bekledi. Burada yeni kazandığı dostlarının yardımından en iyi biçimde faydalanabilecek, aynı zamanda onları ortak meselelerinde düşmanla işbirliğine girmiş hainler olarak nitelendiren diğer Belçikalı kabilelerin öfkesine karşı koruyabilecekti.

Belçikalılar, Romalılarla ilk kez savaşıyorlardı. Elli yıl önce, Kimberlerin ve Tötonların MÖ 113 ve 105 yıllarındaki akınları sırasında (Livius, *Epitome* 63 ve 65) Romalılara karşı zafer kazanan Germen kabilelerini ülkelerinden uzak tutmayı başardıklarından, kendilerine güveniyorlardı. Büyük Belçikalı koalisyonun üyeleri, Romalıları yenebilecek ve Remilerin ihanetinin öcünü alabilecek kadar güçlü olduklarına inanıyorlardı. Birleşik Belçika kabilelerinin ilk amacı da zaten buydu. Bu yüzden bütün güçleriyle önce Remilerin kenti Bibrax'a saldırıya geçtiler. Ama Sezar, yeni edindiği Belçikalı yandaşlarının yardımına tam vaktinde yetiştiğinden, birleşik kuvvetler bu kenti ellerine geçiremediler (2, 6, 1-7, 2). Bundan sonra birleşik kuvvetler Aisne yönünde ilerlediler. Niyetleri, ırmağı geçmek ve gerisindeki Remi arazilerini talan etmekti (2, 7, 3 ve 9, 5). Sezar'ın küçük ordusu ile Belçikalıların muazzam askeri gücü karşı karşıya gelip savaşmadılar. Birleşmiş Belçikalı kabilelerin, Aisne Irmağı'nın karşı tarafındaki topraklara ulaşmaya kalkışmaları da başarısızlıkla sonuçlandı. 300.000 kişilik bir ordunun gereksinimlerini karşılamak da giderek sorun yaratmaya başlayınca, Belçikalı yöneticiler orduyu dağıtmaya karar verdiler. Asker sayısının çokluğundan ötürü veya belki de Romalılardan bir ölçüde "fair play" tavrı, yani oyunu kurallarına göre dürüstçe oynama davranışı umduklarından, Belçikalılar karargâhlarını hiçbir endişe duymadan bırakıp evlerine dönebileceklerini sandılar (2, 10, 4-11, 2).

Aldıkları bu karar, ne kadar deneyimsiz olduklarını gösterir. Romalıların savaş taktiklerini tanıyanlar bilirlerdi ki, Romalılar için önemli olan "bilye oynamak değil, bilyeleri ele geçirmektir." Tabii ki Romalılar aslında savaştan kaçmıyorlardı, ama düşmanı etkisiz hale getirmek onlar için çok daha önemliydi. Bundan ötürü de Belçikalılar, ordularının geri çekilmesini fırsat bilen Sezar'ın ele geçirebildiği bütün savaşçıları öldürttüğünü öğrenince büyük bir şok geçirdiler. Sezar "fair play" diye bir şey tanımazdı, o

sadece askeri bakımdan kendisine fayda sağlayacak fırsatları kullanmasını bilirdi ve geri çekilmekte olan bir orduya zarar vermek de çok kolaydı. Belçikalılar taktiklerinin büyük bir hata olduğunu henüz farkına varmadan, Sezar durumu tamamen kendi lehine çevirdi, süvarilerinin tümünü ve üç lejyonunu dönüş yolundaki Belçikalı birliklerin peşine gönderdi.

Romalılar, güneş doğarken harekete geçiyorlar ve güneş batarken karargâhlarına dönüyorlardı (2, 11, 3-5). Süvariler ve lejyonerler, bu zaman diliminde geri çekilen Belçikalıları arkadan vuruyor, kaçanları yakalayıp öldürüyorlardı. Eğer süvarilerin birkaç bin kişiden ibaret olduklarını kabul edersek (Sezar'ın *Galya Savaşı* 1, 15, 1'de belirttiğine göre 4.000 süvari vardı) ve buna üç lejyonu da katarsak 20.000 asker on iki saat boyunca -mevsim yaz olduğundan günler uzundu- katliamlarını sürdürebiliyorlardı. Ortalama her saatte bir insan öldürseler bile, aşağı yukarı 20.000 kişilik Romalı ordusu takriben 240.000 Belçikalıyı öldürmüş olmalı. Bu kanlı eylemde ne kadar kurban verildiğini kesin olarak saptamak elbette mümkün değil. Ama Sezar sonuçtan memnundu ve bunu şöyle ifade etmişti: "Bizimkiler (yani Romalılar) hiçbir riske girmeden, gün boyunca insan öldürebiliyorlardı" (*Galya Savaşı* 2, 11, 6). Kendi askerlerinden hiç kayıp vermeden, Belçikalılardan bu kadar kişiyi zararsız hale getirmiş olmak, Sezar için büyük bir kazançtı. Böylece Romalılar bu savaşla askeri açıdan büyük bir avantaj sağlamış oldular.

Sezar, ortalığı kan gölüne çeviren bu olaylardan yararlanmak için hiç vakit kaybetmeden Suessionların topraklarına girdi. Bu kabile, birleşik Belçika ordusuna yaptığı katkıdan da anlaşılacağı üzere, tıpkı Nerviler ve Bellovaklar gibi Belçikalıların en güçlü kabilelerindendi. Bu kabileden kaç genç adamın evine dönmek üzereyken öldürüldüğü kesin olarak bildirilmiyor, ama Sezar onların Noviodunum kentini kısa sürede kuşatma altına alınca, Suessionlar teslim oldular. Sezar'ın bunu kabul etmesi aslında bir lütuf sayılır, çünkü onları tümüyle yok edebilirdi. Başkumandan, Remilerin arabuluculuğuyla, bu kabilenin Roma egemenliği altına girmesini kabul etti (2, 12, 1-13, 1). Ancak koyduğu şartlar çok ağırdı. Suessionlar bütün silahlarını teslim edecekler, böylece kendilerini Romalılara karşı savunamayacakları gibi, kendi güvenlikleri bakımından da Romalılara bağımlı olacaklardı. Bunun dışında Suessionlar bazı rehineler de teslim etmek zo-

runda bırakıldı. Bunlar (aralarında kralın oğulları da bulunan) soylu kişilerdi. Kabile Romalılara ters düşen bir girişime kalkışırsa rehinelerin öldürüleceği bildirilmişti (Sezar, *Galya Savaşı*, 2, 13, 1). Ayrıca bundan böyle bu yörede Romalıların en iyi dostu olan kabilenin, yani Remilerin yönetimi ve denetimi altına gireceklerdi (8, 6). Böylece Suessionlar, büyük, kendini savunabilir, bağımsız bir güçken, küçük, savunmasız, her yönden kısıtlanmış, askeri bakımdan hiçbir anlam taşımayan bir insan topluluğu haline getirilmiş oldu.

Sezar bu başarıdan sonra Belçikalıların en kalabalık halkı olan Bellovakların topraklarına girdi. Kendisine sürekli bilgi ileten Remilere göre, Bellovaklar 100.000 asker çıkarabilecek kapasitedeydiler. Birleşik orduya 60.000 genç askerle katkıda bulunmuşlardı (2, 4, 5). Bunlardan kaçının yolda hayatını kaybettiğinden söz edilmiyor, ama başkumandandan hayatlarının bağışlanmasını isteyenlerin yaşlılar, kadınlar ve çocuklardan ibaret olduklarına bakılırsa, ölü sayısının yüksek olduğu anlaşılıyor. Romalı -kendi ifadesine göre- dostu olan Haedu'lu Diviciacus'un ricası üzerine hoşgörü göstermeye razı olmuştur. Sezar, Diviciacus'un konumunu güçlendirmekle kendi çıkarına hizmet etmiştir, çünkü Galya'daki dostlarının gücü arttığı oranda, ülke üzerindeki egemenliği sağlamlaşacaktı (2, 13, 2-14,6).

Bu halkın teslim olmasını kabul etmenin koşulları da gene çok acımasızdı. Bellovaklar da silahsızlanmak zorunda bırakıldılar, böylece kendilerini savunma olanaklarını kaybettiler. Bu yörede huzurun sağlanması için alınan rehinelerin sayısı çok yüksekti. Sezar beraberinde 600 rehine götürecekti ve geride kalanlar istenmeyen bir harekette bulunurlarsa, bunlar öldürüleceklerdi (2, 15,1-2). Haedue halkı ve başta Diviciacus bu yöredeki asayişten sorumluydular, çünkü Sezar onun ricası üzerine Bellovakların kökünü kazımaktan vazgeçmişti. Bundan sonra Romalılar küçük bir kabile olan Ambianların bölgesine el attılar, onlar da direnmeden teslim oldular (2, 15, 2). Böylece azimli ve başarılı girişimler sonucunda üç Belçikalı kabile askeri bakımdan karşı koyamayacak hale getirildi. Ellerinden silahları alındı, rehineler seçildi ve Sezar'ın dostlarının gözetimi altına verilerek bütün siyasi güçleri ortadan kaldırıldı.

Nerviler teslim olan Belçikalı kabilelere karşı büyük bir öfke için- 68
deydiler. Belçikalıların üçüncü büyük kabilesi olarak Suessionların ve Bellovakların davranışını kınıyorlardı: "Diğer Belçikalılara hakaretler yağdırıyorlar, onları Romalılara teslim olmakla hem vatanlarına, hem de yiğitlik ünlerine ihanet etmiş sayıyorlardı" (2, 15, 5). Nerviler de Aisne olayından sonra memleketlerine dönerken aynı şekilde büyük kayıplara uğramışlar, ama teslim olmamışlardı.

Sezar, Nervilerin topraklarına doğru harekete geçtiğinde, bu kabile kendi adamlarından ve Atrebatlar ile Viromanduların vaat ettikleri destek güçlerden ibaret bir ordu oluşturmayı kararlaştırdı. Bu savaş gücü Sabis (Sambre) Irmağı'nın kıyısında mevzilenip harekete geçmek için en uygun zamanı bekleyecekti (2, 16, 1-3). Bu an geldiğinde, Belçikalılar -Asteriks çizgi romanı okuyucusunun bildiği o kendilerine özgü tavırlarıyla- saldırıya geçtiler (Resim 68): "... inanılmaz bir hızla aşağıya, ırmak kenarına doğru koşuyorlardı" (2, 19, 7). Roma başkumandanı savaş sırasında Belçikalıların gösterdikleri cesaretten çok etkilenmişti: "Kaybedeceklerini anladıkları zaman bile, düşman öyle bir yüreklilik gösterdi ki, kendinden önce ölüp yere yığılmış olan ön saftakilerin arkasındakiler ölülerin üzerine çıkıp çarpışmayı sürdürdüler ... bir tepenin üzerinde savaşıyormuş gibi silahlarını bize atıyorlar, üzerlerine fırlatılan mızraklarımızı havada yakalayıp tekrar bi-

ze doğrultuyorlardı. Öyle ki, çok geniş bir ırmağı geçip, dik bir yardan yukarı tırmanarak hiç de uygun olmayan bir yüzey şekli üzerinde mevzilenme cesaretini göstermiş olan bu adamların gerçekten yiğit olduklarını söylemek bir abartı değildir. Onların bu büyük cesareti, çok zor bir olayı kolay hale getirmiştir" (2, 27, 3-5). Asteriks çizgi romanında hiçbir biçimde durdurulamayan Belçikalıların saldırısı, gerçekte daha farklı gelişmişti: Romalılar Belçikalıların karşısında dimdik ayakta kalabilmişler, zafer kazanana dek savaşmaya devam etmişlerdi. Bundan sonraki kanlı olayları insanın gözünde canlandırması olanaksızdır. Savaşa katılan 60.000 Nervi'den sadece 500 kişi hayatta kalabilmişti (2, 28, 2; burada sıradan insanlar ile meclis üyeleri arasında bir ayırım yapılmıştır). Romalılara teslim olanlar gene yaşlılar, kadınlar ve çocuklardır. Suessionlardan ve Bellovaklardan farklı olarak, bu sefer yenilenlerin silahlarını teslim etmeleri söz konusu değildi, çünkü savaşabilecek durumdaki hemen hemen bütün erkekler zaten kılıçtan geçirilmişti. Sezar'ın, Nervilerle ilgili olayların gelişmesinden memnun olduğu, kullandığı ifadeden anlaşılmaktadır. Bu kabile artık askeri bir tehlike olmaktan çıkmıştı ve başkumandan, soylu duygularını kanıtlama çabası içinde zavallı yaşlıları, kadınları ve çocukları tamamen yok olmaktan koruma kararı verdi. Sezar'ın bu durumu anlatış biçiminden duygularını sezinlemek mümkün: "Sezar onlara karşı çok koruyucu davrandı ve böylece düşkünlerin ve yardım dilenenlerin onun acıma duygusuna güvenebileceklerini gösterdi" (2, 28, 3).

Nerviler artık kendilerini savunamayacak durumda olduklarından, bu görevi Romalılar üstlendi. Onlara arazilerine ve şehirlerine dönme izni verildi, civarda yerleşmiş olan halklara, Nervileri rahat bırakmaları emredildi.

MÖ 57'deki sefer sırasında Sezar'la yakın temasa geçen en son Belçikalı kabile Aduatuklardı. Bu orta güçteki Belçika kabilesi, Nerviler savaşa kalkışınca destek vermek için bir ordu yollamıştı, ancak Sabis ırmağı kıyısındaki felaketten haber aldıklarında bu ordu henüz yoldaydı. Açık savaş alanında Romalılarla karşılaşmaktan korkan Aduatuklar, müstahkem şehirlerinden birine çekildiler. Burada kendilerini güvende hissediyor, "birçok kocaman savaş aracına sahip ufak tefek Romalılar"la alay ediyorlardı (2, 30, 3-4). Ama kuşatma altındaki bir şehir için o savaş araçlarının ne ka-

dar tehlikeli olduğunun farkına varana kadar... Aduatuklar sonunda pes etti, fakat Sezar ancak bütün silahlarını teslim etmeleri koşuluyla barışa razı oldu. Bunun üzerine şehri çeviren surların üzerinden atılan silahlar birkaç metre yüksekliğinde bir yığın oluşturdu ve gerçekten kabilenin elindeki bütün silahların bundan ibaret olduğu kanısını uyandırdı. Ancak Aduatuklar teslim olma tekliflerini gene kendileri bozdular, gizlemiş oldukları kılıç, kalkan ve mızraklarla geceleyin Roma mevzilerine saldırdılar. Bu çarpışma yüzünden Aduatuklar hem 4.000 asker, hem de Romalılar tarafından korunma hakkını kaybettiler. Sezar 53.000 nüfuslu şehir halkını köle olarak satabilme olanağını elde etmiş oldu (2, 33, 7). Sezar'ın Belçika seferi sadece birkaç ay sürmüş, sonunda bütün Belçikalı kabileler savaşamayacak duruma getirilmişlerdi. Romalılara karşı çıkan ve kendilerini savunabilecek erkeklerin çoğu öldürülmüştü; onların yerini tutacak kişilerin yetişmesi için yılların geçmesi gerekti. Belçikalıların büyük koalisyonu geri çekilirken, 240.000 genç Belçikalı erkek hayatını kaybetmiş, daha sonra 60.000 Nervi ile Sabis nehri kıyısındaki çarpışmada saptanamayan sayıda Atrebat ve Viromandu kılıçtan geçirilmişti. Nihayet 4.000 Aduatuk da saldırıda ölmüş, 53.000 kişi köle olarak satılmıştı. Demek oluyor ki, bu kanlı yaz mevsiminde Belçikalı kabilelerden yaklaşık 400.000 kişi harcanmış oldu. Bunun dışında bütün önemli kabileler silahsızlandırılmış, Sezar'a güvence vermek için rehineler teslim edilmiş veya onun dost saydığı Galyalı kabilelerin yönetimi altına girilmişti. Elbette bu kabileler de daha güçlü bir duruma gelmişlerdi. Kısacası, Sezar bu seferiyle üzerine düşen görevi yerine getirmişti. Buna karşılık büyük ve yürekli bir halk güçsüz ve boynu eğik insanlardan ibaret bir topluluğa indirgenmişti.

Yürekli ve Demokratik

Romalıların MÖ 57 yılında düzenlediği seferden sonra, Belçika toplumunun büyük bir sarsıntı geçirdiği kesindir. Hayatta kalanlar, soydaşlarından binlercesinin öldürülmüş olmasından ötürü büyük bir üzüntü yaşamalarının dışında, siyaset ve yönetim konusunda Romalıların fikirlerine uyum sağlamak zorunda kalmışlardı. Bu durumun etkisini değerlendirebilmek için, önce Keltlerin var olan politik kültürlerini gözden geçirmemiz gerek. Bu

konuda -sık sık iddia edilenin aksine- geniş bilgi sahibiyiz. Bize bu bilgileri veren kaynak, Sezar'ın *Commentarii de bello Gallico* adlı yapıtıdır. Romalı kumandan bu eserinde bir Kelt halkı olan Helvetlerin bir konuda karara varmaları gerektiğinde, nasıl davrandıklarını ayrıntılı olarak anlatır (I, 2,1-5).

Romalı başkumandanın bildirdiğine göre, MÖ 61'de Helvetler topraklarını terk etmeye karar verdiler. Bu fikri, Orgetorix adında çok zengin ve politikada da sözü geçen bir Helvet önermişti. Fakat Orgetorix'in, vatandaşlarını bu öneriyi kabul etmeye zorlaması olanaksızdı. Sezar'ın ifade şeklinden anlaşılıyor ki (I, 2, 1), Helvet'in bu önerisini soydaşlarının oluşturduğu bir halk meclisine sunması ve onay alması gerekiyordu. Metinde kullanılan *civitati persuasit* sözleri, "kabilesini ikna etti" demektir ki, bu da, bütün diğer Helvetleri kazanmak zorunda olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda tek başına Orgetorix'in değil, Helvet halkının çoğunluğunun, önerinin yasalaşması hakkında karar vermesi gerekiyordu. Sezar buna da açıklık getirmektedir (I, 3, 1 ve 3, 2) ve açıklamalarında kullandığı sözcükler de şunlardır: *constituerunt*, yani "karar verdiler" ve *lege confirmant*, yani "resmi bir kararla kesinleştirdiler." Başkumandanın kullandığı bu kavramlardan, Helvetlerde halkın oluşturduğu meclisin kararlarına üstünlük tanındığı anlaşılıyor. Yasaları Helvetler koyardı ve Helvetler de halkla özdeşti. Orgetorix gibi güçlü bireyler dahi halk meclisini bir karara zorlayamazdı. Yapabilecekleri tek şey, konuşmacı olarak ortaya çıkmak ve ileri sürdükleri delillerin çoğunluğu ikna edebilmesini ummaktı. Demek oluyor ki, Helvetlerde, klasik Attika demokrasileriyle büyük benzerlikler gösteren bir siyasi sistem egemendi. Bireyler, soylu sınıfından olsalar bile, bir yasa önerisi getirdiklerinde, bu yasanın kabulüne ancak halk meclisi karar verebilirdi.

Sezar'ın kitabında, Helvetlerde halk meclisine katılabilme hakkına sahip kişilerin sayısı hakkında da bilgi verilmektedir: Üç yıl sonra, Sezar ile Helvetler arasındaki düşmanlık yatıştığında, başkumandanın eline bütün Helvetlerin adları yazılı levhalar geçti: Silah kullanabilen yaştaki erkekler, kadınlar, yaşlılar ve çocuklar, toplam 263.000 kişi (I, 29, 1-3). Bunlardan kaç kişinin savaşabilecek durumdaki erkekler olduğu, halk meclisine katılıp fikir oluşturmaya, karar almaya, oy vermeye yetkili olduğu şu yolla saptanabilir: Helvetlerin ve müttefiklerinin göç etme kararına katılıp toprakla-

rını terk edenlerin sayısı toplam 368.000 kişiydi ve listeye göre bunlardan 92.000'i, yani dörtte biri silah kullanabilecek durumdaydı. Bu orana göre, 263.000 Helvetten 65.750'si savaşabilir erkeklerdi. Ve Sezar'ın da kısaca "Helvetler" diye adlandırdığı bunlardı.

Helvetlerin demokratik yönetim tarzını sürdürmeye kararlı oldukları, Orgetorix'in bazı entrikalar çevirme hazırlığı içinde olduğu ortaya çıktığı zaman anlaşıldı. Her bakımdan mükemmel bir halk meclisine yakışır biçimde, Orgetorix'e yasalaşmış olan önerisinin uygulamaya geçirilmesi için gereken hazırlıkları yapma yetkisi verilmişti. Ancak Orgetorix bu yetkiyi kötüye kullanarak, bir darbe yapıp yönetimi tek başına ele almaya kalkıştı (1, 3, 6). Sezar'ın bu Helvet gaspçı hakkında kullandığı sözcükler, Orgetorix'in siyasi amaçlarının ne olduğu konusunda kuşkuya yer bırakmıyor. Bu Helvetin niyeti, *imperium suae civitatis*, yani kendi kabilesinde egemenliği ele geçirmek ve dostlarına Galya'nın başka bölgelerinde *regna*, yani mutlak egemenlik veya krallık mevkiine erişmeleri için yardım etmekti (1, 3, 7). Helvetler bunu öğrenince Orgetorix'i yargı önüne çıkardılar. Elleri kolları bağlı olarak vatana ihanet suçlamasına karşı kendini savunmak zorunda kalan Orgetorix, bu davanın sonunda kurtulacağına güvenmediği için, kendine bağlı 10.000'i aşkın adamını ayaklandırarak mahkeme oturumunu dağıttı. Fakat Helvetlerin demokratik yönetiminde bu girişimin kendisine bir yararı dokunmadı. Çünkü "kentliler bu olayların karşısında öfkeye kapılıp haklarını zorla elde etmek istediler ve memurlar kırsal kesimden gelen insanları bir araya topladılar. Bu sırada Orgetorix hayatını kaybetti -Helvetlerin tahminine göre intihar etti" (1, 4, 3). Girişimi başarısızlıkla sonuçlanan gaspçı Orgetorix'in, yol açtığı kargaşadan intihar ederek kendini sıyırması iyi oldu. Kurmuş olduğu küçük özel ordu ile Helvetlerin demokrasilerini savunmak amacıyla bir araya getirdikleri 65.750 kişilik gücün çatışması bu sayede önlendi.

Bu öykü, Helvetlerin bağımsız davranabilmelerinin nedenini açıklamaktadır: Kendi seçtikleri memurlar, onları Orgetorix'e karşı harekete geçmeye çağırdığında, tarlalarındaydılar. Bu da onların ekonomik yapılarını göstermektedir. Hepsi, kendine ait bir arazisi ve çiftliği olan bağımsız köylülerdi. Ekonomik bakımdan bağımsız oluşlarını Sezar'ın başka bir yazısından da öğreniyoruz (1, 5, 2-3): "Yolculuğa çıkmaya tamamen hazır olduklarına kana-

at getirince, kentlerini, ... köylerini, ... ve çiftliklerini ve beraberlerinde götürmek üzere ayırdıkları erzaktan geri kalan tahılları yaktılar... herkesin, yanına üç ay yetecek kadar un almasını kararlaştırdılar" (1, 5, 2-3).

Bu sözlerden, evlerini terk edenlerin, toprağı işleyen kişiler oldukları, ürünlerini ve binalarını istedikleri biçimde kullanma hakkına sahip oldukları anlaşılıyor.

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç şudur: Kelt halkı ile arkaik veya klasik çağda, yani 8.-5. yüzyılda varlığı saptanan demokratik bir Yu-

69 nan şehir devleti arasında büyük benzerlik vardır: O halkın erkekleri de üç ayrı görev üstlenmişlerdi. Ekonomik alanda çiftçiydiler, politik açıdan yurttaş ve egemen yasa koyucu halk meclisinin üyesiydiler, ayrıca savaş zamanı kendi silahlarıyla donanmış birer asker olarak diğer çiftçilerle yan yana çarpışırlardı (bkz. Connor 1971, 22-23; Finley 1980, 50-60; Ober 1989, 132-135; Roma'ya karşı savaşın kaybedilmesi, tıpkı Atina'nın Peloponnes savaşından sonra teslim oluşundaki gibi Keltlerin demokrasisinin de çöküşünü "kanıtlar": "Tarihçilerin en zor affettikleri şey başarısızlıktır": Forrest 1966, 14).

Helvetler, yalnız demokrasilerini özenle korumakla kalmıyor, aynı zamanda bu yönetim biçimiyle birçok sorunlarını mükemmel bir şekilde çözüyorlardı. Nitekim, Orgetorix'in ölümüne rağmen Galya'ya göç etme kararlarından vazgeçmeme ve üç yıl sonra ülkelerini terk etme hazırlıklarına başlama konusunda demokratik bir anlaşmaya varmışlardı. Ayrıca bunu en iyi şekilde uygulayabilmek için bütün önlemleri aldılar ve uluslar arasında gelenekselleşmiş koşulları da yerine getirdiler, örneğin birçok ülkeye ve bu arada Sezar'a da birer elçi yolladılar (1, 7, 3).

Sezar'ın savaş raporunu okuyan kişi, Belçikalılarda da aynı yönetim kültürünün egemen olduğunu saptayacaktır: Onlar da herhangi bir konu-

da harekete geçmeden önce, kabile üyeleri arasında bir toplantı düzenlerlerdi, sonra da bunu kabileler arası bir toplantı izlerdi (Resim 69). Nitekim Remiler, Romalılara karşı tutulacak yol konusunda Suessionlarla anlaşamadıklarını belirtmişlerdi. Sonunda Remilerin toplantısında Sezar'a iki elçi gönderilmesine ve onun yönetimi altına girmeyi kabul ettiklerinin bildirilmesine karar verildi. Bunun üzerine de Suessionlar, Sezar'a direnecek olan büyük Belçikalılar birliğinin kurulmasına karar verilen kurultaya katıldılar (2, 1, 1 ve 3, 1-5). Toplumda bir önder varsa, o mutlaka seçimle bu konuma getirilmiş olurdu -Suessionların kralı Galba gibi. Bu önder aynı zamanda Belçikalı halklar meclisi tarafından orduların başkumandanlığına da getirilmişti: "Her üyenin rızasıyla, dürüstlüğünden ve sağduyusundan ötürü kendisine bütün savaş boyunca üst komuta yetkisi verildi..." (2, 4, 7). Demek oluyor ki o, halkın istemi dışında tek başına hükümran olduğu için değil, herkes tarafından uygun görüldüğü için önderliğe seçilmişti. Belçika'da bu koşulların egemen olduğu, Ambiorix'in Romalılara yaptığı bir açıklamadan da anlaşılıyor: "Bu yaptıklarının kendi istemi doğrultusunda olmadığını, halk tarafından buna zorlandığını, konumu gereği kendisinin halkı üzerinde egemen olduğu kadar, halkının da ona egemen olduğunu" bildirmişti (5, 27, 3). Birçok tarihçi ve arkeologun sözünü ettiği "savaş aristokrasisi"nin bu toplumda nasıl bir rol oynadığı bizce henüz cevaplanamamış bir sorudur* (bkz. örneğin Chadwick 1970, 47-49; Corcoran 1970, 33-35; Wightman 1985, 22-23; Rooymans 1987, 45-46; James 1996, 52-53). Belçika'da da tıpkı Helvetlerin ülkesinde olduğu gibi, binlerce eli silah tutan erkek, bağımsız çiftçiler, siyaset konusunda bilinçli vatandaşlar ve yürekli askerler olarak demokrasilerini korumaya ve uğruna canlarını vermeye hazırdı. Sezar'ın metinlerinden hiçbirinde savaşçı aristokrasinin varlığını kanıtlayan tipik savaşma tarzı tarif edilmiyor. Düşmanla çarpışmaya girenler, hizmetlileri, uşakları tarafından desteklenen az sayıda seçkin soylu-

* Sezar yalnız bir kez, basit halk tabakasından olan insanların söz hakkı olmadığından bahsetmiştir (6, 13, 1). Fakat bu, diğer saptamalarına o kadar ters düşmektedir ki, savaşçı aristokrasisinin varlığına bir kanıt oluşturamaz. Hatta gösterişli mezarlar da bunun bir kanıtı değildir. Orgetorix öldüğünde, geride kalan aile bireylerinin cenazeyi görkemli bir törenle kaldırdıkları nakledilmektedir. Sezar'ın metninden onun Helvetlerin siyasetine egemen olmadığı kesin olarak anlaşılıyor. Askeri eylemlere yüksek oranda katılmanın politik ve sosyal önemi hakkında bkz. Paterson 1993, 92-94.

lar değil, tam tersine, daima büyük bir kalabalık halinde savaşan, eli silah tutan Kelt erkekleridir. Birçok Belçikalının hayatını Romalılara karşı savaşarak kaybetmiş olması da bu yöredeki Keltlerde bir "savaş aristokrasisi" bulunduğunu ileri sürenlerin yanıldığını gösterir.

Krallar ve mutlak hükümdarlar

Belçikalı Keltler, demokrasiyi ne kadar üstün tutuyorsa, Gaius Jül Sezar da o kadar küçümsüyordu. Sezar'ın Galya halkı hakkındaki tasarılarında, bu kendi kendini yönetme ve kendini ilgilendiren konularda kararını kendi verme hakkına hiç yer yoktu. Sezar'a göre Galyalıların tek hakkı boyun eğmek ve vergi ödemekti. Bu konuda Galya'nın fatihi gayet açık sözlü davranıyor, yazdıklarında niyetinin ne olduğunu her fırsatta yineliyordu -şu ifadesinde olduğu gibi (3, 10, 3): "Sezar hemen hemen bütün Galyalıların kendisine direneceklerini anlamıştı (kullandığı sözcükler aynen şöyle "*novis rebus studere*" - "yeni şeylere hevesleniyorlar," ama Keltler söz konusu olduğunda, istedikleri gerçekten yeni şeyler değil, eskiden sahip oldukları geleneksel özgürlükleridir), onlar savaşmaya kolayca teşvik edilebilen, kendilerini zaptedemeyen insanlardır -zaten bütün insanlar doğal olarak özgür olmak isterler ve kölelikten nefret ederler..." Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, Romalılar, Galyalıları ve bu bağlamda da Belçikalıları köleleştirmek istiyorlardı.

Demokrasi ve kölelik bir arada olamayacağına göre, Sezar sadece askeri zaferle yetinmeyip daha fazlasını başarmak zorundaydı. Romalı başkumandan, MÖ 57 yılında aslında amacının büyük bir kısmını gerçekleştirmişti. Demokrasiyi ekonomik, politik ve askeri bakımdan destekleriyle yaşatan, eli silah tutabilir durumdaki erkeklerin çoğu öldürülmüştü. Ama Belçikalı kabilelerin toplumsal yapısına vurulan bu kuvvetli darbe, bütün demokratik duygularını yok etmemişti. Küçük erkek çocuklar günün birinde büyüyeceklerdi ve MÖ 57 yılında henüz silah kullanamayanlar, birkaç yıl sonra bunu başarabileceklerdi.

Demek oluyor ki, Galyalıları sadık ve uysal köleler haline getirmek için, bir yaz mevsimi boyunca sürdürülen işgal harekâtı yeterli değildi. Askeri bakımdan kazanılan bir avantajı sürekli bağımlılığa dönüştürmenin

nasıl başarılabileceğini Sezar'ın keşfetmesine gerek yoktu. Romalı bir başkumandan olarak, daha önceki yüzyıllar boyunca Roma'nın topraklarını genişlettiği dönemlerde başarıyla uygulanan stratejileri zaten biliyordu. Sezar'ın *Commentarii*'sini dikkatle okuyanlar, Galya fatihinin hangi "hileli" yöntemlerle amacına ulaşmaya çalıştığını fark edecektir.

Başkumandanın sadece düşmanlarının demokrasisini yıkmakla yetinmediği, Haedue halkının karşısına çıktığı zamanki davranışından anlaşılmaktadır. Bu Galya kabilesi daha Sezar ülkelerine girmeden önce Romalılarla resmi bir dostluk geliştirmişti (bkz. 6, 12, 5). Haedue kabilesinde büyük siyasal etkisi olan kişi Dumnorix'ti, çünkü halkın büyük bir kısmı ondan ve Roma'ya karşı olan zihniyetinden yanaydı. Sezar, Dumnorix'in ve Haedue kabilesinin hayatını güçleştirmek için, Dumnorix'in karşısına bir rakip çıkardı -ama bunu nasıl yaptığını ne yazık ki açıklamıyor. Bu rakip, Dumnorix'in politika sahnesinin geri planına ittiği kardeşi Diviciacus'du. "Bizim zamanımızda Diviciacus henüz Suessionların kralıydı ve Galya'nın gerek bu yörede gerekse Britanya'da hüküm süren en nüfuzlu kişisiydi" (2, 4, 7).

Öyle anlaşılıyor ki, Diviciacus, krallık vakarını gerek Suessionların, gerekse Britanyalıların nezdinde koruyamamıştı ve kendi kabilesinin halkı dahi artık ona fazla değer vermiyordu. "Diviciacus sayesinde Dumnorix'in nüfuzu giderek büyüdü. Dumnorix onun servetinden ve gücünden faydalanarak, kardeşinin siyasi etkisini zayıflattı. Niyeti onu tamamen saf dışı bırakmaktı" (1, 20, 3). Fakat Sezar'ın desteği sayesinde Diviciacus'un yıldızı yeniden parlamaya başladı. Başkumandan bu konuyu şöyle dile getiriyor: "O yeniden eski nüfuzlu ve saygın konumuna getirildi" (1, 1, 8). Sezar, Diviciacus'un Bellovak halkını savunmasına izin vermekle, onun Haedue ülkesinin dışında da itibar kazanmasını sağlamış oldu.

İşte bu Diviciacus, Sezar'ın elinde, emellerini gerçekleştirmek için kullanabileceği en mükemmel araçtı. Saygınlığını kaybetmiş bir politikacı olarak tekrar yüksek bir mevkie getirilmiş olmasından ötürü Sezar'a şükran borcu vardı. Bu yüzden her zaman ve her yerde, hatta kardeşinin mevkiini ve halk meclisinin gücünü sarsma pahasına olsa bile, Sezar'ın çıkarını koruyordu. Artık Haedue kabilesinin iki ayrı önderi vardı: Biri halkının çoğunluğunu arkasına almıştı, öteki ise mevkiini Romalıların desteğine borçluydu.

Sezar politik nüfuzunu güçlendirmek için her zaman Diviciacus gibilerini kullanırdı. Nitekim başkumandan, Belçika'da Sabis Irmağı kıyısında kazandığı zaferden sonra Atrebatlarla yaptığı anlaşmayı şöyle anlatmaktadır: "Sezar, Atrebatları yendikten sonra, cesaretini ve aklını beğendiği, aynı zamanda sadakatine güvendiği Commius'u kral yaptı..." (4, 21, 7). Yazar burada "*rex*" yani "kral" sözcüğünü kullanmaktaysa da, Commius adındaki Atrebat ile Suessionların kralı Galba arasında büyük bir fark olduğunu unutmamak gerek. Zira Galba halk meclisinin onayıyla kabilenin önderliğine getirilmişti, oysa Commius ülkesini fetheden kumandanın kuklasıydı.

Bu duruma başka bir örnek de Sezar'ın Karnut kabilesinin başına getirdiği mutlak kral Tasgetius'tur: "Karnutlarda Tasgetius adında bir adam vardı ki, soylu bir aileden gelmekteydi ve ataları bu 'kabile devleti'nde krallık yapmışlardı. Sezar ona atalarının mevkiini geri verdi, çünkü Tasgetius yürekli bir kişiydi ve her vesileyle Sezar'ın dostu olduğunu kanıtlamış, tüm savaşlarında ona özel olarak hizmet etmişti" (5, 25, 1-2). Bundan sonra Tasgetius görünüşte ailesinin izlemiş olduğu yolda yürüdü, ama aslında kendisi ile ataları arasındaki çelişki bundan daha büyük olamazdı. Çünkü Tasgetius'un ataları, Karnut halkı onları kabul ettiği sürece tahtta kalmışlardı, oysa Tasgetius, Romalıların "işbirlikçisi" olduğu için Sezar tarafından ödüllendirilerek Karnutların başına getirilmişti.

Daha sonraki yıllarda, Tasgetius'un işgal ettiği mevkiin, Karnut halkının tercihine değil, Sezar'ın arzusuna bağlı olduğu ortaya çıktı: "Diktatörlüğünün üçüncü yılında onu öldürdüler, çünkü halkından pek çok kişi ona düşmanlık besliyordu ve öldürülmesi için birbirini kışkırtıyordu. Bu olay Sezar'a bildirildi. Sezar, bütün kabile devletinin kendisine sadakat göstermekten vazgeçmesinden korktu, Lucius Plancus'un Belçika'daki bir lejyonla birlikte hemen Karnutların ülkesine gitmesini ve kışı orada geçirmesini emretti. Tasgetius'un ölümünden sorumlu kişiler saptandığında, tutuklanıp kendisine gönderilmesini buyurdu." (5, 25, 3-4). Demek oluyor ki Tasgetius, Karnutların başına Romalıların çıkarlarını korumak üzere getirilmişti. O, halkının değil, Sezar'ın adamıydı. Olayın gelişmesi bunu kanıtlamaktadır. Konumunu, halkının veya halk meclisinin isteğine değil, Sezar'a olan sadakatine ve onun ordusunun gücüne borçluydu.

Sezar'ın, sadakatlerine güvenerek tayin ettiği ve geniş yetkilerle donattığı kişiler ile Keltlerin demokrasisi arasındaki çatışmaya en belirgin örnek Cavarinus olayıdır: "Senonlar, Sezar'ın mutlak hükümdarlık yetkileriyle donatarak atadığı Cavarinus'u halk meclisinde öldürmeyi denediler" (5, 54, 2). Ama zavallı "işbirlikçi" kendisine bir suikast tasarlandığını sezdi ve canını kurtarmayı başardı. Ancak bu eylem, Romalılara karşı MÖ 54 yılında kendini hissettiren gerçek direnişin başlangıcı oldu.

Keltler ve aynı zamanda Belçikalılar, artık Sezar'ın davranış biçimini tanıyor ve özgürlükleri için savaşmaktan başka çareleri olmadığını biliyorlardı. Eğer hiçbir girişimde bulunmazlarsa, ya ellerinden bütün silahları alınacak ya da korunmasız bir halde, Sezar tarafından atanan mutlak bir hükümdarın emri altına gireceklerdi. Bu hükümdar ülkelerinde Sezar'ın temsilcisi olarak Roma devletinin çıkarlarını koruyacak ve Roma ordusu tarafından da desteklenecekti. Resimde görüldüğü gibi, kendini korumaktan yoksun kölelerin ülkesi haline gelmiş olan bir Galya, Sezar'a vergi ödeyebilmek için çalışan, kendi seçtikleri önderleri tarafından değil de Sezar'ın bizzat atadığı, arkasına Roma ordusunu almış mutlak bir hükümdar tarafından yönetilen bir halkın tarifi, gerçeklere çok yakındır (Resim 70).

Galya'da bu düşüncenin egemen olduğu Sezar'ın da kulağına gitti. Fakat bu sefer başkumandan her zamanki kadar açık sözlü davranmadı ve Keltlerin özgürlükleri ve demokrasileri uğruna canları pahasına savaşmaya hazır olduklarını kabul etmek istemedi. Bu durumu dürüstçe itiraf ederek Keltlerin Roma egemenliğine girmeye direniş göstermelerini anlayışla karşılamak yerine, Keltlerin yarı vahşi, beyinsiz yaratıklar gibi, ne ve kim olduğu belirsiz birtakım önderlerin peşine düştüklerini ileri sürmektedir: "Bu barbarları savaşta yöneten önderlerini bulmak o kadar önemliydi ki, bunu gerçekleştirebilmek bile hepsinde büyük bir zihni-

70

yet farkı yaratmaya yeterdi. Öyle ki Haedue ve Remi halklarının dışında bütün kabileler şüpheli durumdaydı" (5, 54, 4). Keltler, Alesia'daki çarpışmaya kadar direnişlerini sürdürdüler, oldukça da başarılı oldular: Örneğin Belçikalı kabilelerden birkaçı bir araya gelerek Ambiorix'in yönetimi altında bir Roma lejyonunu etkisiz hale getirdiler, Nerviler de Cicero'nun karargâhını neredeyse yerle bir ettiler (5, 26, 1-37, 6 ve 38, 1-52, 7). *Asteriks Belçika'da* çizgi romanında da bunu gerçekten başarmaktadırlar. Ancak tarihte Sezar'ın Belçika'da boy göstermesinin öyküsü çizgi romanda olduğu gibi keyifli bir biçimde neticelenmedi. Bu direniş de sona erdirildi -ama ne şekilde olduğu konusunda bilgi vermek bu yazının sınırlarını aşar.

Sonuç

Asteriks Belçika'da çizgi romanıyla Goscinny ve Uderzo, Avrupa'ya eski demokrasisini geri getiriyor. Belçikalıların resmini, kendine güvenen, ekonomik bakımdan bağımsız, siyasette bilinçli ve savunmada kararlı insanlar olarak çizmesi, herkesin gözünü açtı. Bu tablo bize, demokrasinin Avrupa'da çok eski ve derin kökleri olduğunu ve bu siyasi kurumun Avrupa'dan kopamayacağını göstermektedir. Bu bakış açısına göre demokrasi, 18. yüzyıl aydınlarının, uygulanabilir bir yönetim biçimi sayıp sanki dışardan gelme bir ürünmüş gibi, bu fikre tamamen yabancı bir dünyaya ithal ettikleri teorik bir dogma değildir.

Keltlerin demokrasiyi unutmuş olması, elbette Roma'nın suçudur. Nasıl Atina'daki demokrasi bu ülkeyi fethedenler tarafından yok edildiyse, Galya'da da aynı olay cereyan etti. Özgür Keltler yenildi, silahları ellerinden alındı ve yaptıkları hakkında hesap vermeyen üst konumda birileri tarafından yönetilmeye alıştırıldılar. Yüzyıllar boyunca böylesi bir yönetime boyun eğmek, kökenlerinde var olan Kelt demokrasisinin hemen hemen bütün izlerini gizlemiştir; o kadar ki, günümüzün bilginleri bile artık tarihteki özgür Kelt demokrasisinin Asteriks çizgi romanlarında nasıl yeniden şekillendiğini ve -eğer doğru bir bakışla okunursa- bütün bu yıkımın nedeni olan kişinin, yani Sezar'ın yazılarında da nasıl yansıtıldığını görmemekte diretmektedirler.

Veit Rosenberger

ASTERİKS ROMA'YI FETHETTİ Mİ?

Bir Norman savaşçısı Galyalı bir ozana şöyle der:
"Korkut bizi Galyalı!"

Gerçekten Galyalılardan Korkulur Muydu?

Galyalılar!!! -İktidar hırsıyla etrafa saldıran Romalılardan tutun da sinsi Mısırlılara, gözü doymaz korsanlardan Galyalı dolandırıcılara kadar bütün kötü niyetli insanlar, Asteriks ve Oburiks'i etkisiz hale getirmiş olmanın sevincini yaşadıkları bir anda, karşılarında gene bu sırtı yere gelmez iki Galyalıyı görünce tatlı hayallerinden uyanıp bu feryadı basarlar (Resim 71). İşte çizgi romanın milyonlarca okuyucusuna, Asteriks ve Ortakları'nın çabaları sayesinde kötülüklerin nasıl alt edildiğini, her defasında yeniden aktardığı mesajda ne oranda gerçek payı olduğunu bu yazımızda göstermeye çalışacağım. Bu vesileyle şunu da belirtmek isterim ki, bir Fransız ürünü olan bu çizgi romana (peynirde, şarapta ve son zamanlarda filozoflarda da olduğu gibi) bol miktarda Holywood etkisi de sızmıştır. İlk bakışta bu girişim düzeysizlik ve dar kafalılık olarak nitelendirilebilir. Bir kere: Galyalılar hiçbir zaman insanı yenilmez yapan bir sihirli iksire sahip olmadılar, çünkü böyle bir şey mümkün olsaydı, o zaman bir Roma İmparatorluğu yerine bir Galya İmparatorluğu kurulurdu. İkincisi: Goscinny ve Uderzo, geçmişteki olayları etraflı bir biçimde araştırmış olsalar da, niyetleri onları yeniden yaşatmak değil, kurgu olaylar yaratmaktı. Üçüncü olarak da şunu ileri sürebiliriz: Diğer çizgi romanların konusunun gerçekten yaşanmış olması mümkün mü diye araştı-

71

ran olmuyor. Örneğin hangi "Vahşi Batı" kahramanı gerçekte gölgesinden daha hızlı tabanca çekebilir? Hangi adam kırmızı peleriniyle havada uçabilir? Ya da ıspanak gerçekten de insanüstü güç kazandırabilir mi? Demek ki Galyalılar gerçekten etrafa korku salarlar mıydı diye bir soru da anlamsız görünüyor (Resim 72). Ama gene de, projektörlerimizi Asteriks çizgi romanının üzerine değil, son yılların eskiçağ tarihi araştırmaları üzerine tutarsak, bu tür düşünceler yürütmek için yeterli sebep buluruz.

Bu bildiride iki tezi savunma cüretini göstereceğiz: Birkaç yıldan beri araştırma literatüründe MÖ 387 yılında Galyalıların Romalıları yenilgiye uğratmalarının ve hemen sonra Roma'yı işgal etmelerinin, Galyalılara karşı şiddetli bir korkunun (*metus Gallicus*) doğmasına neden olduğundan ve bu olgunun da bütün cumhuriyet dönemi süresince (MÖ 510-31) Romalıların tüm eylemlerini etkilediğinden söz edilmektedir. Goscinny ve Uderzo'nun yaydıkları yenilmez Galyalılar imajını daha da genişleterek işlemek, aslında Fransız eskiçağ bilginlerinin ulusal mirasları gereği izleyecekleri yol olması gerekirken, ciddi bilim adamları her nedense bu yöne gitmeyi tercih etmemişlerdir. (Aslında bunu yapsalardı, uluslarının kendine güvenlerine katkıda bulunurlardı.) Buna karşılık, Ren Irmağı'nın karşı kıyısında, Almanca konuşan bilim adamlarının araştırmalarında, Romalıların cumhuriyet dönemindeki Galyalı korkusuyla ilgili sav, nerdeyse Tanrının buyruğuymuş gibi ciddiye alınmıştır. İlk tez olarak -bu sava karşı- şunu belirtelim ki, bu fikri aşılayan antikçağdan kalma bir mitos değil, modern bir mitostur. İkinci tez olarak da şunu açıklayalım: MÖ 387'de Galyalıların saldırısı sonucu bir süre için Roma'nın elden gitmesi bu mitosun oluşmasına yol açmıştır. Bu tezlerimizle ilgili olarak önce *metus Gallicus* sorunu, arkasından Livius'a göre Galyalıların saldırısı ve en sonunda da Roma'nın konumu üzerinde duracağız.

Korkunç Galyalılar Üzerine Modern Bir Mitos

MÖ 387 tarihinde Roma'nın Galya ordusu tarafından fethedilmesinin, Galyalılara karşı bir korkuya yol açtığı iddia edilmektedir. Tarihteki olayın öyküsü çok kısadır -tabii Romalıların bakış açısından: Kral Brennus'un yönetimindeki Kelt ordusu Roma topraklarına girer ve kentin bir-

kaç kilometre kuzeybatısındaki Allia Irmağı dolaylarında Roma ordusunu büyük bir hezimete uğratır. Roma kenti fethedilir ve sadece çok küçük bir birlik, kentin hisar tepesi olan Capitolinium'u elinde tutmayı başarır. Tanrıça Juno'ya ait olduğuna inanılan kazların çıkardığı gürültü, Romalıları Galyalıların saldırısına karşı uyarır ve Capitolinium işgalden kurtulur. Ancak kuşatma uzun sürünce, her iki tarafta da yiyecek ve içecek kıtlığı baş gösterdiğinden anlaşmaya karar verirler.

Romalılar, özgürlüklerini satın almak zorunda bırakılırlar. İstenilen para 1000 *libre* (2000 kilo) altındır. Bu bile çok yüksek bir fiyattır, ama Galyalılar hile yaparak ödemeyi büsbütün ezici hale getirirler. Anlaşmada saptanandan daha fazla altın alabilmek amacıyla hileli ağırlık kullanırlar. Romalı arabulucu bu dolandırıcılığa alet olmamak için aradan çekilince, Galyalıların kumandanı öfkelenerek kılıcını terazinin kefesindeki ağırlıkların üzerine atar ve "*vae victis!*" -yenilenlerin vay haline!- diye bağırır. Romalıların böyle eşine az rastlanır biçimde aşağılanmasından kısa bir süre sonra, sürgünden geri çağırılan diktatör Marcus Furius Camillus yönetimindeki takviye ordusu Galyalıları kıstırır ve büyük bir yenilgiye uğratır. 72

Bu ilk Galya savaşının tarihi olaylar içindeki yeri, bize Pers savaşlarının (MÖ 490-479) Atina üzerindeki etkileriyle bazı paralellikler saptama olanağını tanıyor: Her iki olayda da şehir düşman güçlerin eline düşmüştür. Gerek Atina'nın gerekse Roma'nın yeryüzünden silinmesi sadece bir an meselesidir. Her iki olayda da güçlü barbarlarla pazarlık yapılmış, daha sonra da bu toplumlarla uzun süren savaşlara girişilmiştir. Şehrin düşman

eline geçmiş olması toplumun ortak bilincinde yer etmiş ve her iki olayda da bir mitosun doğmasına yol açmıştır. Bu iki olayın arasındaki farklara gelince, öncelikle, o dönemi bize aktaran kaynakların eşdeğerde olmadığını belirtmek gerek. MÖ 5. yüzyılda Atina'nın durumunu bize anlatan o çağa ait kaynaklar oldukça zenginken, MÖ 4. yüzyıldaki Roma'yı anlatan çok az belgeyle yetinmek zorundayız. Arkeolojik buluntular Galyalıların saldırısı hakkında çok güvenilir bilgi vermemektedir. Kentin surlarında yapılan kazılarda düşmanın yol açtığı tahribatı kanıtlayacak ne bir yangın katmanı, ne de zamanın kesin belirlenebilmesine yarayacak başka bir değişiklik saptanabilmiştir. Yazınsal kaynaklar ise ancak olaylardan birkaç yüzyıl sonra oluşmuştur. Bunlardan Livius (ki Romalı olduğu için en çok bu yazara başvuracağız), Halikarnaslı Dionysios, Diodorus, Plutarkhos'ta Camillus'un biyografisi ve Cassius Dio bize bilgi vermektedir. Mevcut kaynakların kısıtlı olmasından ötürü Livius'un metinlerini kriminoloji yöntemleriyle sınıflayıp değerli olan bilgileri değersizlerden ayırarak içindeki tarih çekirdeğini ortaya çıkarmak veya daha eski yazarların verdiği bilgi kırıntılarını çevrelerindeki ayrıntılardan soyutlayıp vermek mümkün değildir. Zaten Livius, Galyalıların saldırısından çok sonra yaşadığı için gerçek olguları anlatmaz, daha çok kurgu olaylar veya mitoslar aktarır. Burada mitos kavramı Heidelbergli Mısır bilimcisi ve kültür tarihçisi Jan Astmann'ın *Kültür Belleği* adlı monografisinde (1992, S: 52, 75 ve 78 vd) tanımladığı biçimde kullanılmaktadır. Astmann'a göre mitos, geçmişin görüntüsünü anlamsal dolgu malzemesiyle biçimlendirerek aktarır. İşte, mitos kavramının bu tanımını göz önünde bulundurursak, sunacağımız bildirinin amacı, yani Roma'nın işgali ve Galyalıların ülkeden çıkarılması hakkındaki öykülerin ve bilgilerin araştırılarak birleştirilmesi, en iyi şekilde yerine getirilebilir.

Tanınmış Mainz'lı eskiçağ tarihçisi Heinz Bellen, Galyalılara duyulan ve *metus Gallicus* diye adlandırılan korkuyu, kökeni Galyalıların Roma'ya saldırısına dayanan ve yüzyıllar boyunca Romalıların dış siyasetiyle ilgili düşüncelerini ve eylemlerini belirleyen, iliklerine işlemiş bir korku olarak tanımlamıştır (1985). Bu Galyalı korkusu savı, o zamandan beri Almanca ikincil literatürde sürekli işlenen bir konu olmuştur ve bu bildirinin yazarı da vaktiyle buna katılmıştır. Başka bir tarihçi de Galya savaşlarını,

"Romalıların aralıksız sürdürdükleri bir yaşam kavgası" olarak betimleyip belirtilerini şöyle açıklamıştır: "Bütün toplumsal yaşamı etkileyecek güçte olan, hiçbir biçimde denetlenemeyen, bazen adeta aklın sınırlarını aşan, panik halindeki korku nöbetleri" (Kremer 1994, 64 vd). Vaktiyle Roma'yı fethetmiş olan ve sürekli savaşmaya zorlanan Galyalılar gibi bir halkın, Romalıların askeri girişimlerle ilgili düşüncelerinde önemli bir yer tutması akla yakın gelmektedir. Fakat Livius, Galyalılara karşı duyulan korkudan hiç söz etmemiştir. 73

Galyalı korkusu tezini savunanlar, bunun daha önce dışardan gelen bir düşmana karşı duyulan korku (*metis hostilis*) biçiminde kendini belli ettiğini ve Romalıların bu korkuyla birbirlerine sımsıkı kenetlendiklerini ileri sürerler. Bu aslında Romalıların Yunanlılardan devraldıkları yazınsal bir motiftir. O halde bizim kaynaklarımız korkudan bahsetseler bile, bu sadece yazınsal bir buluş olabilir (Resim 73).

Galyalı korkusu tezini savunanlar bütün dikkatlerini özellikle *tumultus Gallicus* denilen olgu üzerine çevirmişlerdir. Savaşla ilgili bütün kuralların yerine getirildiği, yani Roma'da karar alınıp resmen savaş ilan edil-

diği *bellum*'dan farklı olan *tumultus*, ansızın ortaya çıkan askeri bir sorun karşısında en kısa yoldan ordu oluşturmak anlamına gelir. Demek oluyor ki *tumultus Gallicus* aslında bir korku ifadesi değil, sadece Romalıların tehlikeli düşmanlar karşısındaki pragmatist tutumlarının ürünüdür. Bu sayede, Roma'daki merkeze başvurmadan hızla tepki verip harekete geçme olanağı sağlanıyordu. 225 yılındaki *tumultus Gallicus* sırasında Romalıların 148.000 askerden oluşan büyük bir orduyu yukarı İtalya'ya göndermesi, zaman zaman Galyalı korkusuna kanıt olarak gösterilmektedir; çünkü o güne kadar hiç bu denli çok insan silah altına alınmamıştı. Bu büyük rakamı ciddiye alıp olanlara inansak veya doğru olup olmadığını araştırsak da, her durumda bu olay sadece MÖ 225'te gene Kelt saldırısının püskürtülmesi gerektiğinde alınan bir önlem olarak anlaşılmalı, sürekli var olan bir Galyalı korkusuna kanıt gösterilmemelidir. Böyle büyük bir ordunun toplanması, genel bir korku ve panik belirtisi değil, Galyalıların ne kadar ciddiye alındığının ve önemsendiğinin bir göstergesi olabilir. Aynı tutum ilerde Romalıların Germenlere karşı davranışlarında da kendini göstermiştir.

Romalıların, Kelt saldırısı tehlikesine karşı duydukları şiddetli korkuya başka bir kanıt olarak da MÖ 228, 216 ve 114 yıllarında kurban edilen insanlara işaret edilmektedir. 216 yılında, Roma'nın Cannae'de Kartacalılara yenilip 60.000 askerini kaybettiği savaştan sonraki olayları Livius etraflı biçimde aktarır (22, 57, 6): "Bu arada, kutsal yazıların verdiği bilgiye göre, birçok olağanüstü kurban sunuldu. Aralarından Galyalı bir erkek ve bir kadın ile Yunanlı bir erkek ve bir kadın Forum Boarium'da yeraltındaki bir mahzene diri diri kapatılıp çevrelerine duvar örüldü. Burada daha önce de insan kurban edilmişti, ancak bu, Romalıların kurban geleneğine hiç uymuyordu."

İşte bu insan kurban etme olayının Galyalılara karşı duyulan şiddetli korkudan ileri geldiği iddia edilmektedir. Genel kanıya göre, insan kurban etmekle düşmanın büyü gücüyle yok edilmesi sağlanmaktadır. Kurban edilecek insanların, düşman kavramını genel olarak temsil eden Galya ve Yunan halklarından seçilmesinde, Etrüskler örnek teşkil etmiştir. Çünkü Etrüsklerin o yöredeki üstünlükleri, Keltlerin ve Yunanlıların saldırıları sonucunda çökmüştür. Gerçi 216 yılında henüz Yunanlılara karşı savaşılmı-

yordu, Hannibal ile Makedonya Kralı V. Filippos arasındaki anlaşma ancak bundan sonraki yıl gerçekleşti, ama gene de Galyalı ve Yunanlı çift birbiriyle ayrılmaz biçimde bağlantılı kabul ediliyordu; bu yüzden de kurban sunarken Yunanlıları katmasalardı, dini görevlerini yerine tam getirmediklerine hükmedeceklerdi. Ama burada akla şu soru geliyor: Madem ki düşmanı yok etmek söz konusuydu, acaba neden Kartacalı savaş esirlerinden de kurban sunulmamıştı? Romalılar her ne kadar Kartaca'da yenilgiye uğradılarsa da, mutlaka ellerinin altında bazı esirler vardı.

Bu insan kurban etme olayının anlaşılabilmesinde çözümün anahtarını başka bir yerde buluyoruz: Galyalıların ve Yunanlıların yerleşim bölgesi, Romalıların etki alanı olan kuzey ve güney İtalya'nın hemen yanı başındaydı. Bu halklar, Yunan devletiyle o sırada savaşılmıyor olunsa da, İtalya-Roma savunma birliğinin sınırlarını belirliyordu. Eğer birileri Hannibal'in başarılarından cesaret alarak Roma devletinin ve müttefiklerinin sınırlarına ciddi bir tecavüzde bulunursa, o zaman birer Galyalı ve Yunanlı kurban sunmakla, hiç değilse simgesel olarak kent sınırları içinde "ötekilere" karşı sınırlar korunmuş, savunma birliğinin sınırlarını tekrar yerine yerleştirmiş, sonuçta Romalılar ile müttefikleri arasındaki bağ kuvvetlendirilmiş olacaktı. Bu bağlamda özellikle Galyalılara karşı bir korkudan bahsedilemez, çünkü Yunanlılardan da iki kişi diri diri gömüldüğüne göre, Yunanlılara karşı da aşırı bir korku duyulduğuna hükmetmek gerekir. Ayrıca o dönemde aslında Kartacalılara ve Hannibal'e karşı savaşıldığını da unutmamak gerek.

Çok güçlü etkileri olan tezlerin sürükleyiciliğine kapılarak antik literatürde Galyalı korkusunu doğrulayacak bazı belgelere rastlamak da olasıdır. Bunlara iki örnek verelim: Romalılar, Galyalılara karşı 367 yılında, yani Allia dolaylarındaki yenilgilerinden 20 yıl sonra giriştikleri bir savaşta galip geldiler. Livius bu konu hakkında şunları yazmıştır: "Romalılar, geçmişte uğradıkları yenilgiyi hatırlayarak Galyalılardan fena halde korkmalarına rağmen, kesin ve kolay bir zafer elde ettiler" (6, 42, 7). Bu yazı Galyalılardan korkulduğunun açık bir kanıtı sayılır mı? Cümlenin tümü göz önünde bulundurulduğunda, korku kavramı başlarda yer alıyorsa da, sonunda Romalıların zafer elde ettiği belirtiliyor. Üstelik bu zaferin Romalılarca kolay kazanıldığının vurgulanması da, Galyalı korku-

sunu bir çerçeve içine almakta ve böylece cümlenin yapısı da korkunun geri plana atılmasını simgelemektedir.

Şimdi de ikinci örneği inceleyelim. Livius bir olayın tarihini şöyle belirtmektedir (7, 18, 1): "Roma kentinin kuruluşunun dört yüzüncü yılında ve şehrin Galyalılardan geri alınışının otuz beşinci yılında." Bu cümle şöyle yorumlanmıştır: Livius'un Allia kıyısındaki yenilgiyi "Roma tarihinin en kötü olayı olarak kabul ettiği, Roma'nın düşmesi olayını zamanı saptamak için kullanmasından anlaşılmaktadır" (Kremer 1994, 64). Oysa Livius'un metnini gözden geçirirsek, karşımıza başka bir tablo çıkar: Livius aslında Galyalılara yenilmiş olmaktan değil, Roma'nın, Galyalıların yenilmesi sonucu geri kazanılmasından söz ediyor ve bununla da adeta şehrin yeniden kuruluşuna gönderme yapıyor. Burada Livius için önemli olan Roma'nın birinci ve ikinci kuruluşudur, Galyalılardan duyulan korku değil. Demek oluyor ki, bu argümanlar karşısında, Galyalı korkusunun bütün dış siyasetle ilgili eylemlere damgasını vurduğu savı ayakta kalamaz.

Livius'un Belgelerine Göre Galyalıların Saldırısı

Genel bir bakışla yaptığımız bu araştırmadan sonra, Livius'un Allia'daki yenilgi neticesinde Roma'nın hemen hemen bütünüyle ele geçirilmesinin ve daha sonra Galyalıların ülkeden kovulmasının ayrıntılarını veren bildirisine, Galyalı korkusu açısından ışık tutalım. Livius'un tarihsel olaylar hakkındaki çalışmasının başlarında Romalıların efsanevi üstünlüğü öne çıkarılıyorsa da, Galyalıların saldırısı bir dönüm noktası oluşturuyor; çünkü Romalılar ilk defa olarak barbar bir halkla karşı karşıya gelmişlerdir ve şimdiye kadar önlerine çıkanlardan çok farklı, yepyeni güçlükleri yenmek zorundadırlar.

Romalılardan önce, bir Etrüsk kenti olan Clusium (günümüzdeki Chiusi) halkı Galyalılarla karşılaştılar. Livius'a göre bunun tepkileri şöyle oldu (5, 35, 4): "Clusium kenti ahalisi, karşılarına çıkan kalabalık insan sürüsünü, o insanların şimdiye kadar tanımadıkları görünümlerini, silahlarının farklı biçimlerini gördüklerinde ve onların Po Irmağı'nın gerek bu, gerekse öteki yakasındaki Etrüsklerin ordularını püskürttüklerini öğrendiklerinde, bu savaştan fena halde korktular."

Karşılaştıkları bu yeni ve değişik tehlikeden ürken Clusium halkının aksine, Romalılar Allia Irmağı boylarındaki savaştan önce barbarlardan hiç korkmazlar; endişeye kapılmaksızın ve tedbirsizce düşmanın üzerine yürürler. Oysa Galyalılar gayet iyi düşünerek eyleme geçerler. Bu nedenle kısa bir süre için Galyalılar ile Romalılar rolleri değişmiş görünürler ve bu da -Livius'a göre- Galyalıların savaşın başlarında başarılı olmalarını sağlar. Fakat bir süre sonra, Romalıların bakış açısına göre doğal olmayan bu durum değişir: Romalılar ilk şaşkınlıklarını yener yenmez, gene planlı hareket etmeye başlarlar, buna karşılık Galyalılarda bir gevşeme baş gösterir. Livius (5, 44, 4-6) Galyalıların tablosunu çizerken, onları gürültücü fakat tehlikesiz insanlar diye tanımlar. Böylece de bize Roma'da gündemde olan Galyalılar hakkındaki hararetli söyleşilerin tanıklığını yapmış olur: "Doğa, bu halkın insanlarına vücut yapısı gibi cesareti de büyük boyutlarda bağışlamış. Ama dayanma gücünü aynı boyutlarda vermemiş... Bu nedenle giriştikleri tüm savaşlarda etraflarında şaşkınlık ve korku yaratıyorlarsa da, dirençleri çabuk kırılıyor. Kuşatma sırasında hareketsizliğin sıkıntısı bile onların direncini yeniyor, nöbet tuttukları yeri terk ediyorlar, tarlalarda başıboş tek başına dolaşıyorlar. Çabucak karınlarını yiyecek ve şarapla doldurup, gece bastırırken bir su kenarında, korunmasız, nöbetçisiz, başlarına bir adam dikmeksizin, tıpkı vahşi hayvanlar gibi yatıp uyuyorlar. Hele şimdi, savaşta başarı kazandıktan sonra, eskisinden daha da tedbirsiz davranıyorlar."

Galyalılar Romalıların tam tersidir. Boyları uzundur, fakat dayanıksız ve disiplinsizdirler. Gün sona erince daima korunmalı bir açık ordugâh (*castra*) kuran Romalıların tam karşıtı olarak Galyalılar düzensiz biçimde konaklarlar. Bu özellikler Asteriks çizgi romanlarında da Galyalı-Fransızların bir özeleştirisi olarak sık sık göz önüne serilmektedir. Yabandomuzlarından ve Romalılardan başka bir şey düşünmeyen Oburiks Galyalıları temsil eder. Zaten bütün köy halkı da Romalıların Galyalılar hakkında çizdikleri basmakalıp tabloya uygundur. (Acaba Almanlarda da Fransızlar hakkındaki kalıplaşmış izlenim bu mu?) Belki yalnız Asteriks ve bilge Büyüfiks bir ayrıcalık oluşturmaktadır, çünkü davranışlarını sağduyularının (*ratio*) sesini dinleyerek düzenlerler. Goscinny ve Uderzo'nun

her fırsatta Romalı ordusunun şaşmaz düzenini -kaplumbağa taktiği, tavşan ayağı taktiği vb- ve bir an önce Romalılardan birini pataklama hevesiyle karmakarışık saldıran Galyalıları karşı karşıya getirdiklerini bu vesileyle hatırlatmak isterim.

Şimdi biz gene Livius'a dönelim. Doğa, Romalıların erdemlerine sahip olmayan Galyalıları cezalandırır. Galyalıların ordusu, kuşatmalar sırasında sık sık rastlanan bir felaketle karşılaşır. Roma kentinin bulunduğu bölge devamlı çıkan yangınlar yüzünden aşırı çoraklaşmıştır: "Nemli ve soğuk hava koşullarına alışmış olan bu halk, buna dayanamadı. Sıcak ve bunaltıcı hava sağlıklarını bozdu, tıpkı hayvanlarda olduğu gibi salgın hastalıklar yüzünden öldüler. Ölülerini tek tek gömmekten sıkıldıkları için, cesetleri hiçbir ayırım yapmaksızın dağ gibi yığarak yaktılar" (Livius 5, 48, 3).

Burada da Livius Galyalıları hayvanlarla kıyaslıyor -ölüm onları sığır sürüleri gibi alıp götürüyor. Metnin sonundaki dipnotta, Galyalıların, Romalıların aksine uygar toplumlardan sayılmadığı da kayıtlıdır. Yazının bu bölümünde Galyalılar hakkında başka bir bilgi daha verilmektedir: Galyalılar yapısal olarak sıcağa değil de soğuk havaya daha iyi dayanabildiklerinden, Roma'da yaşayamayacaklardır. Bu iklime kimlerin daha iyi dayanabileceğini de Livius'un özellikle belirtmesine hiç gerek yok -elbette ki Romalılar.

Olayların anlatılması aynı zamanda doğru davranış biçimi için de bir örnek vermiş oluyor. Buna dair kısa ve özlü bir genel bakış yeterli olacaktır. Romalıların en büyük erdemi, her şeyden önce inançlarına bağlılık ve sadakat duygusudur (*pietas*). Tanrılarına saygı ve bağlılıklarını gösteren nefes kesecek kadar gerilimli bir olayı anlatmak bunu kanıtlamaya yeterli olacaktır. Fabius ailesi belirli bir günde Quirinalis'te* bir kurban sunmak zorundadır. Fakat o sırada Quirinalis Galyalıların işgali altındadır. Gene de bu ailenin bir üyesi olan Gaius Fabius Dorsuo görevini yerine getirmekten kaçınmaz. Kurban sunma sırasında giyilen kıyafetiyle ve elinde kurbanlık armağanları olduğu halde Capitolinium tepesinden aşağıya iner ve Galyalıların şaşkın

* Antik Roma kentinin yedi tepesinden biri. –ç.n.

bakışlarına aldırmadan aralarından geçerek Quirinalis'e gider, kurbanlık armağanlarını sunar ve tekrar geriye döner. Galyalıların tehditleri onu yolundan alıkoymamış, yüzünde huzurlu bir ifadeyle ve sakin ama kararlı adımlarla hedefine yürümüştür. Tanrılar onu saldırgan Galyalıların kaynaştığı bu köpekbalığı dolu bir havuza benzeyen ortamdan sağ çıkabilmesi için korumuş olmalılar. Bu vesileyle şuna da işaret etmek isterim: Antikçağ devletlerinde, dini inanç ve ibadet büyük önem taşımaktaydı. Oysa Goscinny ve Uderzo bu gerçeği çizgi romanlarında tamamen dışlamışlardır. Tanrılarla ilişkiler sadece "Jüpiter adına!", "Tutatis adına!", "Belenus adına!" gibi sözlerden ibarettir. Sebebi de herhalde -o zamanki Romalılar için anlaşılması mümkün olmayan- çağımızın din ve devlet işlerini ayırma ilkesinden ileri gelmektedir. Asteriks'in yaşadığı dünya da tıpkı okurlarının çoğunun içinde bulundukları dünya gibi büyük ölçüde laik olarak çizilmiştir.

Romalıların tanrı korkusu kadar vatan sevgisinin güçlülüğünü de belirtmek gerek, ki bu da Latince bir terim olan *pietas*'ın içerdiği anlamlardan biridir. Vatan söz konusu olunca, kişisel çıkarlar geri plana itilir. Örneğin Capitolinium tepesine sığınmak gerektiğinde, yaşlı senatörler kentte kalmayı yeğlerler, çünkü Capitolinium'da yiyecek kıtlığının daha da vahim hale gelmesine yol açmak istemezler. Bu davranışlarıyla kendilerini feda etmiş olurlar, çünkü Galyalılar hemen hemen bütünüyle boşalmış olan kente girdiklerinde, yaşlı insanları görünce şaşırırlar, onların orasını burasını çekiştirirler. Nihayet senatörlerden biri kendini savunmaya kalkınca, onu bir vuruşta yere sererler, sonra da hepsini öldürürler. Böyle toplu fedakârlık örneğinden başka tek başına ortaya çıkıp yürekliliğini (*virtus*) gösteren Romalılara örnek olarak da Marcus Manlius Capitolinus gösterilebilir. Bu yiğit Romalı, Capitolinium tepesinin kayalarına tırmanan Galyalıları tek başına geri püskürtmeyi başarmıştır. Bunun dışında Romalıların planlı ve iyi düşünerek hareket ettiklerini de belirtmek gerek. Galyalılar Capitolinium'a saldırdıklarında, Romalılar karşı koymak için en uygun zamanı beklemişlerdir. Ayrıca Romalılar *disciplina* konusunda da ilkelerine çok bağlıydılar. Kendilerini savunmak için tek tek her insana gereksinimleri olduğu bir zamanda, Capitolinium tepesinde nöbet tutmakla görevli kişi, Galyalıların yaklaştığını fark etmediği için idam cezasına çarptırılmıştır.

Livius, Galyalıların saldırısını anlatırken birçok karşıtlıklara parmak basmıştır. Romalı tarihçinin gözünde, Romalılar karşısında Galyalılar uygar bir devletin karşısına çıkan barbarlar, disipline karşı hayvani bir başıboşluk, tanrı korkusu karşısında para hırsı demektir. Gerçi böyle karşıtlıkları ortaya çıkarmak, bir tabloyu aşırı keskin hatlarla çizmek sayılabilirse de, kaynak eserlerden de anlaşıldığına göre, aslında Romalılar gerçekten bu kategoriler doğrultusunda düşünmekteydi. "Ötekiler" ile olan farklar, Romalının öz kimliğini betimlemeye yarıyordu. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Romalıların bu şekilde tarif edilen Galyalılar karşısında korku duymalarına hiçbir neden yoktu. Roma tarihçiliğinin piri ve aynı zamanda Nobel ödülü sahibi Theodor Mommsen, Roma tarihi üzerine yazdığı yapıtında, Galyalıların yağmacılıkları hakkında şunları söylüyor (1902, Cilt I, s. 334): "Fakat ganimet toplamak için düzenledikleri bu saldırılar, ne kadar korkunç ve üstesinden gelinmesi zor da olsa, politik birer olay olmaktan çok, birer afetti..."

Varlığını her zaman koruyacak olan şehir

Savaş nasıl çıktı? Livius'a göre, Clusium'daki Roma temsilcileri, uluslararası hukuka uymayarak Galyalılara karşı girişilen savaşa katılmışlardır. Galyalılar bu kurallara aykırı davranış karşısında, üstün bir toplum tavrıyla isyan ederler ve Romalılardan bu hatanın kefaretini isterler. Roma senatosu Galyalılara ilke olarak hak verir, öte yandan elçilerini de küçük düşürmek istemez ve meseleyi halk meclisine getirir. Halk meclisi kararsız davranır, uluslararası hukuku saymaz, üstelik suçluları yüksek mevkilere getirir. Yenilginin suçu halkın aşağı tabakasına, pleblerin üzerine atılır, patrisyenler ise aklanır. Bunun üzerine Galyalılar fena halde öfkelenip Roma'ya karşı sefere çıkarlar: "Onların hızla geçişleri sırasında çıkardıkları gürültüden ürken yol üstündeki şehirlerin ahalisi silahlara sarılırken, kırsal kesim halkı kaçışıyor; onlar ise bağıra çağıra Roma'ya gittiklerini ilan ediyorlardı. Bütün geçtikleri yerlerde yayaları ve atlarıyla birlikte enine boyuna çok geniş bir alanı kaplıyorlardı" (Livius 5, 37, 5).

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere, Galyalıların hedefi aslında Roma kentiydi, yol boyunca geçtikleri diğer şehirler sadece birer figürandı. Roma

bütün komşularından daha önemliydi. Sonunda Allia Irmağı kıyısında çarpışma gerçekleşti ve Romalılar yenildi. Çarpışmada sağ kalanların çoğu Roma kentine giden yolun daha düzgün olmasına rağmen Veii'ye kaçtılar. Roma'ya kaçanlar ise, kentin kapılarını kapatmadan doğru Capitolinium'a çıktılar. Artık kimsede şehrin tümünü savunabilme umudu kalmamıştı. "Daha çok pleblerden ibaret küçük bir topluluk, küçük Capitolinium tepesi bu kadar kalabalığı kaldıramayacağından ve erzakları da yetmeyeceğinden, şehrin dışına çıktı ve Ianiculum'a yöneldi. Oradan bir bölümü başlarında bir önder ve ortak bir planları olmaksızın daha uzaklara gitti, bir kısmı da komşu şehirlere dağıldı. Herkes kendi umutları ve kendi tasarıları doğrultusunda davrandı, artık ortak hiçbir şeyleri kalmamıştı" (Livius 5, 40, 5-6).

Roma artık dibe vurmuştur. Ama daha o gece değişim gerçekleşir, insanlar mantıklı düşünme yetisini yeniden kazanırlar ve Capitolinium, halkın, tanrıların ve şehrin kurtarılmasını sağlayacak son savunma kalesi olarak örgütlenir.

Capitolinium kuşatması sırasında Roma'nın bulunduğu yerin özel anlamı ve değeri kendini belli etmişti. Bunu dört ana noktada toplayabiliriz: 1) Galyalılar birçok kez evleri yaktıkları halde, şehir hiçbir zaman bütünüyle yanmamıştır. Livius bunu hayretle karşılar ve tanrıların Roma'yı korumak için önlem aldıklarını tahmin eder. 2) Camillus ile Capitolinium'de kalan senatörler arasındaki haberleşmeyi sağlayan kişi, Capitolinium'a tırmanmayı başarırsa da, bu kayalık tepeye ansızın saldırıp onu ele geçirmek isteyen Galyalıların girişimi kutsal kazların müdahalesi sonucu bir felakete dönüşür. 3) Roma'da konaklayan Galya ordusunda bir salgın hastalık başgösterir. Doğa Galyalılara karşı cephe almıştır. 4) Kurtarıcı ordunun gelmesiyle şehirde başlayan çarpışmalarda Romalılar galip gelir. Romalıların şehrinde Galyalıların zafer kazanması olanaksızdır.

Galyalıların ülkeden kovulmasından sonra Roma'nın sıfır noktasına ulaştığı anın tanığı oluyoruz. Pleb sınıfının Roma'yı terk edip Veii'ye göç etmeyi önermesine karşılık, Roma'yı kurtaran muzaffer ordu kumandanı Marcus Furius Camillus, Roma'da kalmayı savunur. Livius onun verdiği uzun söylevi aktarmaktadır. Camillus'un birinci savı dine dayanır. Roma, dinin gerektirdiklerinin doğru olarak yerine getirilmesi sayesinde

kurulmuştur. Ayrıca şehir hakkında şunları söyler: "Şehrin her köşesi belirli bir dini görevi ve bir tanrıyı simgeler. Kutsal kurban törenleri için sadece belirli günler değil, aynı zamanda da bu törenlerin yapılacağı belirli yerler saptanmıştır" (Livius 5, 52, 2).

Bu metinde Roma dini anılar şehri olarak betimlenmektedir. Roma'da birçok yer bir mitosla bağlantılıdır. Örneğin Capitolinium'da uzun yıllar önce bir insan kafası (Latince *caput*) bulunmuş ve bunun üzerine kâhinlere başvurulduğunda, ileride burada dünyanın başkentinin kurulacağı ve en büyük gücü elinde tutacağı yanıtı alınmıştır. Camillus bunları ileri sürdükten sonra duygusallaşır ve sürgündeyken çektiği acıları dile getirir: "Atalarımın şehrini aklıma getirdiğimde hep şunları hatırladım: tepeleri, tarlaları, Tiber Irmağı'nı, görmeye alıştığım bu çevreyi ve altında doğup eğitildiğim bu gökyüzünü" (Livius 5, 54, 3).

Camillus'a göre Roma'nın yeri birçok bakımdan fayda sağlıyordu. Çevresi sağlığa elverişliydi (bataklık bölgesinde sıtma hastalığının yaygın olduğunu ve tekrar tekrar başgösterdiğini kibarca bilmezlikten geliyor), Tiber Irmağı ülkenin iç kısımlarıyla ve deniz kıyısıyla ulaşımı sağlıyordu. Denizcilik açısından denize kolay ulaşabilmek gerekliydi, ama denize çok yakın olmak da oradan gelebilecek saldırılar açısından tehlikeliydi. Roma İtalya'nın ortasındaydı. Camillus'a göre, bu sayede Roma, henüz 365 yaşında, yani çevresindeki diğer şehirlerden daha genç olmakla beraber, güç bakımından hepsini aşmıştı. Camillus'un bu söylevi büyük bir coşkuyla kabul gördü ve herkes onu Romulus, vatanın babası, Roma'nın ikinci kurucusu olarak adlandırdı.

Livius'un çağdaşları için bu sözlerde bir mesaj gizlidir: Camillus başka bir şehrin Roma'nın yerini almasını önlemiştir -tıpkı Augustus'un, siyasetteki hasmı Marcus Antonius'un uzaklardaki İskenderiye şehrini merkez yapma planını bozması gibi. Burada Livius'un okurlarının gözünden kaçmadığını tahmin ettiğimiz başka bir ilginç ayrıntı daha fark edilir: Roma şehri kuruluşundan 365 yıl sonra yıkılmıştır, bundan 365 yıl sonra, yani MÖ 27 yılında, Octavianus bir onur payesi olan Augustus unvanını (*cognomen*) almıştır -Roma'nın Camillus tarafından kurtarılıp yeniden kurulduğu tarih, Roma'nın Romulus tarafından ilk kuruluşu ile Augustus

tarafından kuruluşunun tam ortasına rastlar (Miles 1995, 95). (Romanın yeniden kuruluşu, Augustus'a şan ve şöhret sağlamak amacıyla ona maledilmiştir.) Böylece Galyalıların saldırısı, Roma'nın ilk dönemi ile Augustus dönemi arasında adeta bir eklem bağı teşkil etmektedir ve bu dönem de o devrin şairlerinin gözünde Roma tarihinin odak noktasıdır. Roma'nın fethiyle ilgili olayların mitoslara konu oluşturmaya uygunluğunu kanıtlayabilecek daha güçlü bir delil düşünülemez.

Bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda, Galyalıların saldırısıyla ilgili iki ayrı alâmete (*omen*) inanılmasına şaşmamak gerek. Her iki alâmette de ses çok ön plana çıkmıştır: İlk olarak fetihten birkaç yıl önce, Aius Locitius diye anılan ve bir daha hiçbir etkinlikte bulunmayan bir tanrı, şehri korunabilecek hale getirmeleri uyarısında bulunur. Fakat başlangıçta önemsenmeyen bu uyarının ciddiye alınması gerektiği, ancak Galyalılara yenilince anlaşılır. Camillus'un söylevinden sonra, Zenturio diye birinin sesi duyulur. Bu ses Forum'daki adamlarına sancaklarını dikmelerini emreder ve der ki: "*hic manebimus optime*" –yani "burada kalmamız en iyisidir." Bu sözler, Roma'da yerleşimin devam etmesi gerektiğine dair bir işaret olarak yorumlanmıştır (Livius 5, 50, 5, ve 5, 55, 2). Başka bölümlerde de, tanrıların Roma lehine olaylara karıştığından söz edilmektedir, fakat verdiğimiz bu örneklerin yeterli olacağı kanısındayız.

Sonuçlar

Vardığımız sonuçları birkaç maddede toplayabiliriz:

1) Gerek Roma'da, gerekse Galya'da olaylar Asteriks çizgi romanındaki gibi rahatça atlatılmıyordu. Roma'da insanların kurban edildiğinden söz edildiği gibi Galyalıların uyguladıkları vahşice yöntemleri de belgelemek mümkündür. Galyalılar ve Romalılar savaştıkları zaman, düşmanın üzerine yumruklar yağmıyor, oluk gibi kan akıyordu. Cin gibi kurnaz Galyalıların serüvenlerini anlatan çizgi romanda bu acı gerçeğin görüntülenmemesi, onu okurun gözüne hoş gösteren öğelerden biridir.

2) Mitoslar zaman içinde yavaş yavaş kaybolurlar. Allia Irmağı kıyısındaki yenilgi, Roma'nın fethi ve Galyalıların ülkeden kovulması hakkındaki bildirinin çevresinde Romalıların kolektif belleğinde -aynı zaman-

da eskiçağ tarihçilerinin de kolektif belleğinde- bazı mitoslar oluşmuştur. Birinci saptamamız şudur: Galyalı korkusu modern çağda oluşmuş bir mitostur. Gerçi Romalılar Galyalılardan çekiniyorlardı, ama onların karşısında paniğe kapılmıyorlardı. İkinci saptamamız: Romalıların erdemini konu edinmiş olan bir mitos, en büyük tehlike anında, en doğru davranış biçiminin sergilenmesidir. Galyalılar belki irkıyım, gürültücü ve korkutucu olabilirler. Ama Romalılar onların karşısına kendi erdemleriyle çıkarlar: dindarlık, toplum uğruna fedakârlık, kahramanlık, planlı hareket etme ve disiplin. Üçüncü saptamamız da, Roma kentinin mitosu, yani *genius loci*'dir. Romalılar için en uygun yaşam çevresi Tiber kıyısındaki bu kenttir, ve ancak burada yaşamakla dünya üzerinde egemenlik kurmaları mümkündür. Roma kentinin ellerinden alınması ve tekrar kazanılması olayının öyküsü, Livius'un çağdaşları için ders alınacak bir mesel oluşturmaktaydı, çünkü onların zamanında iç savaş şehrin ortasına kadar gelmişti ve Roma'nın tekrar düzene kavuşabilmesi için halkının kendine özgü değerlerini anımsaması gerekiyordu. Sihirli iksirler, yenilmez Galyalılar ve korkudan titreyen Romalılar çizgi romanların kurgu dünyasına aittir, tarih yazınının kurgu dünyasına değil.

3) Bu bildiri için kullandığım "Asteriks Roma'yı fethetti mi?" başlığı, bir Asteriks özel sayısının adına gönderme yapmaktadır, bu konuda bir de film çevrilmiştir. Bu öyküde Asteriks ve Oburiks, yenilmez oldukları

74
75

ileri sürülen birçok hasmı ikili dövüşte yenmek, ayrıca çok cazip kadınların çekiciliğine karşı koymak (ve vaktiyle ciltçi Wanninger'in yaptığı gibi) Roma'nın labirent gibi içinden çıkılmaz bürokrasisinin karmaşasında yollarını bulmak zorundadırlar. Elbette ki kendilerine sunulan bütün problemleri cin gibi zekâları, sihirli iksir ve *cervisia* içkisinin verdiği rahatlık sayesinde kolayca çözerler. Ama sonunda Roma gene de fethedilemez. Bu bilmecenin çözümü de tıpkı sihirli iksirin formülü gibi sıkı bir gizlilik içinde korunur.

1980'lerin ortalarından beri Almanya'da, Romalıların Galyalılardan korktuklarını ısrarla savunanlar vardır. Yaptığımız incelemeden çıkartıp yukarıda sıraladığımız sonuçlara dayanarak, bu kanının Asteriks, Oburiks ve arkadaşlarının serüvenlerinin kontrolsüz okunmasının sonucu bilinçaltına girmiş olabileceği varsayımını ileri sürersek, bu acaba bir cüretkârlık mı sayılır? O halde belki bu çizgi romanların zararlı olduğuna hükmetmemiz gerekebilir.

Yazarlar

Wolfram Ax: Klasik Filoloji, Köln Üniversitesi.
Frank Berstein: Eskiçağ tarihi, Mainz Üniversitesi.
Kai Brodersen: Eskiçağ tarihi, Mannheim Üniversitesi.
Manfred Clauss: Eskiçağ tarihi, Frankfurt Üniversitesi.
Werner Dahlheim: Eskiçağ tarihi, Berlin Teknik Üniversitesi.
Thomas Grünewald: Eskiçağ tarihi, Duisburg Üniversitesi.
Martin Jehne: Eskiçağ tarihi, Dresden Teknik Üniversitesi.
Veit Rosenberg: Eskiçağ tarihi, Augsburg Üniversitesi.
Ulrich Sinn: Arkeoloji, Würzburg Üniversitesi.
Wolfgang Spickermann: Eskiçağ tarihi, Osnabrück Üniversitesi.
René van Royen ve Sunnyva van der Vegt: Eskiçağ tarihi, Amsterdam Üniversitesi.
Wolfgang Will: Eskiçağ tarihi, Bonn Üniversitesi.

Resimler

Aşağıda belirtilen Asteriks maceralarının yayın hakları ©2001 Les Éditions Albert René / Goscinny-Uderzo, ©Remzi Kitabevi'ne aittir.

1. *Asteriks Britanya'da*, s. 6.
2. *Asteriks ve Gotlar*, s. 6.
3. *Asteriks ve Gotlar*, s. 46.
4. H. Bernhard, H.-J. Engels, R. Engels, R. Petrovszky, *Der römische Schatzfund von Hagenbach*, Mainz, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 1990, s. 15, res. 5.
5. *Asteriks İsviçre'de*, s. 48.
6. *Asteriks ve Gotlar*, s. 27.
7. *Asteriks Belçika'da*, s. 37.
8. *Asteriks Lejyoner*, s. 35.
9. *Asteriks Belçika'da*, s. 45.
10. *Asteriks Britanya'da*, s. 20.
11. *Asteriks Britanya'da*, s. 20.
12. *Asteriks Büyük Yolculuk*, s. 36.
13. *Asteriks ve Normanlar*, s. 12.
14. *Oburiks Zor Durumda*, s. 8.
15. *Asteriks İsviçre'de*, s. 6.
16. *Asteriks Sezar'ın Hediyesi*, s. 10.
17. *Asteriks Galya Kalkanı*, s. 18.
18. *Asteriks Fitneci*, s. 5.
19. *Asteriks Belçika'da*, s. 29.
20. *Asteriks İspanya'da*, s. 8.
21. *Asteriks ve Kleopatra*, s. 44.
22. *Asteriks Gladyatör*, s. 40.
23. Kleopatra (?), Vatikan, Vatikan Müzesi, Env. No. 38511.
24. Etima, *Süddeutsche Zeitung*, 18 Kasım 1994, s. 2.
25. Kleopatra, Postapulu, Deutschen Bundespost Berlin.
26. İskenderiye tipi sikke, çizim Gertrud Seidensticker.
27. Suriye-Roma tipi sikke, çizim Gertrud Seidensticker.
28. *Asteriks ve Kleopatra*, s. 5.
29. *Asteriks ve Oğlu*, s. 47.
30. *Asteriks'in Oğlu*, s. 48.
31. *Asteriks ve Kleopatra*, s. 44.
32. *Asteriks ve Kleopatra*, s. 12.
33. *Asteriks Gladyatör*, s. 47.
34. *Asteriks'in Oğlu*, s. 45.

35. *Oburiks Zor Durumda*, s. 40.
36. *Oburiks Zor Durumda*, s. 33.
37. *Asteriks Britanya'da*, s. 5.
38. *Asteriks ve Gotlar*, s. 10.
39. *Asteriks ve Altın Orak*, s. 29.
40. *Asteriks Kâhin*, s. 47.
41. *Asteriks ve Kara Altın*, s. 31.
42. *Asteriks İsviçre'de*, s. 13.
43 - 47. *Les Celts*, Paris, Gallimard, 1977, © Éditions Gallimard, La Phototèque, Paris.
48. *Asteriks Sezar'ın Tacı*, s. 35.
49. *Asteriks Sezar'ın Tacı*, s. 35.
50. *Asteriks Sezar'ın Tacı*, s. 35.
51. *Asteriks Sezar'ın Tacı*, s. 36.
52. *Asteriks Sezar'ın Tacı*, s. 36.
53. *Asteriks Sezar'ın Tacı*, s. 36.
54. *Asteriks Sezar'ın Tacı*, s. 36.
55. *Asteriks Sezar'ın Tacı*, s. 36.
56. *Asteriks Tanrılar Sitesi*, s. 27.
57. *Asteriks Gladyatör*, s. 40.
58. *Asteriks Gladyatör*, s. 41.
59. *Asteriks ve Kazan*, s. 29.
60. *Asteriks Gladyatör*, s. 42.
61. *Asteriks Olimpiyatlarda*, s. 28.
62. *Asteriks Olimpiyatlarda*, s. 29.
63. *Asteriks Olimpiyatlarda*, s. 35.
64. *Asteriks Olimpiyatlarda*, s. 32.
65. *Asteriks Olimpiyatlarda*, s. 37.
66. *Asteriks Belçika'da*, s. 10.
67. *Asteriks Belçika'da*, s. 14.
68. *Asteriks Belçika'da*, s. 15.
69. *Asteriks Belçika'da*, s. 9.
70. *Asteriks Belçika'da*, s. 14.
71. *Asteriks ve Kleopatra*, s. 33.
72. *Asteriks ve Sezar'ın Tacı*, s. 32.
73. *Asteriks ve Tanrılar Sitesi*, s. 37.
74. *Asteriks ve Normanlar*, s. 21.
75. *Asteriks ve Normanlar*, s. 21.

KAYNAKÇA

GENEL

H. Berner, *Das grosse Asterix-Lexikon*, Stutgart, 2000.

K. Brodersen ve B. Zimmermann (Ed.), *Metzler Lexikon Antikite*, Stutgart, 2000.

M. Fuhrman, "Asterix der gallier und die 'römische Welt': Beobachtungen über einen geheimen Miterzieher im Lateinunterricht, " M. Fuhrmann, *Alte Sprachen in der Krise: Analysen und Programme*, Stutgart 1976 (ilk kez *Reinischer Merkur*'de yayımlandı, 7. 6. 1974, s.15).

T. Lochmann (Ed.), *Antico-mix: Antikite in Comics*, Basel, 1999.

Chr. Pinet, "Myths and Stereotypes in Asterix le Gaulois", *The Canadian Modern Language Review*, 34, 1977/78, s.115-162.

R. van Royen ve S. Van der Vegt, *Asterix: Die ganze Wahrheit*, München, 1998.

A. Stoll, *Asterix, das Trivialepos Frankreichs: Die Bild- und Sparchartistik eines Bestseller-Comics*, 3. ed., Köln, 1977

A. Verweyen, "Das Phänomen Asterix: Trivialisierung der Geschiste?", *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 41, 1991, s. 288-305.

Westfalya Roma Müzesi, "Die Spinnen die..." Asterix'le Romalılar Dünyasında: Haltern, Westfalya Roma Müzesi'ndeki Sergi İçin Kılavuz, Stuttgart 1999.

ASTERİKS'İN DÜNYASI

H. Bernard, H.-J. Engels, Re. Engels, R. Petrovszky, *Der römische Schatzfund von Hagenbach*, Mainz, 1990.

F. Braudel, Das Mittelmeer und die mediterrane Welt in der epoche Philipps II., Frankfurt, 1990.

K. Bringmann, "Veränderungen des antiken Weltbildes", Chr. Dipper ve M. Vogt (Ed.), *Entdeckungen und frühe Kolonisation* içinde, Darmstadt, 1993, s. 45-68.

K. Brodersen, *Das römische Britannien: Spuren seiner Geschicte*, Darmstadt, 1998.

M. Carry ve E. H. Warmington, *Die Entdeckungen der Antike*, Zürih, 1966.

Christoph Columbus: Schiffstagebuch, übers. Von R. Erb, Leipzig, 1980.

H. Fernández-Armesto, *Columbus*, Oxford, 1992.

R. Hennig, *Terrae Incognitae: eine Zusammenstellung und kritische Bewertung der wichtigsten vorcolumbischen Entdeckungsreisen*, 2. ed., Leiden, 1944.

K. E. Müller, *Geschichte der antiken Ethnographie und ethnologischen Theoriebildung*, 2 Bde.Wiesbaden, 1972-1980.

M. Rambaud, *L'art de la déformation historique dans les commentaires de César*, Paris, 1966.

E. Schmitt, *Dokumente zur Geschichte der europäischen expansion*, 2 Bde. Münih, 1984-1986.

O. Seel (Ed.), *Antike Entdeckerfahrten: Zwei Reiseberichte*, Zürih, 1961.

D. Timpe, "Entdeckungsgeschichte", *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. VII 2, Berlin, 1989, s. 307-337.

Sezar ve Kleopatra

M. Claus, *Kleopatra*, Münih, 2000.
L. Curtis, "Ikonographische Beiträge IV: Kleopatra VII. Philopator", *Römische Mitteilungen*, 48, 1933, s. 182-192.
M. Jehne, *Caesar*, Münih, 1977.
W. Will, *Julius Caesar: Eine Bilanz*, Stuttgart, 1992.

Korsanlar, Ozanlar ve Büyücüler

H. Birkhan, *Kelten: Versuch einer Gesamtdarstellung ihrer Kultur*, Viyana, 1997.
P. -M. Duval, *Die Kelten*, Münih, 1978.
Th. Grünewald, *Räuber, Rebellen, Rivalen, Rächer: Studien zu latrones im römischen Reich*, Stuttgart, 1999.
A. Haffner (Ed.), *Heiligtümer und Opferkulte der Kelten*, Stuttgart, 1995.
B. Maier, *Lexikon der keltischen Religion und Kultur*, Stuttgart, 1995.
H. Pohl, *Die römische Politik und die Piraterie im östlichen Mittelmeer vom 3. bis zum 1. Jh. V. Chr.*, Berlin, 1993.
J. de Vries, *Keltische Religion*, Stuttgart, 1961.
Westermann Praxis geschichte: Kelten 10. Jg. Heft 3, Mai 1996.

Hatipler, Oyuncular ve Sporcular

F. Bernstein, *Ludi publici: Untersuchungen zur Entstehung und Entwicklung der öffentlichen Spiele im republikanischen Rom*, Stuttgart, 1998.
H. -D. Blume, *Einführung in das antike Theaterwesen*, Darmstadt, 1991.
J. Ebert (Ed.), *Olympia. Von den Anfängen bis zu Coubertin*, Leipzig, 1980.
H.-V. Herrmann, *Olympia. Heiligtum und Wettkampfstätte*, Münih, 1972.
G. Horsmann, *Die Wagenlenker der Römischen Kaiserzeit: Untersuchungen zu ihrer sozialen Stellung*, Stuttgart, 1998.
D. G. Kyle, *Spectacles of Death in Ancient Rome*, Londra ve Newyork, 1998.
H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, 2 Bde. Münih, 1973.
Quintilian, *Ausbildung des Redners*, lat. çev. V. H. Rahn, 2 Bde. Darmstadt, 1995.
A. Mallwitz, *Olympia und seine Brauten*, Münih, 1972.
U. Sinn (Ed.), *Sport in der Antike: Wettkampf, Spiel und Erziehung im Altertum*, Würzburg 1996.
U. Sinn, *Olympia: Kult, Sport und Fest in der Antike*, Münih, 1996.
I. Weiler, *Der Sport bei den Völkern der Alten Welt: Eine Einführung*, Darmstadt, 1998.

Asteriks ve Eski Çağ Tarihi Araştırmaları

J. Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, Münih, 1992.
H. Bellen, *Metus Gallicus – Metus Punicus: Zum Furchmotiv in der römischen Republik*, Mainz 1985.
P. Bender, "Rom, Karthago und die Kelten", *Klio*, 79, 1997, s. 87-106.

N. Chadwick, *The Celts*, Harmondsworth, 1970 (33-35: J. X. W. P. Corcoran, *The Origins of the Celts: The Archaelogical Evidence)*.
W. R. Connor, *The New Politicians of Fifth-Century Athens*, Princeton, 1971
M. I. Finley, *Antike und moderne Demokratie*, Stutgart, 1980.
W. G. Forrest, *Wege zur hellenischen Demokratia*, Münih, 1996.
S. James, *Das Zeitalter der Kelten*, Düsseldorf, 1996.
B. Kremer, *Das Bild der Kelten bis augusteische Zeit*, Stuttgart, 1994.
G. B. Miles, *Livy: Reconstructing Early Rome*, Ithaca ve Londra, 1995.
Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, Bd. I, 9. Ed., Berlin, 1902.
J. Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens: Rhetoric, Ideology, and the Power of the People*, Princeton, 1989.
J. Paterson, "Military organizations and social change in the later Roman Republic", J. Rich ve G. Shipley (Ed.), *War and Society in the Roman World* içinde, Londra, 1993, s. 92-112.
N. Rooymans, *Tribale samenlevening in Noord-Gallie: een antropologisch perspectief*, Tez. Amsterdam, 1987
V. Rosenberger, *Gezähmte Götter: Das Prodigienwesen der römischen Republik*, Stuttgart, 1999.
R. Urban, *Gallia rebellis: Erhebungen in gallien im Spiegel antiker Zeugnisse*, Stuttgart, 1999.
K. –W. Welwei, "Zum metus Punicus in Rom um 150 v. Chr.," *Hermes*, 117, 1989, s. 315-320.
M. Wightman, *Gallia Belgica*, Londra, 1985.

"MÖ 50 yılı. Galya tamamen Roma işgali altındadır... Hemen hemen...Yenilmez Galyalıların yaşadığı küçük bir köy işgalcilere hâlâ kafa tutmaktadır..." Asteriks çizgi romanları işte bu Galya köyünde başlar, herkesin katıldığı bir şölenle de sona erer. Burada küçük Galyalı Asteriks ve onun iriyarı arkadaşı Oburiks'in dünyasıyla tanışırız. Bu, antikçağda Roma İmparatorluğu'nun kocaman dünyasıdır. *Asteriks ve Roma Dünyası*'nda birçok tarihçi, Asteriks, Oburiks ve Büyüfiks'in maceralarından yola çıkarak bizi Roma dünyasının renkleriyle tanıştırıyor. Örneğin Kleopatra'nın Büyüfiks'i bile hayran bırakan burnu daha kısa olsaydı, dünyanın da görünümü değişir miydi sorusunun arkasına takılıp bu ünlü kadının hayatına göz atıyoruz. Hep Asteriks'in yoluna çıktıkları için hiç suyun üstünde kalamayan korsanları tanıyoruz, bu arada Sezar'ın gerçekten de korsanlarını eline düştüğünü öğreniyoruz. Ozan Kakofoniks ve büyücü Büyüfiks sayesinde Keltlerin ve Romalıların farklı inanç dünyalarına giriyoruz. *Sezar'ın Tacı* macerasında söyleviyle yargıcı bile ağlatan Asteriks'in konuşmasını Roma hitabet sanatının inceliklerine göre çözümlüyoruz. Olimpiyatları, Roma tiyatrosunu zevkle seyrediyoruz. Hatta küçük Galyalının tuttuğu seyir defteriyle yeni dünyaya yolculuk ediyor, antikçağ kâşiflerinin dünyasını anlamaya çalışıyoruz. Bir sır verelim: Bu kitapta Oburiks'in bir oğlu olduğunu da öğreniyoruz.

TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ

Kitap YAYINEVİ